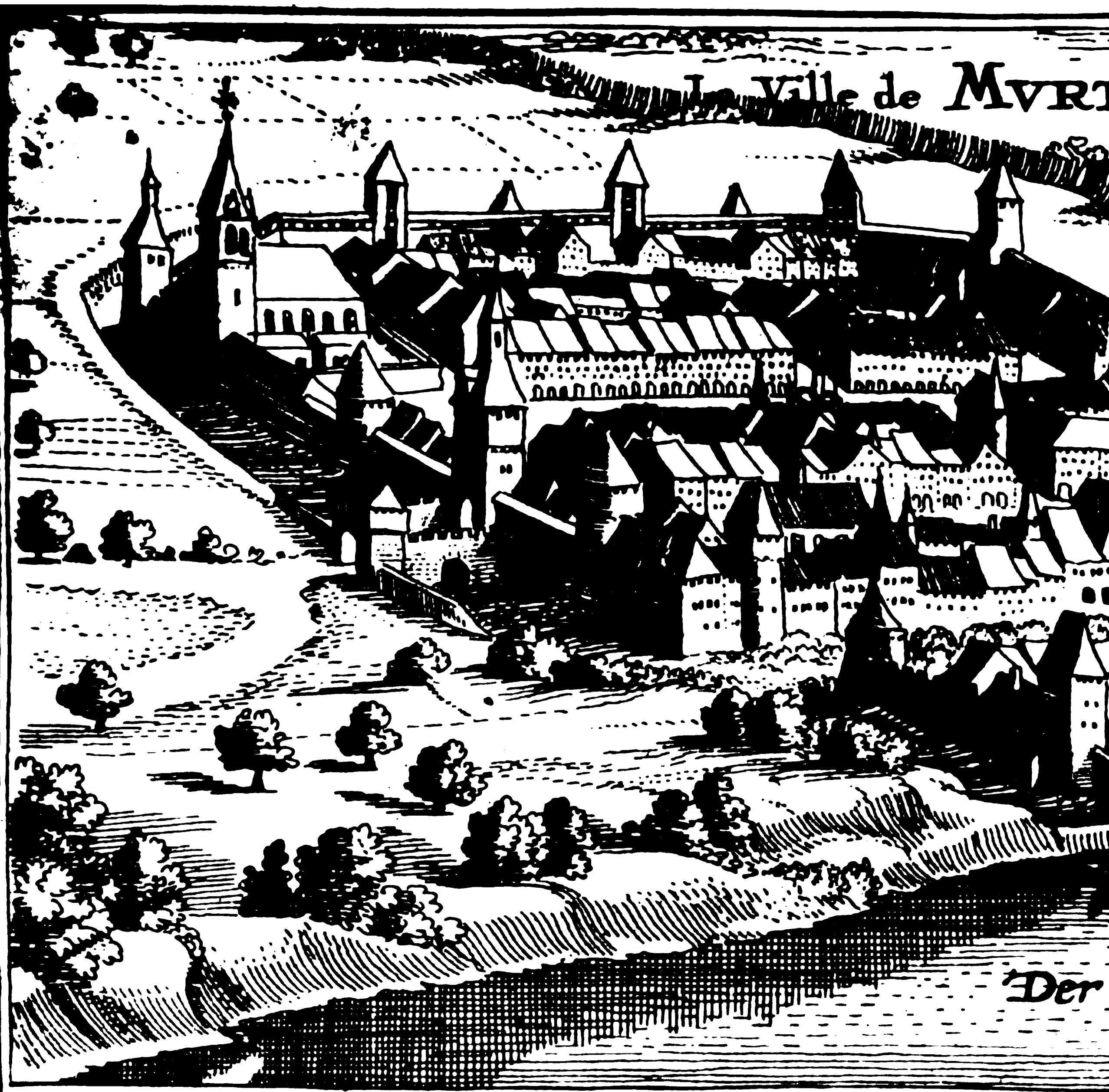
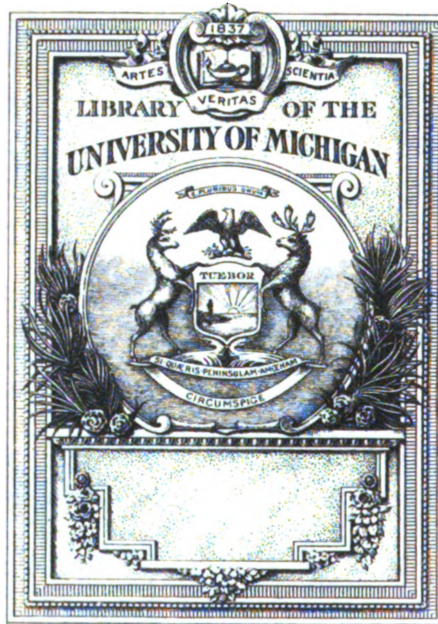

helveticus, sive Itinera per Helvetiæ alpinas regiones facta ...

Johann Jakob Scheuchzer

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

Sive

ITINERA

Per

HELVETIÆ ALPINAS REGIONES

Facta

ANNIS

MDCCII. MDCCIII. MDCCIV. MDCCV. MDCCVI. MDCCVII. MDCCIX. MDCCX. MDCCXI.

Plurimis Tabulis æneis illustrata

à

JOHANNE JACOBO SCHEUCHZERO,

Tigurino, Med. D. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolinæ & Socc. Regg. Anglicæ ac Prussicæ Membro.

TOMUS TERTIUS,

Nunc primum Editus, & comprehendens

ITINERA ANNORUM MDCCVI. MDCCVII. MDCCIX.

LUGDUNI BATAVORUM,

Typis ac Sumptibus PETRI VANDER Aa.

MDCCXXIII.

Ref-St
Soth
7-25-25
11855

JOHANNIS JACOBI SCHEUCHZERI,

Tigurin. Med. Doct. Math. Prof. Acad. Leopol-dino-Carolin. & Socc. Regg. Anglic. ac Pruſſic. Membr.

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

SIVE

ITINERIS ALPINI

Deſcriptio Quinta,

ANNI MDCCVI.

Nunc primum Edita.

ITER ALPINUM QUINTUM, ANNI MDCCVI.

Ea est Studiorum præcipuè Historico-Naturalium jucunda conditio, ut quo plus sunt potæ, plus sitiantur Aquæ, quo tractentur plus, eo major progrediendi plus ultra accrescat lubido. Vivum ego jucundæ progressionis appetitus, seu Arithmeticam illam nuncupemus, seu Geometricam, in me ipso reddere possum Testimonium. Tria ferè sunt Annorum Lustra, ex quo proposui mihi studia Naturalia Historica tractare applicativè ad Helvetiam. Montosa hæc est Regio, si quæ, & curiositatibus equidem referta, sed talibus, quæ non comparantur parvi, sudoribus constant, Laboribus, Impensis, Periculis, ut hæc facile absterrere possint ab inquisitione ulteriore quemvis, qui non firmissimo stat talo. Possem & ego varias quietis, cui me dederem, obtendere causas, Negotia Practica, causas domesticas, ut nullo jure ῥίψασπις dici merear. Ast prævalet adhuc semper curiosum Helvetiæ magis & magis perquirendæ desiderium, desiderium inquam, quod solum meretur certum quendam æstimii gradum, etiamsi voto non succedat eventus, Lignum in Alchimico hoc negotio consumatur & Carbones, oleum perdatur & opera, nec ad finem ullum perveniendi ulla mihi appareat spes, ob exigua, quæ aliunde mihi adveniunt, subsidia, ob difficultatem rei, amplitudinem

& longas distantias rerum visendarum, ut in magnis voluisse sat sit. Specimen meorum conatuum novum sit præsens, cui me nunc accingo, Iter.

Dies 17. Junii.

Horâ quartâ matutinâ, postquam Mercurium in Barometro observavi 23″. 8‴. & porro, quæ circa hoc Instrumentum me absente observari debeant, disposui, *Lacu Tigurino* vectus appuli *Horgam*, *Horgen*, indeque conscendi Montem, *den Horgerberg*, petiturus *Valtersuilam*, *Walterschweil*, ubi Balneum est dulce, Minerale, descriptum latius in *Excursione* facta A. 1705. ut & sub initium *Relationum Historico-Naturalium* Helvetici Agri, Idiomate vernaculo impressarum A. 1706. Hìc pransi sumus, honorificè excepti à Rev. Patre *Göldino*, è Patritiâ Familiâ Lucernensi pronato, qui curam Domus & Balnei cum prædiis eò pertinentibus habet. In hoc Valtersuilano Hospitio fuit hora 2. pomeridiana Mercurii altitudo 23″. 6½‴., post lapsam modicam pluviam, ut hinc ex eadem, suppositâ Tiguri altitudine, quam hodie mane habuimus domi, & vesperi quoque, Valtersuila altior sit Tiguro 1½‴. seu 120′. pedibus. Cœlo rursus sereniore facto Iter nostrum prosecuti venimus *Tugium*, ubi vesperi lapsa est larga pluvia, qua effusa hora 6. Mercurii altitudo fuit 23″. 9½‴, ex qua collata cum altitudine Tiguri observata 23″. 8‴. nihil concludo de respectivo situ harum urbium, quoniam Tugiensis Atmosphæra à particulis aqueis liberata facile potuit ob majorem sibi redditam elasticitatem 1½‴. altius sustinere Mercurium, quam Tigurina vaporibus adhuc fœta, uti nec ex sequentis diei matutina observatione, qua Mercurius ascendit Tugii ad 23″. 9‴; Tiguri vero ad 23″. 8‴. Constat mihi namque ex aliis alio tempore institutis Experimentis, ejusdem præter propter Horizontis esse Urbem Tigurinam cum Lacu ejusdem nominis, & Tugium cum lacu cognomine. * *Tu-*

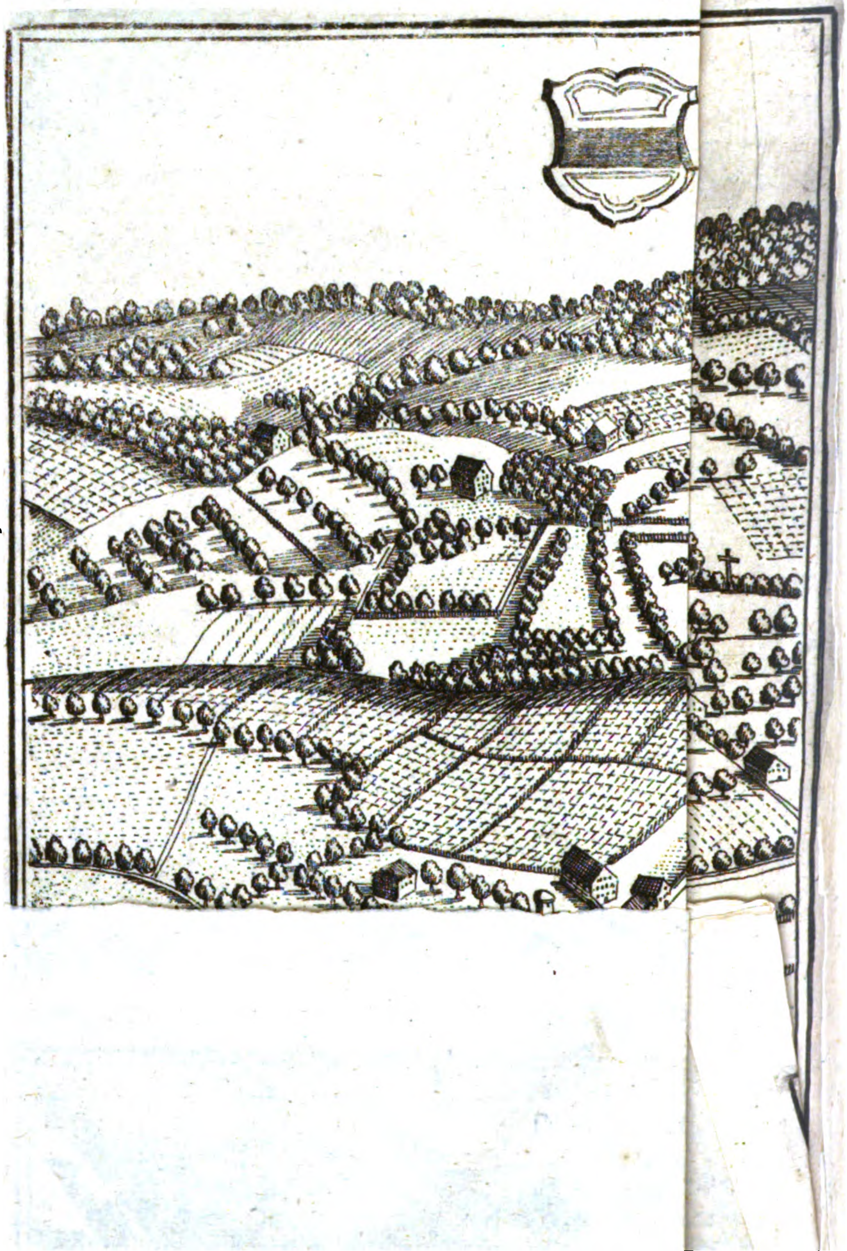
* *Notandum heic, Barometri altitudinem non precise sumi à superficie Mercurii, & uni lineæ simpliciter adscribi 80. pedes Tigurinos, absque respectu habito ad graduationem Mariottianam, Cassinianam, aliamve, in sequentibus Itineribus observando.*

& longas
fat fit.
me nunc

Horâ
metro ol
mentum
gurino ve
Montem
fchweil,
tius in *E*
num Hift
culo imp
cepti à R
pronato,
nentibus
pomeridi
cam pluv
ne, quan
Valterfui
rurfus fe
ubi vefpe
rii altitud
guri obfe
rum urbi
aqueis lib
citatem
poribus a
fervation
ri vero a
re inftitut
tis effe U
Tugium

* *Notandum*
fimpli
par

Dies 18. Junii.

Tugio, quod VIIum. ordine constituit Helvetiæ Pagum, soluti concredidimus nos *Lacui Tugino*, dicto *Zugersee* ab oppido Pagoque adsito, è quo *Lorezia prope Chamum emanat*; *Wagneri* hæc est integra Lacus hujus descriptio, reperiunda in ejus *Hist. Nat. Helv.* p. 56. *emanat*, inquam ea loquendi ratione, qua venæ dicuntur emanare ex Cordis ventriculo dextro, in quem potius intrant, ac penum sanguinis à nutritione residuum, & à peripheria corporis refluum effundunt. Scripserim ego potius, *Lorezam* amnem, *die Lorez*, qui *Barensi* Territorio, quod ante suum effluxum perluit, haud leve subinde adfert nocumentum, exundatione scil. sua ex Alveo, altiori passim, quam ipsa sunt pinguia prata, quæ præterfluit, in Lacum Tuginum influere. Lacui huic adjacent post Oppidum ipsum *Tugium*, à sinistro latere *Oberweil*, *Walkweil*, S. *Adrian*, ubi sacellum Divo huic sacrum, Suitensi Ditioni conterminum; ex dextro post *Chamam*, *Cham*, *Kham*, Nobilium ejus nominis sedem, cujus rudera duntaxat supersunt, *Buchenas*, *Rysch*, *Böschenrott*, *Im Kiemen*, quod ultimum Lacus Tugiensis promontorium Lucernensi Territorio est innexum, Lignorum ferax, quæ Tugiensibus veniunt usui; tandem Suitensium Dominio subsunt ad Reginae Montium Radices sita *Arta*, *Art*, vicus perpulcher, Rosmarini cultu & Cisternâ Fontanâ ex uno saxo excisa, alibi descripta, nobilis, & *Immensea*, *Immensee*, *Immisee*, ubi celebris est Navium statio.

In Lacu hoc Tugiensi, & circa eum, sequentia sunt Physici consideratione digna.

Portu antequam solvimur Tugiensi, locus ostenditur ad Ripam, ubi A. 1435. 4. die Martii hora 5. pomeridiana in Lacum submersæ fuerunt duæ Ædium series & 60. interiere homines, testibus nostris Chronicis, *Stumphii* quidem *Lib.* VI. *Cap.* 31. p. m. 515. *Sprengeri Chronico Tigurino*, ad h. a. Aliud hujus generis Infortunium Tugiensibus accidit A. 1594. quo teste *Hallero Chronici* Lib. LIV. C. 4. quatuor domus in Lacu fuere absorptæ. . . . . . Ruinæ hujus causam perhibent unanimi ferè Ore Incolæ fuisse *Carpiones* Pisces,

qui suffodiendo sensim Ædium fundamina, & ipsam Ripam casui spontaneo Domuum propria gravitate ruentium occasionem dederint; quam eandem causam præparantem tum in *Carpiones*, tum in Truttas majores referunt vulgò submersionis aliquot ædificiorum, quam passa est *Gottlieba*, oppidum ad *Lacum Bodamicum*, *Constantia* haud longe dissitum, A. 1692. d. $\frac{24. \text{Febr.}}{5. \text{Mart.}}$ hora meridiana. Commodum est hic loci referre, quod à Tugiensibus inaudivimus, & copiae piscium in lacu hoc viventium simul, & magnitudini eorum declarandæ inservit, *Carpiones* capi à 50. ad 90. libras, *Lucios* 50. Librarum, *Cyprinorum latorum*, quos *Brachsmann* nostri vocant, cepisse aliquando unica vice Piscatorem 40. Centenarios.

Ad oram Lacus, præcipuè sinistram, copiosæ crescunt *Castaneæ*, quæ accolis pingue dant in vicina loca Commercium. Arboribus his consita sunt juga ex ripa sinistra altiora, *Geißboden*, *Walkweiler alp*, *Roßberg*, supra pagum *Oberweil* & *Rötelberg*, posteriora præcipuè, quæ versus Artam sese protendunt, à Promontorio Lacus medio, ubi *Eyerlen*, & *Lauterschweil*, villæ monadicæ.

Ultimum ex modo recensitis Jugis, *der Rötelberg*, nomen habet à pisce, quem *Rötelen*, *Röteli* vulgò, Gesnerus p. 1201. & Aldrovand. Lib. V. C. 47. Umblam minorem. Torgochwalli, Westmorlandi *The Redcharre* Lacus Winandermere appellant, Teste *Willougby Ichthyologia*, p. 196. qui Tab. N. 1. Iconem hujus piscis sistit. Hanc Truttæ perraram & delicatissimam speciem etiam quidem fert *Egrensis Lacus* Suitensium, *der Egrisee*, excellentiores tamen longè & sapidiores Lacus *Tugiensis*, speciatim vero ad Radices hujus montis, *Rötelberg*, in certo quodam tractu inter montem jam nominatum, & locum oppositæ ripæ, *im Kiemen* dictum, cujus probe notari debet dispositio, si rationem reddere velimus, cur hîc, nec alibi in eodem Lacu umblæ hæ capiantur. sunt ripæ lacus inferiores terreæ, superiores autem saxeæ, in strata ad Lacum ipsum utrinque inclinata dispositæ, ut nullum sit dubium, quin hæc strata in media Lacus profunditate, quam maximam ibi dicunt, concurrant,

rant, & Angulum constituant vel rectum, vel acutum. In hoc angulato fluidi lacus concavo degunt Umblae, Pisces Truttacei saxatiles facilius longè quam ad ripas terreas, vel uliginosas, quales imprimis sunt ad *Chamam*, & degunt quidem tanto libentius, si ex ipsis saxorum fissuris vivi scatuniant in ipsum Lacum statim se mergentes Fontes, quos prætendunt Piscatores, imo passim ex imo lacu ad summam superficiem ascendere demonstrant ex eo, quod ibi, ubi vivæ sunt scaturigines, actuale sentiatur à Natatoribus in media æstate Frigus, & hæc loca hyeme fluida linquantur, seu non congelata; de modo capiendi hos pisces ita *Willougby*. l. c. *Nec retibus, nec ulla esca capi posse ajunt, sed per illud tempus solum piscatio instituitur, cum ad loca vadosa, & minus profunda pariendi causa se conferunt: Retia*, Trammels *Anglicè dicta, Aquis immissa, &, ut par est, escis instructa totos dies noctesque ibi relinquuntur, in quæ Pisces spontè se recipiunt*. Apud nos, per ultimos ferè menses piscationi horum piscium incumbunt Insidiatores, alliciuntur autem & capiuntur Umblæ nec retibus, nec esca, sed hamo solo, in profundum lacum demisso. Plerique horum piscium spithamæi sunt, vel sesquidodrantales: maximus & rarissimus quoad pondus, qui in Lacu Tugiensi unquam fuit captus, 6. fuit librarum communium, D. D. *Müllero*, Medicæ Arti addicto, ante paucos annos allatus.

In Lacu Tugiensi eadem, quæ in Tigurino observant accolæ, spumosa flavi coloris excrementa, sulphuris floribus ferè similia, Aquæ Majo mense innatantia, quod phænomenon vocant communiter *Den See blühet*, quasi dicas *Florem Lacus*. De Causa hujus rei non idem judicant omnes. Sunt qui existimant ascendere ex imo Lacus hæc Terræ ipsius purgamenta, quibus Terraqueum globum hic ibi quotannis mundari volunt, veluti excretionibus variis ipsa tempore verno depurari solet sanguinea massa. Alii perhibent, esse hos flores Potamogeitωr, aliarumve herbarum aquaticarum, vel pulvisculos apicibus staminum excussos; Alii denique in scenam producunt Abietum, pinuumve, sulphureos, subtilesve flosculos, ventorum ductu per Aërem ferri solitos, qui passim

passim quoque sulphureæ pluviæ formam mentiantur; Cui postremæ sententiæ probabili maxime subscribit *Erhard Escher. Beschreibung der Zurichsee*, p. 153.

Ex ventis, qui in hoc Lacu maxime sæviunt, & nautis metum incutiunt, memorandi veniunt *Auster* & *Aus*- Occidens (SW), quem propterea *den Wetterfön* vocant, quod sævas cieat tempestates. Nos dum navigabamus in hoc Lacu, binos habuimus ventos oppositos, in ima Aëris Regione Boream, in superiore Austrum, qui nobis lætam promiserant serenitatem, non obstantibus nebulis crassis & albidis, *Reginæ montium* circumfusis.

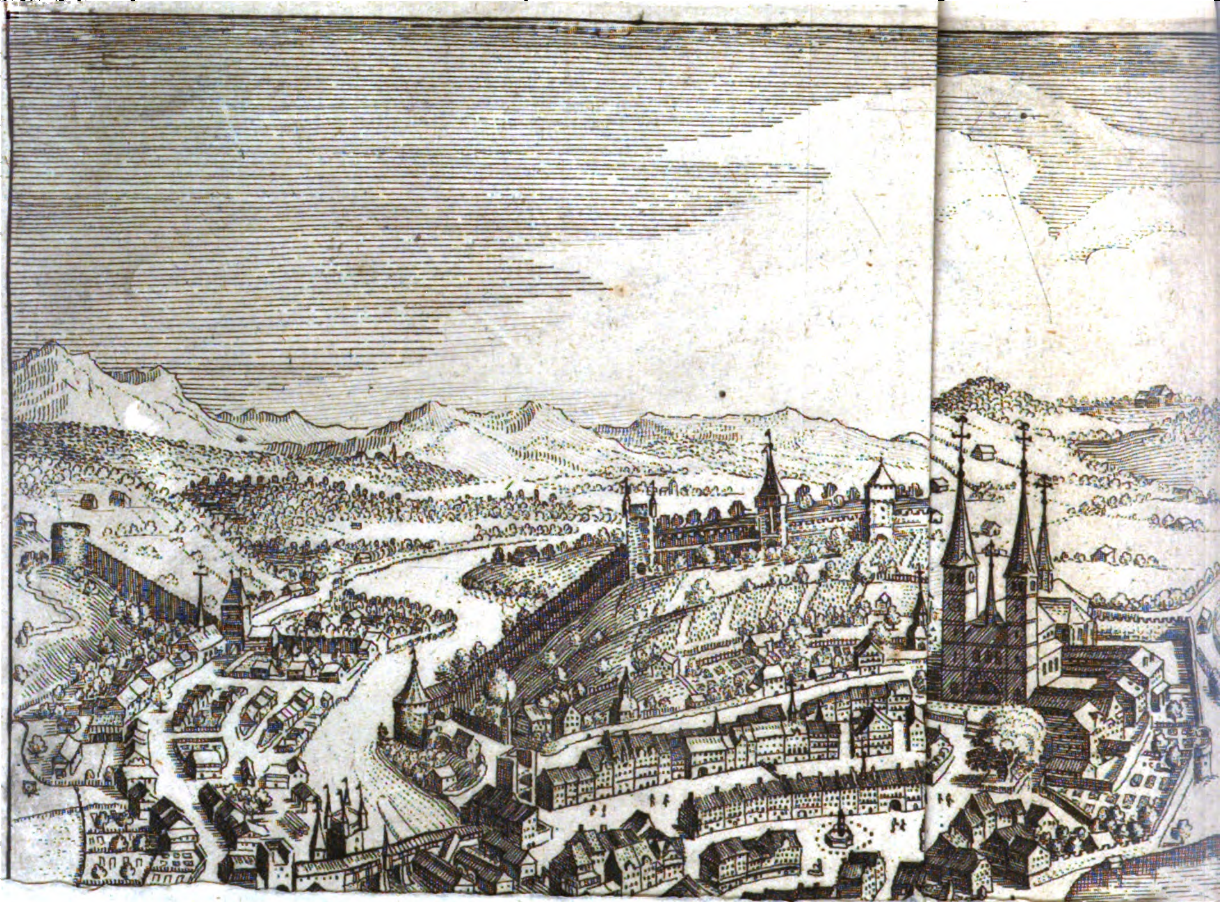
Pergimus *Immensea Kusnacum*, ab una statione navium ad alteram, à Lacu Tugiensi ad Lacum Lucernensem, seu IV. Civitatum Sylvestrium, per Isthmum dimidiæ ferè Leucæ Germanicæ. Ascenditur hic primum clivo parum & gradualiter acclivi, rursumque descenditur per viam obscuram, Arboribus utrinque stipatam, *Die Hole Gass* dictam. Hujus tacita umbrositas percommoda fuit exequendo Heroico illi Actui, quo *Guilielmus Tellius* strenuus ille Libertatis Helveticæ vindex A. 1307. sagittâ catapultâ excussâ interfecit Præfectum Tyrannum illum, qui juxta cum aliis violentis Jurium Austriacorum Exactoribus causam impulsivam & occasionalem Majoribus nostris dedit, ut Jugum, quo pressi erant, intolerabile excutere, & sese in pristinam Libertatem restituere potuerint. Ipse autem Tellius

Brutus erat nobis, Uro Guilielmus in Arvo
Assertor Patriæ, Vindex, Ultorque Tyrannûm,

quod Testimonium ipsi dat Inscriptio Sacelli, ad viam mediam, quam nunc pertransimus, in monumentum Facti æternum exstructi.

Cecidit hîc Tyrannus, Hammanni instar alterius, in foveam, quam Tellio paravit ipsi, jussu præfecti deducendo in Arcem *Kusnacum*, *Kusnacht*, quæ haud distabat procul à vico Suitensium non incelebri neque ineleganti cognomine, quem nunc pertransimus, *Lucernam* navi petituri.

In hoc Lacu, quem *Lucernensem* vulgò, vel *IV. Civitatum Sylvestrium*, Den *Lucerner* oder *IV. Waldstätten See* vo-

tum Sylvestrium, den Lucerner oder IV. [illegible]

vo-

vocant, peculiari libro descripto à *Joh. Leopoldo Cysato* Polygrammateo Lucernensi A. 1661. præ aliis Ventis maxime sævire dicunt Aquil-Occidentem (NW,) quem timent quoque Tugienses & utrobique *Arbiss* vocant, q. d. *Twerbiss*, *Zwerchbiss*, *Boream lateralem* seu *obliquum*.

Portu Kusnacensi soluti præ oculis habuimus *Montem Pilati*, *Fractum* alias dictum, qui crastino die Crurum nostrorum robur quoque franget, fractus ipse in innumeros scopulos, à quibus nomen habet. Est hic mons, quod in ὀρεσιφ. A. 1702. innui, Accolis, qui eum vident, Calendarii in vicem, vel potius Barometri loco, quoniam serenitatem ipsis vel tempestuosum cælum prænuntiat; Hinc nata loquendi formula, Temporis Regula, *wann der Pilatus hat ein Hutt*, *so ist das Wetter fein und gutt*; si Pilatus est pileatus, Æther erit serenus. Contrarium accidit, si mons hic Pilati conspicitur Pallio cinctus, *wann er einen Mantel an hat*. In priori nempe casu Nubes Montis Caput obvolvunt integrum, Oculisque aspectantium surripiunt; in posteriori vero Atmosphæra graviori reddita, & ad resolutionem in guttas aqueas proclivi, infra Montis Cacumen sese demittunt, & caput Montis è medio Nubium in Æthera surgens spectatoribus sistunt, obvoluto interim & pallio veluti circumdato reliquo Monte ad Radices ferè. *Mons Pilati.*

Lucernam, Urbem amœnissimi ad Lacum ejusdem nominis, & Montis Pilati Radicem sitûs, appulimus circa Meridiem hujus Diei. Tertium hæc constituit cum sua Ditione Helvetiæ totius, & primum Pontificiæ Religionis Pagum, ubi ordinarie resident Pontificis Romani & Hispaniæ Regis Ablegati, & convenire solent ordinarie Cantones Cultui Romano devoti. *Lucerna.*

Occurrunt in hac urbe varia notatu digna, quæ Rem Historico-Naturalem attinent.

In Curiæ Conclavi primario, ubi Senatus Amplissimi membra convenire solent, suspensa visitur *Joh. Henrici Wagmanni*, Geometræ Lucernensis, Tabula Territorii Lucernensis Geographica prelo publico digna, quam minori quidem forma, sed eadem Authoris manu, possidet quoque Museum Tigurinum Civicum.

Reliquiæ Gigantis. In Archivo ejusdem Curiæ asservantur reliquiæ paucæ Gigantis, *Reidæ* (qui Pagus est præfecturæ *Villosoviensis*, Ditionis *Lucernensis*) A. 1577. sub Quercu annosa effossæ, quæ leves admodum sunt & friabiles. Restant autem tres duntaxat sceleti Gigantei partes, scapulæ portio & ossa duo Carpi, ut autumo. In *Halleri Chronico MSC. Lib. XLI. Cap. 5.* Invenio ex relatione Civium quorundam Tigurinorum αὐτόπτων, pedes infra genu longos fuisse 5. pedes, Tibiam infra genu crassam ¾. ulnæ, patellam penè ulnarem, Femur supra Genu ulnare, digiti majoris pedis Articulum semiulnarem. costam latam ¾ ulnæ. Cæterum de hoc immani Longurione silent Historiæ Patriæ, quis fuerit, vel unde, an ex Ætneis Antris huc venerit Cyclops, vel unus ex impia illa cohorte, quæ ausa fuit affectare coelum? Habuit certè, quæcunque fuit, conjurata Juventus, cur sese in Helvetiam reciperet, potius quam in ullam aliam Terræ Regionem, ad propositum exequendum. Animus erat provocare Divos ad prælia, quem in finem oportuit ad cœlum propius ire, imo, quod Fabulæ narrant, humeris monti superaddere montem, pervius ut fieret congestis molibus Æther. Nullibi autem hoc commodius fieri potuit, quam in Patria nostra, ubi Juga alpina propius Ætheri accedunt, quam ulla Terrarum alia, ubi,

Quantum Tartareus Regni pallentis hiatus
Ad manes imos, atque atræ stagna Paludis
A supera Tellure patet.; tam longa per auras
Erigitur Tellus & Cælum intercipit umbra.
.. abeunt in nubila Montes.
Mixtus Athos Tauro, Rhodopeque adjuncta Mimanti,
Ossaque cum Pelio, cumque Hemo cesserit Othrys.
Sil. Italic.

Ducerem ab hoc nostro Helvetico Gigante, ut Nationis Helveticæ genitore, Prosapiam nostram, si ulla extarent uspiam hujus rei monumenta, & hinc derivarem Gentis nostræ tam celebratum, & tot bellis ad hæc usque Tempora probatum robur, si vel minimam præviderem persuasionis in Animis Lectorum erigendæ spem, quam nec mihi pollicere ausim. sunt equidem, qui pertendunt, degenerasse nos

à

à Majoribus nostris, fuisse eos prægrandi & ferè Gigantea mole Homines: aspectare nos jubent Alpicolarum & Vallicolarum plerorumque hodiernorum quadratam proceritatem, speciatim *im Iselwaldberg*, prope Brientium, & in *Grindelvia Valle*, Ditionis Bernensis; ostendunt nobis in ossuario quodam Vallis Alpinæ *Calfeisana*, Comitatus Sarunetum, collapso, ossa Hominum, quæ ordinariam superant hominum staturam, & de portentoso eorum, qui olim ibi vixerint, nam nunc præter facellum à senis vicinorum Montium frequentari solitum, & domuum quædam rudera, nihil amplius restat, robore; In ipso quoque Agro *Tigurino* ad Arcem *Utikonam* ex Tumulis, Rupibus & Tofaceis incisis, ossa eruta humana, magnitudinis prope incredibilis memorat *Wagner Hist. Nat. Helv.* p. 152. & in *Vallis Vreel*, apud *Volturenos*, campo de *Luco* dicto, in quo conflictum magnum contra Arianos tempore Divi Ambrosii Episcopi Mediolanensis, Ossa giganteæ staturæ humana reperta testatur *Sprecher Pallad. Rhæt.* Lib. X. p. 276. & *Guler Descript. Rhætiæ.* L. XI. p. 171. Adducunt porro Testimonium *Julii Cæsaris* admirantis olim *corpora Gallorum*, (quibus Helvetii quoque accensebantur) *Germanorumque* cæsa, quæ *mirifica corpora*, & *corpora mirifica specie amplitudineque vocat* A. *Hircius* De Bello *Africano* Lib. V. Argumenta quoque petunt ex ipsa Regionis *indole*, *cui incolæ ut plurimum respondere soleant*, *cum enim Helvetia celsissimis ornanata sit montibus*, *proceras Arbores*, *magnaque armenta proferat*, *Incolæ quoque Regionis Naturæ respondere debebant*; *Helvetii enim montium*, & *montes Helvetiorum Gratia producti esse videntur*; *Et Philosophi doceant locatum consequi locorum conditiones*. Wagn. Hist. Nat. Helv. p. 145. Dehinc ex ipsis Helvetiæ Gentis Annalibus Historias passim congerunt Gigantei roboris & molis. De *Teutoboccho*, seu *Teutobeccho* Duce Tigurinorum, Ambronum, Cimbrorum atque Teutonum, proceritatis eximiæ Viro, qui supra Trophæa eminebat, teste *L. Floro* L. III. C. 3. *P. Orosio* Hist. L. V. C. 16. & à *Cajo Mario* Consule Romano occisus est Anno ante Christum natum 105. fuit sane Tigurinus hic Gi-

 gas

gas Lucernensi haud inferior, si verum foret, quod de illius Sceleto 25. pedum A. 1613. ad Castrum *Langon*, prope *Sanctum Romanum* Delphinatus Oppidum (haud procul ab Oppido *Beaurepaire* in Agro *Viennensi* locat Chiffletius *Vesontion* Part. I. c. 47.) in Tumulo peculiari reperto narrant peculiaribus Libellis *Jacobus Tissot* & *Nicolaus Habigot*, quorum fidem infringit *Gassendus* in *Vita Peireskii*, Lib. III. p. m. 205.

De *Mario Rostio*, (*Roüst*) & *Anglardo* (*Conrad Engelbart*) Tigurinis, quorum fortitudinem singularem laudat *Jovius Hist.* L. XV.

De *Melchiore Petermanno*, Cive Lucernensi, *Jodoco Meyero*, *Neukilchensi*, ex præfectura *Rotenburgensi*, *Casparo Lütoldo*, Monasteriensi, *Jodoco Rodolpho Redingio* Suitensi, *Johanne Petatore*, dicto *Musculo*, Monasteriensi, & Rusticis quibusdam aliis Lucernensibus, eorumque prævalido robore, Cysat. *Beschreibung des IV. Waldstetten See.* p. 144.

De *Jordino* (Weybel Arnold Jordin) subsylvano, cujus *immanem & prope efferam virtutem* deprædicat *Jovius Hist.* L. XI.

De *Winkelriediis* Subsylvanis Nobilibus, quorum unus immanem Draconem interfecit, & patriam ferâ hac belluâ liberavit; alter *Arnoldus* nomine in Sempacensi pugna hastarum hostilium in acie porrectarum fasciculum collegit, & Helvetiis ad ipsos hostes pontem struxit, imo viam ad Victoriam, perenni memoria dignam paravit.

De *Johanne Walo* Glaronensi, cujus fortitudo bellica insignis laudatur in *Sprecheri Pallad. Rhæt.* L. IV. p. 110.

De *Rodolpho V. Tschudio* Glaronensi, cujus Historia digna, quæ huc inseratur abs me ex Hermanni Hermanni J.C. Pinu Tschudiana seu Genealogica Familiæ hujus prænobilis Historia MSC. *Rodolphum hunc, quod Austriacas partes tutaretur adversus 3. montanas Communitates. A. 1316. Johannes à Scedorff & Uranienses hæreditatem quandam apud se interverterant; Armis itaque repetendam arbitratus Tschudius, aliquoties cum suis Auxiliaribus in Vallem Schæckianam hostiliter irrupit: Contra Seedorffius cum suis Glaro-*

nensium vallem, cui à Limago Fluvio nomen, invasit. Varia hinc inde damna illata, Bellum tamen sopitum. Seedorffius à Glaronensibus Cacodæmon ex Uri, Tschudius verò, quod esset visendæ Longitudinis, longus Riebingus vocitabatur. Die quodam suis instructi copiis utrinque acerrimè congrediebantur, adeo quidem, ut fortiter cædendo Hostem Tschudius cuncta sua Arma perfringeret, perderetque; cui tamen spoliato furor mox alia ministravit. Mirum dictu, viderat is forte adolescentem Pinum, hanc itaque ingenti, ut erat, corporis proceritate, animique fortitudine invadens, sine mora radicitus Terrâ revulsit, eaque armatus renovato prælio novem ex hostibus prostravit, cæterisque in fugam actis, haud sane ignobili potitus est victoria.

De *Æuothero* (*Einheer*) ità, quod exercitum æquiparaverit, nuncupato. Hic ex Turgia Pago Sueviæ. (Turgoja Helvetiæ) *oriundus, Flumina, quæ pontibus non juncta erant, post se Equum suum trahens superare solitus fuit, adjecto in reluctantem loripedem hoc joco: Ita meus Deus adjuvet me, vel ingratus sequare necesse est. Is Venedos, Avaresque in modum fœni demetebat, & in morem avicularum, hastæ velut cuspide fixos humeris suspendebat; teste Aventino* Hist. Bojar. Lib. IV. p. 208.

Plures possem Catalogo semigigantum inserere Helvetos, si per tempus id liceret, quod monet me redire ad Gigantem nostrum Lucernensem, Icone duplici repræsentatum, quarum una omnium oculis exposita in Turris facie exteriore, cum hac Epigraphe Rhythmica:

In der Statt Lucern, da unden
Bey dem Dorff Reyden hat man funden
Schröcklich grosse Menschen Gebein,
Under einer Eich, auf einem Reyn:
Die Oberkeit derselben Statt,
Glerhten leuthen die zugschikt hat:
Welche nach der proportion,
Geometrisch das Mäss han gnon,
Hiemit erscheint unfehlbar gwiss,
Wann aufrecht gstanden diser Riss,

Sey er gsin mit der Länge gleich
Vierzehen mahl disen strich:
Beschach im 1577. Jahr.
Gott weiss, wie lang er vor da war
Was man g'funden, noch b'halten werden
Was überig verbleibt in der Erden.

Addita huic inscriptioni est linea, quæ quatuor decies sumta Longitudinem Gigantis adæquare debet. Eandem proportionem servat adjecta linea recta, sed quadragies & bis sumta.

In ipsa vero Curia suspensa videtur Tabula integrum exhibens sceleton, ad nutum *Felicis Plateri Medici Basileensis*, cui examen ossium repertorum demandatum fuit à Senatu Amplis. Lucernensi, à *Johanne Bock* picta. Picturæ huic adjecta est Inscriptio sequens Latina & Germanica.

Delineatio Sceleti Gigantis, cujus ossium portiones aliquot, veluti femoris, tibiæ, scapularum, vertebrarum, Ossis sacri, Coccygis clavicularis, Costarum, calvariæque fragmenta, pollicis quoque secundum os, atque Calx, mala item integra fere (è quibus & tanquam illis, quæ in homine longè aliter quam cæteris animantibus formata sint, humani corporis hæc ossa fuisse præcipuè indicium desumtum fuit,) in ditione Lucernatum Helvetiæ juxta vicum Reyden, quercu antiqua dejecta, sub illa inventa, Senatuique Lucernensi transmissa, & ad horum dimensionem reliqua totius Sceleti ossa, quæ ut aberant, nec non absoluta erant à Felice Platero, Ordinario Basileensi, ad imitationem veri Sceleti delineata, atque à Joanne Bock Pictore Basileensi depicta, Illustrissimoque Senatui Lucernensi præsentata fuerunt, Anno sal. 1584. *Julio Mense.*

Idiomate Germanico.

VerZeichnuss eines Risen beinern Cörpers, dessen etliche stuck Beins, als von dem knochen und Röhren der Schencklen, Armschinen, von der Achslen, Laffen, wirten oder wirbel, des Ruckgradts, und anderen Stucken der Rippen and Hauptschidlen, sampt dem understen Daumenbein, Sporenbein, und Knieschyben, die vast gantz gewesen, (darauss man auch am mei-

meisten, dass dise Gebein von einem Menschen har kommen, dieweill sie an ihme vil anderst, dann an anderen thieren gstaltet, hat abnemmen können) im Lucerner gebieth im Schweitzerland, bey einen fleken Reyden genannt, under einer alten Eychen, die nidergefallen, gefunden, und der Oberkeit zu Lucern zugeschickt sindt worden, nach welcher Glidmass unnd Proportion des Gantzen beinern Cörpers Grösse unnd statur, von eines rechten Menschen Cörpers Linien ist ausgezeichnet unnd abgemessen worden durch Doctor Felix Plattern Statt artzet unnd Professorn zu Basel, unnd durch Meister Hans Bock den Mahler daselbsten gemahlet, den Edlen Herren Schultheiss unnd Rath der Statt Lucern præsentirt und überschickt, im Jahr Christi 1584. im Monat Julii.

Conferri merentur, quæ recenset ipse Felix Platerus Observat. Medic. L. III. Cap. 586. *Cum Lucernæ*, inquit, *A.* 1584. *Mense Julio degissem, accidit, ut mihi ossium quorundam fragmenta, immensæ magnitudinis, quæ in Curia asservabantur, Senatores demonstrarent, quæ in ditione eorum, non procul à Cœnobio Reyden, in montis vicini specu, sub annosa Quercu vi ventorum dejecta, inventa, collectaque, atque eo delata fuerunt. Quæ cum considerarem, atque è minoribus pleraque, & ex illis, quæ tenuibus laminis constant, ut sunt Calvariæ ossa, Carie vetustateque consumta, vel quia comminuta neglectaque erant, quam portiones majorum ossium, licet exesa & fungosa leviaque essent, quantum cognoscere potui, humanis ossibus respondere observavi, atque mox qualia essent, singulis inscripsi; eoque magis Gigantis alicujus ossa fuisse ex eo collegi, quod Pollicis os infimum inter ea invenerim, nec non molam, dein & Calcis os, Scapulasque cum Clavicula, quæ tantum in homine ea forma deprehenduntur. Ad hæc & longa & crassa femorum, tibiarum, humeri & brachii, quorum extrema cum capitibus restabant, ab humanis ossibus formâ nihil differebant. Quæ omnia occasionem mihi præbuerunt, ut cum singula ad me Basileam hæc ossa, Magistratus illius loci jussu transmissa essent, ea diligentius inspiciens & cum Sceleti mei ossibus conferens, magis in ea sententia confir-*

ma-

marer, atque ad Sceleti mei ossa, majora hæc & confracta conferendo, integrum Sceleton, tantæ magnitudinis, quantum ossa, si integra fuissent, delineari & depingi curarim. Quod Sceleton decem & novem pedes longitudine adæquat. Inde cum nullum animal quadrupes tantæ altitudinis inveniatur, magis ossa illa Gigantis alicujus fuisse, probari potest.

Athanasius Kircherus Mund. subterran. Lib VIII. Sect. II. p. 56. Gigantem hunc Helveticum ita cum aliis aliarum Gentium comparat, ut judicet,

	Cubit.	Pedes.	Palm.
Goliathum altum fuisse	$6\frac{1}{2}$	13	19.
Gigas Helvetius	9	18	27.
Orestis Cadaver oraculi jussu effossum	7	14	21.
Asterii Anactis Filii Cadaver	10	20	30.
Cadaver ex Creta monte effossum	46	92	138.
Gigantis Tingæ in Mauritania effossi	60	120	180.
Gigantem in Erice monte Drepanitani sedentem	200	400	138. Substitue 600.

& pag. 58. De ipsius nostri Gigantis Lucernensis existentia dubitare videtur, *quoniam præter Costas, Tibias, Femora, neque caput, neque pedes, manusque ostendi possint, quæ partes organizatæ uti desint, ita veritatem rei suspectam faciant*, & tamen p. 57. sicuti Goliathi ita & Helvetii Gigantis, atque Orestis magnitudinem pro possibili habet, reliquos omni Jure habens pro anilibus deliramentis, cui & ego subscribo, conscius, quam sæpe, & passim in Cimeliothecis Principum, atque Musæis Curiosorum, Dentes Elephantum aliarumque bestiarum grandiorum fossiles monstrentur pro Dentibus Gigantum.

Sed mitto nunc Gigantem Hominis ejusque reliquias, ut Considerationi meæ vestræque simul subjiciam monstra Brutorum, puto, immanes Belluas, *Dracones* vulgò nuncupatas, de quarum existentia dubitant adhuc multi. Commodam hic nanciscor occasionem explanandi integram de *Draconibus Helveticis* Historiam. Invitat me, præter materiæ raritatem, loci ipsius circumstantia, quandoquidem plurimi Ditionis

Dracones Helvetici.

onis *Lucernensis* fuerunt hospites, dicam an Incolæ; Accedit recentissima Draconis ante paucas hebdomadas prope *Villisoviam* visi Historia, quam infrà recensebo, licet nugivendulæ Plebis sit merum commentum, ne quis in posterum Fabulam hanc inter Historias referat, & Insignia Draconum Lucernensium monumenta, unum in Templo Cathedrali *Draconis*, in Toga Missatica depicti, alterum *Draconitæ*, ad cujus descriptionem prius me accingo, quam ad Draconum Historiam ipsam.

Quod si juxta Veriverbium commune *rara* sunt *præclara*, & *præclara rara*, uti sanè rarissima quæque sunt Monadica, vel sui non multa habent paria, ad majorem proin perfectionis, pretiique gradum evecta, præferendus sane omnibus omnium Museorum curiosis est *Lucernensis Draconita*, in prænobili familia *Closiana* depositus, quoniam sui nil habet simile in Regum, Principum, Privatorumque Museis. Excusabit me ipsa Materiæ singularitas, si prolixior paulò sum in descriptione hujus Lapidis, qui *Dracontita*, Δρακοντίτις, Δρακόντειος sc. Gemma, *Dracontitis*, *Dracontia*, *Draconites*, nuncupatur. Hujus sequens extat descriptio apud *Plinium Hist. Nat. Lib.* XXXVII. Cap. 10. *Draconites sive Dracontia è Cerebro fit Draconum, sed nisi viventibus abscisso nunquam gemmescit, invidia Animalis mori se sentientis. Igitur dormientibus amputant. Sotacus, qui visam eam Gemmam sibi apud Regem scripsit, bigis vehi quærentes tradit; & viso Dracone spargere somnifica medicamenta, atque præcidere. Esse autem Candore translucido, nec postea poliri, aut artem admittere:* Cui subjungo sequentem *Solini Polyhist.* Cap. 30. *Exciditur è Cerebro Draconum Dracontias Lapis, sed Lapis non est, nisi detrahatur viventibus, nam si obeat prius serpens, cum anima simul evanescit, duritie soluta. Usu ejus Orientis Reges præcipuè gloriantur, quanquam nullum lenocinium artis admittat soliditate, & quicquid in eo nobile est, non manus faciant, nec alterius, quam Naturæ candor sit, quo reluceat. Auctor Sotacus Gemmam hanc etiam visam sibi scribit, &,*

Draconita Lucernensis.

quibus intercipiatur modis, edocet. Præstantissimi audacia viri explorant Anguium foveas, & receptus, inde præstolari ad pastum exeuntes, prætervectique percitis cursibus objiciunt gramina medicata, quantum potest ad incitandum soporem, ita somno obsopitis è capitibus exsecant Lapides, & de manubiis præcipitis ausi prædam revehunt temeritatis. Et Philostratus scribit, in *Draconum Montanorum* Indiæ Capite reperiri *Gemmam specie, aspectuque floridam, potentiâ mirabilem.* Inde à Plinii temporibus fuere plures, qui pretiosam hanc Gemmam quæsivere omni studio, ast qui invenerint, pauci vel nulli. Marsilius Ficinus, *se hunc Lapidem Florentiæ ex India allatum vidisse, asserit, Lupini magnitudine, stellis quam plurimis naturaliter insignitum, qui aceto impositus in rectum & obliquum ferebatur, donec aceti vapor exhalaret. Sed deceptus fuit Ficinus*, stellarem lapidem Dracontiam *esse putans, qui fortassis suo tempore adhuc ignotus fuit.* Hæc *B. de Boot Hist. Gemm. & Lapidum*, Lib. II. c. 172. quibus subscribo. *Andreas Cæsalpinus* Lib. II. *de Metallicis*, Cap. 41. testatur, hunc Lapidem se possidere, ejusque descriptionem tradit sequentem: *Albertus testatur, se hunc vidisse colore nigro, figura Pyramidis abscissæ non pellucidum, in circuitu colore pallido, in quo pulcherrimus Serpens est descriptus, inventum in Suevia in Capite Serpentis magni. Apud me hic Lapis est effigie Corniculi, abscissa cuspide, colore partim nigro, partim flavescente splendido, non pellucido, ad cujus basim linea nigra circumdat specie serpentis. Qui mihi tradidit, affirmavit, Linguam esse Serpentis cujusdam magni in Germania, ac ictum inferre lethalem*; sed fides sit penes Possessorem. Ipse B. de Boot Lithophilus alias expertissimus ingenue fatetur, *Dracontiam Lapidem sibi nondum visum esse.* Est, quod non diffiteor, Plinii Authoritas sublestæ fidei, ut qui narratiunculas quasvis fabulosas Historiæ suæ inseruerit, eamque illis contaminaverit. Nec abnuo, Scriptis Celeberrimi hujus & de Re Historica naturali meritissimi Viri plura inesse Commen-

menta, nata potius ex nimio Relationes undequaque conquisitas publico impertiendi, quam eidem imponendi, desiderio. Sed passim quoque extant Plinianæ Historiæ, quas pro anilibus Nugis hactenus habuere, quotquot in eum sunt commentati, nunc autem è numero non Entium liberavit postrema Ætas. In præsenti Draconitæ descriptione Fabulam redolet, quod de modo Gemmam hanc è Cerebro Draconum eximendi tradit, quamvis *Sotaci* Authoritate suffultus, imo & *Philostrati*, cujus hæc sunt verba, Lib. III. *Pallium coccineum, Literis aureis superintextum, ante Cubiculum extendunt: scripta autem incantatoria verba somnum dicuntur inducere. His Draconum Oculi quam durissimi superantur. Ipsi quoque plura verba ex arcana sapientia superincantantes, eo Draconem perducunt, ut literis pallio intextis superdormitet. Dormientis Instantes Indi Cervicem, securi feriunt, scissoque capite lapillos intus exstantes auferunt:* προσπεσόντες οἱ Ἰνδοὶ κειμένῳ πελέκεις ἃ ἐναρράττουσι, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμόντες λῃΐζονται τοὺς ἐν αὐτῇ λίθους. Ut nil dicam de Plinii exscriptore Solino, qui Polyh. c. 62. affirmat quoque, *Dracontiam Lapidem non esse, nisi detrahatur viventibus; nam si obeat prius serpens, cum anima simul duritie soluta evanescit.* Nihilominus etiam in horum scriptorum gratiam & excusationem infra ex Historia moderna Indiæ orientalis aliquid allaturus sum. Existentiam vero Lapidis ipsius Observationes Historico Naturales modernæ in Indiis factæ, speciatim a *Georgio Everhardo Rumphio*, Hanovensi, qui *Plinii Indici* titulum jure possidet. Hic namque in eleganti suo *Historiæ Naturalis Amboinæ* opere, sub titulo *d'Amboinsche Raritertkamer* edit. Lib. III. Sect. 58. p. 305. 306. Inter alios *Ophitas* veros, *Mestica Ular* dictos, binos memorat Avellanæ Magnitudine, Draconitæ Pliniano ratione Cristallinæ perspicuitatis similes, quorum unus exemtus fuit è Bestia Basilisciformi, in Insula *Celebes*, alter è Serpente prægrandi Insulæ *Mindanao*. Lucernensis noster Draconita discrepat quidem ab Indicis jam allegatis, & ipso Plinia- *A. 1705.*

no, figura, magnitudine, & loco Generationis, qui ibi Caput eſt, ſed convenit cum aliis infra memorandis, quos tamen magnitudine & pulchritudine longe ſuperat. Hiſtoriam ipſam huic Loco inſeram ex Joh. Leopoldi Cyſati Deſcriptione Lacus IV. Civitatum Sylveſtrium, p. 176. ſed Idiomate Latino.

Lapis hic, inquit Cyſatus, eſt magnus fere globoſus, varicolor, ex albo, nigro, ſanguineo, coloribus varie miſtis, Unciarum novem. Præſtans Remedium eſt contra Peſtem, ſi Bubo circumcirca eo tangatur, vel per 24. horas alligatus remaneat. Quod ſi tumor ſit ſub axilla, alligatur Lapis volæ manus dextræ. Si in cruribus Pedis plantæ, ſic extrahitur venenum illico. Convenit item mulieribus nimio Menſium profluvio laborantibus, nec non Dyſentericis, & Diarrhœa afflictis, volæ manus per Nychthemeri ſpatium applicatus, aliis item, qui defluxionibus laborant malignis, id quod 60. annorum experientia comprobat, & Diplomata inſuper Sequentia tum Hiſtoriam Lapidis, tum vires ejus confirmant.

Copia Diplomatis Primi.

Ego Petrus ad Caſeum, *Senator Lucernenſis, hoc tempore Rotenburgi Præfectus, atteſtor, comparuiſſe hodie in Judicio, coram me viros honeſtos*, Martinum Schreiber *Civem & Chirurgum Lucernenſem ex una, &* Rodolphum Stempflin *Rotenburgenſem ex altera parte; & propoſuiſſe quidem nominatum jam* Martinum Schreiber, *quod apud ſe depoſuerit* Rodolphus Stempflin, *pigneris loco, Draconis, ut volunt, Lapidem, pro certa pecuniæ ſumma, cujus ſolutionem, ut & Hypothecæ dudum depoſitæ liberationem jure poſcat: regeſſiſſe autem* Rodolphum Stempflin *reſponſi loco, ſe non abnuere, quod* Martino Schreibero *Hypothecæ loco tradiderit Lapidem, quem dudum equidem ſolvendo Pecuniæ datam ſibi ſummam repetiiſſet, & adhucdum liberaret, ſi potis eſſet. Majoribus enim ſuis, qui inde à* 30. *Annis Lapidem hunc poſſederint, multum pecuniæ pro eo fuiſſe oblatum, curaſſe eum innumeros utriuſque ſexus homines, & liberaſſe eos Veneno, Hæmorrhagiis, Dyſenteriis, ſanguinis è Naribus & Menſium fluxibus, ſine ulla moleſtia: Inaudiviſſe ſe etiam à Parentibus ſuis, inveniſſe Abavum ſuum hunc La-*

Lapidem in prato quodam, quod cum demeteret, trajecisse prope ipsum Draconem ex Regio ad Pilati montem, ut præ terrore in Lipothymiam inciderit; vidisse autem, postquam ad se redierit, sanguinem à Dracone excretum, coagulatum, in medio Lapidem, quem ad hunc usque diem constanter servaverit Familia sua, nec vendere voluerit Principibus quibusdam & Civitatibus, quæ emtionis jure eum acquirere studuerint. Quandoquidem autem nunc solvendo ipse non sit, & vero Lapis jure Hypothecæ pertineat ad Martinum Schreiber, *extraditurum & cessurum eum ipsi Lapidem esse spontè, tanto quidem lubentius, quod beneficia hactenus ab eo receperit non una, & duntaxat a novo possessore petere se donarium quoddam gratuitum. Postquam ita nominati supra viri res facti utrinque fuere confessi, &* Rodolphus Stempflin *spontaneam Hypothecæ cessionem, quam* Schreiberus *jure petere potuit, obtulit, judicavi ego vi & tenore Legum, & publico sancivi decreto, eâ, quâ polleo, Præfecti Authoritate, verum Lapidis Possessorem nunc esse & fore* Martinum Schreiberum *cum suis Hæredibus, absque quod* Rodolphus Stempflinus, *ejusque hæredes, quicquam ullo tempore in contrarium de jure allegare possint. Hujus autem meæ sententiæ Diploma, proprio meo sigillo appenso confirmatum exhibere jussi* Martino Schreibero, *absque ullo mihi meisque Hæredibus inde emersuro damno, Die Lunæ post diem S. Martino Sacrum.* 1509.

Diplomatis alterius Copia.

Nos Scultetus & Senatus Reipublicæ Lucernensis notum facimus omnibus Rescripto hoc Publico, comparuisse hodie coram Nobis, Pium, honestum, nobis fidelem & charum Martinum Schreiber, *Civem, Judicii Forensis Secretarium & Chirurgum, atque retulisse Historiam Nobis jam notam, Draconitæ Lapidis, Cimelii perrari, cujus ante paucos annos fuerit compos factus & Possessor, quàm is, ante quàm plures annos in Territorio nostro ex immani Dracone lapsus fuerit repertus, per sedecim circiter annorum Lustra clàm asservatus, nec multis ostensus, ad interim à multis Principibus, Nationibus, Imperatore, Regibus, & Republica Veneta competitus, multorum bonæ fidei & famæ hominum usui cum effectu applicatus, de quo petat à nobis Testimonium Authenticum, Relatione quorundam Nostri Senatus & Civitatis Membrorum, tanquam Testium, juxta legum nostrarum Consuetudinem examinandorum fundatum, ut vires tam pretiosi Lapidis omnibus & singulis innotescant. Quandoquidem nobis autem incumbit veritatis Testimonium non tantum non prohibere; sed pro viribus promovere, Commisimus hoc Inquisitionis Negotium Jurato nostro Judici Senatus Primario, aliisque Corporis*

Nostri membris, atque Secretario, ut Testes nominatos, & dehinc nominandos, ad se vocarent, ipsisque mandarent, ut sub fide Juramenti ad Deum & Sanctos edicerent, quicquid de virtutibus hujus Lapidis notum sit, nemini in præjudicium vel complacentiam, sed unice ad veritatis ipsius detectionem & vindicationem.

Testatur itaque primus, eo quo nobis obligatus est Juramento, Jacobus Franckhuser, *Senatus Membrum, corripuisse illum ad Parotidem dextram in Collo ante aliquot annos Pestem, quæ tunc grassabatur, ut de vitâ penè desperarit, & ad animam suam Deo reddendam sese præparaverit, commendatum ipsi interim fuisse in tantis angustiis* Martini Schreiberi *Lapidem Draconis, qui pluribus aliis profuerit, vocasse proin ad se nominatum jam Schreiberum, & obtinuisse ab eo, ut Lapidem illum loco affecto applicaret, quo facto maturior redditus fuerit Tumor, ipseque, veneno foras tracto, brevi post sanitati restitutus.*

Alius nostro Senatui pariter inscriptus, Mauritius de Mettenweil, *testatur, laborasse se anno superiori Dysenteria tam gravi, ut lethaliter omnium Medicorum & Chirurgorum Judicio decubuerit, Sanctorum Sacramentorum applicatione munitus, vocasse se autem ad se in tantis Extremitatibus* Martinum Schreiberum, *qui volæ dextræ manus applicaverit suum Lapidem, eo quidem effectu, ut vis ejus totum penetraverit Corpus, & intra biborium substiterit fluxus.*

Concivis noster Laurentius Huckler, *Frequentioris Senatus Membrum, testatur correptum se fuisse Bubone sub Axilla dextra, qui tamen fuerit Lapidis ad Volæ manus dextræ applicatione à* Martino Schreibero *sanatus intra paucos dies.*

Alius sequitur Testis Antonius Hutterus, *qui Bubone crurali correptus, & inter ægros conclamatos relatus, ad se vocarit* Martinum Schreiberum, *qui locum affectum Lapide suo tetegerit, eum aliquoties à Bubone remotum atque sudantem in frigidâ abluerit, & plantæ Pedis dextri applicarit, hoc quidem præsentaneo effectu, ut intra semihoræ spatium venenum fuerit è Corpore extractum, per aliquot vesicas, Ichore repletas, qui quinque locis diversis exitum invenerit, cum salutis eventu.*

Barbara Fersin, *uxor* Conradi Fischeri, *Concivis nostri, ad Bovem habitantis, testatur se Peste tam graviter decubuisse, ut S. Sacramentorum sigillo firmari opus habuerit, ipsam in his extremis mentis impotem, applicato autem per* Martinum Schreiber *Lapide rediisse ad se & sanitatem, veneno evacuato, recuperasse.*

Eadem sibi quoque contigisse refert Barbara Hofmannia.

Enuntiat Johannes Studer, *è Frequentiori Senatu, laborasse se ulcere fistuloso ex Apostemate Cruris residuo, & remediis omnibus incassum adhibitis, ad Mortis fauces delatum, inde tamen retractum fuisse ope* Martini

ni Schreiberi *Lapidis, qui eum dextræ manus volæ alligarit, per noctis & dimidiæ diei secutæ spatium, quo elapso Ichorosus fluxus cessarit, ipseque ad pristinam redierit sanitatem.*

Testimonio suo firmat Henricus de Chamâ, *laborasse se Dysenterico Fluxu, quem nulla potuerint sistere Medicamenta, ut Libamina sacramentorum salutifera accipere necessum habuerit, applicato autem ad dextræ manus volam, per noctem integram, Lapide, crastino Die fuisse sanatum. Eodem morbo detentum infantem suum anniculum, sed applicatione Lapidis ad Abdomen sanatum, quem eundem effectum de pluribus aliis Infantibus testari ipse possit.*

Anna Zimmermann *à fluxu sanguineo letbali per* Martinum Schreiber, *ejusque Lapidem, sanatam se testatur, sed & pauperculam aliam nimio Mensium fluxu laborantem hoc remedio intra Nychthemeron curatam perhibet.*

Testium horum enunciata, ut Rescripto Publico confirmarentur, petiit sæpe nominatus Martin Schreiber, *quod ipsi concessimus, & insuper sigillo Urbis Nostræ confirmare voluimus, Die Jovis post Diem S. Martino sacrum. Anno.* 1523.

Hæc quæ de Draconite attuli & Latii Jure donavi, Diplomata, habet *Cysatus* supra citatus, & qui inde sua extraxerunt *Athanasius Kircher. Mund. Subterr.* Lib. VII. Sect. 4. C. 2. *Seyfried Medulla Mirabil. Nat.* p. 648. *Erasmus Francisci Guin. und American. Blumgarten.* P. I. p. 121. *Wagner Hist. Nat. Helv.* p. 326.

Magnitudinem & Figuram Lapidis ipsam, quod concernit, divisus ferè est in tres Zonas, quarum duæ extremæ, Frigidis respondentes, colore sunt atro fuscæ, concreti instar sanguinis, media vero Torridam repræsentans, ex albido flavi, maculis miris interstincti. De cætero notari meretur, Lapidem integrum Duritie longè superare Marmor, nec ferro cedere.

Quando autem Draconum Historias multi ad inania Cerebri figmenta referunt, & has ipsas immanis belluæ reliquias aspectant pro Globo Marmoreo vel Jaspino, miro naturæ Casu vel Artis ope ita, ut videmus, figurato; Operæ pretium utique Judicavi, ea ex collatione aliorum Scriptorum huc afferre, quæ præsenti Historiæ confirmandæ inservire possunt. De Draconibus ipsis eorumque existentia mox actu-

acturus sum, hac vice ea duntaxat ex præsenti Draconitæ & Draconis prætervolantis Historia allaturus, quæ fidei Historicæ pondus addere queunt. Producitur hic Lapis non ex familia verpi alicujus Lucripeti vel Mercatoris fraudulenti, vel Hominis adepti in Naturæ Artisque Arcanis periti, qui forte Jaspino huic Globo maculas, ita, ut supra depinximus, figuratas imprimere, vel eas illi obducere, & palpum simul aliis obtrudere potuerit; sed prodit ex manibus simplicis, cum Paupertate luctantis, Rustici, cujus ingenua curiositas non ulterius extenditur, quam ad sublevandum Lapidem è Dracone delapsum, sanguini concreto immersum, eumque asservandum. Unde enim, quæso, habere potuisset Lapidem, qui similem sibi in Europa nullibi habet? Quis ipsi tantum Cimelium gratis, vel pro vili, quod ægre solvisset, pretio, dedisset? Quis eum in recensenda Historia circa Draconem, ipso præsente, oculato Teste peractæ, naturali ac simplici ordine informasset? Annon potius, si imponere publico fuisset animus, persuadere potuisset & debuisset aliis, ut sumus omnes rerum peregrinarum avidi, allatum hunc pretiosum Lapidem esse ex ultimis Indiæ desertis? Mirum, si præmeditata fuerit fraus ex parte Rustici, quod Lapidem deposuerit, vendideritque pro paucis florenis, non vero pro larga pecuniæ summa, ex hoc præcipue præsumtionis fundamento, quod oculos mentemque converterit haud dubie magis ad operationes prænobiles, ab hoc Cimelio in Homines & Bruta redundantes lucrum ingens ipsi Possessori apportaturas, quam ad curiositatem, raritatemque solam, quam quidem venerantur Magnates opibus præcellentes, in suis Pinacotheis rariora Artis & Naturæ producta ostentantes, non verò ex ima Rusticanæ Plebis fæce homines. Silentii sipario involvo præclaras Draconitæ virtutes à Medicis ipsis & Chirurgis annotatas, & à Magistratu ipso Lucernensi confirmatas, supra ordine recensitas, (quibus inde ab A. 1661. quo *Cysati* Liber in publicum prodiit, plures aliæ insuper addi possent) frustra à Marmore & Jaspide nisi forte in sola hæmorrhagia expectandas. Circumspicienti mihi in per-

peregrinarum Regionum Historiis Naturalibus, & Draconitas quærenti occurrit in Americana Insula S. Dominici Historia dicam, an Fabula, quam Caraibes, prisci Regionis Incolæ, Europæis, modernis possessoribus, referre solebant de prægrandi Dracone vel Serpente, quæ in capite gestarit pretiosissimam in obscuro lucidam Gemmam, memorante *Rochefort. Hist. Natur. des Isles Antilles.* p. 21. Adjungi huic meretur alia Indiæ Orientalis Historia Chinensis maritimæ Classis Præfecti *Sampo*, qui multum temporis contrivit in Insula Contung, vel Pœlo Condor, ut & in Insula Borneo, Imperatoris jussu Carbunculos tales ex Draconitarum genere conquisiturus; sed unicum duntaxat reportavit, in maximo quodam serpente vel Dracone *Iste Lüng* Chinensi Lingua vocato, inventum, teste citato supra *Rumphio* p. 307., cui Indi omnes unanimi ore asseverant, non lucere noctu Draconitam, nisi *qui detrahatur viventibus*, quo ipso firmiori pede niti videmus *Plinii* supra memoratam Fabulæ similem circumstantiam. Saltem in Excusationem magni illius Naturæ Ruspatoris adferri meretur, non fuisse ipsum vel *Philostratum* vel *Sotacum* Fabellæ Authores, sed hausisse ipsos traditionem ab ipsis Indis, qui ad nostra usque tempora constanter retinuere opinionem antiquitus radicatam. Magis adhuc Lucernensis nostri Draconitæ existentiam probabilem reddit immanis illius Draconis Historia, in *Jacobi Bosii Chronico Equitum Hierosolymitanorum*, qui nunc Melitensium nomine cluent, reperiunda Part. II. quod Monstrum horribile Insulæ Rhodi Incolas torserit dudum, tandem tamen A. 1346. ab Equite *Deodato Gozone*, post Ordinis ipsius Magistro, generoso ausu fuerit interfectum; & in hac Historia illa specialis ab *Joh. Ant. Foxano* memorata circumstantia de Lapide olivæformi, sed grandiore varicolore, Jaspidis instar fulgente, miræ contra omnis generis venena efficaciæ, si aqua ipsa injecto Lapidi affusa propinetur venenato morsu affectis, qui in perpetuum Facti Heroici monumentum asservetur in Gozonum familia, & κατ' ἐξοχὴν nuncupetur Draconita, item Magistri Ordinis Lapis, utpote è Draconis à Magistro prælaudato occisi Cadavere protractus. Illa porro Lapidis hujus virtus prædicata

ta *Foxano* ab αὐτόπτῃ Equite *Petro Melaco Gozzone*, ad S. Ægidium Priore, qua homo quidam ex hausta aqua infusionis Lapidis per vomitum reddiderit, sesquipalmarem, venenatum admodum, serpentem, & ab hoc vomitu convaluerit. Omnium proximè accedit meo judicio Draconitæ nostro Lucernensi Lapis ille pretiosus, cujus inde ab A. 1687. possessor est Rex Siamensis, quoniam is non solum magnitudine, figura, colore ex flavo rufescente, sed & lapsus ipsius circumstantiâ cum nostro convenit. Inseram huic narrationi verba ipsa *Rumphii* p. 308. ut vel hinc ἐν παρόδῳ commendatam reddam collationem Historiæ Naturalis ex diversis Regionibus, utut maxime dissitis, & magno labore conquirendam. *Een Chirurgyn hebbende eenige Jaaren op Ligoor gelegen in 't Jaar* 1687. *verklaarde myn gezien te hebben een Karbonkel van een Slang by een zeker Regent des Lands, dewelke door de Moeder in zyn kindsheit met een Kleetje in 't Bosch aan twee tacken was gehangen, toen was 'er een groote Slang by hem gekomen, naar 't verhaal van zyne Ouders, die een zekeren Steen op zyn Lyf liet vallen, en die Slang is naderhand by zyne Ouders altyd gevoed: dese steen was in de groote van een oude geschilde Pinang, ovaals wyze door schynend brandig geel, naar den rooden trekkende, by Nacht zoo klaar schynende, dat een kamer daar door verlicht wierde. De Viceroy en regeerend Opperhooft van Ligoor hebben hem desen Steen, als hy in Hegtenis zat, afgenomen, en aan den Koning van Siam gezonden.* Hoc tandem præterire nolo, discrepare Draconitam *Plinianum* à nostro Lucernensi, & Indico jam descripto, quandoquidem is perhibetur esse *Candore translucido*, vel *Soliniano* Stylo *relucente*, hi vero rubro flavi, conformes adeo magis descriptioni, quam tradit Philostratus, his verbis canceptam, λίθοι ἢ τούτοις ἀπόκειται, τὸ μὲν εἶδος ἀνθηρὰ, καὶ πάντα ἀπαυγάζουσι χρήματα. Ad quæ annotat *Salmasius* in *Solinum*, Græcos ἀνθηρὸν vocare rubrum colorem, Hesychium ἀνθαρὸν, σανδαράχην, Sandaracam. Hæc, quæ hactenus omni studio conquisivi ad vindicandam Draconitæ Lucernensi nativam indolem, non impediunt, quo minus, salvo semper, quod nobiles possessores de suo κειμηλίῳ ferunt,

ju-

judicio, suspicer esse hunc lapidem silicem, si velis Achatinum, encaustica arte ita, ut sese exhibet, pictum, & penicillo elaboratum, cujus indicia ex attenta contemplatione haud pauca erui possunt. Nota mihi ars, quæ passim exercetur, qua durissimi Achatæ vel Chalcedonii qualibuscunque figuris ita pingi possunt, ut & in ipsam substantiam penetret Tinctura, absque ulla corrosione superficiei, pro naturali facile venditanda.

A *Draconite* transeo ad *Dracones*, quorum integram Historiam applicativè ad Helvetiam huic loco inseram, promissi memor, & persuasus simul, haud ingratam fore tractationem materiæ tantopere apud Rerum Naturalium Scriptores vexatæ. Mirari satis nequeo, quomodo omnes penè Gentes Draconum aliquam habeant Ideam, & reliquerint memoriam, & tamen hujus generis Animantium existentia à multis magnæ Authoritatis in re Literaria viris habeatur dubia. Dracones Æsculapio olim sacros, sed & Apollini dicatos, & in Epiro cultos fuisse memorat *Ælianus* de Animalibus Lib. XI. Cap. II. & Draconis formâ Apollinem apparere solitum ex *Suetonio* constat, qui in Octavio. c. 94. Augustum Imperatorem filium Apollinis ex Atia Matre à Dracone compressa genitum scribit. Causas, cur Dracones Deo Medico sacri fuerint, recenset *Festus* Lib. IV. *Macrobius* Saturn. Lib. I. c. 20. & *Scholiast. Aristophanis* in *Pluto*. Judæis prohibitum olim fuit sculpere formam Draconis, quod ex Rabbinicis Scriptoribus ostendit *Carpzov. Diss. de Nummis Cornutum Mosen exhibent.* p. 17. 18. E contra in maxima veneratione sunt Dracones apud Chinenses Reges, & Magnates gestant illos acu pictos in vestibus, imo verò Imperatores ipsi elegerunt hoc Animantium genus pro Insignibus, quod aliquando unus Antecessorum Draconi insidens cum Barba longâ & Cornibus in Aërem ascenderit, unde etiam Draconum sculpturis Naves exornare omnibus interdictum, iis exceptis, quibus ex singulari Imperatoris benevolentia gratia hæc est concessa; uti pluribus hac de re consuli potest *Athanas. Kircher. Chin. Illustr.* p. 25. 32. 41. *Nieuhoff. Sinisch. Reisbeschreibung*, p. 58. 61. 92. 114. 252.

Draconum Historia.

Lambec. Comm. Bibl. Vindobon. L. VII. p. 397. Merentur sane Chinensium hæ naves Draconum sculpturis exornatæ conferri cum illa *Chimarri* Pyritæ, à Bellerophonte occisi, qui ἔπλει πλοίῳ λέοντα μὲν ἔχοντι πρόσθεν ἐπίσημον, ἐκ δὲ πρύμνης Δράκοντα, *vehebatur Navi, quæ in prora Leonem, & in Puppi Draconem habuit pro Insigni*, ut videre est apud *Plutarch. Lib. de virtutib. mulier.* nec non cum Bœoticis Navibus, apud *Euripidem* in *Iphigenia in Aulide*, quibus pro signo fuit *Cadmus*:

> Χρύσεον Δράκοντ' ἔχων
> Ἀμφὶ ναῶν κόρυμβα.

Aureum Draconem habens in Navium Rostris. Ex quibus Poëtarum Commentis alas Draconibus natas fuisse persuasus est *Bochart. Hieroz.* Lib. III. c. 14. p. 435. Non vacat nunc, Draconum alatorum, vel non alatorum, hîc, ibi, in omnibus quatuor Mundi partibus visorum, undecunque corradere Historias. Extant hæ passim apud Zoologos, Jonston. Hist. Nat. Serpent. L. II. p. 34. *Sperlingium* & *Kirchmajerum* in peculiaribus de *Dracone* Dissertationibus; *Kircher. Mund. Subterran.* Lib. VIII. p. 89. &c. & alios. A me impræsentiarum non desidero aliud, nec desiberabit in re adeo obscura orbis curiosus, quam Historicam Draconum Helveticorum descriptionem, juxta ordinem Pagorum directam, prout eam suggerunt Monumenta Typis impressa, Manuscripta, atque Relationes.

IN PAGO TIGURINO.

In Monte *Frumsano*, Baronatus *Altensaxensis* duo Draconum, vel Serpentium prægrandium Exempla occurrunt, unum non pedati, alterum pedati, quæ ita describuntur à
Fig. I. *Wagnero Hist. Nat. Helv. p. 247. & 251. Johannes Tinnerus ex pago Frumsen, Baronatus ab Altensaxo, vir honestus fideque dignus, qui hoc tempore adhuc in vivis est, sanctè mihi testatus est, se ante XII. annos, exeunte mense Aprili in montem vicinum Frumsanum, den Frumsenberg, sese contulisse, ibique, in loco, in der Hauwelen, vulgo dicto, horrendum serpentem, in semet primum convolutum, postea sese*

It. 5.

It

erigentem, atrogriseum offendisse, cujus longitudo minimùm septem pedum, crassities mali instar Cerealis, caput felis capiti haud dissimile, at pedibus omnino destitutus fuerit. Hunc se sclopeti ictu ferisse, & cum fratre suo Thoma Tinnero penitus interfecisse retulit. Antequam autem serpens hic interemtus fuit, vicinos accolas conquestos esse, ubera vaccarum subinde emulgeri, at authorem constitisse nunquam: malum tamen hoc postmodum cessasse. Transeo ad aliud Exemplum: hujus hanc habe ex eodem Authore p. 251. petitam descriptionem: *Johannes Bueler ex Parochia Sennwald, Consistorii ecclesiastici aggregatus, ante XV. annos tempore æstivo in montem Frumsanum sese contulit, ac in loco dicto, das Erlawäldli, sito ad Rivum, der Kalenbach nominatum, immanem bestiam atram ex vepribus summo cum stupore prorepentem, & quatuor cruribus, haud nimium elatis, instructum vidit; crassities ejus mali instar Cerealis fuit, cristamque in capite ad dimidii pedis longitudinem gessit; corporis verò universam longitudinem observare haud potuit, cum partes ejus posteriores in vepribus ac Dumetis delituerint.* In posteriore hoc Exemplo, ut & sequenti, ac multis aliis, Pedes habemus & cristas. Pedatos inter fictitios refert Dracones *Bochart. Hierozoic.* L. III. c. 14. quod veterum Scriptorum nullus Draconi pedes tribuat. Et Augustinus, Lib. III. de Genes. c. 9. eum esse ἄποδα diserte doceat. Quum è contra Recentiores Draconibus penè omnibus pedes adscribant. Ita sanè *Scaliger* apud *Gesnerum*; *Genera omnia Draconum pedes habent.* Mira hæc Contradictio. Ex affirmantium parte stat Experientia, quæ magnum in hac Controversia decidenda præbet momentum. Non semel animo meo volvi dubium, annon hoc Draconum pedatorum, non alatorum, genus haberi possit pro specie quadam Lacertæ subterraneæ, quæ in specubus abditis maximam vitæ partem degat, modico alimento & vel solo Terræ succo contenta. Quod si foret, omne ipsi Bocharto eximeretur dubium absque difficultate. De Cristis non favorabilius sentit Bochartus, in partes suas trahens *Plinium*, qui Lib. XI. c. 37. hæc inter alia scribit: *Draconum cristas, qui viderit,*

Fig. II.

non reperitur, & Lib. VIII. c. 13. *Id modo mirum, unde cristatos Dracones Juba crediderit*; cum è contra Criſtas obſervaverint, qui noſtros Helveticos Dracones pleroſque fere viderunt; & ex veteribus quamplures Criſtas Draconibus attribuerint. Ita Ovidius. L. IV. Metamorph. Fab. XV.

Lubrica permulcent criſtati colla Draconis.

Et Lib. VII. de Dracone Aurei velleris cuſtode:

Qui Criſtâ, Linguiſque tribus præſignis

Et Philoſtratus Lib. III. cap. 2. montanis præſertim Draconibus criſtas aſſignat his verbis, quæ Helveticis noſtris Draconibus quadrant, τέτοις καὶ λοφία φύεται, νέοις μὲν ὑπανίσχουσα τὸ μέτριον πλειομένοις δὲ συναυξανομένη τι, καὶ συνανιοῦσα εἰς πολύ. *His etiam Criſta naſcitur, Juvenibus quidem mediocriter, ſed ætate provectis grandior & valde remiſſa.* Ex hac characteriſtica nota, ſi vera ea ſit, inferri poteſt Draconem ſupra deſcriptum Frumſani Montis fuiſſe quoque ex ſenioribus, & quidem Marem, ſi verum, quod Ælianus ſcribit. Lib. XI. C. 60. ὁ μὲν Δράκων, ὁ ἄῤῥην τὸν λόφον (ἔχει,) *Draco Mas criſtam habet.*

Fig. III. *Caſparus Gilg*, Ruſticus *Bonſtettenſis*, qui pagus ſeſquileuca fere diſtat ab Urbe Tiguro verſus occaſum, teſtatur Rev. D^no^ *Bütſchlino*, Loci Paſtori fideliſſimo, ſe bis ante novem annos, prima vice una cum patre ſuo nunc defuncto, altera vice vero Majo menſe hujus anni, circa Meridiem, dum aratro ſuos agros ſulcaverit, *in dem Soolbrunnen*, vidiſſe Beſtiam quatuor pedes longam, quadrupedem, pedibus duos fere digitos longis & latis, cujus Collum craſſitie fuerit brachii humani, annulo flavo cinctum, ipſum vero Animal coloris nigri, coronâ flavâ in capite ornatum. Hæc ipſe Rev. Paſtor, in Literis ad me d. 16. Aug. datis, quæ confirmat quoque Reverend. admodum Dominus *Joh. Caſparus Hardmejerus*, Butſchlini Anteceſſor, Paſtor Affholteranus.

Referri hic quoque debet Anguis prægrandis, quem A. 1511. Rheno ſecundo natantem viderunt *Egliſoviæ*, Teſte *Lindauero Annal. Vitodur. MSC.* ad h. a. Licet neſciamus,

mus, cujusnam fuerit figuræ, coloris, vel magnitudinis, an pedatus vel non? Non enim aliud commemoratur de eo quam id, quod modo adduximus. *In dem Jahr sahe man zu Elisaw einen grossen Wurm den Rhein hinuntefahren.*

Cujusnam generis fuerit serpens ille, cujus in Historia *Caroli Magni* meminit Legenda quædam antiqua, in *Henrici Bränwaldii* ultimi Embracensis Cœnobii præpositi Chronico MSC. reperiunda, pariter non constat. Fabula tamen meretur huc inseri, licet nec minimam præ se ferat veritatis speciem. Carolus Magnus dum Tiguri degebat in domo Canonica, *zum Loch*, erigi jussit columnam cum Campana suspensa, & fune, eo in loco, ubi Sancti Martyres Felix & Regula è Thebæa Legione superstites fuere decollati, atque omnibus & singulis significare voluit, ut qui Justitiam peterent contra alios, Campanam sonarent, quoties Imperator pranderet, illam obtinere possent. Accidit autem, ut die quodam, auditâ Campanâ, servos jusserit videre, quis Justitiam habere cupiat, hi autem nemine viso redierint, & aliquoties quidem ita visuri, quis adesset, iverint, redierintque. Curiosus Imperator, quid rei esset, jussit expectare servos, & attendere probè ad ea, quæ porro contingere possent. Mox columnæ approximat anguis magnus, *ein grosser Wurm*, & fune prehenso campanam pulsat. Referebant rem adeo insolitam αὐτόπται Imperatori. Surgit hic de mensa, Jus dicturus Angui non minus, quam hominibus; accedit columnæ. Inclinato Corpore submissionem Imperatori debitam testatur Anguis, & mox proserpit ad littus Aquæ, ubi nido ovisque suis insidebat insolitæ magnitudinis Bufo. Hoc Spectaculo viso Controversiam ita decidit inter anguem & Bufonem, ut hic ex decreto condemnaretur ad ignem. Post dies aliquot, quam sententiam tulit, & exequi jussit Imperator, accidit, ut in Aulâ se sisteret Serpens, ad ipsum Imperatorem admissus, atque inclinato prius, ut ante, Corpore, mensam ipsam conscenderit, & poculi operculo semoto deposuerit in Cavitatem ejus Lapidem prænobilem, quo relicto, & corpore inclinato, abierit anguis.

Mira-

Miraculo hoc & Sanctitate loci ipsius, ut pote Sanctorum Martyrum sanguine tincti, commotus Imperator, ad commemorandam & promovendam DEI Gloriam in eodem hoc loco ædificari voluit Templum, quod Aquaticum audit, *die Wasserkilch*, Bibliothecæ & collectioni Rerum tam naturalium, quam artificialium nunc destinatum.

Ipsum vero Lapidem asservabat Imperator, ut pretiosum Cimelium, donabatque in singulare Amoris pignus Augustæ suæ Conjugi. Habebat autem Gemma hæc philtri vires, ut postquam Imperatrix eam possedit, Augustus ab ea dimoveri nunquam potuerit, & absente illa mœror eum occuparit, & summa tristitia. Agnovit hanc Lapidis efficaciam Augusta, & occuluit in fatali, quo decumbebat, & obibat, morbo ipsum sub Linguâ, ne forte incideret in alterius è sequiori sexu manus, quam deperire, & simul pristinæ Conjugis oblivsci deberet Imperator. Ita fuit Augusta Balsamo condita, & una cum serpentis Lapide inhumata, sed mox, quod ejus præsentiâ carere non posset maritus, è sepulchro extracta, & per 18. annorum decursum Imperatoris indivulsa Comes ducta.

Fuit interea ex Aulicis, cui hæc Lapidis vis erat perspecta, inquisivit eum per totum Augustæ Corpus, invenitque tandem sub Lingua, & sibi servavit. Hoc facto conjecit Imperator intensissimum, quo erga Conjugem ardebat amorem, in ipsum hunc Nobilem, pretiosi Cimelii Possessorem novum, ut eum quoque deperire necesse habuerit, & absque eo vivere non potuerit. Contigit autem, ut Eques in Itinere Coloniensi ex indignatione quadam Lapidem projecerit in locum quendam uliginosum ad fontem calidum, ut nemo posthac eum adipisci posset. Ita cessavit subito amor erga Equitem, ortumque singulare Loci, ubi latebat Lapis, desiderium, quod post se traxit fundationem Aquisgrani, & in urbe hac Templi Cathedralis sumtuosi, cui addixit Canonicos, statuitque fraternitatem nunquam intermorituram inter Canonicos Tigurinos & Aquisgranenses. Certum hoc est, habitasse Carolum Magnum A. C. 800. Tiguri, & probatu facile ex *Charta donatoria Carolina*, à Fundatore dicta, hâc signata clausulâ: *Actum in Thurego Anno Imperii sui X. ipsius Caroli Imp. Indictione XIII. A. Chr. DCCC.*

Le-

Lectori benevolo liberum nunc relinquo Gemmam hanc Anguinam accensere iis Lapidibus, qui illustrandæ Draconitæ Historiæ supra traditæ inservire possent, & cæterum rejicere, ut fabulosam, vel admittere, ut possibilem. Non levis animum meum subit admiratio, an hic Anonymus Legendographus, unde Bränwaldius sua hausit, Historiam Lapidis pretiosi, ab angue in mensam Benefactoris depositi, mutuo petierit ex Fabula illa Vitalis, Veneti Civis, mox occasione Draconum Lucernensium cum Vietore per totam hyemem degentium, etiam memorandi ex *Matth. Paris. Hist. Anglor.* ad A. 1195. vel hæc consuta fuerit ex illa Caroli M. Historiam integram huc transcribere longum nimis foret, particulam tamen, quæ huc maxime quadrat, præterire non possum. *Cum cibum sumeret* (Sylvanus, qui serpentem & Vitalem ex fovea liberavit) *ecce serpens liberatus adfuit, Gemmam pretiosam in ore deferens, apposuitque eidem Sylvano, tanquam liberatori suo, & illam in disco suo reposuit, seseque spiris volubilibus ante ipsum volutans & ludens applausit, quasi grates referens ei pro impenso sibi beneficio, & blando emisso sibilo, nullum lædens recessit.*

Draconibus Tigurinis, tandem adnumeranda venit Bestia quadrupes visa ante aliquot annos *in Bittenloo im Wellenberg* prope pagum Weiningen, coloribus fulgens, capite felino, cristâ ornato, insidens Trunco Arboris vetustate collapso, cæterum serpenti similis.

Pergo in Historia Draconum ad

PAGUM BERNENSEM.

Est in Bernensi Territorio perantiqua urbs, Burgdorffium, (*Burgdorff, Burgdorffum*) *dicta, a duobus fratribus* (condita,) *quorum prior* Syntram, *alter* Beltram *dictus fuit, Duces Lensburgenses. Hi A. C.* 712. *venatum per immensas illas solitudines montiumque recessus intimos abeuntes, multumque hinc inde errabundi, in scopulósum montem inciderunt, ubi ferale immensæ molis Monstrum, Draco, inquam, in profundo antro stabulabatur, qui ingenti sævitie susque deque*

vertens omnia, Regionem Animalibus viduabat: hic mox ac Equitum adventum advertit, veluti de prædæ cupidine tripudians, in eos adeo grandi impetu irruit, ut statim juniorem fratrem Baltramum *vivum absorpserit*: Syntram *vero adeo fortiter, quà hastis, quà gladiis, comitum ope sese belluæ opposuit, ut tandem eam peremerit, scissoque Bestiæ ventre fratrem adhuc spirantem inde extraxerit, eodem prorsus loco, ubi hodie juxta Bernam sacellum S. Margeritæ, quod ad rei patratæ memoriam ipsi Duces extruxerunt, Historiamque depingi curarunt, in hunc usque diem spectabilem.* Hæc *Athanas. Kircherus* ex *Cysati* Beschreibung der IV. Waldstetten See p. 175. in Mund. Subterr. Lib. VIII. p. 94. Ipse vero Cysatus citat *Jac. Man.* Historiam Austriæ. Et *Wagnerus* in *Hist. Nat. Helvet.* p. 246. hæc habet: *Cum Arx Burgdorffi oppidi ædificari cœpta esset, juxta eum locum, duos immanes* Dracones *in Crypta degentes deprehensos fuisse Annales Helvetiæ testantur; hodieque Crypta ad Arcem sita, vulgo* das Drackenloch, *id est*, Draconis Crypta, *nominatur.*

In *Miscellan. Nat. Curios. German.* Dec. II. Ann. I. §. 125. mentio fit serpentis, qui A. 1680. primo vere prope *Lausannam*, à rusticis deprehensus est, tantæ molis, ut utrumque crus carnosius & crassius æquarit, &, quod monstri loco est, auritus fuit.

De *S. Beato*, cujus Eremitorium mox visuri sumus, rumor fert apud scriptores Pontificios, ipsum antè Draconem immanem precum & S. Crucis subsidio in Crypta ad Lacum Thunensem interemisse, quàm eam inhabitaverit. vid. P. Lang. Christl. Cathol. Helvet. p. 532. 677.

DE TERRITORIO LUCERNENSI.

Enuntiari verè potest, quod de Babele sacra Vaticinia eloquuta sunt, fore eam speluncam & sedem Draconum. Adeo non est ulla Helvetiæ Regio, quæ tot enumerare possit Draconum Historias, quot Lucernensis, ut patebit ex sequentibus. De Draconibus alatis adeo dubitant eruditi-

Fig. IV.
It. 5.

diti, ut licet pedatos, non alatos admittant, illos tamen rejiciant.

Magnum quidem ſcriptorum veterum, Draconibus alas tribuentium, adducit numerum *Bochartus*, l. c. & tamen omnia hæc fabulis adnumerat. Ex multis, quæ adducit, Teſtimoniis pauca adducam. Currum Cereris alatis Draconibus vehi *Orpheus* cecinit in Hymno *Cereris*:

Ἅρμα δρακοντείοισιν ὑποζεύξασα χαλινοῖς

Currui (volucrium Draconum) *frena ſubjungens.*

Ovid. Lib. IV. *Faſtor.*

inque Dracones
Tranſit, & alifero tollitur axe Ceres.

Claudianus, Lib. I. de raptu Proſerpinæ:

ſinuoſa Draconum
Membra regens, volucri qui pervia nubila tractu
Signant, & placidis humectant fræna venenis.

Cererem alatis Draconibus vectam per totam Terrarum orbem, omnes fingunt Mythologi, ut frumenti uſum homines doceret. vid, *Hygin.* Fabul. 147. & Lib. VII. Aſtronomικῶν, in Ophiucho. Eodem curru Circen quandoque vehi fabulantur veteres, ut *Valerius Flaccus* Lib. VII.

ut aligeri Circen rapuere Dracones.

Suppeditat tamen Hiſtoriam non unam Lucerinus Canto.

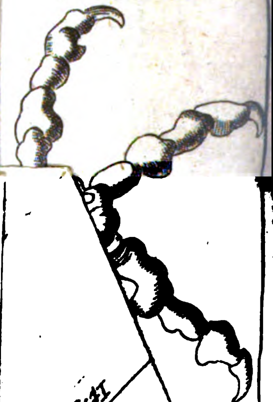
Primam recenſet *Athanaſ. Kircherus*, *Mund. Subt.* l. c. ex Literis Chriſtophori Schoreri præfecti Lucernenſis, (*Solodorenſis* falſo ſcribit Kircherus,) ad ipſum datis, quæ ita ſonant: *Dum A.* 1649. *noctu Cæli ſerenitatem contemplarer, ecce præfulgidum Draconem ex immenſi ſcopuli antro Montis, quem Pilati vulgo vocant, alis celerrimo modo agitatis, transvolare vidi. Formâ erat prægrandi, caudâ longâ, collo protenſo, caput in ſerpentis ſerratum hiatum deſinebat: dum volaret, de ſe ſcintillas, non ſecus ac, quando candens in incude Fabri ferrum tundunt, ſpargebat: cenſebam primo Meteorum quoddam me videre, ſed poſtquam diligenter ſingula obſervavi, verum Draconem fuiſſe, ex ipſo motu, membrorumque omnium conſtitutione cognovi.* v. Wagneri. H. N. Helv. p. 252. Fig. 4.

Alteram alati Draconis Historiam suggerit ille, quem supra in Draconitæ descriptione memorare necesse habui.

Tertia duorum etiam alatorum Draconum Historia est admiranda illa Vietoris, quam ex Cysati Germanico Idiomate ita latinè vertit *Kircherus* Lib. cit. p. 100. *Erat in Civitate Lucernensi apud Helvetios Vietor, qui, dum quodam die ad fabricanda dolia congruam materiam inter condensos sylvarum, scopulorumque Alpestrium recessus quæreret, nescio, quo fato hisce Labyrintheis immensæ solitudinis diverticulis intricatus, ubinam esset, & quomodo viam derelictam repeririret, nesciret, totoque die hinc inde errabundus magnam noctis partem vagaretur; quieti nonnihil ex contracta lassitudine indulgens, dum sub crepusculi initium ulterius viam suam prosequitur, neque ingentem voraginem sibi obviam ex lucis debilitate prævideret, in eam incidit, ita tamen, ut molli luto, quod in fundo voraginis squalebat, impactus, nihil aliud corporis incommodi præter deliquium, quod ex nimia mentis anxietate & ruinæ metu incurrerat, pateretur. In se itaque reversus, cum voraginis altitudinem vidisset, humana arte insuperabilem, (erat enim putei ad instar seu circi, altis & scopulosis undique lateribus præclusi) sese humana ope desperata, ad divinam magno animi fervore convertit, DEUM, Matremque continuis sollicitando precibus votisque, ut eum ex tam miserabili statu liberarent: sed complacuit Divinæ Majestati, majori eum ad meritorum cumulum afflictione exercere Erant in lateribus dictæ voraginis, cryptæ profundæ, & undique in longum latumque protensæ, quas dum aptam habitationem inquisiturus ingrederetur, ecce mox duos horridos Dracones sibi obviam habuit, quorum intuitu pene exanimatus, dum puteum repetit, identidem DEUM, ejusque Matrem contra tam immania monstra, magna lachrymarum profusione implorare non cessavit: & Dracones quidem tametsi corpus ejus nunc cauda nunc collo stringerent, ei tamen nullam aut noxam, aut violentiam intulerunt. Quisnam vero misero in tam formidabili & inaudita societate draconum animus esset, facilius quispiam animo concipere, quam verbis sufficientibus describere poterit. Vidisses hic Danielem non in*

in Leonum sed Draconum Lucu commorantem: Commoratus est tamen, non unum diem aut septimanam, sed sex integris mensibus, à sexta Novembris usque ad decimam Aprilis. Sed quo cibo vitam sustentasse putabis? audi & obstupesce. Viderat is, quod dicti Dracones nullo alio, toto hyberno tempore, cibo vescerentur, præter salsugineum quendam liquorem ex scopulorum parietibus exsudantem; unde dum omnibus ad vivendum necessariis destitueretur, draconum Exemplum secutus, & ipse dictum parietum liquorem lambere & lingere aggressus est, quo refocillatus nonnihil hoc ciborum genere vitam ad semestrale spatium traduxit. Sole itaque Æquinoctialem lineam transeunte, cum aër jam tepidior calore Solis sentiretur, monstra quoque dum jam tempus adesse, quo e latebris subterraneis emergerent, pabulis quærendis aptum advenisse, sentirent, prior quidem magna alarum agitatione præmissa ex puteo confestim evolavit, quod alter dum idem tentat, Vietor hanc se liberandi optimam occasionem ratus, belluæ caudâ apprehensâ, extra puteum, nullo unquam simili spectaculo viso, deportatus fuit, ubi dimissis Draconibus, Divinâ utique directione statim semitam invenit, quâ Lucernam reversus, suos, qui eum jamdudum perditum credebant, invisit, & quæ sibi contigissent, & historiam, qua nulla unquam formidabiliorem contigisse arbitrabantur, præ admiratione attonitis ordine exposuit. Et quoniam magnæ Matris Deiparæ intercessione liberationem à tam horrendo statu obtinuerat, in perpetuam rei memoriam, & posterorum admirationem, testem esse voluit vestem Sacerdotalem, quam Casulam seu Planetam vocant, in qua totius rei seriem acu pingi jussit, quæque & in hunc usque diem Lucernæ in Ecclesia S. Leodegarii superstes, omnibus peregrinis ostendi solet. Vietor vero totus ad DEUM conversus, dum cibum amplius usitatum ex stomachi corruptela sumere non posset, bimestri spatio post ejus è Lucu Draconum exitum, pie in Domino obdormiit: Hucusque Kircherus, l. c. Hanc Historiam Vietoris inter binos Dracones in spelunca sedentis integram acu pictam esse scribit ipse Cysatus, p. 175. ex quo Kircherus sua hausit. Ego Dracones binos saltem vidi, non Vietorem ipsum, & u-

num ex illis delineavi. Atque, si judicare licet, videtur mihi Casula seu Planeta Lucernensis opus esse acu à Chinensibus pictum, & Draconis figura ea, quales Gentis hujus, imprimis Imperatoris insignia gerunt. Addit Kircherus Anathemate publico Lucernæ in Ecclesia S. Leodegarii superstite, veritatem rei, præter tot alia testimonia convinci. Sed nec de hoc certus fieri potui. Contrarium videtur elici posse ex ipso Cysato, accusante negligentiam vel incogitantiam Majorum, quod nec diem, nec Annum, nec viri nomen in Annalibus suis conservarint, quandoquidem alii rem ante 100. alii ante 130. annos contigisse velint. Hujus defectus caussam adscribunt multi Incendiis, quibus pleraque Ecclesiæ illius Cathedralis monumenta perierint. Inde à meo reditu comperi, in Documentis Ecclesiæ exprimi annum 1420. quo Historia contigerit. Mira hæc est, non tamen Monadica Historia. Simile ferè recenset *Matthæus Paris* in *Majori Historia Anglorum* ad A. C. 1195. de quodam Cive Veneto, cui nomen Vitalis, qui in foveam Leonibus, Ursis, Lupis præparatam incidens, ibi fortè offendit Leonem & serpentem, sed quoniam signo Crucis se muniverat, vivus ibi degit, per Nychthemeron & amplius, liberatus tamen à Sylvano paupere Agricola. Aliam magis similem narrat *P. Ludovicus Richeomus* in *Peregrino Lauretano*, Cap. 138. ex *Johannis Fischeri* Roffensis Episcopi Opere edito A. 1526. adversus Oecolampadium, de sacerdote quodam, qui sub Hyemis initium Italiam versus iter agens, in Alpibus errabundus sub exesa & propendente rupe totam Hyemem transegit in consortio serpentum varii generis, qui lingendo succum è Lapidibus prostillantem vitam conservârant, ipsique sacerdoti blandâ simulatione eandem ad vitam servandam viam commonstrârunt.

Pedati non alati Dracones, quos Regio Lucernensis suppeditat, sunt sequentes.

Primus describitur ex ore Venatoris à supra jam nominato Schorero, in Literis ad Kircherum datis, his verbis: *Nomen huic (Venatori) erat Paulus Schumperlin, qui nondum montem, quem Flue nominant, venandi causâ ascendens, juxta*

Fig. 6

ta

It. 5.

Fig. VII.
It. 5

ta ingentis speluncæ ostium Draconem stabulantem A. 1654 circa Festum S. Jacobi offenderit; Erat ei Caput serpentinum, collum & cauda longitudinis æqualis, pedibus 4. a terra pedem unum & amplius erectis gradiebatur, toto corpore squamatus, nec non variis maculis partim griseis, partim albis, fulvisque conspersus. Caput habebat Equi haud absimile, qui mox ac eum conspexit, magno squamarum strictu, intra specum se recepit. Fig. 7.

Secundus *Draco* seu *Hydra ingens* A. C. 1499. d. 26. Maji immani specie, patulis auribus, crassitudine Vituli, longitudine vero 8. Cubitorum, Lucernæ ex Lacu ad Pontem Rusæ secundo fluvio natare visa est. *Lycosthen. de Prodig.* p. 510. *Etterlin Chronic. Helv.* p. 112. *Stumpf. Chorog. Helv.* L. VII. c. 7. *Schilling. Chronico Lucernensi.* p. 119.

Tertius etiamnum, si fabulæ fides habenda, in vivis est, visus non ita pridem à multis *Ostergaviæ auf dem blutten Esel*, horæ spatio circiter à *Villisovia* oppido, bipes, crassus dimidium ferè pedem, squamatus, viridescens, capite crasso. De hoc plura jam & certiora, quam quæ rumor fert, inquisivi, quæ eo sese terminant, in fumum tandem abiisse Relationem, de quo imprimis posteros monere volui, ne fabulæ fidem præberent.

Quartum etiam recentissimum tertio huic associat rumor, Lucernæ per plateas vagans, vidisse eum dicunt ante Casulæ suæ fores Eremitam, supra Pagum *Weggis* ad Montem *Regium*, & ita stupuisse, ut præ timore non ausus fuerit egredi, Sed de hoc quoque nil certi asserere possum.

IN SUBSYLVANIA.

Memorabilis contigit Historia, quam ita ex Etterlini Chronico, p. 7. Stumpf. Chron. Helv. L. VII. cap. 2. describit Wagner Hist. Nat. Helv. p. 245. *Ab ipso statim initio, cum Helvetia primum purgari cœpisset, fœdus in ea serpens, quem Annales nostri ein Lindwurm appellant, & horribilis Draco repertus est apud Subsylvanos, supra pagum Wyler. Is pecudes simul ac homines profligabat, ut pagus Oedwyler dicere-*

retur, quasi villa deserta. Ibi quidam ex Indigenis nomine Winckelried, cum ob homicidium exulare coactus esset, pollicebatur, si bona cum gratia in pristinam sedem reciperetur, se serpentem illum interfecturum. Id ei magnâ cum lætitiâ concedebatur: Sed cum Dracone debellato, illico brachium, quo cruentum gladium tenebat, hilaris attollens, de Victoria sibi ac popularibus gratularetur, Draconis sanguis ei in corpus destillans præsentem ei mortem attulit. Spelunca, in qua Draco hic stabulabatur, adhuc hodie videtur, & vulgo die Drackenhöle (Spelunca Draconum) appellatur.

Huic jungo Draconis *Sceleton inventum in monte Staffelwand, intra abditum quoddam antrum* A. 1602. *qui ruina montis ex Terræ motu succussi oppressus fuerat*, ut ex relatione supra nominati Schoreri refert *Kircherus*, l. c. & aliud *in Monte Pilati, seu fracto apud Subsylvanos, sceleton Draconis in antro quoque repertum & effossum*, ut *DD. Johan. Casparus Jacobus* apud Sarnenses Medicus peritissimus αὐτόπτης Celeb. Wagnero retulit. v. Wagn. H. Nat. p. 253. *A.* 1689. *d.* 9. *Jul. Ossa nonnulla Draconis effossa mihi oblata sunt, quæ ita sese habebant. I. Dimidia mandibula Draconis cum ingenti dente anteriore, longitudo ejus sesquiquadrantum ulnæ & dimidiæ unciæ, pondo ejus ℥. vijß. II. Dens anterior peculiaris, quorum bini in superiore, & bini in inferiore mandibula prominent, longitudo ejus sesquiquadrantum ulnæ, crassities dimidiæ quadrantis, pondo ejus ℥ij & ℥iij, coloris albidi & splendentis, uti dentes Equorum. III. & IV. Duo dentes molares, latitudo eorum dimidiæ quadrantis ulnæ, pondo singulorum ℥ß & ℥j Radix horum dentium lutea, corona autem albicans. V. & VI. duæ ungulæ digitorum pedum, obtusæ & cinereæ, cujuslibet pondo ʒj. VII. Os femoris, coloris lutei, longitudo ejus sesquiquadrantum ulnæ, sed utroque capite destituebatur, pondo ejus ℥ij & ʒiij. Hæc Wagnerus in MSC.* Suspicor ego, reliquias hasce, ossium esse non tam Draconis, quam Ursi, confirmor in hac Conjectura ex Observatione A. 1718. facta, ossibus scil. in crypta altissimi Montis Glaronensium, *Oberürner Schwendi* repertis, & pro reliquiis Draconis alicujus agnitis, quæ aliud non sunt, me ju-

Fig. VIII.
It. 5

judice, quam urſi alicujus, qui fortè in hoc Antro Hybernacula quæſivit, exitu poſt denegato, ut fame perire neceſſum habuerit. Pergo ad

DITIONEM GLARONENSEM.

Vergente Æſtate A. 1717. offendit Rhizotomus Joſephus Scherer Navalienſis ad Radicem Glarniſchii, ſemihorâ ſupra Glaronam, animal capite felino, oculis protuberantibus: pedem longum, corpore craſſo, quadrupes, duabus veluti mammis ex ventre propendentibus, caudâ etiam pedali, ſquamoſum, & multicolor. Hoc baculo acuminato transfodit, aſſerens, molle fuiſſe & ſanguine virulento plenum, ut ex gutta affuſa cruri, id intumuerit, & curæ menſtruæ expoſuerit. Rogavi Rev. Dominum Henricum Tſchudium, Eccleſiæ Suandenſis Miniſtrum, ut per virum probum inquireret in oſſa ſceleti reſidua, quorum aliquot tranſmiſit d. $\frac{16}{27}$ & ult. Apr. 1718. quæ inter rariora mea adſervo. Intimavit idem Tſchudius, vivere in paſcuo alpino Roſsmalt Lacertarum quoddam genus magnum, & miſit ſimul autographas Præceptoris Steinmülleri, qui in oſſa reſidua inquiſivit, Glaronæ datas d. $\frac{9}{20}$ Apr.

ABBATISCELLANIS

Adjudicari debet ſequens Hiſtoria, ex Wagn. H. N. p. 250. deſumta. *Cum Johannes Egerter, dictus Martishans, vir honeſtus & ſeptuagenarius, ex vico Lienz, Baronatus Saxenſis, ante 22. annos in Alpe* Commoor, *viciná Præfecturæ Saxenſi degiſſet, loco dicto im* Wellerſchen Gang *in Draconem horrendum ſub rupe degentem, immani capite, bifidâque linguâ, longè hanc è faucibus evibrantem, incidit; Colore is atro, ſtriiſque luteis diſtinctus fuit; dorſum à capite ad caudam uſque nodoſum, alvus vero coloris flavi & aurati apparuit: ad anteriorem Corporis partem cruribus duobus, magnitudine circiter unius pedis fuit inſtructus; poſteriorem corporis partem probè animadvertere non potuit; at caudam prælongam, flexu multiplici involutam obſervabat.* Fig. VIII.

Draco hic viso viro sursum se erexit, & anseris adinstar sibilum edidit, ex cujus afflatu Cephalalgiâ ac Vertigine vir ille fuit correptus, Oculique ejus maxime debilitati sunt, & nisi subito fugâ sibi consuluisset, vim à bestia sibi illatam fuisse persuasum habet. Usus autem postmodum Medicamentis Ophthalmicis pristinam visus aciem recuperavit. Hæc ex relatione ipsiusmet viri, adhucdum vivi, cui hoc accidit, cuique plena fides adhibenda est, Rev. D. Joh. Georg. Denzlerus, V. D. M. im Sennwald, Baronatus Altosaxensis, communicavit. Hactenus Wagnerus, l. c. Color flavus & ater, quo Draco hic fuit insignis, inter genuinas refertur notas. Scribit Avicenna *facies ipsis esse flavas & nigras*, & Nicander Φράζεο καὶ χλοάοντα δαεὶς κυανόντα Δράκοντα. *Etiam peritus describe flavum & nigrum Draconem.* Effectus, quem Draco hic noster exeruit in Egerteri corpus, solvit dubiam multis quæstionem, an Dracones venenati sint, nec ne. *Plinius* Lib. XXIX. Cap. 4. *Aëtius*, *Isidorus* scribunt, *Dracones* non habere venena. Unde à Dracone morsos parum dolere scribit Nicander; aliis è contra venenum ei attribuentibus penetrans valdè & pestiferum, præsertim si fuerit

βεβρωκὼς κακὰ φάρμακα.

pastus malas Herbas.

Homer. Iliad χ. vel θανατηφόρους ῥίζας ἐδηδὼς, *mortiferas Radices ederit*, juxta *Ælianum Hist.* L. VI. Cap. 4. In Terris Calidioribus, uti Africa & Arabia, non mirum, si ejusdem generis Animalia venenata magis sint, quam in frigidioribus Regionibus.

Dracones.

pestiferos ardens facit Africa. Lucan.

Hinc apud Heliodorum sagittarii ex Æthiopia μικρᾶς μὲν τοῖς βέλεσιν, ἰῷ δὲ Δρακόντων πεφαρμαγμένοις εἰς τοξεύοντες, ὀξύν τινα καὶ ἀπότομον θάνατον ἐπέφερον, *parvas quidem sagittas, sed veneno Draconum infectas conjicientes citam & acerbam mortem conferebant.* Ipse Sacer Codex venenum Draconibus adserit. Ita in Cantico Moses, Deut. XXXII. 33. *Venenum Draconum vinum eorum.* Et Sap. XVI. 10. τοὺς δὲ υἱούς σου οὐδὲ ἰοβόλων Δρακόντων ἐνίκησαν ὀδόντες. *Filios autem tuos nec venenatorum Draconum vicerunt dentes.* In

It. 5.

In Monte *Wand* visos olim Dracones fuisse testatur *P. Clemens Capucinus*, Descript. Montium Abbatisc. MSC.

RHÆTIA.

Montosa adeo est, & cryptis horrida Regio, ut mirum foret nullos dari ibi Dracones.

De Hujus generis Animantibus, A. 1559. & ante visis ita ad *Dominum Henricum Bullingerum* scribit *Joh. Frabritius* Curiâ Rhætorum, A. 1559. d. 18. Sept. *Rumor ille de Dracone illo non omnino vanus fuit, sed quod fit, dum quisque aliud aliquid affingit, per mendacia quoque crevit. Augustinus à Salicibus, vir fide dignus nobis retulit, præsente utroque Consule & aliis bonis viris, eum conspectum fuisse, sed nonnisi à duobus, & quidem separatim, quorum tamen descriptio non discrepet. Non tamen adeo mirum illis hoc accidisse, quod ante* 30. *annos indigena quidam, qui etiam nunc superstes sit, ingentis magnitudinis vermem, in rupe quadam prærupta apricantem, ictu bombardæ confecerit; cujus tabes tam pestilens fuerit, & virus ventum adversum secutus homini visum eripuerit, & cætera ita inflarit, ut vita ejus jam esset planè desperata; Eum tamen, cum vix semimortua membra traheret, domum tandem devenisse, locumque suis demonstrasse, & post aliquot dies illum vermem interfectum.* Hæc Wagnerus in. H. Nat. MSC.

Curiosa sunt, quæ narrat Rev. Dominus *Petrus de Juvaltis*, pastor *Stolii* in Tractu *Bergoniano*, Stul im Bergüner gericht, in Literis, d. 29. Oct. 1702. datis. A. 1696. sub Augusti initium, accidit Bumulgo, *Barthotomeo Alegro de Ponte* ex Jurisdictione Pluriensi, ut vaccas duceret ad Montis *Joppatsch* pascua Stoliensia, & in apice montis, quem solus conscenderit, in Foveâ quadam profundâ (in un grand Fopp) viderit Bestiam in se convolutam, à radiorum solarium incidente splendore rubenti colore signatam, & quiescentem. Curiosus hic Pastor, quid monstri alat hæc Fovea, accessit propius, mox tamen in conspectu habuit Animal evolutum & corpore erectum, duarum circiter ulnarum, ca- Fig. IX.

pite felino, sed compressiori, piloso, rubro, micantibus oculis, cingulo candido circa Collum, pedum loco, squamatis, piscis adinstar, appendicibus prædito, Linguâ serpentinæ simili, caudâ bifurcatâ. Hoc spectaculo perterritus pastor fugâ sibi consuluit, sed bestiam habuit celeri motu, quem sagittæ comparavit, insequentem. Præsidium invenit profugus retrò Collem, quem Draco superare non poterat, in ipso tamen Colle furibundi adinstar sese volutans. Dum hæc ita peragebantur, arripuit pastor sclopetum, quo armari frequenter incedunt pastores alpini, & eâ, quâ polluit, dexteritate Bestiam globo feriit, non eo tamen effectu, ut prostrata jacuerit, sed vindictam de hoste suo petitura, hunc non eundo, nec saliendo, sed sagittæ instar rectâ lineâ sese vibrando illi se approximavit, mox tamen à Pastore per lapidationis methodum occisa. Triduo post inventum fuit Animal pûtredine consumtum, & Muscarum ingens Caterva Cadaveris reliquiis insidens. Talismodi Dracones visos sæpius fuisse à monte *Foppatsch* ad oppositum ei *Utgeis* vibratorio motu Aërem sulcare testantur Accolæ. Quoad structuram pedum conferri potest hic Draco cum alatis illis in vallibus *Georgiani Regni*, *qui anserinis pedibus gradatim humi serpunt*, memorante *Paulo Jovio*, Lib. XVIII. Coloris respectu ita hunc, si Comites alios habuisset, allocutus fuisset *Lucanus*:

Vos quoque qui cunctis innoxia numina Terris
Serpitis aurato nitidi fulgore Dracones.

Cui accinuisset *Homerus Iliad.* β. v. 308.

Ἐντεφάνη μέγα σῆμα, Δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινὸς:
Ibi apparuit magnum signum Draco dorso rubens.

Parallelum huic habemus θεόπνευστον Johannem, Apoc. XII. v. 3. καὶ ὤφθη ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἰδοὺ Δράκων μέγας πυῤῥός. *Et visum est aliud signum in cœlo, Draco magnus, rufus.*

Alia Rhæticorum Draconum Exempla refert Huldricus Campellus Engadinâ Rhætus Cap. 52. *unum narrant* (inquit) *olim Lacusculum Susiensis Montis, Alpium Juliarum nomine etiamnum admodum insignis, incoluisse à Johanne Brancano, Guadensi, Necromantici scholastici opera adjuto, primum mul-*

Fig.

It. 5

multis foliorum seu virgultarum fascibus oppletum, deinde vero Oenipontium, inde Oeno amne secundo abductum fuisse, fera cum diluvie, ac sæva turbati Aëris tempestate subsequente nec sine periculo ibi occisum tandem. Item alium, quem superioribus hisce annis à Johanne Maleto in solitudine Sant Mauritiano stagno vicina, visum haud sine noxa fuisse, alibi dictum est. Certe cum Avus meus maternus Martinus Massolius, qui & Baloccius, in saxeto horribili ad Radicem memorati Alpijuliensis Montis in serpentem ejusmodi immanis planè, tum amplitudinis, tùm formæ ex improviso conspectum incidisset, tantus eum horror invasit, ut totus sibi diutino morbo correpto, ac lecto affixo decumbenti pilus deflueret, & cutis earum corporis partium decideret, quæ tum ad conspectum Draconum seu bovum certè immanissimam belluam nudæ vel veste non tectæ deprehensæ fuerunt. Hucusque Campellus, in Historiæ Rhæticæ MSC. Appendice, Cap. 52.

COMITATUS SARUNETUM.

Anno circiter 1660. *D. Andreas Rodunerus Secretarius & Signifer Præfecturæ Altosaxensis, montem apud Sarunetes,* (im Sarganser Land) den Wangserberg *vulgo dictum, cum adjuncto sibi socio scandens, Draconem Montanum magnitudinis horrendæ obvium sibi habuit, qui ad eorum conspectum in pedes posteriores ad magnitudinem Viri sese sustulit, corpus ejus asperrimis squamis obsitum fuit, longitudinem ejus dimidii mali cerealis & moles ejusdem crassitiem adæquabat; quatuor instructus erat pedibus, auribus & facie felis fuit; cauda ejus trium circiter cubitorum longa fuit; venter à pedibus anterioribus versus posteriores striis croceis, venarum instar erat distinctus; dorsum universum ad caput usque setosum, hoc etiam cristâ insignitum fuit. Ii autem viam deserentes regiam, per avia absque damno iter suum prosecuti sunt.* Fig. XI. Ita sæpius citatus Wagnerus Historiam hancce vernaculâ & propria manu ab. Ampl. D. Landammanno Rodunero, prædi-

cti D. Secretarii filio, exaratam ſibique communicatam, Hiſt. Nat. p. 249. inſeruit.

CASTRA RHÆTICA.

Fig. XI. Malis Draconibus adnumerandus venit, quem ante decennium circiter offendit vir quidam probus Mejerus nomine (cujus frater Rev. Domino Camerario Blumero eſt à ſervitiis,) ſupra pagum *Quintam* jacentem ſub umbra Abietis proceræ, pedatum, alatum, alis rubris maculis notatis, argenteo nitore veluti ſplendentibus, reſpirando veluti ſuſpirantem, & alas ſubinde commoventem, quo tamen viſo mox rediit. Biduo poſt ſubſecuta eſt grandinoſa Tempeſtas, quæ confirmavit communem Alpicolarum Traditionem, quod communiter graves ſequantur Tempeſtates, ſi alicubi videantur Dracones. Non ſane deſtituit eos ſana Philoſophia. Aëre rarefacto, & tempeſtate imminente novimus è latebris ſuis prodire Lacertas, Salamandras, Ranas, & id genus Animantia alia.

Ultimo loco non præteriri debet, apud Gentes noſtras alpinas paſſim Torrentes ſævos homonymon eſſe Draconum; ſolent enim, ubi Torrens quidam per Alpium declivium cum impetu ruit, & vaſtas mole Petras, Arbores, aliaque ſecum rapit, dicere, *es iſt ein Drach ausgefahren*, *erupit Draco*, cui Phraſeologiæ anſam forte dedit Draconum pernicitas, & adſcribenda, quod non negaverim, multorum, qui circumferuntur in ore populi, Draconum Hiſtoria mendax. Hoc tamen non obſtante, ſatis ſuperque ex hactenus allatis Draconum Helveticorum Exemplis, iiſque collatis cum Exoticis, patere judico, dare id genus beſtias, ſeu proprium conſtituant Animantium genus, ſeu Monſtris Serpentum, quod multi volunt, adnumerari debeant. Patet item, non unius eſſe ſpeciei omnes, alios nempe alatos, alios apodes, Anguibus ſeu ſerpentibus accenſendos, alios pedatos, quos cum Lacertis potiori jure conferas, differre item colore, ſquamis, partium Corporis figura: Ut hinc manca admodum ſit, ſaltem Hiſtoriæ Helveticæ minus congrua, Notarum Cha-

Characteristicarum enumeratio, quas habet *Bochart*. lib. cit. p. 435. quod nempe Dracones à Serpentibus distinguat, 1. *vasta moles* 2. *Barba sub mento & palearia*. 3. *Dentium ordo triplex*. 4. *Color niger, rufus aut cinereus*. 5. *Rictus Oris ingens* 6. *Quod aspiratione sua non solum Aërem attrahant, sed & aves supervolantes*. 7. *sibilus terribilis & aliquomodo lugubris, unde dicuntur* תנין *Tannin*.

Nunc tempus est, ut promoveamus pedes.

In Templo Cathedrali, quod pro Patrono agnoscit S. Leodegarium, vidimus præter vestem sacerdotalem supra memoratam, in qua acu picta cernitur Draconis effigies, Organum Pneumaticum percuriosum, quod sui simile vix habet, saltem non in Helvetia. Altitudo fistulæ maximæ est 37. pedd. pondus 12. Centenariorum, fistularum omnium numerus surgit ad 2713. ad quas omnes patet aditus unicus per 50. ut vocant, Registra. ὁ ὀργανοποιὸς est *Johannes Gyslerus* Salisburgensis, cujus effigies suspensa & visitur in Templo, addito A. 1651.

In Curia suspensa visitur Mappa Topographica Lucernensis Territorii confecta à *Joh. Henrico Wägmanno*, Cive & Geometra Lucernensi, cujus Exemplar aliud possident R. R. P. P. Capucini Lucernenses, & tertium Bibliotheca Civica Tigurina. Apographum ego elaboravi hoc Anno, adjuncto Locorum Indice Alphabetico, & subjunctis Castrorum & Arcium totius Ditionis Lucernensis Insignibus.

Altitudo Mercurii in Barometro fuit die 18. & sequenti *Lucernæ* 23″. 9‴. eadem adeo, quam habuimus Tugii. Asserunt tamen unanimi ore Accolæ Lacus IV. Civitatum Sylvestrium, quod vero videtur consentaneum, trajicientibus Immisea Kusnacum, & ad ascensum descensumque probe attendentibus, esse hunc altiorem Lacu Tugiensi, adeo ut, si transfoderetur fretum, periculo inundationis exponeretur Tugina περίχωρος.

Dies 19. Jun.

Dicatus est ascensui in Montem *Pilati*, quem peculiari libro *Mons Pilati.*

bro descripsit χαριέστατος noster Gesnerus, ut nos diffusiori labore supersedere queamus. Filum tamen Itineris nostri, ne interrumpatur, tendere è re duco. Radix *Montis* hujus *Fracti*, ita namque propter scopulos, in quos diffracta sunt Juga ejus, vocabatur olim, hodieque *Fracmünt*, *Fracmunt*, *Fracmont*, ab urbe Lucernâ distat fere bihorio. Itur eo per viam planam, campos & prata florida, sylvas frondosas, juxta antiquæ Arcis rudera, quam ab Anglo quodam possessam volunt. Primus, isque præceps satis Ascensus fit ad Pagum *Hergiswald*, *Hergottswalt*, ubi A. 1486. vitam Eremeticam degere cœpit *Johannes Wagnerus*, Riedlingâ Suevus, antea Monachus Cartusianus, & postmodum A. 1603. in honorem Divæ Virginis & memoriam Sancti hujus viri erectum est sacellum satis magnificum, variis nunc Sanctorum reliquiis dives, quo confluunt undique ex vicinioribus æque ac remotioribus locis. Nescius vero sum, an hîc loci inter alia κειμήλια asservetur adhuc, quem ego reliquis longe præferrem, A. 1660. d. 26. August. *in Uraniorum Ferri fodinis*, im schwartzen Ertzberge, *in medio saxi lapis inventus Ferrarius*, *in spiras convolutus*, *in cujus centro Deiparæ infantem in ulnis gestantis imago non sine stupore aspectantium apparuit*, quam Typis una cum historica relatione edidit generosus Dominus *Conradus de Sonnenberg*, cujusve Iconem *Mundo subterraneo* inseruit *Kircherus* Tom. II. Lib. VIII. Sect. II. cap. 2. p. 49. ejusque meminit ex Kirchero *Wagner Helv. Nat.* p. 328. *Hic ne ipsa quidem omnis bonæ maleque materiæ fœcunda artifex Natura rationem redderet*, ut verbis utar *Valerii Maxim.* Lib. I. Cap. 6. Oedipo opus habent ii præsertim, qui ex vanæ superstitionis obtentu miraculosi quid crepant, vel Archei, nescio cujus, in visceribus Terræ laborantis opus hoc esse volunt. Ast alia mihi mens, Deiparæ inde à tot sæculis, à Pontificiis cultæ imaginem à fossore in fodinas delatam, ibi relictam & Martiali succo, figurâ servatâ, petrefactam atque obductam judico. Subscribent, qui tot hujus generis Icunculas in Fodinis Saxonicis vel invenerunt ipsi, vel ex relatione aliorum norunt. Ex deserto hoc sylvoso DEÆ sacro, non DEO, quod

quod tamen posceret ipsa nominis significatio, *Gotteswald*, habet Kircherus *Hergis*, vel *Hergottswald*, id est, Dei vel Domini Dei sylvam vulgus, ulterius ascendendo devenimus in *Eigen* vel *Eyenthal*. Vallis hæc est peramœna, sui quondam juris, per horæ spatium ad ipsam Equis non amplius superabilem Montis acclivitatem protensa, pascuis dives, qua partim Nosodochio Lucernensi attinent, partim privatis, & Sennatenas plures lacte replent. In hac valle altitudinem Mercurii habuimus 22″. 3‴. hora 9. ante meridiem, cœlo sereno, monte tamen nebulis circumdato. Hæc, si conferatur cum altitudine Lucernæ Urbis, perpendiculum dat 1280. pedd.

Ascensus ex Valle hac *Eigenthal* ad Montis ipsius scopulosa juga duplex est, unus præceps admodum, sed brevior, in via sistens *Fontem Febrifugum*, è quo ad nauseam usque bibunt Accolæ contra Febres intermittentes: alter longior & facilior, quem nunc tentavimus. *Fons Febrifugus.*

In Montis jugo, non tamen supremo, quod partim propter Corporis lassitudinem, partim propter longinquitatem viæ adhuc emetiendæ scandere non lubuit, Mercurii altitudo fuit 20″. 4‴. quæ nobis indicabat, altiores nos esse valle subjecta alpina Eigenthal 1520. & Lucerna urbe 2800 pedd; prorsus uti eam comperi A. 1702. atque etiam ὁδοιπορίᾳ illius Anni inserui. Confirmat hæc iterata nunc in eodem loco Observatio Praxin, qua utor in Locorum altitudinibus dimetiendis, Barometricam.

In hoc Montis Fracti Cacumine, è quo diffusus admodum patet in Helvetiam περιχώρον prospectus, Phænomenon observavi, quod omnino meretur dignam sui recensionem. Sunt Pini & Abietes, quo altiori loco sitæ, eò brevioris staturæ, foliis pene nudæ, & à frigore semiustæ, sed insuper ramos habent, non æqualiter undique diffusos, sed versus meridiem tortos, manifesto indicio, quanta sit vis Boreæ Culmina hæc Pilati Montis libero motu trajicientis, vis, inquam, ramos arborum in contrarium situm torquens, & fibras tortas frigore perenni constringens. Jucundum in sylvæ seminudæ horrida facie, & Hyeme, ut ita loquar, æstiva spectaculum, quod

adnumerari poteſt circulorum, qui in Arboribus vulgo Anni vocantur, illi Phænomeno, è quo Plagas Mundi dignoſcere licet. Sunt hîc totidem Arbores, totidem Magnetes, tot acus Magneticæ, quot rami. In Americana *Terra del Fuego* dicta Arborum rami à violentia venti occidentalis verſus ortum ſunt tracti, teſte Itinerario Jacobi Hermitæ in Indiam ſuſcepti Itineris A. 1623., quod extat Tomo IV. *Recueil des voyages, qui ont ſervi à l'etabliſſement de la Compagnie des Indes orientales* Amſt. 1705.

Ex parte Montis ſeptentrionali, antequam Culmen attingitur, ſunt Lacus illi vel Lacunæ potius (duæ enim ſunt, una inferior paulo alterâ) Pilati, de quibus plura dicere nunc non attinet, quam id, quod alibi quoque indicaſſe me memini, eſſe fabulas meras, & anilia deliramenta, quæ de Pilato in Lacum demerſo, & tempeſtates occaſione Lapidis injecti excitante, olim fuere tradita.

Montis Facies Meridionalis, quæ ſubſylvanorum eſt, multum nobis negotii faceſſit. Præceps eſt ea, per plures ſilvas & paſcua quædam illis intermixta, per laſſantes crurum labores, Alpnacum ducens. Horridior fuit ante ſeculum, & quod excurrit, & ſylvoſa prorſus Montis Pilati hæc Auſtro expoſita Facies, quæ tamen magis & magis excolitur, Privilegio accolis dato, cujus tenore ſylvoſum quoddam ſpatium Arboribus denudatum, & in Carbones redactum, in paſcuum ſibi proprium commutare poſſunt Carbonarii.

Alpnach. *Alpnaci*, *Alpnach*, ubi pagus eſt & Navium ſtatio, Barometri altitudinem habuimus 23″. 8‴. quæ Lucernæ hodie fuit 23″. 9‴. quæ unius ſcrupuli differentia nos non impedit, quò minus eundem ponamus utriuſque Loci, Lacui adſiti, ſitum. Credibile eſt, delapſum quoque eſſe Lucernæ Mercurium ad 23″. 8‴. Tiguri fuit hac die altitudo 23″. 7½‴. in duplici autem minori Barometro aſcendens Mercurius ad gr. 56. ad 76. inſignem in Atmoſphæra indicavit rarefactionem, quam craſtinâ veſperâ ſecuta eſt pluvia larga cum Fulguribus & Tonitribus. Vi obſervationis hujus eſt Muſeum meum elevatius Lucernâ, Alpnaco, & ſic quoque aliis Lacui adſitis Locis 120. pedd. & Lacus ipſe IV. Civitatum

tum

tum Sylv. ejusdem fere situs Horizontalis cum Tigurino, quod alibi quoque innui.

Dies 20. Junii.

In Alpnacensi portu habuimus altitudinem Mercurii 23″. 8‴. cœlo sereno & calido.

Dum solveremur navi, delineavi prospectum in montes *Lopperberg*, *Bürgenberg*, pone quos eminus visitur Suitensium mons *Hacken* dictus, & ad dextrum latus *Der muterschwanderberg*, qui Amphitheatri instar sinum hunc Lacus IV. Civitatum sylvestrium ambiunt,

In hoc Sinu montibus undique ferè clauso Exemplum occurrit *Ventorum statorum*. Nam occidente Sole spirare incipit Zephyrus, qui durat ad sequentis usque diei horam nonam antemeridianam. Hunc sequitur orientalis, quem vocant den *Heiterenwind*, regnans usque ad vesperam. *Venti stati.*

In hoc Lacus sinu occurrunt Fontes quidam Historica Relatione haud indigni.

Ad Fretum ipsum inter *Loppiam* & *Rotzberg* est Fons Temporarius Majalibus adscribendus, cujus meminit *Wagner Hist. Nat. Helv.* p. 131. ex *Cysati* IV. Waldstetten. See Beschreibung. p. 248.

Periodos non ita regulares, sed mirandas magis absolvit alius Fons *an dem Bürgenberg*, qui etiam, ut Majalis, ad initium æstatis oritur, sed *sæpe unico die octies vel decies cessat, ac cursum suum redintegrat. Wagner* ex Cysat. l. c.

Ad Loppiam, ander Lopp, Fons sulphureus extat frigidus, qui mox ibidem in Lacum IV. Civit. Sylv. se exonerat. Wagn. p. 126. ex Cysat. l. c. *Fons Sulphureus.*

Copiosior magis est, quem vidimus & gustavimus, è regione Loppiæ, *im Rotzloch*, sulphur copiosum odore pariter & sapore prodens, quo utuntur ibi ad potum, balneum & culinam. Scaturit hic diversis Locis, mox tamen rivo præterfluenti, *Rotzbach*, aquas suas communicat, adest hîc Sacellum & *Rotzloch.*

Molendinum Chartaceum. Hic quoniam subsistere necessum habuimus per horulæ spatium, binos delineavi prospectus.

Ex Rotzloch, pedibus continuavimus Iter ad vicum vel oppidum *Stanz*, *Stans*, *Stantium*, *Stationem*, *Stannes*, quondam, ante scil. Annum. 1150. totius Subsylvaniæ, nunc vero vallis duntaxat inferioris primarium, quod superbit Templo pulchrè exornato *Marmore* nigro albis maculis interstincto, quod inde haud procul *im Wiesenberg* effodiebatur.

Stantium.

A Stantio haud longe abest Pagus *Oedweiler*, desertam villam Latium dixerit; Nomini dedit originem Draco ille Regioni, præcipuè verò accolis, infestus, qui totam περίχωρον commutasset in desertum, nisi ab Heroë illo Helvetico, quem *Struthii Winckelriedii* nomine insigniunt *Annales Stantiani*, fuisset occisus. Vult Tschudius Hist. MSC. ad A. 1250, quo Draco occisus dicitur à Winckelriedio, eundem hunc esse, qui pro Imp. Friderico à Pontifice Gregorio X. excommunicato militiam secutus, ob præstantia gesta Eques fuit declaratus. In Monte vicino adhuc conspicitur Caverna, *das Drachenloch* dicta, in qua Draconem degisse fama est. Historia vero ipsa depicta visitur in Sacello prope Oedweiler.

Oedweiler.

Stantio relicto ivimus porro per pagos *Oberdorff*, *Allweil*; juxta ductum Fluvii Aa, ad dextram habentes *den Wiesenberg*, ad lævam pagum *Nieder Rickenbach*: per *Wolffenschiess*, *Grafenohrt*, ubi sedes quondam Comitibus Habspurgensibus, nunc Monachis Angelimontanis recreatoria: tandemque serâ admodum vesperâ, & à pluviâ, quæ cecidit, largâ bene madidi venimus in *Angelimontanum Cœnobium*.

Angelimontanum Cœnobium.

Dies 21. & 22. Junii.

In hoc Angelimontano Benedictini ordinis Cœnobio mansimus per biduum, usi liberali humanitate Reverendissimi Domini Abbatis *Joachimi* & amicâ conversatione Primatum illius Monasterii.

Die

Die 21. habuimus Mercurii altitudinem 22". 1". & Die 22. 22". 2"'. cælo sereno.

Tiguri die utroque 23". 7"'. ante meridiem, & post 23". $7\frac{2}{3}$"'. unde judico altiorem esse Angelimontanam hanc vallem Horizonte Musei mei 1360. vel 1200. minimum pedd.

Monasterio huic est à secretis Dominus N. *Tschudius*, ex prænobili illa Tschudiorum familia, quæ seculo X. & sequentibus nomine venerabilis Abbatissæ Seckingensis Majoratum Glaronensem possedit. In hujus manibus magno mei gaudio vidi, & pro temporis brevi ratione perlustravi, MSC. duplex, utrumque studiis Historico-patriis apprimè inserviens. Unum est magni illius *Ægidii Tschudii*, cujus vitam alibi dare animus est, αὐτόγραφον, continens Historiam Insignium Familiarum & Helveticarum Nobilium, unde velut ex Equo Trojano magna Austriacæ Nobilitatis pars originem suam trahit. Picta in unico hoc Insignium Tomo videas stemmata non minus quam mille, suis singula coloribus illustrata.

Alterum est *Pinus Tschudiana, seu Genealogia Familiæ Tschudiorum à Glarus, quam partim ex vetustissimis Instrumentis, partim ex D. Ægidii Tschudii de Glarus, & ibidem olim Landammanni, viri eruditissimi scriptorum Monimentis, & aliis in gratiam omnium Tschudiani Stemmatis Nepotum per* 8. *amplius secula ordine deduxit, & fidelissimè continuavit Hermannus Hermanni*, J. C. A. 1628.

Ita biduum consumpsi excerpendo ex his Codicibus MSC. ea, quæ profectura mihi videbantur ad Historiam Naturalem, tum Geographicam, tum Heraldicam.

Dies 23. Junii.

Bono manè in Cœnobio fuit Mercurii altitudo 22". $1\frac{1}{2}$"'. & Tiguri in meo Museo 23". $7\frac{1}{2}$"'. unde prodit media altitudo Horizontis Angelimontani 1280. pedd.

Cœnobio & Cœnobitis postquam valediximus, Iter nostrum prosecuti sumus versus occasum, & primo quidem ascendimus sylvam acclivem, dehinc pertransivimus alpinum pa-

paſcuum, & rurſum Montis jugum admodum præceps, quo ſuperato obviam venit Paſcuum Trublenſe, *die Trübli alp*, & *Lacus* montanus *Trubliensis*, *der Trüblisee*, qui Territorii eſt Subſylvani, ex aquis glacialibus & nivoſis, è monte *Tittliaco*, *Tittlisberg*, defluis collectus. Meminit hujus Wagner. Hiſt. Nat. Helv. p. 57. ſub nomine *Lacus Trubbii*, *Trübbi* oder *Trüplisee*, additque *magnos eum proferre gobios*.

Nova hinc vincenda fuere juga, antè, quàm pertingere potuimus ad ſummum Culmen *Auf Joch*, id eſt *Jugum* dictum, ubi Terminales ſunt Lapides Bernenſe inter & Angelimontanum Territorium. Supremum hoc jugum attigimus horâ 10. antemeridianâ, & Mercurii altitudinem obſervavimus 19″. 2‴. indeque conjectavimus altiores nos eſſe Angelimontanâ valle 2320 & Tigurino Horizonte 3600. pedd. quæ eadem ferè eſt altitudo Gotthardi. Altiora tamen utrinque habuimus juga, ad lævam quidem *den Ochſenſtock*, *Rauchſtock*, *Tittlisberg*, æternâ nive & glacie obſita, ad dextram *den Geiſſberg*. Deſcendimus hinc oculis uſurpaturi perrarum illud *Fontis Engſtlani* Phænomenon, de quo nonnulla inſerui οὐρεσιφοίτῃ A. 1702. p. 26. ſed non adeo felici ſucceſſu. Nondum enim aderant ſenni, ſeu Paſtores Engſtlani cum Animantibus ſuis cornupetis, ut adeo Anno jam citato, d. 18. Aug. ſero nimis poſt Alpicolarum diſceſſum, nunc vero citò nimis ante eorum adventum huc venerim. Curavi tamen ne nihil egiſſe dici poſſem, accerſi ex inferioribus Vallis Engſtlanæ caſis hominem, qui ſua prope Fontem Engſtlanum paſcua habet, & Junium Juliumque menſes hic terit, ut ab eo perquirere poſſem rei ipſius hiſtoriam. Is ex longa Annorum experientia, conſentientibus unanimiter omnibus vallis incolis, teſtatur, præter ea, quæ loco ex οὐρεσιφοίτῃ meo citato legi poſſunt, prorumpere ordinario mane & veſperi præcedente aliquando murmure quodam ſubterraneo, & repleri ſenſim foveas, quas vidimus bipedales circiter in profunditate, ut tandem ſummum illarum fovearum marginem lambat, & inde exundet tanta quantitate, quæ molæ pellendæ ſuffecta foret; Fluere fontem aliquando per duas vel tres horas, aliquando per totam noctem ad ſequens mane; aliquando etiam

Fons Engſtlanus.

iam cohiberi prorsus fluxum, præsertim si immundi aliquid in eo lavetur, quam circumstantiam unanimi ore adserunt, quotquot hac de re adlocutus sum. Aquam ipsam esse frigidissimam & limpidissimam, & maxima aviditate gustari à jumentis, quæ fluxum fontis expectent veluti studio, ut de eo bibant potius, quam de aliis etiam pellucidis aquis, quæ largâ in eodem pascuo scaturiunt copiâ. Ferri has Aquas periodicas tam leni murmure super pascuum, & veluti tacitas, ut Rorem Herbis insidentem non abluant, hicque per medium Engstlani Fontis Crystallini conspici facile possit in singulis ejus Guttis Gramini inspersis. De rei ipsius veritate in generali sumta, si non singulas admittere velimus circumstantias, non est, cur dubitemus. Nostrum erit Phænomeni tam rari, cui simile in Europâ vix fortè occurrit, investigare causas, ad quarum enodationem non parum juvat consideratio situs: Est namque pascuum hoc Engstlanum, & speciatim fons noster Temporarius clausus Alpium altissimarum perenni nive, Glacieque obsitarum Jugis; ad Septentrionem strata horum Jugorum laminaria ad occasum sunt inclinata: Altiori quam Fons ipse, versus ortum situ locatus est haud procul *Lacus* ipse *Engstlanus*, der *Engstler See*, ex Aquis Glacialibus confluis collectus, qui quidem effluit per *rivum Engstlanum, den Engstlen Bach*. Hæc omnia, si ad Philosophiæ modernæ Trutinam perpendantur, & imprimis ad Mechanicæ Leges reducantur, ætiologiam admittunt sequentem, Fratri meo *Johanni* communicatam à subtilis ingenii Mathematico Basiliensi, *Joh. Jacobo. Hermanno*, Professore nunc Matheseos Francofurti ad Oderam, in qua ego pro nunc acquiesco. *Conjecto*, inquit, *quod præaltorum Montium vallem Engstlanam ambientium juga Nivibus tegantur, quæ actione Radiorum solarium sufficiente (qualis contingere incipit mense Junio) liquefactæ magis magisque, Terræque sese insinuantes, per meatus superficiei propiores defluant, atque in aliqua intra montem aut vallem prope locum, ubi Aqua, aut Fons ille erumpit, Lapidum aut Argillæ receptacula effundatur. Receptaculum ipsum (in quo mea opinione totum reciprocationis in fluxione negotium*

con-

consistit) *ut intus natura id aliquo veluti Siphone muniverit, cujus crus intra Receptaculum brevius, id vero extra idem longius existat. Sit P. Q. Receptaculum, in quod per meatum A B C. Aqua vel Nives colliquatæ se exonerant. Sipho incurvus à Natura forte constitutus est HIK, cujus IH. crus brevius, IK vero longius, & suppono quidem crus IH. minus esse altitudine & profunditate Receptaculi, ejusque orificium H propè fundum consistere. Hisce positis perspicuum est, nullam Aquam effluxuram esse per Siphonem HIK, nisi Receptaculum PQ. impleatur Aquis per meatum ABC. fluentibus usque ad altitudinem aut superficiem potius ED. summitatem Siphonis HIK. stringentem, aut etiam altiorem, quam ubi contingit, statim aqua sese per longius crus IK. exonerabit, & fluxus Aquæ continuabit, adjuvante Aëris pressione, donec totum Receptaculum fuerit examinatum, tuncque fluxus omnino cessabit. Hoc casui nostro ita accommodo. Mense Junio Solis actio efficax admodum est, calorque ejus magis magisque intenditur, usque ad Solstitium. Toto hoc Tempore Nives liquefiunt, montemque per rimas subeuntes versus Receptaculum defluunt, idque versus horam 7. vel 8. adusque ED. implent, & quia hæc superficies Siphonem in F. stringere ponitur, effluxus aquæ per Siphonem incipiet, & ut dictum, perseverabit usque ad totalem evacuationem; Fons adeo prope K. cessabit, donec Aquæ per ABC. in parva quantitate & lente decurrentes sub vesperam receptaculum iterum impleverint, quo in casu fluxus incipiens eo usque continuabitur, donec nihil amplius remanserit in Receptaculo. Quod si autem pluviæ copiosæ, vel Imbres accedant, satis per se liquet, quod velocissimo & copioso Aquæ influxu in Receptaculum plenum id permaneat, per id tempus, adeo ut fluxus in eo casu per aliquot dies continuetur.* Hæc *Hermannus* argutè & solidè. Ex hoc Siphonis reflexi fundamento solvi quoque potest rarum illud Fontis Temporarii Phænomenon apud *Subsylvanos, an dem Bürgenberg, qui etiam tempore æstivo exoritur, & sæpe unico die octies & decies fluere cessat ac cursum suum redintegrat, teste Wagnero, Hist. Nat. Helv.* p. 131. ex *Cysati Description. IV. Civit. Sylv. p.* 248. nec
non

non Fontis illius *Kachemirensis* in *Magni Mogolis* regno, qui ter de die fluit, & singulis vicibus per ¼. horas durat, teste *Bernier Voyag. de Kachemire*, p. 167. Nam pro diversitate crurum in Siphone reflexo, pro varia hydrophylaciorum figura, pro variante citiori vel tardiori Aquæ influxu variare potest multis modis Aquæ effluentis reciprocatio, arte etiam imitanda juxta leges Philosophiæ experimentalis modernæ. Hoc in Fonte Engstlano concipere nondum possum, quod ex immundarum rerum in eo lotura, Excrementorum humanorum voluntaria vel studiosa depositione, cohiberi possit non tantum præsentis Aquæ, sed & venturæ, cras vel perendie, effluxus, non item à fœcum, quæ à vaccis deponuntur, egestione, quod pastores loci attestantur. Sphingem hic ago, sit alius Oedipus. Fontis Engstlani miraculum sequentibus Rhythmis describit *Räbman Gespräch von Bergen*. p. m. 200.

Darneben Aengstlen ist gelegen,
Da im Brachmon ein Brunn fleust an,
Sonst man kein Wasser gspuren kan.
Dann so das vieh auf d'Alp wird bracht,
So lauft der brunnen an mit macht,
Allein im Tag umb Tranckens stund,
Sonst er zukommen nie begund,
Am morgen, und am abend zwar,
Darzwischen er ertrocknet gar.
Das ist dem vieh gar nicht verborgen,
Darum auf Zeit wartets ohn Sorgen,
Bis das der Brunnen selbst lauft an,
Sieht man das vieh darumher stan,
Und so die zeit der drey monat
Abglauffen, und ihr ende hat,
Das man das vieh von hinnen treibt,
Der brunn fur dessbin außer bleibt,
Bis widerum in Brachmonats tag,
So vil Gotts Gnad und Hand vermag.

Vergit tota Vallis Engstlanà ab ortu ad occasum, & est aquis crystallinæ Diaphaneitatis plenissima, ut ab utraque, præcipue vero sinistrà (descendenti tibi) parte, jucundo

ſpectaculo videas Catadupam unam poſt alteram. *Im Gentel*, (paſcuum eſt hujus vallis alpinum) in diſtantia circiter pedum 20. ex ipſis rupium fiſſuris proſiliunt totidem ferè numero Torrentes, quorum plerique molæ verſandæ ſufficerent, ut jugorum horum viſcera hydrophylaciis plena reputem.

Ad viam paſſim offendimus *ſaxa fiſſilia* coloris rubri; nec non *Lithantraces*; & *venam Ferri* ſtamiticam, quæ effoditur in Monte *Baumgarten*, ad *vallis Engſtlanæ* dextram, & excoquitur in *Müllethal*, ubi ſub veſperam hoſpitium ſumſimus, pluvià, quæ à meridie nos prehendit, largâ, bene madidi. Hic fuit Mercurii altitudo horà 7. poſt meridiem 22″. 7‴. unde conjecto eſſe hanc vallem Müllethal, jugo, quod hodie tranſivimus, ſummo inferiorem 2800. vel 2740. ſi inde à pluvia lapſa Mercurium aſcendiſſe ſupponas ſcrupulum unum altius, quam tempore conſtanti ſereno. Reſpectivè ad Angelimontanam vallem hæc Bernenſis eſt 400. pedd. profundior illa.

Müllethal.

Dies 24. Junii.

Vallis Haſela.

Ex Müllethal deſcendenda nobis porro eſt Vallis *Haſela*, das *Haslethal*, quæ præ aliis Territorii Bernenſis partibus ſuis gaudet Privilegiis, nec per Præfectos regitur, ſed per Ammannos ex ipſa Plebe Haſelana eligi ſolitos.

Dives eſt hæc vallis Paſcuis, & Aquis, quæ in Müllethal, & infra hunc Pagum undequaque confluunt. Ab ortu influit *Engſtlanus* rivus, *der Engſtlenbach*, qui in imis vallis Engſtlanæ partibus nomen aſſumit *des Genteler Waſſers*, & magno cum furore per ſaxorum crepidines pagum alluit. Altiori paulo loco ex monte *Suſt* Uriis contermino, & ex alpe *Triffſtana*, *Triffſtalp*, oriuntur aliæ Aquæ, & has inter *Triffta*, *Trifft*, diſtinguenda ab illa, quam ex monte *Jugum* dicto, *Joch*, oriri, & in lacum IV. Civitat. Sylveſt. ſe præcipitare ſcribit *Wagnerus Hiſt. Nat. Helv.* p. 57. & 81. & de qua ego quidem nihil hactenus reſcire potui. Forſan intellexit Hiſtoriographus noſter per *Lacum*, auf Joch, limpidum, ſed ob

ob Aquas glaciales Piscium expertem, ipsum *Lacum Engstlanum*, de quo supra, & per *Tristam*, *Rivum Engstlanum* seu *Gentelensem*, qui postea Aquas suas *Tristæ* communicat. Ex Müllethal defluunt Aquæ Fluminis vim & formam jam adeptæ sub titulo *des Gademer Wassers*, inter profunda sæpe saxorum præcipitia, spumante æstu. Flumen hoc Gademense jungit se infra pagum *Weiler Arolæ*, quæ ultima sua stamina juxta plerosque habet in supremo *Grimsulæ* Montis jugo, in loco Glacie alpina obsito, in *Aaren* dicto, juxta alios vero in Monte *Wetterhorn*, in progressu suo varios ex diversis montibus & vallibus recipit Torrentes, ex quibus cogniti mihi sunt, *Das Gelmer Wasser*, *Das Urbach Wasser*. Ad dextram Pagi *Weiler* Arcis *auf Resti* collapsa visuntur rudera, juxta quam defluit Rivus *Altbach*, & *Müllebach*, sicuti ad lævam Torrens *Reichenbach* ex Alpe *Scheideck*. Spatium inter Müllethal & Hasle æstimatur duarum horarum. *Hasela* ipsa, *Hasle*, pagus & Parochia est latè diffusa, ut ad eam pertineat tota Vallis Haselana, ad summa usque Montium juga protensa. *Haselâ Brientium* itur juxta Arolæ ductum per Pascua plana trium horarum spatio. *Brientium* ipsum, *Brientz*, pagus Lacui cognomini, *Brientius* dicto, *Der Brientzer See*, adsitus, nomen quoque dat Caseis *Brientzianis*, *dem Brientzer Käs*, qui quidem ex valle Haselana tota Brientium convehuntur, & inde porro ad loca extera exportantur. *Flumen Gademense.*

Extendit se *Lacus Brientianus*, der *Brientzer See*, ad trihorium circiter: ad dextram ejus sunt Pagi *Oberriedt*, *Niderriedt*, *Rinkenberg*, ubi Rudera Arcis. Lacum infernè claudit Cœnobium in Arcem commutatum, Inter Lacus, *Hinterlachen*, *Hinterlappen*, à situ medio inter Lacus Thunensem & Brientianum ita dictum. In Isthmo medio est *sub Lacus unter Seen*, *under Seven*, oppidum, quod præterivimus; ut pernoctaremus in Hospitio ad *Novam Domum*, *Zum Neuenhauss*, ad Ripam Lacus Thunensis. *Lacus Brientianus.*

Hic Barometri altitudo fuit 23″. 5‴. unde conjecto horizontem binorum Lacuum, Brientiani & Thunensis, depressiorem esse Pago *Müllethal*, unde hodie mane, cœlo nubilo, di-

vertimus, 720. pedd. Tiguri habuimus 23″. 8‴. ut differentia sit 3‴. 240. pedd. quibus inferior est hæc urbs Lacubus jam nominatis.

Dies 25. Junii.

Sancti Beati Eremitorium. Ad dextram Lacus horulæ ferè spatio ab hospitio Navi appulimus visuri Eremitorium Sancti *Beati*, qui Nobilis fuit Anglus, in Gentilismo *Suetonius*, postea vero, quàm à Barnaba fuit baptizatus, *Beati* seu *Macarii* Titulo insignitus, & à Petro, Episcopo tunc Antiochiensi porrò in fide Christianâ informatus, & in quadragesimo Ætatis suæ anno pro sacerdotio inauguratus, postmodum in Helvetiam missus, ut Majores nostros in sinum Ecclesiæ reduceret. Vir hic Sanctus aliquandiu Helvetis Evangelium prædicasse fertur, & tanto cum successu, ut Romam redux à Petro fuerit in primum Helvetiæ Episcopum creatus. Hinc Gregem suam Helveticam denuo invisit, & passim, præcipue Bernensibus, Lucernensibus, Subsylvanis, Friburgensibus, Solodorensibus, Suitensibus & Rhætis docendo inserviit; tandem tamen vitæ Peripateticæ pertæsus, sedem fixam sibi elegit in hac, quam nunc visitamus, crypta, ut Eremitam ibi ageret, & DEO suo solus & unice inserviret. Hæc omnia, si Legendis fides habenda, quas undequaque corradunt Helveticæ Historiæ Ecclesiasticæ scriptores Pontificii, nominatim *Mureru*s in *Helvetia sancta*, & *Langius*, *Grundriss der Alten und Heutigen Catholischen Helvetiæ* Lib. II. Cap. I. &c. correctas exhibet *Celeb. noster Hottingerus Helvetisch Kirchengeschichten*, p. 82. &c. Invitavit huc Hominem, quisquis fuerit, solitariæ vitæ cupidum, loci conditio. Crypta est centenos forte pedes in perpendiculo supra Horizontem Lacus elevata, sub altissimo saxorum incumbentium cumulo à Naturâ studio ferè pro Habitaculo Eremitorio efformata in amplum Fornicis modum, ut ab omnibus Aëris externi injuriis tutus quis esse possit. Jucundus patet in Lacum Thunensem, & ripam oppositam prospectus, qui allicere valeret hominem liberiori auræ assuetum. Prope oblectant arbores, harumque umbræ; Avicularum cantus, Fornicis hujus naturalis concameratio in

quæ-

quædam veluti conclavia distincta, quæ inter ostendunt viri sancti dormitorium, figurata. Præprimis autem recreat oculos, Linguam & mentem Torrens limpidissimus & satis copiosus, qui ex ipsis Cavernæ penetralibus profluit, & tum in ipsa placido murmure per saxorum declivia decurrit, tum extra & mox distinctas format lapsu suo per crepidinem Montis Catadupas. Verbo, configurationem hanc, si in hortis suis habere posset Potentissimus quispiam Monarcha, gauderet ea nimium quantùm, nedum egenus & vitæ socialis satur Eremita. Muri, quæ adsunt, reliquiæ, non sunt, ut ego quidem au[illegible]mo, Beati ipsius fabrica, sed sacelli in ejus honorem sequioribus sæculis extructi.

Ad lævam *Thunensis Lacus* sunt Pagi *Baligen*, *Leisigen*, *Merlingen*, *Rallingen*, Arx *Sigrisweil*, *Faulin See*, *Spietz* Baronum Erlach nobilis sedes. Hic Navim nostram appulimus, visuri Arcem ipsam, cum Hortis ei adjectis, & aliis memoratu dignis, quæ inter recensionem merentur monumenta Familiæ prænobilis in Templo erecta. Ad dextram jacet *Sigismundus ab Erlach*, singulare Stemmatis decus, cujus sarcophago inscriptum legas hoc Symbolum: Spietz.

NASCI. LABORARE. MORI.

& porro:

Hier ruhet in Gott der weiland wolgeborne Herr Sigismund von Erlach, Freyherr zu Spietz, Schultheiss und Feldoberster der Statt Bern, beyder Königlichen Majestäten in Franckreich Armaden bestelt gewesener General, und Oberster. Natus 1614. *mort.* 1699.

Ad sinistram sequens Marmori insculpta inscriptio:

Illustris Heros
FRANCISCUS LUDOVICUS AB ERLACH, L. Baro in Spiez.
Qui
Majorum suorum vestigia secutus
Et ad summos in Rep. Bernensi honores evectus
Senator XVI. Tribun. I. ast XXII. Annorum Consul
Pater pro communi Patriæ salute vigilantissimus.

Vitæ integritate, Morum suavitate
Linguarum & Artium Scientia
Multarumque Rerum Experientia
DEO PATRIÆ cunctus
Domi forisque in arduis Legationibus, quarum
Ultra CLX. Pacis Bellique tempore probatissimus
Labor. ac Honor. Satur tandem piorum cum luctu
extinctus
d. XXIII. Apr. A. MDCLI. Ætatis LXXII.
Nec non
Nobilissima DNA. JOHANNA à GRAFFENRIED
Altera ejusdem Conjux, quæ præter XI. quos
Ex priore suscepit XXIV. eum beavit Liberis
Rebus humanis exempta d. 1. Martii &
MDCLXXI. Æt. LXXV.
Et
Quæ illos partim præcessit, partim secuta est Virgo
Mens. Aug. MDCLXII. Filia charissima castis
JOANNA MARGARITA ab ERLACH
Æt. XXII.
Resurrect. Justorum in hoc præstolatur
Cubiculo

Ad dextram Lacus ripam sunt *Oberhoff*, *Unten*, *Hiltersingen.*

Amseltinga. Thuno hac vespera exspatiati *durch die Allmend*, ubi nullæ dicuntur esse Mures, forte propter solum uliginosum, fossis undique cinctum, *Amseltingam*, qui pagus horâ à Thuno distat, venimus, salutaturi amicum curiosum & ingenuum *Dominum Samuelem Bodmerum*, è nobili Bodmerorum familia Tigurina oriundum, qui Locumtenentis in Re Tormentaria & Geometræ Reip. Bernensis munere fungitur, inde à mense Aprili 1705. jussu Senatus amplissimi in eo occupatus, ut limites designet totius Territorii, quam spartam magna sua laude exornat. Composuit hactenus

Mappam Argoviæ Bernensis.

Mappam Vallis Monasteriensis, occasione motuum non i-

ta

te pridem inter Remp. Bernensem & Episcopum Basileensem, in causa Privilegiorum Vallis nominatæ, civitatis jure Bernensibus junctæ, agitatorum.

Mappam Ichno-Scenographicam viæ, quæ ducit ex Gemmio monte cum omnibus suis anfractibus pedum 10110. uti eam mensus est M. Majo. 1701.

Opus suum de Limitibus hunc habet Titulum: *Marchbuch, darinnen der Plan und Grundriss der hohen Landmarchen der machtigen Republic und Stand von Bern, wie selbige in ihrem grund und Limiten ligen, und an alle benachbarte Herrschaften anstossen, aus befehl der hohen Obrigkeit verfertiget durch Samuel und Emanuel Ott, Geometriæ studiosos.*

Ædi Bodmerianæ adjungitur Hortus Arborum unus formam Labyrinthi habens, Florum & Herbarum alter, ubi magna mei delectatione vidi plantatas magno studio plurimas plantas alpinas, & has inter floridum *Eryngium montanum latifolium capitulis Dipsaci.* C. B.

Enarravit nobis pro sua erga nos benevolentia, & in rebus alpinis Experientia varia tum in Hospitio suo, tum in via, quam nobiscum trivit crastino die Thunum versus,

De miro quodam Phænomeno, an Dæmonis ludibrio, è Pneumatica potius, quam Physica solvendo. Accidit nempe aliquando, ut, dum in pascuis alpinis vitam ferè solitariam agunt Pastores, noctu ficta quædam Senni vox audiatur, quam percipientes vaccæ illico præeunte Magistra (*Meisterkube*) sequuntur. Hæc integra grex nisi protinus à vera Senni voce revocetur, evanescit prorsus ex oculis pastorum, studio licet suas vaccas quærentium. Triduo verò elapso in pristino stant pascuo, uberibus Lacte refertis.

De Fonte *im Grimmi zuhinderst im Sibenthal in Schwenden*, ad Martiales referendo, qui croceo colore omnia tingit obvia. Hujus Fontis memini quoque in *Naturgesch. des Schweitzerlands Tom. I. p.* 170.

De Fonte Sebaceo (*Unschlittbrunn* vocant) Diemptingensi prope *Wimmis*, cujus materia contenta instar Sebi vel Pinguedinis situ quasi efflorescentis albida, subinde rubro colore

lore ſtriata, quæ intra paucos dies, ſi aſſervetur, putreſcentis carnis fœtorem ſpirat. Ipſa aqua eſt inſipida, potui apta, ſed ἄνω purgans.

De Monte *Stockhorn*, cujus cum *Neſſo* Monte colloquium Rhythmicè compoſuit Räbmannus, ejus altitudinem Geometricè menſuratam eſſe 2251. pedd.

De *Simea valle* inferiore (*under Sibenthal*) ubi plures dentur Melancholici.

Dies 26. Junii.

Thunum. In oppido *Thuno*, *Thun*, fuit Mercurii altitudo 23″. 7‴. *Tiguri* 23″. 9½‴. ut hoc depreſſius foret Thuno 200. pedd.

Berna. Hinc Arolæ ductu venimus *Bernam*, Territorii ampliſſimi Metropolin, in qua requievimus per biduum.

Imagines in medio Ligno. In ædibus Nobiliſſimi Domini Præfecti *Ottii* fruſtum vidi *Ligni Fagini*, quod in Præfectura Schenckenbergenſi forte ſecuri fiſſum ἀγαθῇ τύχῃ exhibuit Crucem coloris nigricantis. Huic jungo Crucem in medio ligno Auguſtæ Vindelicorum repertam, cujus meminit *Eraſmus Franciſci* Sineſiſch. Luſtgarten, p. 155. ut & *Crucifixum in medio* pariter *Fagi Arboris trunco depictum*, *quem* in *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec.* III. *Ann.* IX. & X. *Obſ.* 158. p. 287. ſiſtit *Joh. Chriſtophorus Gottwald*; nec non *Furem è patibulo pendentem in Fago depictum* in *Miſc. cit. Dec.* II. *Anno* VII. *Obſ.* 239. *Verba Danica Literis latinis expreſſa in Fagino ligno reperta. Miſc. cit. Dec.* I. *Ann.* VI. & VII. *Obſ.* 4. *Crucem cum Initiali litera H. in Fago Miſc. cit. Dec.* III. *Ann.* V. *Obſ.* 29. Ætiologiam quiſque formet pro lubitu. Ex unico Crucis vel crucifixi ſpectaculo miraculum erigant Pontificii, & hoc quoque Imaginum Naturâ formatarum genere plebem ſuam in ſuperſtitione nutriant. Terreatur conſcientiæ forte non adeo integræ homo, qui Furem è patibulo pendentem detexit, & in mali ominis numero deponat. Deducat Gottwaldius Clar. hos Naturæ luſus *ex ejus ſimplici impetu*, *pro diverſæ Materiæ paſſivæ locique conſtitutione operante*, *vel à morbo quodam ipſius Arboris tabifico*, *quo deſpumatæ ſucco-*

eorum fermentantium fæces per substantiam se diffundant, & diversos occupent angulos, variasque adeo causentur picturas. Quæ mea sit mens, docebunt sequentes Literæ ad Clar. νῦν ἐν ἁγίοις Dominum Matthiam Henricum Schachtium, Rectorem Scholæ Cartemundensis in Fionia die 18. Nov. 1699. perscriptæ, occasione Tractatus à laudato viro promissi de *Figuris hominum in Vegetabilibus, & virunculi pedalis*, cum omnibus suis membris rudi rusticano penicillo depicti in Ligno Fagino, quem ex dono *Cl. Domini Hanhardi*, V. D. M. Kurzdorffensis in Turgovia possideo.

Eruditionis periodum, quæ Australem nunc plagam reliquit, ad vos jure successionis devolutam, quibus arva Riphæis raro viduata pruinis, testantur tot egregia monumenta, senescente hoc sæculo à septentrionalibus scriptoribus exstructa; testantur in menses imo in dies Maris Balthici Nova Literaria verè literaria, quæ sub auspiciis Φιλομύσων *Lubecensium nata tot ferè ex antro, quod longo marcebat situ, in luminis auras protulerunt viros, quot nominant eruditos. Tales inter Tu VIR* ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ *effulges, Luna velut stellas inter minores, & talem Te volunt, imo vivis coloribus depingunt ipsa illa Nova, qualem te desiderat anceps Literarum status, qualem seculi hujus eruditi complementum exposuit sera ipsius eruditionis ætas, qualem efflagitavit, atque obtinuit Naturæ septentrionalis, quæ dudum sanè veluti in Democriti puteo sepulta delituit, permagna curiositas, qualem tandem tanquam oculos animamque meam amo, nec aliter possum, quem eadem mecum capit rariora Naturæ investigandæ lubido, qui mecum ad eundem veluti scopum, DEUM ex operibus Naturæ glorificandi natus & datus. Testimonio sunt promissæ de figuratis lapidibus Septentrionis narrationes, quas cum* ἀποκαραδοκίᾳ *expecto. Tam enim hoc, quicquid est, studii amo, imo depereo, ut pretiosa putem momenta quævis ei dicata: Et hæc ipsa est ratio, quod haud ita pridem per Excellentissimum atque Doctissimum Dominum Stolterfoth abs Te petierim, ut in factum promissa revocares, & mecum* λιθοφίλους *alios, quorum in Anglia præsertim ingens est numerus, observatis tuis beares. Me quod attinet, omnem certè movebo la-*

pidem, ut Patriæ meæ, quæ lato sensu Helvetia est, Naturalia perquiram, & in usum æque Gentis nostræ, ac exterorum rara illa dona, quæ fœcundo in nos profudit sinu Creator rerum, propalem, sicuti id testatum faciet Naturæ æque ac Medicinæ consultus Dominus Fridericus Leopoldus, consultissimi Juris Lubecensium Doctoris dexterrimi Domini Achillis Leopoldi minime degener Filius, qui meo nunc per aliquot menses hospitio utitur. Sed nunc ad ejus executionem devenio, quod primum erat in intentione. Est prope Frauenfeld oppidum Turgoviæ, quæ præfectura est communis VII. pagorum veterum imperio subjecta, sylva, è qua ad usus domesticos deducta & dissecta Fagus; in centro ferè Trunci, duos vix à medulla digitos, exhibuit virunculum hunc rudi satis penicillo depictum, cujus Iconem in subtripla proportione mitto. Hoc an naturæ genimen sit, an Artis productum, mecum pensitabunt omnes, quibus Naturæ lusus & vis ex tot Animalium monstrosorum, Lapidum figuratorum, atque plantarum prodigiosarum productionibus est perspecta, quibusve Artificum nihil non defraudantium techna non minus sunt suspecta. De veritate rei non est, quod dubites, adstitit viro, qui lignum scidit securi Juvenis bene moratus, meâ nunc, ut fundamentis Medicinæ imbueretur, informatione fruens. Indaganti autem mihi causam mirandi hujus effectus hæ subnatæ sunt cogitationes, quæ rusticis ipsis nostratibus facilius in mentem venirent, quam iis, qui diu noctuque sedent inter literaria organa: Consuetum namque est agresti proli, nominis sui famam & decus inscribere corticibus arborum, lævioribus præsertim, quas inter Fagus eminet, velut inter viburna cupressus. Ponamus nunc Embryonis hujus imaginem Cortici hujus Fagi incisam fuisse, dum annum ageret quartum vel quintum, & incisuras quidem ultra Corticem ad Peripheriam Ligni ipsius penetrasse, inde autem, quantum ex crassitie arboris conjectare licet, effluxisse, sex vel plura annorum lustra, quid facilius quæso est, quam statuere, quod in hac quinti anni circumferentia remanserint incisuræ satis latæ ac profundæ, quæ novâ succi nutritii accessione obliterari non potuerint, vestigia, ambientibus interim hanc pictam superficiem tot ligni

gni

gni novis circulis, quot vixit postea annos ipsa Arbor, sicque imaginem hanc longè post se relinquentibus. Plausibilius reddit ratiocinium, quod incisura fuerit haud dubiè tam profunda, ut plurimi ductus succiferi fuerint discissi, ac nutrimentum, quod in interstitium illud effluxit, non ita potuerit assimilari, ut fibræ succreverint ligneæ, quales in reliquis videmus arboris haud vulneratæ partibus, sicuti videmus nunquam ita ossa fracta coalescere, quin callus per totam circumferatur ætatem, ejusque vestigia sese conspectui dent periti, non dicam Anatomici, sed vel è vulgo rudis. Addit rationibus allatis pondus, quod ex relatione Donatoris in eodem Fagi trunco dissecto, hinc inde conspecta fuerint characterum etiam incisorum vestigia relicta. Tu, quid limata ingenii tui acie sentias, in doctissimo pariter atque rarissimo de Facie humana in Vegetabilibus Tractatu, mox ut spero testatum reddes. His vale, Vir Clarissime, & feliciter fruere vitâ longâ, in seculum mox futurum sequelâ, in Orbis eruditi, Septentrionalis imprimis, ornamentum, Scholæ Cartemundensis, cui felici nomine praees, emolumentum, Tuumque delectamentum, & mihi favere perge. Dabam Tiguri. d. 18. Nov. 1699. Hujus virunculi effigiem videsis in Herbario Diluv. Tab. X.

Conferes hisce eam observationem, quam de *Ligno Fagino figurato*, una cum suo judicio *Misc. Nat. Curios. Dec.* III. *Annis* 1699. & 1700. *p.* 189. inseruit Præses *Lucas Schröckius.*

Dies 28. Junii.

Barometri altitudo fuit 23″. 5‴. Tiguri 23″. 8½‴. ut differentia foret 280. pedd.

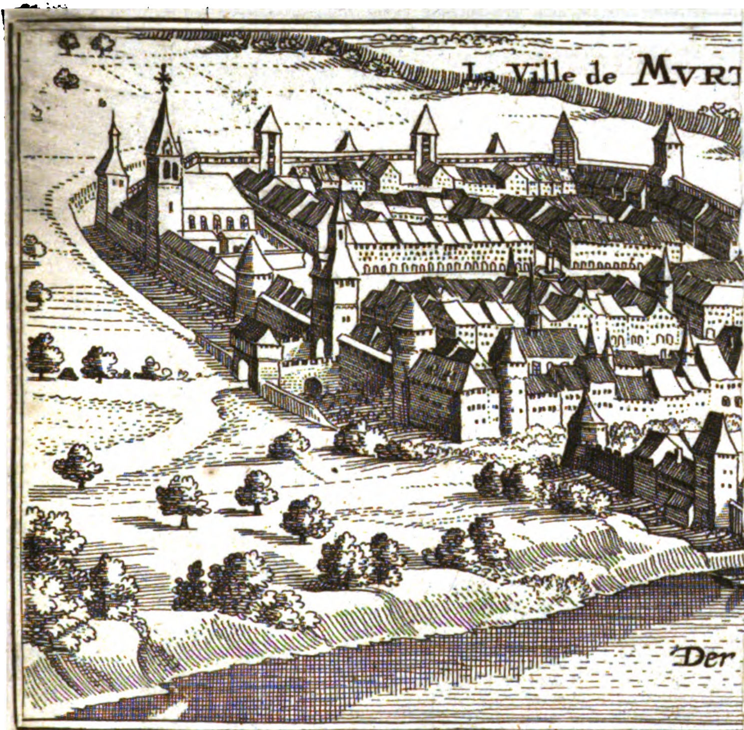
Bernâ bono mane Equis discedentes venimus per *Wangen, Neueneck*, ubi transitur flumen *Sin* limitaneum Territorii Bernensis & Friburgensis, *Sense, Bonneveille, Muttenberg, Tillingen*, S. *Maria Magdalena.* Huc à via Regia discessimus, ut videremus Eremitorium, quod *P. Jean du Prè de Gruyeres*, vir admodum humanus, ingenii vividi, annorum 46. intra spatium annorum prope 30. è saxo arenaceo molli, magno labore & diligentia excidit, ut præter Templum videas

Eremitorium è saxo excisum.

1090.

Precibus ita ad DEUM ardentibus finitis, ex campo hoc plano, ubi sacellum erectum versus sylvam progressi Majores nostri Ducis Formidabilem exercitum in ea profligârunt.

Transi-

La Ville de MVRT
Der

Transivimus porro per *Villariam, Wilerium, Villar le Moine, Wylar, Mönchenwyler*, pagum castello insignem, quod olim fuit Cœnobium, & passim inscriptiones ostentat Romanas antiquas Aventici reliquias. *Villaria.*

Ad viam vidimus Angulo domus rusticæ insertam sequentem in Marmore flavescente.

DEAE AVENT.
T. TERTIVS
SEVERVS
CVR. COLON
IDEMQUE ALL[1].
CVI INCOLAE
AVENTICENS
PRIM. OMNIVM.
OB EJVS ERGA
SEMERITA
TaBVLAM ARG
b. l. POSVER
DONVM DIS... P[2].
eX H SVCCLD[3].

[1] habet Stumpf. AL.

[2] Stumpf. D. S. P.

[3] Stumpf. L. D. D. D. I.

Inscriptiones aliæ à nobis nunc non visæ sunt in Sacello Arcis, quas legere licet in *Stumpf. Chron. Helv. Lib.* VIII. c. 18. *Gullimann. Rer. Helvet.* L. I. p. 103.

Vilaria relicta, tandem sub vesperam venimus *Moratum, Murathum, Murtium, Moretum, Murtam, Murtenam, Morat, Murat, Murten*, oppidum. Lacui cognomini adsitum, quod Bernensibus & Friburgensibus ex æquo paret.

Dies 29. Jun.

Mane hujus diei *Aventicum* provecti ad *Lacus Moratensis* Ripam prope Pagum *Merie, Merlach, Meerlach*, vidimus ossuarium, ossibus Austriacorum, & Helvetiorum, quæ nunc quieta ordine tumultuario jacent, refertum. *Aventicum. Merlach.*

Inscriptio Æri insculpta sequens:

DEO OPT. MAX.

CAROLI INCLYTI ET FORTISSIMI
DVCIS BVRGVNDIAE EXERCITVS
MVRATVM OBSIDENS AB HELVE
TIIS CAESVS HOC SVI MONIMEN
TVM RELIQVIT ANNO MCCCCLXXVI.

Diss gebein ist der Burgunder schar
als man zalt 1476. Jahr
Vor Murten durch ein Eidgnosschaft
Erlegt mit beystand Gotteskraft
Auf der zehentausend Rittertag
Geschach dise Grosse Niderlag

Meister Ritter von Bern Goss mich
1564.

Aventici cognomina, antiqui amplitudo.

Hac die nobis repræsentare potuimus occasione Reliquiarum Austriacarum & Romanarum, rerum humanarum vicissitudines. *Aventicum* quippe (cujus cognomina sunt *Aventicum*, *Avenza*, *Wivelspurgum*, *Avenge*, *Avange*, *Avenche*, *Wifflispurg*, *Wifflespurg*, *Wivelspurg*, *Vivelsburg*, *Wechten*) profecti tenues vidimus urbis quondam Helvetiorum maximæ, quam Cornelius Tacitus H. A. Lib. XVIII. *Gentis caput* nuncupavit, umbras, ut jure plangere possit oppidulum:

Quæ caput Helvetiæ fueram, jam nominis umbra
Magni, reliquias vix traho parva meas.

Advenasque alloqui his Loriti Glareani versibus:

Mœnia lata vide, non quæ præsentat is orbis
Oppiduli, sed quæ circulus exter habet.
Gentis Aventinæ cecidit suprema potestas,
Antiquæ fuerat, quæ caput Helvetiæ.

In angustum enim contractum est, muro tamen cinctum oppidum, cujus ambitus olim late per agros patebat, quem muri extremi reliquiæ passim ostendunt, *ut nunc seges sit, ubi Troja fuit.* Intra hunc enim ambitum 200. Frumenti saccos sub Titulo Decimarum Magistratui adjudicare singulis fere annis testatur *Wagner Merc. Helv.* p. m. 198. Ostentat

tat passim oppidum ex ruderibus pronatum, quod Episcopis Aventicensibus quondam sedem præbuit, reliquias pristinæ Gloriæ. Per semihoram fere extra Portam Moratensem protenditur via plana, lapidibus hinc inde obsita, quæ fortè platea fuit ipsius Urbis, dum in flore erat. In ipsa hac via jacent magnæ molis saxa ita elaborata Ionicis ornamentis, ut Templo Neptuno sacro, aliive Ædificio publico splendido inservire fortè debuerint. Tale quoque saxum insertum est Angulo Portæ interno, & Equo marino in caudam tortuosam desinente exornatum. In urbe media sacellum est Divæ Mariæ Magdalenæ quondam sacrum, cujus muro exteriori hæ insertæ inscriptiones:

NVMINIB. AVG.
ET GENIO COL. AEL[1].
APOLLINI SACR.
Q. POSTVM. HYGINVS.
ET POSTVM. HERMES. LYB.
MEDICIS ET PROFESSORIB
D. S. D.

[1] habet Guillimann. HEL & Stumpf. IEL

item:

AELIAE MODESTINAE
QVAE VIXIT ANNIS II. M. VI.
AELIVS CLADAEVS ET CANI
NIA MODESTINA PARENTES
FILIAE DVLCISSIMAE
POSVERVNT.

Omitto Inscriptiones alias a me non visas, quas memorat *Guillimann. Rer. Helv. Lib.* I. p. 77. 79. 85. 124 *Stumpf. Chron. Helv. Lib.* IV. cap. 21. Lib. VIII. c. 17. *Wagner. Mercur. Helv.* p. m. 279.

Prætereo quoque Columnam, vel Ædificii superbi angulum, 30. pedes altum, in medio Agro adhuc erectum, cui ex multorum mente insistebat DEAE AVENTIAE simulacrum: depictam hanc Antiquitatem videre licet in *Meriani Topograph. Helvetic.*

Moratum reduces Lacûi *Moratensi*, *Murter See* nos commisi- *Lacus Moratensis.*

misimus circa Meridiem. Alit hic ad 27. orgyias profundus Pisces delicatiores, quam vicinus ipsi *Neocomensis*, ut Friburgenses in Jejunio Quadragesimali pro Moratensium singulis Libris crucigeros duos pluris solvant, quam pro Neocastrensibus.

Lacus Neocomensis. Ex *Moratensi* Lacu per canalem intermedium trajecimus in Lacum *Neocomensem*, qui 20. orgyiis profundior perhibetur Moratensi. In utroque capiuntur siluri, qui in nostris Aquis dulcibus reliquos Pisces magnitudine ita præcellunt, ut Marinos Ceti. Aliis nominibus nuncupantur *Wälinen*, *Bälinen*, *Teutsche Wallfisch*, *Wels*, *Saluten*: degunt in profundis, & esui maximè sunt expetiti. De his videantur Zoographi, & speciatim Ichtyographi *Gesnerus*, *Willoughby*, *Wormius*, speciatim verò de Helveticis nostris *Wagner Hist. Helv.* p. 217.

Nautæ ventos Lacum Neocomensem perflantes ita appellitant, Orientalem *la Bise*, Boream *Jouran*, à Monte Jura, Austrum *le Vent*, ventum κατ' ἐξοχὴν, Occidentalem *Ouberra.*

Dies 30. Junii.

Neocomum. Neocomi habuimus altitudinem Barometri mane 23″. 8½‴. Tiguri 23″, 9‴. ut ejusdem prope simus Horizontis Neocastrenses & Tigurini.

Est hæc urbs *Neocomum*, *Neoburgum*, *Neocastrum*, *Neopyrgum*, *Novum Castrum*, *Noidenolex Aventicus*, *Neufchastel*, *Neufchatel*, *Neuenburg*, *Welsch-Neuenburg*, amœni ad Lacum situs, omnibus Naturæ beneficiis cumulata, exposita quidem præ aliis Ventis Austro, qui Atmosphæram relaxare nimis videtur, & ad putrefactiones, liquationesque humorum disponere, sed in hac sua operatione impeditur à vento orientali, à quo Aër æque ac à Borea constringi solet, & cætera multum ad salubritatem Loci confert vicinia Lacus, quæ auras frigidas toti Regioni conciliat, & ipsum perflantem Austrum frigidiorem reddit, ideoque salubriorem. A Septentrione erigunt sese Juræ Montis clivi, vineis ubique obsepti, quæ vinum dant præstantissimum, diureticum. Semihorâ ab Urbe distat Pagus *Serriere*, qui totus constat ex Molendinorum variis generibus, quæ in motum ducit Fons mirandus, ad radicem montis ex diversis locis adeò copiosè scaturiens, ut mox rivum compo-

GUILLELMUS FARELLUS,
Theologus Neocomensis.

ponat, & magno impetu in molendina infra sita agat. Hic Fons etiam nominatur *la Sarriere, Serriere*, & dubio procul omni profluit ex Hydrophylacio amplo latente in visceribus montis proximi, tantaque sæpe fluit copiâ & rapiditate, ut hoc ipso Anno contigit, ut Ædificia ei adsita in periculum ponat. mox tamen ac Molendinis his inserviit Fons hic limpidissimus, è quo copiosè bibunt etiam jejuno stomacho Vulcani socii, Lacui ipsi Neocastrensi suas Aquas communicat.

Urbem ipsam perfluit Fluvius *Sion*, & jucundas passim format Cataractas.

Extra Templum primarium editiori urbis loco prope Arcem situm in media area Lapis ostenditur nudus, sub quo sepultus jacet Magnus ille Ecclesiæ Neocomensis Reformator *Guil. Farellus.*

In Templo ipso visuntur Mausolea quædam antiquorum quorundam utriusque sexus Comitum Neocastrensium & Vallis Anginæ.

In Muro ejusdem hæc Inscriptio, quæ magnam populi sub regimine Principis Pontificii stantis, & Regiam Reformatæ Religionis protectionem promerentis Libertatem arguit.

Le 23. Octob. 1530. fut otée & abatüe l'Idololatrie de ceans par les Bourgeois.

In peripheria Cathedræ hoc legitur Distichon:

Octobris quum sol ivit ter quintus in Octo
Lux Vitæ, Castri luxit in Urbe novi.

Supra Templi Portam Lapidi insculptus videbatur *S. Ulricus* genubus ante Divam Virginem flexis, una cum Regina *Bertha*, (quæ ad finem seculi IX. Templum condidit) Templi formam portante, cum hac Epigraphe:

Virgo pia me Bertha Scamaria, & simul Ulricus infugiens inimici, dat Domus honoris vel facientibus & Paradisum.

Sed fuit hæc structura, quod superstitionem avitam saperet, ablata; unde Dicterium ortum apud Pontificios, abstulisse Neocomenses Divam Virginem, & reliquisse Diabolum, nam ad latus ejusdem Portæ Lapidi insculptus cernitur.

Dies 1. Julii.

Mercurii altitudo fuit Neocomi 23″. 9‴. prorsus ut Tiguri.

De Comitatu Neocastrensi hoc ante monendum, quam por-

tu solvamus, & tribus saltem verbis indicandum, scatere eum *Lapidibus* ita dictis *figuratis*, quorum Historiam in aliam occasionem reservo.

Neocomo relicto, per *Neustatt*, *Neuville*, *Bonneville*, Lacui Biennensi adsitum oppidum, venimus *Biennam*, quæ alias quoque vocatur *Biella*, *Bipennis*, *Bipennium*, *Petenisca*, *Petinesca*, *Bienne*, *Biel*, *Byel*, ubi pernoctavimus.

Bienna.

Dies 2. Jul.

Hodie per *Solodorum* venimus *Arwangam*

& Die 3. Jul.

per *Arburgum*, *Aroviam*, *Mellingam*, *Tigurum*.

Μόνῳ τῷ Θεῷ δόξα.

OBSERVATA BOTANICA, ANNO MDCCVI.

Anacampseros radice Rosam spirante major. Tour. *Rhodia Radix*. C. B. J. B. in Alpe Engstlana ad Lacum.

Bellis sylvestris minor. C. B. in Alpinis pascuis crescit minor, quam in pratis cultis, foliis crassioribus & habitioribus, unciam unam vel duas vix sæpe alta; quæ peculiarem posset constituere speciem sub Titulo *Bellidis Alpinæ minoris sylvestri minori similis*, iis scil, qui multiplicandis Plantarum speciebus Tempus impendunt.

Bugula alpina minor rubrifolia, flore cæruleo purpurascente. Hoc nomen singulare mereri mihi videtur Bugula, quam in descensu per vallem Engstlanam Bernensium inveni. Tota Planta est biuncialis, vel ad summum dodrantalis, crassa tamen & numerosis foliis stipata, ut caulis non primo intuitu videri possit. Folia ipsa sunt subrotunda in ambitu crenata, inferna quidem viridia, superna autem eleganti rubro purpureo colore tincta: Radix crassa in fibras terminata: Flos est hirsutus, uti Planta ferè tota, è cœruleo purpurascens, striis saturatioribus pictus, externa sui parte dilutior: Labium floris inferius est tripartitum, superius nullum.

Chamærrhododendros alpina serpillifolia. Tour. *Chamæcistus serpillifolia floribus carneis*. C.B. *Anonymos fruticosa foliis Erucæ baccifera*. J. B. quam eandem statui in ὀρεσιφ. Anni. 1702. cum *Chamærrhododendro ferruginea supina Thymi folio alpina*. *Boccon Flores habet non ex quinque fo-*

Nydauw.

uginea supina Thymi folio alpina. Boccon Flores habet non ex quinque fo-

Aar flu.

Biena

foliolis constantes, ut Clusius scribit, sed monopetalos marginibus quinquepartitis, calyci insidentes pentaphyllo saturatè-purpureo; Flores ipsi carneâ eleganti purpurâ gaudent, & stamina habent alba, apices atropurpureos. Florentem hactenus non inveni, nisi in ipsa hac excursione. Aliis enim annis in Augusto demum, & sero nimis pro Planta hac Junio florente Itinera mea suscepi. saxis alpinis passim irrepit.

Clinopodium montanum. C. B. passim ad vias.

Colutea vesicaria. C. B. J. B. in Collibus Neocomensibus, supra Sarriere.

Emerus. Cæsalp. *Colutea siliquosa sive Scorpioides major.* C. B. *Colutea Scorpioides.* Ger. J. B. in montibus supra Serriere Agri Neocastrensis.

Filix Rhætica tenuissimè dentata J. B. Quam in Monte Pilati reperi, pedalis est, *pediculis ferrugineo muco* (lego *musco*) *obsessis*, quod in *Filice tenuissime secta ex Monte Balon* annotat J. B. Hanc enim non adeo differre puto à *Filice Rhætica*. Nostra pinnas habet alterno plerumque, sed & conjugato ordine positas, in folia pulchrè crenata divisas, unciales & semunciales, Semina satis magna & crassa in aversa foliorum parte gestantes.

Filix saxatilis foliis non serratis. C. B. *Filicis quoddam genus parvum in montibus.* Cæsalp. in jugis Pilati umbrosis & udis satis frequens, caule est dodrantali & semipedali, hirsutiori, uti & foliis.

Juniperus alpina. J. B. Clus. Parck. *Juniperus minor montana folio latiore fructuque longiore.* C. B. *Juniperus alpina minor.* Ger. emac. in Alpibus nostris Helveticis summis scopulis irrepit, speciatim in Jugo, Joch, Engelbergensibus & Bernensibus communi monte, & *Descriptioni Clusianæ* ita respondet, ut addere nil necessum habeam.

Lychnis alpina pumila folio gramineo, seu Muscus alpinus Lychnidis flore C. B. flore niveo. Inveni in summo Jugi, (Joch.)

Melampyrum cristatum flore albo & purpureo J. B. de quo an sit *Melampyrum luteum angustifolium* C. B. *Prodr.* dubitat Rajus. In Sylvis montosis Agri Neocastrensis.

Petasites minor. C. B. *Petasites albus anguloso folio.* J. B. In Monte Pilati. Eadem hæc est cum ea, quam sub *Cacaliæ tomentosæ* titulo in ἰτερισφ Anni. 1703. & 1704. descripsi: & in ἰτερισφ. A. 1705. ad *Petasitiden minorem alpinam folio anguloso crassiori* Tour. reduxi.

Pedicularium alpinarum Helveticarum, quas nunc omnes fere in Pilati monte florentes offendi, Historia satis intricata sequenti modo se habet:

Pedicularis alpina Filicis folio major. C. B. Descriptioni *Pedicularis majoris Dalechampii.* J. B. convenit, non item figuræ. Folia enim Filicis non ad scapum usque sunt divisa, sed hunc veluti constituunt alatum, cæterum latiuscula. Ab aliis præcipue differt foliis in caule pluribus alternatim positis, eorumque forma latiore.

Pedicularis bulbosa. J. B. pro Synonymis habet *Filipendulam montanam*

flore Pedicularia. C. B. *Filipendulam montanam majorem albidam*. Park. *Alectorolophon*. 1. *vel alpinam majorem*. Cluſ. Pan. *Pedicularem alpinam Aſphodeli radice purpuraſcente flore*. Tour. differt ab aliis in hoc præcipuè, quod ex una Radice ſurgant aliquot caules, apud nos dodrantales etiam & ſemipedales, imo & dodrante minores, & propter radicem ſtatim folia numeroſa concinnè valde in minutiora ſegmenta Filicis ad inſtar inciſa, quæ in ipſis caulibus ſunt pauca, niſi ad florum exortum, & inter ipſos flores, qui è ſpica admodum exſtant galeati.

Pedicularis alpina flore luteo Radice nigra. J. B. *Pedicularis alpina lutea*. C. B. florem habet ochroleucon ex calyce prodeuntem ſubviridi, hirſutum, labio ſuperiori galeato, inferiori in tria ſegmenta expanſo, quorum umbilicus magis flaveſcit. Folia ſunt Filipendulæ inſtar diviſa, in ſegmenta longiora & acutiora. Huic jungo *Criſtam Galli montanam floribus pallidis in ſpicam congeſtis* Raji, adeoque & *Pedicularem alpinam floribus ſpicatis pallidis* Tour. Cujus deſcriptio, Rajana ſcilicet, noſtræ plantæ optime convenit; ſed & *Alectorolophi alpini ſecundum genus* Cluſ. Pan. *floribus pallidis*, adeoque & *Filipendulam montanam. alteram* C. B. ſeu *Pedicularem alpinam Aſphodeli radice alteram*. Tour. In Figura J. B. deſidero folia plura nimis, & in *Alectorolophi alpini majoris* Cluſ. Pan. *primo genere* ante nominato, *flores prodire inter minutiora folia*, quæ in Icone non exprimuntur, ut ex ſola deſcriptione facile quis ſuſpicari poſſet, eandem eſſe hanc cum *Pediculari alpina lutea* C. B. imo fortè etiam *Pediculari annua alpina anguſtifolia lutea* Tour.

Pedicularis alpina purpurea major nuncupari meretur *Filipendula montana altera*. C. B. ſeu *Alectorolophi alpini alterum genus*. Cluſ. Pan. *Floribus* ſcil. *purpureis*, quæ ſtructurâ foliorum, loco natali & magnitudine cum antecedente convenit. Flores ſunt atrofuſci, ſplendentes, labio inferiori parvo dilutiori tripartito, calyce viridi & purpureo mixto.

Pedicularis alpina folio Ceterach. C. B. conjungenda me judice eſt cum *Pediculari alpina Filicis folio minore*. C. B. quam Synonymam facit *Alectorolopho alpino minori* Cluſ. Pan. Sicuti nullum eſt dubium, quin Figura Cluſii noſtræ pediculari congruat, ita pariter ſum perſuaſus, quod conjecit ipſe Cluſius, eſſe hanc *Herbam foliis Aſpleno perſimilem* Geſn. Deſcript. Mont. Fract. Verum *Cluſio* præcurſore duas invenio hujus generis ſpecies, quas præcipue à Floris differentiâ diſtinguo. *Cluſiani Alectorolophi alpini minoris tertii* folia ferè Ceterach, craſſa, in ambitu denticulata, è viridi fuſca, pilis paſſim obſita, caulis anguloſus, rubens, hirſutus, calyx albus purpureis ſtriis in angulis variegatus, è quo prodiens flos lutei elegantis coloris, cujus labium inferius eſt tripartitum, ſuperius galeatum; purpureo colore in apice extremo, & marginibus lateralibus ornatum; Radix fibroſa tumens. *Altera ſpecies* calycem habet viridem, brevem, florem duplo longiorem

rem

rem purpureum, saturatioribus striis pictum, ejusdem cæteroquin structuræ cum superiori, sed minorem, caulem hirsutum viridem; In hac insuper observare est, folia in caule esse ex adverso sita, quod de *Pediculari* sua *alpina lutea* asserit. C. B.

Quinquefolium minus repens aureum C. B. *Pentaphyllon parvum hirsutum* J. B. *Quinquefolii quarti secunda species* Clus. Pan. Petalis constat 5. ambitu rotundo, inæquali, coloris aurei, ad ungues crocei seu rubentis magis, stamina habet, & apices tenues, croceos, calycem polypetalon viridem hirsutum, qua hirsutie vestita est tota Planta. Hoc non differre autumo à *Quinquefolio repente minore lanuginoso luteo* C. B. seu *Pentaphyllo minore molli lanugine pubescente flore luteo* J. B. quod constituit *Quinquefolii quarti primam speciem* in Clusii. Pan. Cauliculi enim utriusque nunc virent, nunc purpurascunt, & folia in eadem sæpe Planta nunc latiora sunt paulo, nunc angustiora, nunc magis, nunc minus villosa, Flores nunc magis aurei, nunc minus, ut nondum videam, cur realis inter has Plantas debeat poni differentia.

Quinquefolium erectum folio argenteo. C. B. *Pentaphyllum erectum foliis profundè sectis, subtus argenteis flore luteo.* J. B. in Alpinis pascuis montis Jugi. Margines foliorum primo intuitu videntur margine argenteo fimbriati, ast prope aspectantibus hic limbus constat ex villosâ hirsutie foliorum.

Scirpus montanus capitulo breviore. Tour. *Juncus parvus palustris cum parvis capitulis Equiseti.* Raji Idem est, quod prædubitat *Rajus*, cum *Junco montano parvo cum parvis capitulis luteis* J. B. imo &, monente Βοτανικωτάτῳ & amicissimo *Guil. Scherardo*, Consule Nationis Anglicæ in literis Pentecostes vigiliis ad me Smirnâ datis hoc A. 1706. cum *Junco exiguo montano mucrone carente* C. B. Prodr. quem dubitanter ipse jungit *Junco Lychnanthemo tenui Thalii.* Omnium certè descriptionibus respondet Plantula, quam in Montis Pilati jugo, ad Lacum illum, vel Lacunam potius Pilati toto orbe celebrem, offendi in cespitibus copiosam, biuncialem & ad summum palmarem, cauliculis angulosis, fractu contumacibus, quos ad imum ambiunt foliola brevia aliquot viridia, splendentia: in summo capitula sunt brevia, parva è calyce folioso spadiceo promentia stamina lutea.

Salix pumila foliis utrinque candicantibus & lanuginosis. C. B. quam non differre puto à *Salice alpina, pumila, rotundifolia, repente, infernè subcinerea.* C. B. seu *Salice pumila latifolia priore Clusii.* J. B. imo forsan quoque *Salicis pumilæ secundo genere.* Clus. Pan. seu *Salice latifolia repente.* C. B. Julos habet crassos, digitales, lanugine candida pubescentes, stamina subflava, apices croceos. In apertis & herbidis Montis Pilati & aliarum Alpium jugis crescit.

Salix alpina minima repens, retuso serpilli folio lucido Boccon. quam eandem reputo cum *Salice saxatili minima.* C. B. folia habet læte viridia, glabra, julum brevem, rarioris structuræ, stamina alba, apices fuscos.

Salix alpina scrophulariæ folio. C. B. florem habet carneum, monopetalon, in 5. segmenta expansum, stamina candida, apices subflavos, calycem nullum.

Saxifraga alpina Ericoides flore purpurascente. Tour. seu *Sedum alpinum Ericoides purpureum.* C. B. florem habet petalis quatuor, & staminibus purpureis, apicibus subrubris, calycem veluti squamosum.

Teucrium alpinum inodorum magno flore C. B. idem Parkinsono judice cum Teucrio foliis Scorodoniæ C. B. Obscurum primo quidem intuitu præfert virorem, tetricam tamen magis induit faciem siccatum, quoniam prorsus nigrescit, omnemque floris colorem perdit. Hic autem est hirsutior, è nigro cœrulescens, è tubo oblongo in duo labia expansus, quorum inferius est tridentatum vel bipartitum, superius cochleare rotundum, alis duabus stipatum, calyx brevis in 5. apices terminatus. Abludit adeo Charactere suo à vero *Teucrio*, quod labio superiori est destitutum, referendum potius ad Cassidam, quatenus receptaculum seminis crepidæ aut Calceamenti calcaneum refert, in binas se aperiens valvas, quarum quævis intus membranula extante interstinguitur, ut semen in 4. loculamentis delitescat. An vero huc trahenda sit *Cassida alpina supina magno flore* Tour. seu *Teucrium Astragaloides Cassida minor* H. R. P. aliis dijudicandum relinquo.

Thlaspidium Anchusæ folio Tour. *Thlaspi biscutellatum luteum Anchusæ foliis.* Boccon. Mus. In descensu ex monte Joch (Jugo,) ad Engstlanam vallem passim ad viam obvium. Huc refero Thlaspi clypeatum, cujus Iconem habet Clus. Pan. p. 471. quodve supra Badenses Thermas, vicinisque collibus copiose nasci scribit *foliis hirsutis, laciniatis, flore in tenuibus ramulis, summisque cauliculis ex luteo pallescente, binis folliculis clypeatis subnascentibus, nec non Thlaspi biscutatum asperum minus.* C. B. quod ex Montibus Tyrolensibus accepisse se testatur in Pinace. p. 107. item *Leucojum alyssoides umbellatum montanum* Col. florem habet tetrapetalon flavum apicibus & staminibus concoloribus, odore Leucoji lutei gratissimo.

Veronica petræa semper virens. Ponæ Bald. p. 72. *Chamædrys alpina saxatilis.* C. B. *Veronica petræa semper virens Bonæ ad Chamædrym vulgarem falsam accedens.* J. B. in montis Pilati scopulis passim obvia. Florem gestat amœnè cœruleum in 4. segmenta expansum rotunda, in supremis foliorum alis. Reliqua descriptionibus conveniunt. Huc pertinere puto Chamædryn Montis Sumani, J. B. Tom. III. p. 289.

Viola montana tricolor odoratissima C. B. *Jaceæ tricoloris s. Floris Trinitatis genus flore luteo & purpureo magno, repens non annuum* J. B. in valle Engstlana copiose crescit, & jucundo Florum suorum spectaculo oculos transeuntium allicit. Descriptioni Clusianæ & Bauhinianæ convenit, nisi quod non ultra dodrantalem altitudinem assurgat, & petalis floris subinde variet, atque nunc unum habeat cœrulescens, nunc plura, reliqua nunc sulphurea nunc mage flava.

F I N I S.

JOHANNIS JACOBI SCHEUCHZERI,

Tigurin. Med. Doct. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolin. & Socc. Regg. Anglic. ac Prussic. Membr.

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

SIVE

ITINERIS ALPINI Descriptio Sexta,

ANNI MDCCVII.

Nunc primum Edita.

ITER ALPINUM SEXTUM,

ANNI MDCCVII.

Quod de Voluptatis atque Doloris immediato nexu infit Socrates *apud* Platonem *in principio* Phædonis, ὥς τις διώκη τὸ ἕτερον καὶ λαμβάνη σχεδόν τι, ὥσπερ ἐκ μιᾶς κορυφῆς ἡμμένω δύ᾽ ὄντε, ut, si quis persequatur, cupitque alterum, semper ferme alterum accipere cogatur, quasi ex uno eodem vertice sint ambo connexa; *id experior indies in Opere meo Naturali Historico Helvetico. Stadium hoc est difficultatibus plenum, spinis undique obsitum, laborandum in Musæo, laborandum foris. Suscipienda sunt, magno negotiorum domesticorum & Practicorum imo & sumtuum, dispendia, Itinera, scandendi montes, peragrandæ sunt Valles, sustinendæ omnium Elementorum adversitates, æstus, frigus, pluviæ, grandines, venti, populi in libertate, qua gaudet, ad Libertinismum proni rudes sæpe ferendi mores; taceo obstacula plurima alia, quæ audacissimum quemque à proposito absterrere potis sunt. Ast ego, tacito quodam stimulo ductus, & tractus, nondum inter* λιποτάκτας *recenseri me patior, in stadio, quod decurrere cœpi, si non currere celeri volatu, progredi tamen, lentiori licet, quam hactenus, passu in animo habeo, quam diu* DEUS *vires largitur & vitam. Animum ad superanda impedimenta addunt applausus & incitamenta, quæ a diversis Regiis, aliisque Eruditis Societati-*

bus mihi accedunt, Baseos loco substernitur, patriæ inserviendi, & proprium, quo accensus feror, labores hosce continuandi & ad DEI Creatoris Gloriam quidem, desiderium. Hoc ipsum hac quoque æstate me impulit ad Excursionem, cujus relationem continuato temporis filo nunc pandam.

Tiguro, postquam in Musæo ea, quæ Barometrum attinent, disposui, discessi die 15. Julii vesperi. Mercurii altitudo hac die fuit 26". 3"'. aëre dubio disponente se ad pluviam.

Die 16. Julii cornipedes, *Lachenâ Vesenam* vecti Equis pro Regionis indole, vel potius Incolarum negligenti consuetudine nec docilibus, nec superbis, sed indomitis, currui quàm insessioni aptioribus. Vesenæ sine mora nos concredidimus *Lacui Rivario* seu *Vallenstadensi*, vulgò dicto *der Wallenstatter See*, & eadem hujus diei vesperâ in equis rursum euntes appulimus *Ragazium.*

Regimen *Ventorum* per Lacum Rivarium ordinatè spirantium, Euri quidem ante, Zephyri verò post Meridiem, hujusque statæ reciprocationis causas alibi, exposui, una cum περιχώρῳ Pagorum lacui circumjectorum Topographia.

Nunc, ne tempus Novi otiosè perdamus, recreabimus mentes, & pascemus simul oculos, aspectu Montium lacui utrinque adsitorum. Est hîc veluti schola, quæ nos informare poterit de origine & structura Montium, Vallium, Pascuorum. Oculis hîc exposita sunt, quæ in aliis Europæ Regionibus quæri debent in abditis visceribus, Strata nempe lapidea, horumque forma. Videas Strata, horizontalia, arcuata, & diversimode inclinata, nudos stratorum parietes, plana ipsis injecta, in forma Montium externa miram varietatem, Muros nunc erectos, nunc declives, Strata lapidea ingentia, in Castellorum Hemisphæricorum, vel etiam Polygonorum figuram extructa, Juga integra solida, alia fracta, & veluti lacera, Montium dorsa, in tortuosos tractus protensa; à Septentrionali juga asperrima, & vix nisi Capris tum Feris, tum Domesticis pervia; à Meridionali vero herbidiora, & passim in lenes clivos molliter assurgentia; altissimorum Montium apices, Cryptis naturâ perforatos, alios acutiores, alios obtusiores; verbo, miram rerum varietatem, quæ vel parum attendenti

denti confirmat veritatem Hypotheseos Woodwardianæ, quæ Montium, quibus Terræ ſuperficies nunc exaſperata conſpicitur, originem arceſſit à Diluviana ſtrage.

Prodiit, ita gubernante Sapientiſſimo Mundi Architecto, Fabrica Montium irregularis quidem, prærupta & confracta, ſine lege, ſine ordine, ita tamen firma, ut per tot Annorum millia, pauciſſimis exceptis Montibus, incorrupta ſteterit, & integra, permanſura forte uſque ad ſeculorum conſummationem. Ecce enim Architecturæ Divinæ aliqua ſaltem veſtigia, *Fundamenta* præbet Terra ipſa, & ſtrata maxima atque duriſſima Radicibus Montium, veluti *lectus ſolidus*, ſubjecta & *ſtructuris* aliis ſolidiſſimis impleta, ampla ſatis, & undique circa Montem diffuſæ, pro hujus altitudine & craſſitie varia: Montium projecta lateralia dorſa, ea in ſpecie, quæ *Blancken*, *Plancken*, Alpicolis vocantur, totidem ſunt *anterides*, *eriſmata*, ſeu obnitentes *muris* pilæ, tanto inter ſe intervallo diſſitæ, quantum ſtructuræ ipſius Montanæ altitudo poſtulat. *Muri*, ſunt ipſa ſtrata ſaxea, ſuprema ab imis ſuſtentata, quæ mirâ varietate exhibent *Opera reticulata*, *antiqua & inſerta*, *Iſodoma*, *Pſeudiſodoma*, ἐμπλεκτα, *anſata*, *compoſita* & millena alia ab Artificibus non expreſſa, quæ in maxima irregularitate ſummum oſtentant artificium. *Rudera tiones & Pavimenta* ſunt Valles, & paſcua alpina jucundiſſima florum & Animalium diverſitate commodiſſima, & pulcherrima, præcipitiis herbidis, veluti totidem aulæis exornatiſſima. Non opus hîc ulla *trulliſatione*, non *opere albario*, *gypſato*, *arenato*, aut *marmorato*, ut ab injuriis aëris & tempeſtatum muniantur muri; ipſæ duriſſimæ cautes hoc Officii Montibus præſtant, & ſimul varicolore ſpecie ſuâ jucundiſſimum accolis, & peregrinantibus ſpectaculum ſiſtunt. Non deſunt *Murorum graduales Contracturæ*, ad firmitatem ſtructurarum maximè neceſſariæ, cum inferiores Montium partes, haud raro aliquot Milliarium circulo circumſcriptæ, multò plùs oneris, imo immenſam ponderis gravitatem ſuſtinere debeant, præ ſuperioribus Columnis; Hinc eſt, quod ex latâ baſi plerumque, ſi non ſemper, contrahantur ſenſim Montes, ad ſupremos uſque vertices. Ipſi hi, veluti *Tecta*, rurſus ſuas habent *Con-*

tignationes, Catenas, Cantherios, Transtra, Capreolos, Columina. In ipsishis tectis alpinis miram offendes varietatem, videbis *Deliciata*, quæ ex una solum parte declivia, *Pectinata*, quæ utrinque, *Testudinata*, quæ quadrifariam versus communem apicem obliquantur, *Fastigiata* denique ad instar Turrium. Fulcrorum genera tot sunt, quot mirè figurata saxa, occurrent, quas supra jam memoravi *Anterides*, *Columnæ*, *Pilæ*, cum suis partibus. *Opus rusticum* exhibet tota Montium robusta compages. *Fornices* infinitis ferè modis variantes sunt ipsæ Stratorum Saxeorum erectæ & ad invicem inclinatæ substructiones.

Ast, inquis, desunt *Ornamenta* & *Pulchritudo*, deficit *Symmetria* & *Eurythmia*, nulla est *partium ἀκρίβεια*, non ulla regularis exactitudo, non *Picturæ vel Sculpturæ. Nihil magis incertum, inconditum, ac perturbatum, ut solent esse rudera, omnium formarum & figurarum, sunt, præter regularium, moles præruptæ & confractæ, nullus modus, nulla ratio partium, aut proportio, nulla pulchritudinis umbra, artis, aut consilii nullum vestigium.* Burn. Theor. Tell. c. 9. p. 48. Sed en miram DEI, summi Architecti, sapientiam! en Mechanismum, qui omnes Naturæ, Artis, & Casus vires infinitis parasangis superat? Novus exoritur *ordo*, in summâ confusione regularissimus, Architectis omnibus inimitabilis, *un nuovo ordine d'Architettura scomposto, e per cio più artificiosamente composto.* Quadrat huc adumbratio ordinis hujus Rhetorica, quam habet *Bartholi Ricreat. del Savio* Cap. 8. p. m. 115. *Souviemmi*, inquit, *d'haver veduto in un' palagio di Ricreatione d'un Principe, fra le altre bellissime, una particolar Camera tutta finta a capricio di rovine, con un' nuovo stile d'Architettura, che ben potrebbe chiamarsi l'ordine scomposto, e da adoperarvi non meno ingegno, e giudicio, che negli altro dovendosi dare unita al dissipato, gratia al deforme, regola alla sconcio, simmetria alla sconcertato, e arte al casò. In entrarvi cagiona horrore, e diletto, il vedersi diroccata in sul capo una fabbrica rovinante, se non che nel cadere, scontratesi à ventura, come mostra lo strano andamento delle pendenze, l'una parte slogata*

Prospectus Ædis Balneatoriæ FABARIENSIS.

Ber. 6.

ta con l'altra, tutta in piè si sostiene, posando bizarramente sopra membra non proprie, e pur così bene adatte, che l'occhio non che risentirsene come à mostruosità, sommamente gode, trovata una non piu veduta specie di proportione, e di bellezza, nella deformità, e nella sproportione. Jo per mè credo, che chi ne formò il disegno, vi studiasse intorno il doppio più, che a una fabbrica ben ordinata; mà non è da ognuno l'intenderne il Magistero.

In *Fig.* 3. Adjecta sistuntur Strata montium quædam, qui Lacui Rivario adstant, horumque protensiones arcuatæ.

Die 17. Julii *Thermas* petiimus *Fabarias* quibus per Novendium usus fui; ut reliquias abigerem Hemicraniæ dexteri lateris, cujus præludia ante aliquot annos sensi, & felices malo progredienti obices posui, per earundem aquarum usum Anno 1704. susceptum, ut tamen remanserint palpebrarum oculi dexteri motus quidam spasmodici, quorum depulsio ut & reliquiarum mali Ischiadici, quod sub initium hujus anni dexterum latus afficere cœpit, evacuatio ad Undas Fabarias, veluti sanitatis Portum me invitavit.

Hic fuit altitudo Mercurii in Barometro diebus 18. & 19. Julii 25''. 9'''. Cœlo sereno.

Die 21. Julii hora 1. post meridiem fuit Mercurii altitudo 25''. 8'''. Cœlo sereno & calido.

Die 22. Julii ante meridiem fuit altitudo Mercurii eadem, vesperi vero cœlo tonante dimidiam descendit lineam.

Die 23. Julii in Thermis ante meridiem Mercurii altitudo 25''. 3'''. cœlo circa meridiem & vesperi pluvio.

Die 24. Julii in Thermis manè & per totam noctem præcedentem cecidit pluvia, fuitque per totum hunc diem aër inconstans. Altitudo Mercurii 25''. 3'''.

Die 25. Julii cœlo inconstanti hora septima matutina altitudo in Thermis 25''. 4'''. post meridiem 25''. 3'''.

Thermis Fabariis adjacent saxa *marmorea*, nigricantia vel fusca, lapide illo, quem titulo *Lentium lapidearum vitreis similium utrinque convexarum, vario sub schemate visui sese offerentium* descripsi in *Specimine Lithographiæ Helveticæ* pag. 36. & postea in *Meteorologia Helvetica* pag. 326. Hæc inter saxa durissima, pro novæ Ædis Balneatoriæ extructio-

ſtructione exciſa ἀγαθῇ τύχῃ jacuit fruſtum vetuſtâ velut carie exeſum, è quo lapides figurati concluſi ſponte excidêre partim, partim lævi inſtrumentorum ſubſidio eximi, ſicque carceribus liberari potuere. Sunt autem lapides hi *Numiſmales* aliis dicti latiores illis, quos offendi hactenus in Monte *Aubrig*, Ditionis Suitenſis, & planiores, ſeu utrinque minus convexi, cœterum Gyris ſuis numeroſis ſerpentiformibus pulchrè ſignati, & ſtriis à circumferentia ad centrum tendentibus interſtincti, aliquando medio umbilico veluti prominuli, communiter unciales in Diametro. Siſtit taliſmodi Lapidem *Fig.* 4. tum ſaxo immerſum, tum ſolutum. Dantur & licet raro inter illos Diametri brevioris, 5. vel 6. linearum, Aubrigenſibus loco citato deſcriptis ſimiles, ſed quoque latiores, biunciales & triunciales, margine veluti ſinuato, ſed ſtriis prorſus carentes. Dubium adhuc eſt, quo pertineat hoc lapidum genus. A Diluvianorum conſortio non eximendos prorſus eſſe ſuadet obſervatio Fratris Johannis Bononiæ facta, ubi in eodem verarum Concharum & Cochlearum Marinarum in Diluviana inundatione ſubmerſarum ſtrato reperit Foſſilia minutiſſima teſtacea, ejuſdem cum lentibus noſtris Figuræ, ſed vix ſine Microſcopii ſubſidio dignoſcenda. Eſt hæc ulterior inquiſitio illis ſpeciatim commendanda, qui Mare accolunt, ut Analoga quærant, & inveniant marina, ſicque Hiſtoriam Naturalem foſſilium promoveant.

In eodem ſaxo marmoreo ante aliquos annos inveni *Pectunculitam ſtriatum*, & nunc ejuſdem ferè generis alium ex hoc ſaxo erutum reportavi.

Eruimus quoque *Tubulos* aliquos *marinos* Foſſiles 4. vel 5. ſpirarum teretes, læves, intus manifeſtè cavos, quorum Orbes in eodem plano jacent, Cornubus Ammonis ſimiles.

Ad Thermarum ipſarum ſcaturigines inventa pulcherrima *Tellina* poroſa nigri coloris, (*Fig.* 5.) qualis deſcribitur in *Spec. Lith. Helv.* pag. 21.

Quinquaginta circiter pedes ſupra Thermarum ſcaturigines hodiernas profluebant olim ex Montis Viſceribus ſalutares undæ. Adhæret *Terra Bolaris* rubra ſaxis, adſunt quoque *Tophi* albidi cruſtatim ſaxa obtegentis, & in tubercula aſpera elevati, veſtigia.

In

In fissilium lapidum stratis, supra Ædem balneatoriam reperiundis ad viam, qua Valentiam itur, inveniuntur passim fragmenta mineræ *ferri*, fibris veluti lignosis fusci coloris intertextæ.

Ipsi *lapides Fissiles* duplicis sunt generis nigricantes, uni molliores, tenuiores, friabiles, alii crassiores, duriores, usibusque Architectonicis apti, prouti etiam eos ædis novæ muris intertexebant operarii.

E regione Ædis Balneatoriæ in rupe subcœrulei coloris visundæ sunt maculæ albidæ & flavescentes, quæ Naturæ veluti penicillo rudi ludibundo figuram projecti in terram hominis, retrò cruces erectas veluti adorantis repræsentant Divæ *Mariæ Magdalenæ* iconem, nescio quibus indiciis, hanc esse volunt Pontificii. Depinxi rudem hanc Deunculæ imaginem *in itinere* 3°. *Tab. VIIII.*

Ad hunc parietem præaltum dabatur commoda, licet periculi plena occasio experiundi convenientiam inter modum Altitudines mensurandi Mechanicum & Barometricum, & simul examinandi differentiam Calculi Morisoniani ac Cassiniani, ac alterutrius prærogativam statuminandi.

Ex Arbore, quæ fortè horizontaliter ex supremo hoc pariete saxoso procrevit, ut super truncum projectum natibus prorepere potuerit, licet cum vitæ discrimine servus, demisso fune mensuravimus altitudinem 766. pedum Tigurinorum. In Barometro stetit ad radicem Montis hujus parietini, seu Ripam Taminnæ in 23″. 2‴. propter arborem in summo pariete in 22″. 4½‴. (ubi notandum, non esse hanc numerationem factam, ut alias, a principio Mercurii in capsula). Nunc videbimus, quid inde in favorem unius & præjudicium alterius Hypotheseos colligi queat.

Ex hac differentia 7½‴. linearum decimalium Tigurinarum, sine ratione habita ad gradualem Aëris rarefactionem, quam experimentis æquè ac rationibus pro fundamento suarum tabularum statuunt Parisienses, prodit ex Hypothesi 80. pedum pro una linea numerus 600. ex Hypothesi vero posteriori 90. pedum 675.

In Mariotti tabula ad mensuras Tigurinas decimales reda-

cta respondent 23''. 1¼'''. 1916. pro altitudine à Maris Mediterranei Horizonte ad Taminnæ Ripam', & 22''. 4¼'''. 2669'. pro altitudine à Mari ad summum parietem nostrum montosum; subtracto priore numero à posteriore, remanent 753'. pro altitudine ipsius parietis.

Juxta Cassini computum respondent 23''. 1¼'''. 2157. pro altitudine perpendiculari a Mari ad Taminnam & 22''. 4¼'''. 3156'. pro altitudine à Mari ad summum parietem; subtractione facta, remanent 999'. pro altitudine parietis; qui adeo

Fune dimensus dat	766'.
Ex Mariotti calculo Barometr. . .	753'.
Ex Cassini Hypothesi	999'.

Quo Experimento Mariotti Hypothesin referendam esse Cassini calculo, quem voluit esse correctiorem, nemo non videt. Imò verò ad ipsum, quem Mechanica suppeditat, numerum surget Mariotte, si consideres, funem ex tanta altitudine, a pondere unius circiter libræ, extendi potuisse 13. residuos pedes, quo supposito ex amussim congruit Mariotte, minutis neglectis, quas fractiones linearum suppeditant.

Inde ab illo tempore composuit frater Johannes aliam tabulam graduationis mediam inter Cassinianam & Mariottianam, quam inserui *Helvetiæ Stoicherographiæ* p. 24.

Nunc Thermis Fabariis valedico, ut itineris, quod præhabeo, Alpini filum protroham.

Die 25. Julii post meridiem in Thermis fuit Mercurii altitudo aëre inconstanti 25''. 4'''. *Ragazii* ad vesperam 25''. 10'''.

Die 26. Julii hora septima matutina cœlo pluvioso fuit Mercurii altitudo eadem cum hesterna.

Est *Ragazium*, *Ragaz*, Vicus in Comitatu Sarunetum haud ignobilis, Rheno ferè adsitus. Hujus fluminis Celeberrimi ductum nunc secuturi Acus Magneticæ subsidio delineabimus omnes, quot observare licet, flexus, ad prima usque in Extrema *Sylva Rhenana* stamina, una cum justis Pagorum utrinque adsitorum distantiis, Rivis influis, Montibus ex utraque parte erectis, cum Veris singulorum nominibus, quibus observationibus nititur Geographiæ Helvetiæ correctior Tabula abs me edita 1712. Via, quæ *Ragazio Curiam* juxta Rheni

ductum

Ober Ruchenb
Trimmis
Rauch Asper

ductum vehit, plana ferè est, tamarice, Rhamno Oleæ folio fructu flavescente, & variis salicum speciebus obsita. Ex Pagis eos duntaxat in Descriptione memoro, quos ipsi pertransivimus, reliquos tabulæ reservans Geographicæ.

Terminus primus, a quo iter hodiernum, & Rheni Mappam ope pyxidis Magneticæ a me omni curâ elaboratam *Fig. 6.* ordimur, est Vicus *Ragaz*, *Ragusium*, *Ragazium*, in Comitatu *Sarunetum* situs, Principi & Abbati Monasterii Fabariensis in multis quoad jurisdictionem bassam addictus, ad Taminnæ, qui rivus aliis *der Taminenbach*, *Tamingenbach*, Gulero perperam *Camingenbach* dicitur, ripam situs, vix ultra jactum sclopeti à Rheno, celebris propter transitum ferè quotidianum ex Rhætia in Helvetiam & Germaniam.

Horâ abhinc est *Rheni Pons*, *die Undere Zollbrück*, ad quem vectigal solvitur, & mox quadrantis horæ intervallo *Pons* alius *superior* telonii, *die Obere Zollbruck*, qui *Langari*, *Longari*, *Landquart* ripas jungit.

Semihorâ fere ab utroque Ponte distat *Malantium*, *Malanzes*, *Malansium*, *Malanz*. Census primus Dominii Majæ Villani, in foedere decem judiciorum vicus non ignobilis, & tractu amœno simul ac fertili situs, in cujus proximo Monte trium Castrorum imi *Ruchenberg*, *Under-Rauchenberg*, *Klingenhorn*, *Weinegk* rudera visuntur. Multa passus est Bellonæ incommoda hic pagus, & incendii tristia damna in bello flagrante inter Domum Austriacam & Rhætos.

A primo Ponte Telonii horæ spatio pervenitur ad Pagum *Ciceronium*, *Ciceres*, *Zizuriam*, *Zizers*, qui communitati secundæ Fœderis domus DEI, & speciatim *quatuor Pagis*, *Vierdörffer*, adjudicatur.

Tres autem reliqui sunt *Igis*, *Trimontium*, *Trimmis*, & *Vatium inferius*, *Vazes*, *Undervatz*. Hæc regio olim subjecta erat Dominio *Asperi-Montis*, a quo pervenit ad *Episcopatum Curiensem*, nunc vero partem Reipublicæ Rhætiæ liberæ constituit.

Supra *Ciceronium* Curiam versùs in Montis præcipiti jugo visuntur *Castri* Asperimontii, *Rauch Aspermont*, *Ruchaspermontium*

montium Sprechero dicti, cujus appellationem a *Rhucantiis* populis, *den Rauchen*, deducit *Guler. Rhæt.* p. 6.

Ciceres inter & Curiam non alius est locus quàm *Malesanus*, *Massans*, uti Leprosorium, ad civitatem pertinens.

Curia ipsa *Coira*, *Cora*, *Chur*, urbs in Campo Corvantiorum fertili & jucundo, vini & variorum fructuum ferace, ad radices Montium a Meridie & Ortu imminentium, sitæ; Prænobilis, Episcopatus antiqui sede, prærogativâ in toto fœdere Cathedrali (quæ tamen ante paucos Annos quoad Authoritatem Consulis, antehac Præsidis perpetui fuit limitata, interventu Tigurinorum, & Bernensium) & frequentiâ Comitiorum tum publicorum fœderis totius, quæ *Pundstäge* dicuntur, tum subcomitiorum, quæ hîc ob loci commoditatem peragi solent.

Curiæ fuit vespera diei 26. Julii Barometri altitudo 25″. 9‴.

Die 27. horâ sextâ ante meridiem 25″. 10‴. vesperi verò horâ quartâ post Meridiem Thusciæ in Vallis Domesticæ summa 25″. 4‴.

Primus Pagus, quem transivimus, horâ distans Curia est *Embs*, *Amades*, *Amides*, ad distinctionem inferioris Amisii, quod ad dextrum Rheni ripam, e Regione Vallis Rhenanæ conspicitur, *Ober Embs* dictus, Rhætiensis jurisdictionis; ubi visuntur adhuc rudera Castri ejusdem nominis.

Horæ alterius spatio attigimus *Richenoviam*, *Reichenou*, *Reichenow*, *Reychenaw*, ubi Arx & pontes duo, occasione confluentis ibi Rheni *anterioris* & *posterioris* exstructi, & telonium solvitur, unde & loco ipsi *Confluentiæ* nomen dat Tschudius Helv. Antiq. MSC.

Utrumque hunc Pontem transgressi pertransivimus loca sequentia.

Bonædulcium, *Benedutium*, *Bonaduz*, qui Pagus Rhætiensis quoque Dominii est, & sic ad Decimam Fœderis Grisei communitatem pertinet.

Rhætium, *Rhetium*, *Retzüns*, *Rhetzüns*, *Rezim*, *Rhezüm*, q. d. *Rhætia ima*, *Räzüns*, Pagus, & castrum, à Rhæto Tuscorum Duce nomen habens, sedes ordinaria Ablegati,

D
M

gati, qui Rhætienſe dominium Imperatoris Auguſtiſſimi nomine adminiſtrat. Diſtat hoc Caſtrum a Richenoviâ ſemihorâ.

Rhætio Tuſciam pervenitur trium ferè horarum intervallo. In via eſt *Cacium*, *Cacias*, *Catz*, ubi quondam fuit Arx *Montera* dicta, & *Monaſterium* Nobilium Fœminarum, fundatum Anno Chriſti 720 ab Epiſcopo Victore II. Situm eſt hoc Cazium in *Valle Domeſtica Domleſchg*, ſemihorâ a Tuſciâ, & adjudicatur communitati undecimæ fœderis ſuperioris, ſeu Griſei.

Thuſcia, *Tuſana*, *Tuſcorum vicus*, *Tuſcia*, *Tuſciana vicus*, *Toſcana*, *Tuſiſs*, *Thuſſiſs*, *Tuſis*, vicus Vallis Domeſticæ Prænobilis, conditus a Thuſcis, quos Galli Senones Italiâ pepulêre. Hunc vicum, qui oppidi formam habet, ornat antiqua proſapiâ & virtutibus multifariis Nobilis Familia D[ni] de Roſenroll, quæ poſſidet antiquum & forte Caſtrum *Baldenſtein*, loco percommodo in confluxu *Rheni* & *Albulæ* ſitum. Ex Familia nominandus mihi ſpeciatim venit Nob. D[nus] *Rodolphus de Roſenroll*, Vicarii Vallis Tellinæ, & nuperrimè legati fœderis Griſei ad renovandum Fœdus ſolemne inter Reſpublicas Rhæticas & Tigurinam, munere ſummâ cum laude defunctus, cujus humanitatem ſingularem cum prudentia & eruditione junctam amplis extollerem laudibus, niſi diffuſa Encomia prohiberet arctum amicitiæ, quo tenemur, vinculum.

Tuſciam præterfluit *Nolla* torrens, qui Rheno infra vicum aquas ſuas cœno nigro turbatas communicat, Valles Tumiliacam & Sexamnienſem diſtinguit, & trihorio ferè abhinc fontes ſuos habet in *Cepina*, ſilveſtri, habitato tamen ab Alpicolis loco, ad radices altiſſimi Montis *Spitz Beüerin*. Accolis quoque *Horn*, *Cornu* dicti, hinc autem defluens Vallem perluit limo molli, facilè ſolubili, atro potius quàm terra firmâ, utrinque aggeſto, ſtipatam, quam magis magiſque excavat, excavando plures Fontes detegit, qui una cum nive ſoluta & pluvia lapſa torrentem hunc ita augent, ut maxima Thuſcienſibus, & Heinſiliani Montis, Domeſticæque Vallis incolis aliis, inferat damna, cavando fundamina Agrorum,

Pratorum & Ædium ipsarum, quæ postmodùm subsident, propriâ mole lapsæ, perrumpendo aggeres, diruendo Pontes, superando obstacula quævis, variando cursum ipsius Rheni, (& Albulæ in eum influæ) cujus alveus a limo illo Nollæ, saxisque, quæ secum vehit magnæ molis torrens hic oppletur ita, ut a cursu solito divertere, & novam per ipsa prata humili loco sita viam sibi parare cogatur.

Altissimum montem *Spitz Beüerin* dictum, qui Sexamniensium (*Schams*) Jurisdictioni subest, non conscendi quidem ipse, sed post meum discessum prænobilis supra nominatus, & semper laudandus *Rodolphus de Rosenroll*, qui sequentem impertivit descriptionem. Tusciâ, ad occasum magis quam meridiem 6. horarum spatio conscenditur, per plana semper acclivia, nunc tamen præcipitia magis, nunc faciliora. Difficillimum præprimis est ultimæ horæ cacumen, quod propter Ventorum cum impetu spirantium rigorem paucis herbulis alpinis, ne dum arboribus, non certè cespite graminoso, est consitum. Difficultatem scandendi auget non præceps duntaxat situs, sed insuper limus mollis, veluti putridus, pedibus facilè cedens, (quam *Gufer* accolæ vocant) saxis asperis sine ordine locatis interceptus. Altitudo perpendicularis Barometro mensurata, quod secum portavit Nobilis Rosenrollius, surgit, respectu ad Thusciam habito, ad 3360. juxta priorem, 3780. juxta posteriorem Hypothesin, nullâ ad gradualem rarefactionem Aëris attentione habitâ. Prospectus sereno Aëre, qui rarus aliàs Observatori nostro contigit, latissimus pariter est, ac jucundissimus in subjectas Valles, & Catenas circumstantium undique montium, quarum quinque numeravit versus Ortum & Septentrionem distinctas, & ultimam quidem ad Tirolensis Comitatus Montafunensem districtum pertinentem, ex quo solo latè patente prospectu judicium ferri potest de insigni super alios montes, montis hujus eminentiâ.

Hodie per Viam Malam, angustas montium, quas Rhenus spumante cursu perluit, fauces umbra tenebrosa horridas, horridas item ob horrendam plusquam belluinam, cædem commissam ante biennium in miserâ, desponsata ea quæ gravida, in medio ferè viæ malæ Itinere, ad sacelli diruti muros. Ad

Ad viæ malæ initium Pagus est *Roncalea*, *Roncalia*, ad finem vero Pons, quo Rhenus transitur, lapideus. Hic ingredimus *Vallem* ipsam Sexamniensem (incipit enim jurisdictio è regione Thusciæ trans Nollam, qui torrens limitaneus est) *Sexamninam*, *Sexamnium*, *Schams* ita dictam, vel a sex Amnibus in Rhenum ex vicinis Montibus defluis, vel à *sassam*, quod saxum notat, unde quoque *lapidariam* in Mappis nuncupari vult Sprecheri Rhet. Chronic. l. VI. p. 267. Vallis hæc unâ *cum Valle Rheni* (*Rheinwald*) unum constituit Fœderis superioris conventum magnum. *Ein Hochgericht im Oberen pundt*. Devenitque ejus dominium à Baronibus Vatiensibus ad Comites Verdeabergicos, ab his ad Episcopum Curiensem, à quo dehinc Sexamnienses A. 1458. pro 3200. florenis se redemere.

In hac Valle transivimus per Pagos *Ziles*, *Siles*, qui cum *Raseino*, *Rasehein*, primam ex quatuor *directuris* vallis constituit: *Ander*, *Anderum*, quod cum *Pignolo*, *Berenburg* Arce diruta, & *Ferrara* valle, *Ferrera*, Venis Ferri, Argenti, Cupri, Plumbi, divite secundam directuram componit.

Anderi postquam fuimus pransi, ulterius itineris nostri cursum prosecuti, juxta Arcis *Bärenburg* rudera, per viam malâ haud meliorem & sæpe pejorem Pontem Rheni ad fluminis hujus Cataractam speciosam alibi à me delineatam devenimus trium, pro quibus quatuor numerare poteris, horarum spatio *Spelugam*, *Splügen*, per *Suffers*, *Suferum*, qui à Speluga distat horæ spatio, & primus est vicus in Valle *Rheni*, *Sylva Rheni*, *Rheinwald*.

Speluga ipsa, speluca in antiquis Chartis *Speluca posterior* dicta, *Splugen*, Pagus est ad radicem montis ejusdem nominis situs, celebris propter quotidianum fere transitum in Italiam, & vicissim in Rhætiam, & Helvetiam.

Prope hunc Pagum est *das stolten Wasser*, Aqua Martialis rubro colore tingens quævis obvia & simul sapida.

Alia in *Vogtswald* prostat limpida, usurpatur pro antifebrili Balneo.

Die 29. Jul. hora quinta matutina fuit Spelugæ Mercurii altitudo 23". 4"'. hora tertia post meridiem in Alpe *San Porta*,

Zur

Zur Porten, ad origines Rheni posterioris 21". 4"'. hora octava vespertina in Pago *Hinder Rhein* 23'. 0".

Nunc ipsum ad Rheni fontes prosequemur iter. Semihorâ à Speluga distat *Medelum*, *Medels*, *Mädel*, ubi nunc quoque templum extruitur. Horæ spatio à Speluga abest *Planura*, Ebi, Æbi, ubi conventus habentur totius jurisdictionis, *da die Landsgemeinden gehalten werden*.

Semihoram si pergas ulterius, occurrit *Novena*, *Nuffenen*, & hora abhinc Pagus *Zum Rhein*, *Zum hinderen Rhein*, *ad Rhenum posteriorem*, qui duo Pagi antehac unam constituebant Parochiam, nunc vero binas distinctas.

A Pago *Zum Rhein* ad Fontes Rheni numerantur tres horæ, quarum prima medietas plana est, & amœna, per pascua pinguia progressiva, altera verò aspera, inæqualis & montosa. Ascendimus nos dextri lateris juga ad pascua Alpina *Zum Port* dicta, quæ ovibus Bergomatum pabula præbent. Degunt horum Pastores Itali, qui quotannis in Rhæticas alpes plura ovium millia abducunt (magno Rhætorum emolumento, qui pro paucis mensibus pinguem, è pascuis, quæ elocant, censum trahunt) vitam simplicissimam & miserrimam: cibus est farina Milii Aquâ sine sale, sine butyro subacta, carnes cadaverum, ovium scil. quæ fortè è Petris sese præcipitarunt, vel morbo quodam affectæ alias perirent semiputridæ. Optimum, quod reperire licet in extrema hac mundi solitudine est *Caseus secundarius ovillus*, *Schaffziger*, quæ nos quoque Bellariorum loco degustavimus, teneritudine suâ caseos omnes vaccinos, & caprillos longè superans. Caseos primarios abducunt in Italiam. Habitatio est sexpedalis casula, ad Petram quandam inordinatâ lapidum congerie exstructa, & fissilibus quibusdam lapidibus vel assulis contra Aëris injurias aliquantulum præservata. Lectus è molli fœno, tenuique stragulo constans; omnia sordida, horrida, loci sylvestri conditioni respondent. E regione pascui hujus, in quo substitimus, à Pastore Italo comiter tractati, est *Paradisus*, pascuum aliud Glacialibus Montibus subjectum, cui denominationi non certo ansam dedit loci amœnitas, nec fertilitas, nec ulla alia cum Paradiso terrestri convenientia, ut Ironiam hîc latere suspicer.

Nos,

Nos, postquam Glaciales Montes primos Rheni posterioris fontes delineavimus, rediimus hac vesperâ in Pagum ipsum *Zum Rhein*.

Montium illa juga, quæ Rheno primas aquas largiuntur, uti & illa, quæ crastino die conscendemus, vocantur *Avicula* &c.

Avicula, der Vogel, Culmen Aviculæ, Colmen del Oscello, Colmen de Oscello, aut *Ocello, Monsted del Uccello* Rhætis, *Monte del Uccello* Italis, aliàs etiam *Mons St. Bernhardini*, Culmen de *S. Bernhardino, der St. Bernhardin*, quod in honorem Sancti hujus Viri Sacellum in hoc Monte fuerit extructum, pars est *Adulæ*, Rhætos dividens à *Mesaucis*, qui *Mesoltinam Vallem (das Masaxerthal)* incolunt; Scaturiginem præbens *Rheno posteriori*, sed & *Muesæ* fluvio (*Mous*) qui Vallem Mesoltinam perfluit, & Thicino (*Thesin*) aquas suas infundit. *Sprech. Pall. Rhæt.* Lib. VII. quo referente in loco Scaturiginis Rheni adhuc vestigia cernuntur Sacelli, Nymphis olim dicati, Montem hunc carminicè describit *Chytræus* in Itinere *Veneto*. p. 54. 55.

Helvetios Italis dirimit mons asper ab oris, Pars Adulæ, *Bernhardinum dixère Mesauci. Ejus inaccessas nunquam contingere rupes Ver potuit, non huc Bacchus, Philomela, Ceresve, non Æstas adiit.*

Ad Fontes Rheni nos comitabantur

Dn. *Johannes Bernhardus von der Wies*, Pastor Novenensis.

Dn. *Martinus Höslin*, Landschreiber.

Dn. *Johannes* } *Lorenzii*, fratres, quorum est pascuum Al-
Dn. *Christianus* } pinum Zum Port ad Fontes Rheni.

Joh. Jacobus Lorenz, & } Venatores
Geörgius Schäni, } Rupicaprarum.

Prope Pagum *Zum Rhein*, & in eo est *Saxum arenosum molle*, lutei coloris veluti Ochra, quo pro Scripturaria utuntur arenâ.

In hoc districtu sunt quoque *Venæ Ferri*, sed non quæsitæ.

Die 30. hora quinta ante meridiem fuit in Pago *Hinder Rhein* eadem altitudo Mercurii, quæ hesternâ vesperâ, 23''. 0'''.

Ast hora decima in Bernhardini seu Avicula, quod transitur, culmine 22". 11"'. & hora septimâ vespertinâ Mesauci 25". 6"'.

Ex Pago *Hinder Rhein* postquam transivimus Rhenum, conscendimus mox *Aviculæ* eam partem, quæ κατ' ἐξοχὴν, *S. Bernhardini* nomen fert, *St. Bernhardin berg*, & ordinarium dat ex Valle Rheni in Mesaucinam transitum.

In Culmine Montis, arboribus nudo, occurrit passim terra paludosa bituminosa, quâ Turffæ loco uti possent Accolæ.

In descensu Meridionalis Montis partis occurrit primum Pagus S. *Bernhardini*, supra quem *Muesæ* origo est, in *alpibus de Mugia* & *Vignon* dictis, non solum Muesæ scaturigines, sed ejus ad fontium usque progressum, methodo nobis consuetâ delineatum.

Prope Pagum S. Bernhardini, in prato scaturit *Acidulus Fons*, copioso croco martiali prægnans, qui nullius ferè est usus, & sine dubio magnarum virium, præponendus multis aliis acidulis, quæ minorem Croci copiam secum ferunt. Saporis est admodum penetrantis.

Hic postquam fuimus pransi hodierni diei pensum ulterius prosecuti perreximus descendendo semper ad Pagum *Misaucum*, *Masox*, *Masocho*, *Mesaucum*, *Monsaxum*, *Crimè* vel *Cremé*, *Cremetum* aliàs dictum, qui cum septem aliis pagulis primam Mesaucinæ vallis squadram constituit. Pagulorum autem, qui haud longè dissiti ab invicem unicam Parochiam constituunt, nomina sunt *Les: Lesum*, *Gabia*, *Cebia*; *Andersla*, *Doire*, *Anzon*; *Logian*; *Logianum*; *Darba*.

Quadrante horæ infra Pagum Cremé, seu Misaucum, est Castrum ipsum hujus nominis munitissimum, in Vallis Faucibus, & edito colle vix ab hoste superabili situm. Comitum ejus familiæ sedes, quod Valli ipsi nomen dedit, & jussu Reipublicæ totius Rhæticæ A°. 1521. destructum fuit. Castrum, cujus integri Muri, iique crassissimi decempedales ferè, ad angulos turribus, pro defensione mutua, instructis supersunt, occasione quavis belli ingruentis adversus Excercitus integri impetus brevi tempore muniri, & Vallem totam superiorem claudere posset. Delineatum hoc Castrum, prouti ex imâ planitie ad ejus radicem sita conspicitur, exhibet *Fig. 7.* & *Fig. 8.*

Rude-

Castellum **MESAUCI**, **MASOX**, *in faucibus Vallis* **MESAUCINÆ**.

INI .

Rudera quædam Turris, Sacelli, & Ædium adjacentium intra muri exterioris ambitum residua:

In ipso Pago asservantur tormenta duo ænea, ex castro illuc delata, Trivultinæ illustris domus, quæ A°. 1494. Misaucinam Vallem à Comite Mesaucorum ultimo, Johanne Petro emtionis jure accepit, reliquiæ, in quibus Inscriptiones conspicuæ, globi, quos ejaculantur hæc tormenta, sunt in circa 24. librarum. Nomen ferunt Johannis Jacobi Trivultii Mediolanensis, qui biennio post emtionem Vallis, nempe A°. 1496. Fœdus superius, seu Griseum, intravit.

Horæ spatio infra Mesaucum est *Soatia*, *Soatzen*, ubi, sicuti Clavennæ, eruuntur & ad usus varios culinarios atque Oeconomicos alios tornantur *Ollares*, seu *Lebetum lapides*, *Lavezzi* vulgo dicti, alibi à me descripti.

Die 31. Julii Misauco discessimus, transituri per altissimum Montem *Furculam* ex Mesaucina Valle in Clavennensem; id quod nobis reluctantibus licet, præ lassitudine, Equis, & viæ ex una parte acclivi declivique difficultate, feliciter per DEI gratiam cessit.

Furculæ summæ adstat jugum aliud *Alschinsch* dictum, è quo mense Junio 1705. devoluta est maximo cum sonitu Saxorum ad invicem allisorum, & super invicem prolapsorum, Montis magna portio, *Casibus Montium* adnumeranda. Novas minantur fracturas hiatus atque fissuræ profundæ ad *Gazugam* Montem vicinum.

In Furculæ jugo horâ 12. fuit Mercurii altitudo Cœlo sereno 21". 5"'.

Horâ hujus diei 8. vespertina Clavennæ numeravimus 26". 11"'.

Quæ de cryptis *Clavennensium Æoliis*, *Ollaribus lapidibus* (unde nunc parant quoque vasa decoquendæ Theæ & & Caffæ apta) & tristibus *Plurii*, quæ haud procul Clavennâ, in Palatio Nobilium Francorum Vertemaporum visundæ sunt, reliquiis locuti sumus alibi; in hoc Palatio extat Genealogica Familiæ Arbor, ubi primus legitur *Ospino della Porta Milanese Signore del Castello di Vertema* 1100, & mox indicatur Plurium venisse Vertemarios A°. 1146.

Nunc animus est, postquam Clariss. D^n. *Jacobo Hermanno* Basileensi Batavium concedenti, ut Cathedram conscendat Mathematicam humeris suis à Sereniss. Republica Veneta impositam, amicum diximus Vale, (Tiguro enim nobiscum profectus in toto itineris decursu hactenus fideliter adstitit) Clavennâ relictâ, juxta *Mairæ* ductum, petere Solium.

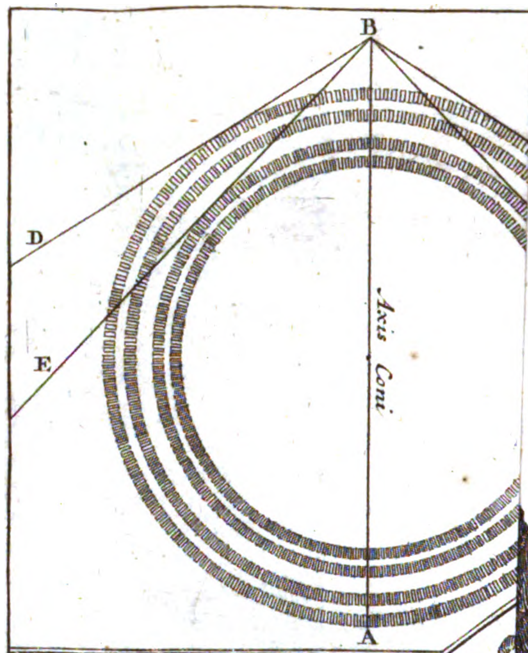
Trihorium est, quo Clavennâ venimus Solium, per tres Jurisdictiones distinctas.

Prima est *Clavennæ* ipsius oppidi, ubi ut & reliquo Comitatu Commissarius, nomine Reipublicæ Rhæticæ residet, mero & mixto imperio gaudens.

Altera est *Pluriensis* prætura à Clavennensi jurisdictione per flumen Pluviam distincta, pertinent eo *Plurium*, *Plurs* & *Villa*.

In hac jurisdictione ex *Savonio* sese in Vallem præcipitat aqua *Fraccia* sub specie spumantis Catarrhactæ pulcherrimæ, quam rursum ut A°. 1703. sole ἀγαθῇ τύχῃ à tergo lucente fuimus ingressi, ut recrearemur jucundissimo Iridis circularis spectaculo, quod non minus oculorum meretur obtutum, quam mentis scrutinium. Sistit hoc Naturæ pictricis productum *Fig*. 9. ubi AB. notat radium solis per oculum ad centrum Iridis tendentem EBC. & D. B. F. angulos 42. graduum iridis primariæ, & 52. secundariæ. Ætiologiam Iridis hujus exposui in *Meteorolog. Helvetica* p. 89. Nimirum ita res concipi debet, ut oculus sit in apice Coni, & omnes guttulæ in tota hujus Coni superficie, in certa anguli apertura, suis pictæ sint ad oculum usque coloribus. Inde tamen argui nequit, totam aream circularem vel Coni integrum corpus, quod sub figura Circuli, vel Ellipseos aspicitur, nec peripheriam duntaxat coloratam esse debere, quandoquidem paucæ illæ guttulæ, quæ apicem Coni constituunt, utut coloratæ, tam vivis coloribus pingi nequeunt, quam innumeræ aliæ secundum Coni latera per conjunctionem opticam spectatæ, quæ, extremi ab oculo remotissimi Coni Peripheriam sistunt. Distinguenda sic venit Iris hæc Circularis in media rorida Catarrhacta conspicua, ab Iride ordinaria, quod hæc sit circulo minor, & rarissimè semicirculo major, illa Circularis integra:

hæc

Piz delle

Burgo novo

Stampa

Castell

Cultura

Montasc

Catschior

Malloja M.

Iter 6.

hæc oculum spectatoris habeat a nube rorida remotum, ut alterum Coni latus in terram se abscondat, in illa verò sit oculus ipsis salientibus guttulis immersus, ut integer Conus cum suis lateribus maneat supra terram oculis prope expositus: ordinaria proin major, hæc minor, vix ultra 12. pedes in Diametro habens.

Tertia Jurisdictio, quæ ad Aquam *Luveram*, *Aqua di Luver* incipit infra *Castasegnam* est *Prægalliæ*, *Prægalliensis Vallis*, *Bregeller*, *Pregeller*, *Bergellerthals*, quam alii *Præjuliam* vocant, quod ad pedem Juliarum Alpium jaceat. Constituit hæc Vallis Partem Fœderis domus DEI, *des Gotts-hautspundts*, ac protendit se ad radices usque Malojæ Montis, *Casacciam* usque, quæ huic quoque Prægalliensi communitati includitur. Distinguitur hæc Vallis in binas partes, quas antiquum Castellum, *Murum*, *Muri*, *Castellmur*, Antonino quoque memoratum, dirimit in Jurisdictionem *Supra Portanam*, *Sopra Porta*, & *Infra Portanam*, *Infra Porta*, cui divisioni atque denominationi ansam dedit, haud dubiè faucium infra Castellum jam nominatum Angustia, quæ portæ ad instar Vallem superiorem ab inferiore separat. Vallem totam cum perfluente *Maira* seu *Mera* sistit *Fig.* 10. Fluvius *Merà* prope *Casacciam*, sive *Casatium*, *Casatsch* bina veluti Cornua habet, duplicis scaturiginis viam. Una derivatur ex Monte *di Sett*, Septimi illo jugo, quod A°. 1703. conscendi, ubi trium Fluminum origines spectantur, ad totidem Plagas defluxæ, *Mairæ*, de qua nunc, *Rheni*, qui posteà Albulam influit, & tandem Rheno posteriori se in Valle domestica miscet: Mairæ hoc brachium *Aqua di Maroz* Cæsatianis dicitur, & à Senioribus Pagi civibus pro vera habetur Mairæ Scaturigine. Alterum Brachium, juxta quod nos Iter nostrum prosecuti sumus aliquo usque, se se protendit per *Vallem di Forgano*, *ad Vallem* & *montem Malengo*. Hæc Mairæ portio *Ordlegnia* vocatur Casatiensibus.

Solium, perantiqua Prænobilis Familiæ *Salicea*, *de Salis* sedes, sub Portanis Prægalliæ Vallis adnumeratur. Hîc nos detinuit per quatriduum ferè perspecta dudum, & mihi & multis aliis prælaudatæ Familiæ humanitas, & liberalis admodum

tractatio. Detinuit insimul & recreavit dulcis, atque erudita, qua in Parnasso hoc Rhætico frui licuit, conversatio, nominatim cum Ill°. D^no *Friderico Antonio de Salis*, Regis Galliarum Capitaneo proximo, & fœderis Domus DEI Directore, generosæ prudentiæ, & reconditæ eruditionis Viro, Ill°. D^no Fratre *Rodolfo de Salis*, Ex Gubernatore Vallis Tellinæ, Humanitatis, Eruditæ pietatis & multarum virtutum exemplo, Ill^a. D^na *Hortensia de Salis & Gugelberg*, cujus rara eruditio in Theologicis, non minus quàm Physicis ipsi jam innotuit literato Orbi, & cujus Experientia in re Medica, multis ægris in illa πενιχρῷ Medicis destituta est solatio insigni, Ill^a. item D^na *Margaretha de Salis*, fratrum prælaudatorum humanissima ac pientissima sorore. Quibus accessit Ill^mi D^ni Marchionis *Barbo* Cremonensis & virtuosissimæ conjugis, ex Italiâ ob ipsum matrimonium, unà cum Marito, dignissimo Thori justissimi Socio, profugæ commercium, cujus dulcis memoria nunquam mente meâ excidet. Ab hoc Illmo Viro rerum naturalium scrutatore indefesso didici, quod nunquam antea noveram, Ægagropilas quoad maximam partem conflari ex Trichomonis herbæ surculis, cujus integra ferè foliola paucis antè adventum nostrum septimanis invenit in ipso Rupicapræ ventriculo, & pilâ nondum satis compactâ. Lubet hic meminisse observationis alius, quam à Venatore Novenensi Georgio Schänio habeo, quod Ægagropilarum ubicunque adsint, formatio incipiat in ipsis ferè Rupicapris, antequam anniculæ fiunt vel bimulæ, in adulta enim filamenta plantarum, vel fibrosas radices non amplius in glomerem coire, sed in Chylum resolvi.

Ab Ill^bus D^nis *de Salis* percepi, Ventos Prægalliensem Vallem perspirantes statos plerumque esse, manè Euros, à meridie Zephyros, cujus reciproci motus causa eadem est cum resolutione ventorum statorum, qui Lacum Rivarium perflant, alibi latius exposita, & ab Aëris successiva juxta solis motum rarefactione petenda: pugnare sæpe Ventos occidentales cum Borea in confiniis Septimi & Malojæ montis, ubi scil. Valles veluti in angulo concurrunt, & contrarios sæpe nec ordinarios exerere effectus: a Zephyro, si vincat, nec tamen Septimum

num transeat, humectari Vallem cis Malojanam, seu Prægalliensem, exiccari è contra à Borea Victore Transmalojanas, Oeni Valles à Zephyro victore, si juga Malojæ superet, humectari Valles Trans Malojanas, siccari Prægalliensem; à Borea Victore, si in Prægalliensem Vallem transeat, hanc humectari, Oeni Valles verò exiccari. In Prægalliensi Valle si ante nonam vel decimam horam antemeridianam spiret Zephyrus, sequi ordinariè pluviam, si verò post Meridiem demum flare incipiat, serenitatem. Quoniam in hoc casu indicat prædominium hujus venti, & copiam vaporum, in ordinaria verò Zephyri a Meridie perspiratione Aëris duntaxat rarefacti expansionem. Phænomeni prioris ratio hæc est, Zephyri proprium est, afferre vapores, qui in guttulas resoluti pluviam constituunt; quod si sese regimen hujus Venti terminet intra Vallis Prægalliensis confinia, non mirum ex occursu Boreæ, qui transitum illi disputat, condensari vapores in pluviam; quod si vincatur Boreas à Zephyro, hicque juga Malojæ superet, transportabuntur vapores, Pluviæ illuc & cadent, aëre Prægalliensis Vallis manente sereno. Eadem ferè ratio prædominantis Boreæ, &, qui sequuntur, effectuum.

Solii fuit die 3. Augusti hora decima ante meridiem Cœlo pluvioso Mercurii altitudo 24″. 8‴.

Die 4. Augusti aëre sereno, 24″. 8¼‴.

Die 5. Augusti ante meridiem Cœlo sereno 25″. 0‴. post meridiem 24″. 8‴. aëre nubibus tecto.

Die 6. Augusti prænobili, quæ Solii est, Societati valediximus, ut reliquam emetiremur Vallem Prægalliensem.

Solio postquam descendimus denuo in Vallem, vidimus ad dextram locum, ubi stetit *Murum*, *Muro*, *Muri*, oppidum Antonino quoque memoratum in suo Itinerario, & rudera ipsius arcis *Castelmur*, Castelmuro, quam Clavennenses & Plurienses superarunt Aº. 1271.

Transivimus nos per Pagos *Culturam*, qui supraportanis accensetur, *Stampam*, *Burgum novum*, *Borgo nuovo*, *Vico supranum*, *Vespran*; *Casatiæ* autem *Casatsch*, *Casaccia* fuimus pransi: situs est hic Pagus ad Brachiorum Mairæ con-

flu-

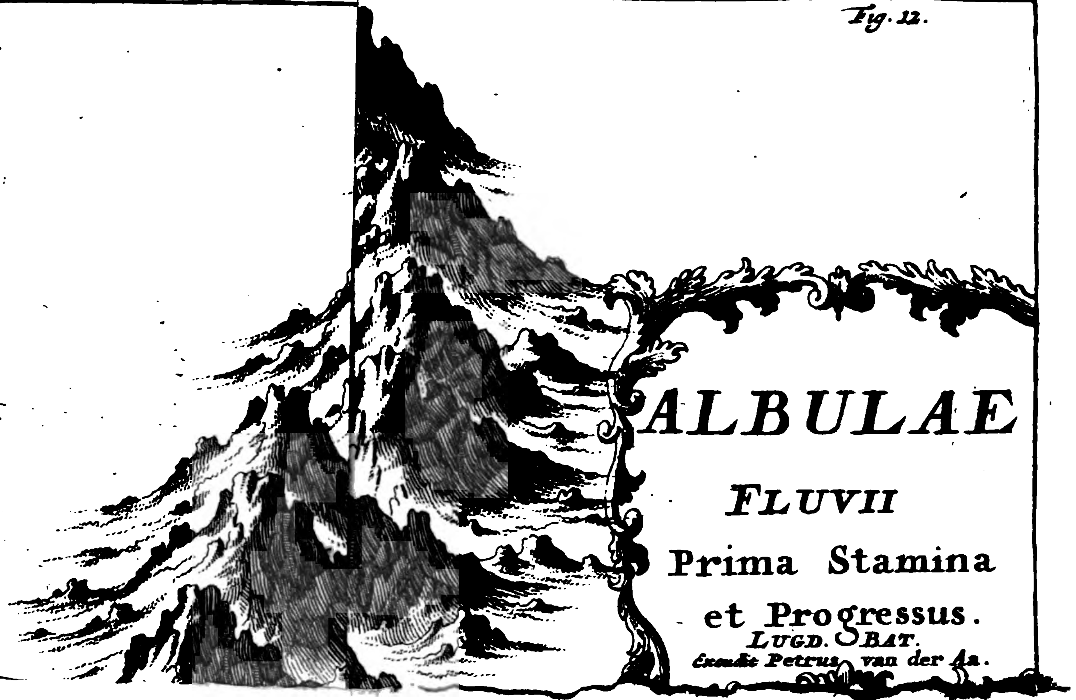
fluxum, ad pedes Septimi & Malojæ Montium, ubi etiam itinera dispertiuntur; celebris ob S. Gaudentii corpus, ibi sepultum, in cujus honorem haud procul à Pago erectum fuit quondam Monasterium, cujus rudera adhuc ad viam visuntur.

Superato *Maloja* Monte ingressi fuimus Engadinam superiorem *in Co d'Oeno*, in capite Oeni sitam, quæ alium Fœderis Domus DEI conventum magnum constituit. Aspera quidem & frigido cœlo est, sed amœnitate, & fructuosis pratis, campis & alpibus felix. *Sprecher. Pallad. Rhætic.* l. VIII. 232. Oeni fontes & progressus delineavi in *Fig.* 11. quorum ductu Lector mecum iter porrò prosequi mox poterit. Sunt autem Oeni primæ scaturigines quærendæ in Montis Septimi jugo, *Monte di Sette* dicto, quod A°. 1703. conscendi. Inde enim defluens *Aqua di Pila*, in planitie Majolana *Aqua Deng*, *Aqua d'Oen*, *Aqua Oeni* dicta, mox *Lacum Siliensem* influit. Constituit autem hic & sequentes alii *Sylvaplanensis* ac Sancto-Mauritianus, cum Rivis montanis influis, veros Oeni fontes, quorum ultima & summa duntaxat stamina dat *Aqua di Pila*.

Pagi, per quos transivimus hodie, sunt *Maloja*, ad radices Montis Septimi sita; *Silium*, *Siglio*, *Silifs*, *sylva plana*, *selva piana*, ad radices Julii Montis sita, quem transivi A°. 1703. *Sancti Mauritii* Pagus, *S. Mauritio*, *Sant Moritz*, Celebratissimus propter acidulas, quæ quartâ horæ parte abhinc distant, & quotannis à magna Italorum, Sabaudorum, Pedemontanorum, Germanorum & Helvetiorum frequentia bibuntur. De harum aquarum Natura & viribus alibi. Distat Malogia à Casaccia horâ. Silium à Maloja 1½. hinc Sylva plana 1. hor. & S. Mauritii pagus 1. hor. hic pernoctavimus.

Die 7. Aug. horâ septima matutina fuit Mercurii altitudo 22″. 7‴. Aëre inconstanti.

Hodie perreximus juxta Oeni ductum per Pagos *Celerinam*, q. d. *Celer Oenus*, quoniam eò Oenus ex Lacu S. Mauritiano per rupium angustias celeriter fluit; *Samadenum* q. summum *Oeni*, *Beverum*, *Bevers*. *Ad Pontem*, *al Ponte*. Hîc Oenum deseruimus, ut per *Albulam* Montem (qui aliis nominibus *Albulenberg*, *Albeln*, *Aelbelen*, *Elbelen*, *Albäll*, nun-

Fig. 12.
ALBULAE
FLUVII
Prima Stamina
et Progressus.
LUGD. BAT.
Excudit Petrus van der Aa.

nuncupatur) peteremus *Bergünium*. In montis hujus editiori loco, ubi nullum fuit ex Petrarum vel sylvarum Asylo solatium, corripuit nos gravis tempestas: Murmurabant Tonitrua, jaciebantur Fulmina, micabant fulgura, spirabat Zephyro Boreas interfuso Imbre & grandine juxta tantâ vehementiâ, quæ equis omnem ulteriorem inhibuit progressum, vertebant hi terga tempestati, nec amplius fræno obediebant, sed aliqui ex illis in fugam à grandine acti veloci cursu remeabant cum sessoribus suis ad proximam casam alpinam: per summum Albulæ cacumen ad crucem transeunt limites territoriales Engadinæ superioris & jurisdictionis Bergünensis. Est descensus Occidentalis hujus Montis lateris periculosior tam hyeme quam æstate, orientali, tum propter saxa ex alto decidua, tum propter labinas, quæ ex Borealibus Jugis devolvi solent; specialis periculi locus est supra diversorium, *Zum Weissen Stein*, in peregrinantium solatium infra culmen Montis extructum. Ad viam supra idem hoc Diversorium monstrantur pro *Albulæ* fluvii fontibus bini fontes perennes vivi ex terræ visceribus profluentes, qui error Accolarum jungi debet errori Vallesiorum, juxta immensæ molis glaciales Montes exiguos Fonticulos pro Rhodani scaturigine ostendentium. Confluunt ex Albulæ Montis parte Occidentali undique rivi, qui *Albulam* fluvium constituunt. Delineata prima hæc stamina & progressus ad *Imum Castrum* usque exhibet *Fig*. 12.

Bihorium æstimatur à diversorio *Zum Weissen Stein* ad Bergünium, Bergün, & trihorium à *Ponte* ad *diversorium*: Bihorium aliud à Bergünio ad *Felisurum, Filisur*, in cujus viciniâ sunt venæ cupri, plumbi & argenti, nunc vacuæ. Supra Felisurum rudera sunt Arcis *Gryphenstein, Griffenstein*. Semihorâ à Felisuro abest *Balneum Alvonovanum, Alvaniense, das Alvaneller Bad*, & *Balneum, das Bad* simpliciter dictum: Nomen id habet à vico *Alvanio, Alvum novum* olim, *Alven new, Alve neü;* memoratum quoque *Wagnero Helv. Cur.* p. 117. Fons est frigidus, sulphureus è divite scaturigine statim in ahenum, ubi coquitur, derivatus, ut usui balneantium inserviat; Non enim dubium, quin balnei optimi sul-

phurei vires in morbis scabiosis, aliisque externis exerat, quandoquidem sulphure copioso scatet, quod sub filamentorum formâ fonti innatat, & canali æque ac rebus quibusvis obviis, ut Gramini, lapidibus, adhæreseit. In Aheno quoque, ubi coquitur, accrescit Tofus albidus insipidus, uti alii Tofi Thermales. Filamentis sulphureis irretiti sunt vivi vermiculi pallidi, iis ferè similes, sed minores, quos miniati coloris offendi in mucilagine bituminosa Fontis Ruschlikonensis, & alius consimilis ad Lacum Rivarium; Copiam sulphuris indicat quoque odor, qui eminus quoque, præsertim æstate ad sclopeti jactum ferè persentitur.

Balneum hoc postquam gustavimus, sesquihoræ intervallo per *Brienzolum*, *Brienz*, *Brienzolsx* venimus *Lantium*, *Lenz*, ubi prandium sumsimus, & hora 1. pomeridiana Mercurii altitudinem habuimus aëre inconstanti 23'. 7''.

Hac vespera per Planuram, vel planitiem *Lantii Curiam* venimus, per *Corvantianam Vallem* speciatim, per *Parpanum*, seu *Partipanum*, *Perpan*: *Monasterium* ipsum *Corvatiense*, *Churwalden*, ubi Conventus ordinis Præmonstratensium fuit A°. 1167. fundatum; Umbelicum, malix.

Sequenti manè, qui fuit 9. d. Augusti, fuit Curiæ Mercurii altitudo 25''. 7''.

Et die 10. 25''. 8''.

Die 10. Augusti postquam multa officiosæ humanitatis beneficia gustavimus ab Ill°. D^no. Hercule de Salis, Prætore antehac Morbennensi, nunc Senatore Curiensi: nec non à Clariss. D^no. Doctore Joh. Bavier, Præfecto Urbis Curiensis, discessimus, repetituri Tigurum.

Hanc noctem autem transegimus in Oppido *Wallenstatt*; & noctem sequentem in Oppido *Raperswilâ*, *Rapperswil*, quò devenimus Lintha Flumine, & portione Lacus Tigurini superiori vecti.

Die 12. verò salvi & incolumes, quæ DEI est gratia, appulimus Tigurum.

OBSER-

Fig. 4.

OBSERVATA BOTANICA, ANNO MDCCVII.

A.

Astrantia alpina minima. Helleborus niger Saniculæ folio minor. C.B. Prodr. 97. Hanc plantam confudi hactenus cum *Astrantia minima nigra alpina* Raji, nunc verò ab ea sejungo, quod invenerim descriptioni Caspari Bauhini respondentem, quæ à Rajana in hoc præcipuè differt, quod folia habeat ima in latiora & breviora segmenta divisa, & florem in summo caule unicum, vel binos. In Furcula Monte, aliisque Rhætiæ altissimis provenit.

Alchimilla alpina gramineo folio, ad nodos frequentes copiosiori elegans, Knaauwel simile. Ex una radice tereti longa surgunt reptantes primùm cauliculi plures frequentissimè nodosi, ita ut in caule vix palmari 14. genicula numerare liceat, nodis protuberantibus, quos singulos 10. & plura stipant folia graminea angusta 4. vel 5. lineas longa, sæpe recurva, rigida, è quorum alis versus cauliculorum summitatem prodeunt ramuli sustinentes veluti Umbellam florum stamineorum, quibus subsunt calices quinque partiti, segmentis acutis læte viridibus, argenteo colore marginatis. Cœterum tota planta læto & splendenti virore oculos mirè recreat. In alpibus Rhæticis Italiæ finitimis.

B.

Bellis alpina minor Silvestri minori similis, quæ capite est villoso, petala habet dilutè carnea, ad fundum purpurea, flosculos disci purpureos. *Fig.* 13.

C.

Cyperus alpinus spinâ Ruffâ splendente, è pluribus velut spicis compositâ. Crescit hic quem supra Valentiam, Comitatûs Sarunetum offendi, locis humidis, quem hactenus non ad descriptas species reducere potui. Folia ei sunt cubitalia, & sesquicubitalia, vaginâ ad radicem obvoluta, aspera, si deorsum ducas digitum, lineas quatuor lata. Culmo insidet spica rufescens, vel fusci coloris è pluribus velut partialibus spicis, iisque splendentibus composita sesquiuncialis.

Caryophyllus Silvestris flore laciniato albo inodoro. C. B. Pin. 210. *Betonica, Coronaria sive Caryophyllea, flore tenuiter laciniato, majore albo & dilutius rubente.* J. B. III. 331. Quem in St. Bernhardini Montis ascensu supra sylvam Rheni (*Rheinwald*) ad viæ latera offendi, flore est carneo, vel juxta J. B. expressionem dilutè rubente quinque partito in tenuissimas lacinias dissecto. Umbilicus est viridi luteolus cum

lanugine barbata purpurei coloris. Apices & ſtylus candidi, apices etiam flaveſcentes.

Carlina Silveſtris quibuſdam, aliis Atractylis Polycephalos. Cnicus Silveſtris ſpinoſior Polycephalos. C. B. Pin. 379. Elegans planta, quam in Valle Prægallienſi prope Soglium offendi, à *Cnico Silveſtri ſpinoſiori.* C. B. ſeu vulgato, differt ramorum & florum numero, quandoquidem 15. 20. & plures in eodem caule adſint.

Cardamine alpina minor Reſedæ foliis. Tour. *Naſturtium alpinum minus Reſedæ foliis.* C. B. Offendi ſatis copioſè in deſcenſu Furculæ Montis ad Vallem Clavennenſem. Iconi convenit & Deſcriptioni quæ extat in Prodr. 45. ab uncia una ſurgit ad dodrantalem uſque altitudinem. *Quid per cauliculos communiter indiviſos intelligat* C. B. me latet. Ex eadem radice ſurgunt cauliculi plures, aliquando duodeni, iique plerunque ramoſi. Folia aliquando in lobos 5. vel 6. diſpeſcuntur. Infima haud rarò ſunt unica ſubrotunda, uti in Cochlearia. Ex alis foliorum oriuntur ramuli florum quandam veluti umbellam vel ſpicam ſuſtinentes. Flos ipſe cruciformis eſt albus, ſtylus è flore ſurgens pallidè viret, quem cingunt apices exigui quatuor luteoli.

Cardamine alpina, foliis latis teneris longis pediculis inſidentibus. Alia hæc à *Cardamine alpina trifolia.* Cluſ. ſeu *Naſturtio alpino trifolio.* C. B. naſcitur locis umbroſis ſub Saxo, ad torrentis Montani è furcula defluì ripam foliis plerunque ternis, admodum teneris in uno pediculo palmari, tenui, quorum extremum latiſſimum & rotundum unciale eſt in Diametro. Aliquando ad eundem pediculum infra terna jam memorata naſcuntur conjugata bina alia ſubrotunda, lineas duas lata. Adſunt ex eadem radice alia minora duplo triplove. Fervidi admodum & ſubtilis ſunt ſaporis, ſaturi, viroris glabra. Caulis è radice fibroſa erigitur debilis, palmaris & dodrantalis, veſtitus aliquot foliis, glaber, in cujus ſumma ſpica eſt florum laxè diſpoſitorum, quos ſequuntur ſiliquæ ſemunciales anguſtiſſimæ.

Campanula alpina linifolia cœrulea, flore unico grandi in ſummo cauliculo. Ex flore medio ſurgit ſtylus cœruleus, ſupernè in tria viridia Cornicula ſeſe aperiens; ſtamina ſunt alba, apices in circulum reflexi rubelli. *Fig.* 14.

Campanula Serpilli folia. C. B. è foliorum alis ſurgunt pediculi palmares & altiores, lanugine rarâ leviter hærente donati, tertia ſui parte foliis veſtiti, etiam ut in cauliculis, ex adverſo ſitis, dein nudi. In ſummitate floſculus eſt unicus, vel duo pulchelli, ſuaveolentes, dilutè purpurei, campanæ formes quinque partiti interne lætè purpureo colore ſtellati, quorum umbilicus pulchro luteo colore ſe commendat. Calice ſuſtentantur, quinque partito in mucrones acutos terminato, qui abit in vaſculum ſeminale oblongum vel oblongo rotundum, ipſum

va-

vasculum sustinetur foliolis exiguis binis hirsutis. Stamina & apices foris candicant.

D.

Doronicum longifolium hirsutie asperum. C.B. Pin. 185. *Doronici species ex horto Ferrariensi folio longo hirsuto.* J.B.III. 19. raram hanc Doronici speciem offendi in Albula, aliisque Rhætiæ alpibus: Foliis est ad margines non crenatis, nec serratis, hirsutis, digitum ferè latis, sesquidigitum longis pediculis uncialibus & biuncialibus insidentibus, in caule ex lata basi in acutum mucronem desinentibus & angustioribus. Planta tota, quæ dodrantem vix excedit, hirsutiâ asperâ est obsessa, in foliis, caulibus & calice. Folia in Iconibus Clusianis & Bauhinianis pinguntur angustiora multo, quàm in nostra planta, si eadem est, conspiciuntur.

E.

Evonymus latifolius. C. B. ad Thermas Fabarias.

F.

Festuca avenacea alpina angustissimis junceis foliis, locustis parvis purpuro argenteis splendentibus aristatis in spicam collectis, Petiolis tamen longis & tenuissimis insidentibus. E radice fibrosa surgit cespes foliis constans angustissimis, junceis, juncialibus & palmaribus, & ex horum medio cauliculi dodrantales & semipedales, duobus vel tribus interstincti geniculis, ad primum sursum reflexi: Internodia media obvolvit vagina lætè purpurea, e qua se liberat foliolum tenue unciale viridi purpurascens: cauliculorum summitatem occupant locustæ parvæ, sesquilinearis longitudinis, lineam dimidiam lata, media sui parte tumidiores, ex purpura & argenteo nitore splendentes, in binas breves aristas, viridis vel purpurei coloris terminatæ, capillaribus, petiolis, semuncialibus & uncialibus tortuosis, sæpe, insidentes, quæ per intervalla e cauliculo prodeunt, non tamen se in latum diffundunt, sed erecti, & caulibus adstantes spicam fere constituunt. In S. Bernhardino. *Fig.* 15. Extat hæc in Fratris *Agrostographia* p. 216. Titulo *Graminis Avenacei paniculati alpini foliis capillaceis brevibus, Locustis purpuro-argenteis splendentibus & aristatis.*

Festuca avenacea humilior alpina, locustis varicoloribus majoribus, in Aristas purpureas desinentibus. Ex radice fibrosa surgunt cauliculi semipedales, paucis foliis vestiti, iisque angustis, viridibus, glabris, biuncialibus & palmaribus. Caulis summum occupat spica e locustis quinquelinearibus ex colore viridi, luteo, spadiceo & argenteo variis composita, in aristas ejusdem cum locustis ipsis longitudinis purpureas terminata. In Adulæ jugis. *Fig.* 19. Est hoc *Gramen avenaceum paniculatum alpinum locustis varicoloribus majoribus aristatis.* Fratr. *Agrostogr.* p. 231. *Prodr.* p. 23. Tab. III.

Festuca avenacea humillima alpina locustis varicoloribus splendentibus in purpureas aristas desinentibus, caule hirsuto. A superiori, quæ idem fere nomen gestat, differt caule hirsuto, crassiori, & magnitudine: hæc quippe non ultra palmum assurgit. In paniculâ, quæ spicæ formam præ se fert, prædominatur color fulgens luteus, ut spicâ speciosâ aureâ cognominari posset.

Filago alpina capite folioso. Tour. cui jungo præeunte Rajo, *Gnaphalium alpinum magno flore folio brevi, & folio oblongo.* C. B. crescit ad fontes Rheni posterioris e regione Montium Glacialium. Miror quod *magnum florem* huic Plantæ adscripserit C.B. & suspicor, ipsum totum capitulum florigerum pro flore aspexisse. Est autem hæc congeries ex plurimis flosculis fistulosis marginibus quinque partitis, luteis, splendentibus, sed parvis, e copiosâ lanugine intertextâ promicantibus.

G.

Gentiana palustris latifolia flore punctato C. B. *Gentiana punctato flore subcœruleo Pennæi* J. B. flore non est Monopetalo campaniformi, ut in aliis Gentianis, sed pentapetaloide, dilute cœruleo, purpureis lineis interstincto, quæ passim abrupte punctorum speciem præ se ferunt, unde punctatæ nomen. aliqui etiam Flores sunt tetrapetaloidei, ita quoque calyx viridi cœruleus nunc pentaphyllos est, nunc tetraphyllus; petala floris lineam vel sesquilineam sunt lata, sex lineas longa, in acutum mucronem terminata, uti quoque segmenta calycis; pistillum circumstant 5. stamina obsoleti coloris cœrulei, recurva extrorsum, cum apicibus viridi luteis; flos primo intuitu polypetalos videtur, ast probe intuenti 5. occurrunt segmenta ad unguem fere divisa, ad ungues cujusvis petali vel segmenti adsunt intus bina tubercula rotunda coloris purpuro cœrulei saturatioris. In Regina Montium ditionis Suitensis. *Juncum parvum palustrem cum parvis capitulis Equiseti* Raji, qui idem est cum *scirpo montano capitulo breviore.* Tour. & *Junco montano parvo cum parvis capitulis luteis.* J.B. eundem in Observationibus A°. 1706. judicavi cum *Junco exiguo montano mucrone carente.* C. B. ut subscriberem Ill. ac βοτανικοτάτῳ D^n. *Guil. Sherardo*, sed nunc diversum sentio, quod binas distinctas possideam plantas, quæ descriptionibus etiam distinctis Authorum respondent. Respondet autem Plantæ nostræ montaneæ Icon *graminis Juncei foliis & spicâ Junci minoris.* C. B. Theatr. 79. non tamen descriptio, nunquam enim surgit ad altitudinem pedalem; Spicarum colorem si expressisset, felicius judicaremus, an hoc *Gramen Junceum* C.B. idem sit cum præsenti, vel potiùs *Juncus* noster *alpinus capitulo glomerato è nigro splendente.*

Gramen Sparteum alpinum paniculâ albâ compactâ in alâ foliorum Sesfili.

fili. Ex radice fibrosa surgunt plures simul calami dodrantales & semipedales, foliosi, foliis quæ ad radicem vaginâ communi obvolvuntur dodrantalibus, aliquibus calamum ipsum longitudine æquantibus; supra medium scapum liberat sese a culmo aliud folium; quod culmum ipsum superat: duas fere uncias infra summitatem calami panicula jacet in ala culmi & tenuissimi folii spartea, ex duobus vel tribus spicis partialibus foliosis compacta albida: accedit fere ad *Gramen Sparteum secundum paniculâ brevi folliculo inclusa*. C. B. si modò adesset folliculus.

Gramen Sparteum alpinum paniculâ Spadiceo-viridi uno plerunque versu dispositâ spicatâ. Ex radice fibrosâ fuscâ surgit e medio foliorum triuncialium & palmarium tenuissimorum calamus, junceus enodis dodrantalis & semipedalis, in summo fastigio spicam ferens uncialem, viridem vel viridi spadiceam, in unum plerunque latus projectam, constantem e spicis partialibus, quæ e pluribus componuntur glumis foliosis, extremo luxuriante & cornu instar se protendente: Calami imam partem obvolvunt duo vel tria folia vaginalia, angusta. Spicæ partiales totalem componentes non absimiles sunt iis, quæ componunt spicam *Graminis montani Cambro Brittannici spicâ foliaceâ gramineâ* Raji. In pascuis udis Alpium Rhæticarum, ad fontes Rheni posterioris. *Fig*. 20. Est id *Gramen paniculatum, sparteum, alpinum, paniculâ angustâ spadiceo-viridi proliferum* Fratr. *Agrostogr*. p. 213. *Prodr*. p. 21. Tab. I.

Gramen paniculatum alpinum parvum, paniculâ spicatâ spadiceo viridi elegans. Ex radice tenui fibrosâ surgunt plures cauliculi ab unciali ad palmarem altitudinem accedentes, propter radicem præcipue, sed quoque ad mediam sui partem foliosi, foliis cincti viridibus ex lato semilineari principio in tenue acumen desinentibus uncialibus & sesquiuncialibus: Ima cauliculorum pars aliquando læte purpurascit: cauliculorum summo aliquando unica insidet locusta, ex 4. vel 6. squamis muticis composita, aliquando duæ, plerunque 8. 20. & plures in spicam congestæ, spadiceo virides, oris argenteis, quæ bilinearibus tenuibus insident petiolis. Ex locustis surgunt stamina & apices luteoli. In Alpibus Rhætiæ summo, S. Bernhardino, & ad Fontes Rheni posterioris. Idem cum hoc, locustas si addas, est *Gramen paniculatum Alpinum paniculâ spicatâ spadiceo viridi locustis aristatis*, quod eadem quoque agnoscit loca natalia. *Fig*. 16. Est hoc *Gramen alpinum paniculatum minus, paniculâ spadiceo-viridi elegans*. Fratr. *Agrostogr*. p. 163. *Prodr*. XIX. Tab. IV.

Gramen paniculatum alpinum elegans paniculis ex spadiceo viridi, & argenteo variis. Ex radice geniculata & fibrosa albida surgunt cauliculi tenues, dodrantales, duobus vel tribus geniculis distincti, infernè ad singula genicula foliis viridibus angustis vestiti, in summo pani-

culo

culo adest sparsa instar *Graminis paniculati minoris seu pratensis*, constans ex locustis tenuissimo bilineari vel trilineari petiolo insidentibus: has componunt tria squamarum paria, quæ singulæ ima parte viridescunt vel e viridi flavescunt, media spadicei vel nigricantis coloris habitu apparent, & summo apice argenteo nitore splendent. Locustæ ipsæ sunt, ut in Gramine Amoris compressæ & erectæ. In pascuis ad fontes Rheni posterioris. *Fig*. 17. Extat hoc in Fratris *Agrostogr. Prodr*. p. 20. Tab. III. titulo: *Gramen paniculatum elegans, paniculis ex spadiceo, viridi, & argenteo variegatis*. Et in *Agrostographia* ipsa p. 190. jungitur *Gramini pratensi paniculato minori rubro*. C. B.

Gramen alpinum parvum latifolium spica subrotunda ferruginea: brevis palmaris est planta vel dodrantalis semipedalis, ex radice fibrosa, in longa tenacia filamenta abeunte cauliculi surgunt, pro plantæ magnitudine crassi, enodes, foliis ad imum vestiti viridibus, glabris, lineam unam & duas latis, triuncialis & palmaris & semipedalis longitudinis, quæ caulem ipsum excedit. Cauli summo unica insidet spica subrotunda vel pyramidalis, brevis, fusci vel ferruginei coloris e squamis composita; spicæ subest folium nunc tenue, vix conspicuum, nunc semunciale latius in acutum mucronem desinens. Ex squamis capitulum componentibus, prodeunt copiosa stamina lutea. In S. Bernhardini Monte. *Fig*. 18. Est id *Gramen alpinum enode, spicâ parvâ subrotundâ ferrugineâ*. Fratr. *Agrostogr*. p. 495. *Prodr*. p. 18. Tab. IV.

Gramen hirsutum angustifolium minus alpinum paniculis rufescentibus. Ex radice lignosa rufescente cauliculi surgunt tenues dodrantales & semipedales, foliis vestiti angustis, leviter hirsutis, duplo quam in hirsuto latifolio minori angustioribus: panicula verò rufescente, latè diffusâ, cum hoc convenit in Monte S. Bernhardini

Gramen Cyperoides angustifolium, spica spadiceo viridi minus alpinum spicis brevioribus & habitioribus. Palmaris est planta vel dodrantalis, fibris fuscis radicata & propter radicem foliis vestita uncialibus, & palmaribus angustis: summo cauli in alis foliorum insident spicæ breves erectæ, spadiceo virides, cauli applicitæ, vel brevibus admodum pediculis insidentes: suprema est semine cassa. In udis Alpium Rhæticarum ut S. Bernhardini.

Gramen Cyperoides angustifolium spicâ spadiceo viridi minus alpinum, spicis longioribus. A præcedenti differt spicis longioribus uncialibus, in reliquis convenit: spicæ primæ subjacet plerunque folium sesquiunciale, & reliquis gradatim tenuius.

Gramen Cyperoides angustifolium alpinum spicis tenuibus rufescentibus. Ex radice fibrosa surgit Cespes foliosus foliis viridibus glabris semuncialibus, angustis, lineam dimidiam latis, striatis e quorum medio eriguntur caules dodrantales, & semipedales, inferne paucis foliis vestiti;

vestiti; versus caulis summum prodeunt ex foliorum alis spicæ lineam latæ, quinque longæ, tenui insidentes petiolo, compositæ è squamis fuscis splendentibus, quarum margines albent in Udis Adulæ.

J.

Jacea unicaulis foliosa alpina latifolia calyce è squamis pennatis composito. Respondet satis benè hæc descriptionibus *Jaceæ latifoliæ capite hirsuto.* C. B. *Jaceæ cum squamis pennatis, sive capite villoso elatiori.* J. B. apud Clusium & J. B. nisi quod unicaulis sit nostra, non ramosa; sesquipedem alta, ab imo caule ad summum foliis stipata. In pratis udis & montosis sylvæ Rhenanæ, *das Rhein Walds*, & alibi in Rhætia.

Jacobæa Alpina foliis rotundis serratis C. B. floris corona constat semiflosculis luteis striatis, in extremo bifidis, seu parum sinuatis, discus medius ex flosculis flosculosis saturatioris coloris in 5. apices terminatis, è quorum medio surgit stylus bifurcatus, semiflosculi sunt lineas 5. vel 6. longi, unam lati, Flosculi abeunt in semina papposa.

L.

Laserpitium v. *Ligusticum.*

Ligusticum quod Seseli officinarum. C. B. Pin. 162. *Seseli sive Siler montanum vulgare.* J. B. III. P. II. 168. Quod ad Lacum Rivarium & alibi in alpibus crescit. *Laserpitii* notam præ se fert, quoniam semen crispatur, alis quatuor foliaceis.

Lichen alpinum glaucum ramosum botryoides ramulorum extremitatibus nigris & tumentibus. Descriptioni A°. 1703. factæ adde, quod ramulorum extremitatibus insideant sæpe tubercula nigricantis coloris, tumentia, parva, haud raro in botros collecta. In AdulæJugis.

Lactuca montana latifolia laciniata flore cœruleo. Tour. *Sonchus lævis laciniatus cœruleus vel Sonchus alpinus, cœruleus.* C. B. caulem habet infernè glabrum, nonnunquam dilutè purpurantem, foliis alternatim vestitur laciniatis, crenatis, extimo segmento instar hastæ ferri in acutum mucronem desinente, pilis est hispidus, in summo flores gestat, quasi in spicam congestos, læte cœruleos, quorum petala fimbriata sunt. Ex flosculis mediis surgunt filamenta cœrulea supernè recurva. Calyx est foliosus hispidus.

Lychnis alpina pumila, folio gramineo, sive muscus alpinus, Lychnidis flore. C. B. *Muscus alpinus flore insigni dilutè rubente.* J. B. alia est flore *majore*, alia flore *minore*. Hæc petala habet vix semilinearia in latitudines sesquilineam longa sinuata purpurea, stamina dilutè purpurantia vel albentia. Apices sunt sublutei, calyx viridis vel purpurascens. illa flores majores, ejusdem structuræ & coloris.

P.

Pinus conis erectis. Tour. Inst. 586. *Pinaster conis erectis*. C. B. Pin. 492. *Pinaster alpinus pumilio*. Clus. Pann. 14. *Pinaster pumilio montanus* Park. ad radices alpium sublimiorum Rhæticarum, quæ Italiam spectant, uti in descensu S. Bernhardini ad pagum ejusdem nominis, & Vallem Mesaucinam: in descensu Furculæ ad Vallem Clavennensem: Rhætis, *Cimber*, Cembro, distinguendus tamen probè venit à *Pinu, cui ossicula fragili putamine sive Cembro*. J. B. quæ circa S. Mauritii pagum in Rhætia copiose crescit. Nostra pinus pumilio optimè describitur à Clusio & ipso J. B. I. 246. sub titulo *Pini Sylvestris Mugho sive Crein*, ut nullus dubitem, quin una eademque sit Arbuscula cum nostra *Pinu conis erectis*, roborandus adeo sit ipse J. B. & Rajus, qui dubitanter Identitatem hanc posuere: atque adeò hac etiam reducenda optimo jure veniat *Pinus sylvestris montana altera*: C. B. pin. 491. utpote synonima *Pini sylvestris Mugho* dictæ apud Math. & modo citatæ. J. B.

Pinus sylvestris montana tertia. C. B. in Engadina superiori circa S. Mauritii acidulas, specialiter prope Celerinam in Sylva *Stazz* dicta.

Polemonium vulgare cæruleum. Tour. *Valeriana cærulea*. C. B. in descensu Albulæ montis ad Bergün jugum.

Polypodium minus alpinum. subscribo J. B. qui III. 738. *Polypodium minus*. C. B. superfluis adscribit, sane *Polypodium alterum* Matth. Lugd. & *minus* Dod. quæ minoris C. B. sunt synonyma, vix à *vulgari* differt, nisi foliorum tenuiori paulò dubio procul macilentiori, ob sterilitatem soli, divisurâ. Hic verò, de quo nunc, minoris cognomen meretur, quoniam semunciale est vel unciale, pediculis insidens semuncialibus, & radice quoque tenuiori, cæterum quoad divisionem folii idem cum vulgari, licet in pauciora pro ratione longitudinis totius segmenta divisum. In ruderibus saxosis *Vallis pragalliensis* prope *Cultaram* Pagum.

Q.

Quinquefolium album majus alterum. C. B. petala habet 5. in extremo subrotunda candida, lineam lata, tres longa, staminibus hirsutis albis insident apices fusci, calyx decaphyllos hirsutus. Ad pontem, quò Rheni ripæ junguntur ad initium Viæ malæ in Sexamnina Valle.

R.

Rapunculus alpinus petræus cæruleus foliis flori substratis longis angustioribus. Radix est crassa, ad dimidii pedis profunditatem fissuris rupium in-

infixa, saporis mucilaginosi, subdulcis aliquando media sui parte tumida, radicum Asphodeli instar. Ex una tali radice surgunt capita aliquot, quæ statim demittunt folia, ex lata subrotunda basi in acutum mucronem desinentia, violæ Marianæ instar, ad margines serrata pediculis palmaribus & dodrantalibus fulta: e quorum medio caules surgunt dodrantales & pedales foliis, per longa satis intervalla vestiti, sensim angustioribus inferioribus quidem pediculis etiam longis insidentibus, superioribus verò cauli immediatè appressis, angustis, longitudine sua inferiora æquantibus, imo superantibus: Folia omnia sunt tenuia, glabra vel exili hirsutie aspersa, uti quoque caules, & modicè serrata. Capitulo florum cœruleorum subrotundo substrata sunt foliola quædam inæqualis longitudinis, longissimum est sesquiunciale vel biunciale, lineam latum, sine serratis marginibus. Varietas est hæc *Rapunculi alpini corniculati*. C. B. *seu Rapunculo comoso spicato aliquatenus affinis ex Baldo*. J. B. uti & sequens. *Rapunculo* suo *corniculato* radices grumosas vel tuberosas adscribunt Pona & C. B. nostri Rapunculi, cujus radices sunt prælongæ, crassæ, ita sæpe in capita extuberant, ut pro grumosis facile accipi queant; oportet autem studio eradicare integram hanc plantam, nec solis manibus è fissuris rupium protrahere.

Rapunculus alpinus corniculatus foliis ab imo caule ad summum angustioribus. Ima folia, quæ è radice prodeunt, vix unciali pediculo pendent, latiora quidem superioribus sunt, & per ambitum serrata, sed prope pediculum vix duas sunt lineas lata, semunciam longa, quæ caulem vestiunt inferiora, semunciali vel unciali pediculo sunt nixa, vix lineam lata, sesquidigitum longa, quæ sequuntur ejusdem structuræ alia cauli applicita per longa satis intervalla, omnia raris denticulis serrata, qui etiam conspiciuntur in foliis flori subjectis. Uterque è rupium Rhæticarum fissuris prodit in via Mala & Anderam inter ac Spelugam.

Rubus alpinus humilis. J. B. *Chamæ rubus saxatilis*. C. B. circa Thermas Fabarias; fructum habet coloris miniati, saporis acidiusculi, grati, baccæ nunc simplices pisiformes, nunc binæ, nunc plures ad sex usque conglomeratæ, eidem calici Pentaphyllo insidentes, quibus singulis inest semen oblongum.

Ruta muraria alpina latifolia. Tour. *Adiantum album crispum alpinum*. Schwenkf. jungi debet *Adianto albo florido seu Filiculæ petreæ crispæ* Raji Hist. 153. imo & *Adianto albo petræo Rutæ murariæ accedenti* J.B. III. 735. ac in consortium trahi Rutæ murariæ fortè affinis *Adiantum album crispum alpinum* Schwenck. J.B. III. 732. distinguenda tamen hæc planta à *filicula alpina crispa*. C. B. quippe quæ foliola habet rotundiora, minora, cauliculos minores, & Filicis Rhæticæ instar muco vel musco fusci coloris aspersos. Circa nostram rutam murariam alpinam in descri-

ptione Raji singulatim animadvertendum, *folia esse duum generum, alia constare segmentis seu pinnulis latioribus, esseque tenuiter incisa, & Coriandri seu Petroselini crispi folia quadantenus referre; alia segmentis longis, angustis ad margines undique reflexis, & flores dictos Osmundæ regalis referentibus.* Copiosè offendi hanc plantam sub umbra saxorum in descensu Furculæ Montis ad Vallem Clavennensem.

S.

Saxifraga sedifolio flore albo multiflora. Tour. cui in itinere Anni 1703. alia sociavi synonyma, quæ mihi occurrit saxis innascens in viâ, quâ Anderâ Spelugam itur, elegans est planta polyanthos florum spicam pyramidatam gestans, caule hirsuto viscoso. flores sunt candidi pentapetali, stamina luteola, apices candidi, calyx pentaphyllos hirsutus viscidus.

Sedum saxatile Teretifolium flosculis luteis, conceptaculis seminum stellatis viridantibus, petala 5. habet lutea, apices quoque flavescentes, vasculum seminale stellatum.

Serpillum alpinum latifolium subhirsutum, Hoc quod *à serpillo vulgari majori* C. B. separo, in Alpibus Rhæticis Italiam versus spectantibus crescit, foliis supina parte saturatius virentibus, pronâ splendentibus, oblonge rotundis Majoranæ æmulis subhirsutis, viticulis lignosioribus purpurascentibus.

Serpillum latifolium hirsutum. C. B. sub hoc titulo recondo aliud serpilli alpini genus, quod radices habet numerosas, longas, lignosas & fibrosas, subfuscas, cauliculos plures etiam lignosos in cespitis formam super terram expansos, foliis cinctos oblongo rotundis, lineas duas longis, unam latis, tota planta in foliis, cauliculis & capitulis florum hirsutiè tota est obducta. In Alpibus Rhæticis, quæ versus Italiam spectant, speciatim in Valle Prægalliensi.

T.

Tanacetum alpinum odoratum. C. B. flores in summo caule veluti in umbellam disponuntur. Calyx è squamis componitur viridibus limbo nigro cinctis, Corona floris constat flosculis semifistulosis, latis, candidis, leviter sinuatis, flosculi disci medii sunt pallidi, pistillum croceum.

V.

Veronica alpina frutescens, C. B. flores aliquot in summo caule sustinet pediculis purpurantibus exili hirsutie obductis. Flos tetrapetaloides intensè Cœruleus, saturatioribus venis striatus. Stylus prætenuis cœruleus apice cinereo terminatus. Stamina duo Cœrulea, apices magni albidi, floris umbilicus quoque albet.

Ve-

Veronica spicata angustifolia. C.B. Flos ex tubo albido in 4. segmenta panditur dilutè cœrulea, stamina & apices sunt concolores, apices pro ratione floris satis magni.

Viciæ pulchrum genus multifolium, sive Galegæ species quibusdam. J. B. II. 316. paucis Botanicis cognitam hanc plantam, & J.B. ipsi ex sicca saltem descriptam, veluti ex orco revoco potius, quam ut novo baptizem nomine. Planta est cubitalis & bicubitalis, passim in Alpibus, speciatim supra Thermas Fabarias obvia, caule striato, cujus geniculis, binis foliis stipatis, prodit juxta costam foliosam, foliis oblongis & oblongo rotundis glabris, in acutum mucronem vulgaris viciæ instar terminatis, rarò tamen conjugatis, constantem, in capreolos desinentem, prodit pediculus dodrantalis, foliis ipse nudus, sustinens spicam florum elegantium uno versu dispositorum. Sunt hi albo virides, lineis cœruleo purpurascentibus pulchre intus præsertim striati, Galegæ magnitudine, calyci insidentes in quinque acutos mucrones terminato. Apices stylis albis insidentes sunt flavi exigui. Pistillum abit in siliquam uncialem tres lineas latam, compressam, rotundis tribus vel quatuor seminibus fœtam. Caules sunt crebro geniculati.

Virga aurea montana minor. Bocc. flores integros, cum staminibus & flosculis mediis fistulosis habet luteos, vel aurei coloris.

FINIS.

Fig. 17.
Fig. 18.

Fig. 27.
Fig. 28.

JOHANNIS JACOBI SCHEUCHZERI,

Tigurin. Med. Doct. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolin. & Socc. Regg. Anglic. ac Prussic. Membr.

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

SIVE

ITINERIS ALPINI

Descriptio Septima,

ANNI MDCCIX.

Nunc primum Edita.

ITER ALPINUM SEPTIMUM,

ANNI MDCCIX.

Sapientissimum illud Poëtæ, invitâ nihil agendum Minervâ, *si ullibi, locum certe invenit in historiâ Naturali Regionibus speciali, imo omne fert punctum in perquisitione Naturæ Helveticæ. Non sola hîc sufficit inclinatio, non solæ expensæ, non soli labores, sudores, non fundamenta physica sola. Inclinatio sine sumtibus vanus est impetus, sumtus sine notitiâ in cassum adhibentur, notitia sine laboribus, sine excursionibus inania gignit Cerebri figmenta; Jungenda simul hæc omnia, coadunanda, pro extruendo ædificio firmo. Desiderio associanda perennis applicatio, judicio continuatæ vires. Ita secundo vento, & affluente Mari securi intremus portum. Hæc considerans inde à tribus fermè annorum lustris, ex quo tempore Historiæ Naturalis Helveticæ opus in me suscepi, animum meum nutrivi non interrupto scientiæ hujus desiderio, excursiones institui quotannis, ut autopsiæ inædificarem structuram historiæ ipsius. Quo autem successu tot labores fuerint suscepti, tot itinera per Montium altissima juga, & profundissimas valles peracta, monstrabit aliquando, quod DEO volente sub amplissimo Magistratus Tigurini protectione elaboro opus Historiæ Naturalis Helveticæ, cujus ne quidem lacinia est præsens itineris Alpini descriptio, quæ*

quidem lapides aliquot & arenam, & Trabeculas confert ad ædificium ipsum extruendum.

Alpinus Amœnus Prospectus.

Die 25. Jun. quo Lacui Tigurino me concredidi *Hörgam* Navi, & *Tugium* equo petiturus, horâ 5. matutina fuit Barometri altitudo in meo Museo 26. digg. 6¼'''. Paris. cœlo sereno. Navigantium oculos mentesque mirum in modum recreat amœnissimus in Alpes Suitenses, Glaronenses, & Rhæticas prospectus. Non hic è vestigio surgunt immensæ altitudinis juga, non percellunt formidine minantia casum saxa, procul abest omne, quod metum incutit, spectantur eminus secure, quæ cominus sunt horrori, gradualis est, quem natura sibi amicum habet, & familiarem, à collibus ipsis viniferis, frumentive feracibus ad altissimas sterilesque cautes, æterna Nive glacieve obsitas, *prospectus*.

Quæ ad ripam lacus Tigurini sunt observanda, alibi exposui, speciatim *in Itinere Alpino Anni* 1703. impensis regiæ Societatis Anglicæ Londini edito, ubi quoque prostat Examen *Aquæ sulphureo-bituminosæ Ruschliconensis*, quæ nunc, felicibus forsan auspiciis recoli incipit, & ad usum trahi, per sesquisæculum, & ultra fortè, neglecta. Ita & Aquæ suos patiuntur manes, suas vicissitudines, pariter ac vestes, homines ipsi, eorumque actiones. Vereor tamen, ut ab usu in affectibus cutaneis, ulceribus, debilitate membrorum, morbis arthriticis probando, transeatur ad abusum, usum ipsum internum, & externum ipsum in affectibus, quibus non convenit.

Aqua Ruschliconensis.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum. Fluit hæc aqua per solum Cespitum bituminosorum seu Turffaceum, si ita loqui licet, ut conjectare liceat, assumere Aquas alias fontanas in transitu per tale solum particulas sulphureas bituminosas. Aurum aquæ huic injectum in colore suo exaltatur, Argentum verò aliquantum denigratur. Conf. *Hydrograph. Helv.* p. 310. Supra *Horgam, Hörgen*, ubi appulimus, trihorio peracto, pagus est *Käpfnen, Käpfnach*, supra quem vena est Lithrantracum examinata superiori anno à me sub præsidio Prænobilis & non Senatoriâ duntaxat dignitate, sed variis muneribus Inclyti Domini *Jacobi Escheri*, post ad summam Consulis dignitatem evecti,

jussu

jussu Magistratus Amplissimi Tigurini, qui perquisitione Naturalium rerum combustibilium, intra nostræ ditionis confinia existentium, Turffæ speciatim & Carbonum fossilium exactâ prævenire & subvenire voluit ligno, Carbonumve Annonæ, nec id quidem invitâ fortunâ, infidoque successu. Meretur historia rei eo modo narrari, quo fuit peracta. Decretum, quo mandabatur inquisitio à numerosiori, qui ex Ducentum viris componitur, Senatu exaratum fuit d. 19. Jul. Anni præteriti 1708, & ante finem ejusdem anni effectui ita datum, gubernante prælaudato Dno *Eschero*, cujus industria pro communi bono plenis semper vehitur velis, ut satis fuerit Ampliss. Magistratui factum, & multa detecta, quæ usui erant futura populo, in Urbibus & agris Reipublicæ Tigurinæ degenti, sudes quidem in oculis vicinorum, à quibus hactenus maximam subsidiorum combustibilium partem coëmere necesse habuimus.

Vena Lithantracum Horgensium.

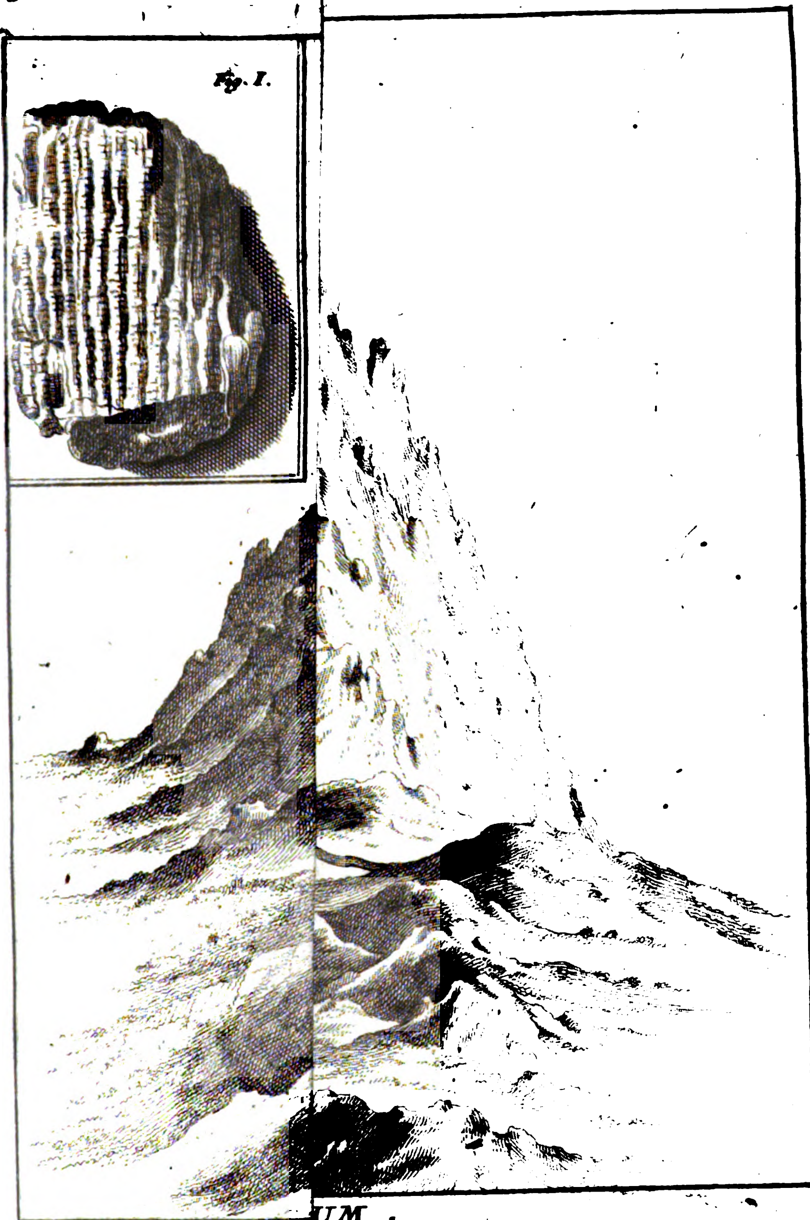
Venæ *Lithantracum* indicia prostabant passim *Horgam* inter & *Käpfnacum* Pagos, *an dem Meilibach, Aabach im Aatobel*, in pratis ipsis & agris, humiliori & decliviori loco sitis. Haud difficulter verò ex collatione locorum colligi potuit, esse hoc unicum Carbonum fossilium stratum arcuatim per totam montis longitudinem protensum. *Im Aa tobel* vena fuit bipollicaris, pedis unius interjecto spatio infra eam alia, tripollicaris; paucis digitis infra hanc alia crassior 8. digitorum, ut integra si continua foret vena æstimari possit 13. digitorum, vel in circa pedis unius. Strata summa media, & ima sunt saxea, Carbones ipsi tecti immediatè strato terreo nigricante, quod ipsorum ferè Carbonum consistentiam & formam habet, nec paucis partibus sulphureis est intermistum, nimia tamen terrestrium particularum copiâ, quæ ignem suffocat, abundans. Infra imam Carbonum venam 4. pedum profunditate occurrit Marga, nigro-cinerea, prægnans cochleis conchulisvè marinis, quales in fodinis Lithantracum Anglicis quoque reperiuntur, Diluvii, ut strata ipsa, indices, & reliquiæ. Offendimus quoque in inferioribus Carbonum stratis ipsis Carbonibus intertexta Testaceorum contusorum fragmenta innumera, colore candida, veluti ab igne calcinata.

Ex innumeris frustis Lithantracum occurrit quoddam non

massulatim concretum, sed in forma culmorum plurium in fasciculos congestorum, uti indicat *Fig.* I. Apud scriptores Historiæ Naturalis, si circumspicio, occurrit ad rem præsentem faciens *Alcyoniis accedens fasciculus, seu geniculatus lapis fasciatim manipuli frumentarii ritu coalitus, inter Entrochos & Alcyonia ambigens. Luid. Lithoph. Britt. Lond.* n. 105. *An virgultum corallinum Beaumontii, Act. Philosoph.* n. 150. Fig. 26. nec non *Brush-Iron, & Brush-Iron ore,* vena Ferri, quam depingit *Grew. Musæ. Societ. Reg.* Tab. 22. & his verbis describit, pag. 330. *It consisteth of strait round, long styria, about the thickness, of a small knitting-Pin, bolt upright, like the bristles of a styff Brush, or the Teeth of a Wool Comb.* Carbonibus fossilibus Horgensibus intermixti sunt *Pyritæ,* ex eorum genere, quos *parentes succorum* vocat Kentmann Nomenclat. fossil. p. 82. b. Efflorescit enim ex his nostris pyritis, si humido exponantur aëri, alimentum formâ pilorum cinereorum, imò & soli diu expositi collabuntur in cineres, venia sit verbo, atramenti seu vitrioli feraces, quod inde per varias operationes elici potest, cœruleo-viride. Estque hoc *Vitriolum viride optimum Hungaricum viribus æquans, cujus minera prope Horgam ad locum Käpfnen eruitur, minerâ seu terrâ hac vitriolatâ aëri expositâ, brevi tempore album tenue, die Kupfer* Wasser blume *emergit. Wagner Hist. Nat. Helv.* p. 335. Elicui ego ex vena hac pyrite vitriolica, quæ per decennium ferè jacuit, magno studio ad solem calcinata, & hinc undique efflorescente ℥ 285. Vitrioli ℥ 43.

. . . . nondum tamen examinare licuit, an Vitriolo huic aliquid intermixtum sit aluminis, cujus præsentiam conjecto ex sapore subdulci.

Commisi quoque examini ignis Lithanthraces nostros Horgenses, & per Retortam prolicui spiritum forte odoris fœtidi, sulphurei, coloris rubelli, in quo sese ad fundum præcipitavit Crassamentum nigerrimi coloris mucilaginosum, & magis resinosum in aqua & spiritu vini resolubile. Innatavit eidem liquori, cuticula ejusdem materiei eò ferè modo striata, quo frustum Lithanthracinum supra memoratum fasciculatim concretum,

Tugium

Campanarum, in vico Baar, Inscriptiones.

Fig. 1

cretum, ut suspicari liceat, annon id ipsum concreverit ex crassamento tali materiæ Carbonum, dum fluida adhuc fuit. Spiritus Lithantracum, cum spiritu nitri affuso admodum effervescit, cum solutione facchari saturni in aceto destillato ad fundum præcipitat materiam grisei coloris copiosam: cum aceto destillato, aliquid pulveris fusci: cum sale Tartari nullam patitur mutationem. Carbonum fossilium frusta grossè contusa impastavi cum luto, experturus usum in furnis Chymicis, & sub camino, qui ex voto succedit, & foetidum Carbonum ipsorum odorem non parum temperat. *Pastilli* hi in aqua frigida extincti reddunt eam Schinznacensibus Thermis odore, & forte usu similem: nigrum verò ex affusâ solutione filtratâ Pyritæ Horgensis anteà memorati.

Invitaret me loci materiæque affinitas ad Turffam, seu *cespites bituminosos*, qui nunc magnâ copiâ nec exiguâ usus in civitatem & agrum redundaturi spe, effodiuntur haud longè à Lacu Tigurino, ad Coenobium *Ruti*, nec non ad *Lacum Felinum*; sed adeo ampla est observationum, quas hactenus circa Turffam collegi, seges, ut malim illas reservare in aliam occasionem.

Nunc iter nostrum prosequimur juxta *Balneum Valtersuilanum*, descriptum in ἐφημ. A°. 1705. & *Schweitzer. Naturgesch.* Tom. II. p. 1. petituri *Tugium, Zug*, septimi Cantonis oppidum primarium, ubi horâ 3. p. m. Barometri altitudo fuit, coelo turbido 26". 6"'. & post pluviam h. 6. 26". 4½"'. Tiguri cecidit pluvia modica ¼"'. Paris. *Tugium.*

In vico Baar Campana una ex maximis hanc habet inscriptionem. *Campanarum, in vico Baar, Inscriptiones.*

O ✠ REX ✠ GLORIE ✠ VENI ✠ NOBIS ✠ CUM ✠ PACE ✠ ANO ✠ 1465. maxima sequentem.

IN DER EHR GOTTES UND MARIAE LAÜTET MAN MICH. ALLE TODTEN BEWEINE ICH. ALLE UNGEWITTER VERTREIBE ICH. IN DER EHR S. MARTIN WEICHT MAN MICH. AUS DEM FEUR FLOSS ICH. MORITZ SCHWARTZ VON LUCERN GOSS MICH. A°. 1597.

Tugii

Tugii Antiquitatis Monumenta.

Tugii observavimus sequentia Antiquitatis monumenta, usui Historiæ potiùs quàm Physicæ inservitura.

D. Oswaldi Templum.

In templo D. Oswaldi ad dextram portæ primariæ legitur.

Justus erat Karolus, Konstantinusque devotus
Clemens Ludovicus, Henricus corpore castus.
Templa DEO fundant, ea dotant, idola calcant
Auctores Fidei pugiles pro Nomine Christi
Hæc quia fecerunt
Intrare Polos meruerunt.

Sub ipsa porta visuntur Effigies horum Imperatorum; ad dextram S. KONSTANTINVS M. S. KAROLVS M. S. LVDOVICVS. S. HENRICVS Imp.

Ad lævam legitur.

Melchior ex gente, cum Balthasar ob Oriente
Et Caspar comite venerunt sidere Duce,
Quem solum quærunt Ephrata monstrat eum
Dona sibi dantes aurum cum Thure libantes.
Diis myrrham sociant, proni sua corpora curvant.

In ipso templo visuntur

Statua Equestris.

Statua Equestris lignea, sub quo Clypeus Angliæ insignia ostendens, circa quem legitur. SANCTVS OSWALDVS REX ANGLIÆ PATRONVS HVIVS ECCLESIE. Figura Oswaldi regium ostendit amictum, & caput coronâ redimitum.

Epitaphia Familiæ Zur Lauben.

Epitaphia per-Illustrium quondam D^n. D^n. Generosissimæ familiæ Zur Lauben L. B. de Thurn & Gestelenburg, in hac D. Oswaldi Ecclesia quiescentium.

Non ingratum erit Lectori φιλοίςορι Illustrissimæ hujus familiæ, de Patria & Rege Christianissimo multa promeritæ Fata ex Epitaphiis, quæ descripsi, perscire.

BEATVS I. ANTONII *Filius, Tugiensium Ammanus* CAROLI. IX. HENRICI III. *Galliæ Regum Regalis custodiæ Capitaneus; hic semper infracto stetit animo pro DEO & Patria contra Religionis & Regiæ dignitatis hostes, candorem animi effusione sanguinis sæpius purpuravit.* CAROLVS IX *in fortitudinis Tropheum, fideique signum Sublaubiano stemmati implantavit Lilium, Franciæ decus & insigne,*

insigne, primus motor omnem movit lapidem, ut de vivis Seraph. Ord. lapidibus Domus DEI *Tugiæ ædificaretur, Choro & altari summo propriis expensis constructo: Legationes, fœdera, amicabiles compositiones beatè semper terminavit, sed nunquam beatius quàm Anno* 1596. *d.* 18. *Dec. ætat. suæ* 63. *dum obiit & abiit ad Beatos Beatus.*

Vivere mundo mori est, mori mundo vivere.

Quiescit hic sepultus CONRADVS BEATI *Filius, Christianissimi Gallorum Regis* LVDOVICI XIII. *Ordinis S. Michaelis Eques, Regalis Custodiæ Capitaneus, Tugiensium Ammanus, qui vigilans, agens, atque consulens,* DEO, *patriæ & amicis inserviens, in vivis non quievit, ut resurgens felix in æterna quiete requiescat. Obiit d.* 31. *Martii* 1629. *ætatis suæ* 58.

Ingressus viam universæ Carnis transiit.

A°. 1650. *d.* 5. *Oct. Starb der Hoch adeliche und Generose* HENRICVS CONRADI *Sohn, Königl. Majest. zu Franckreich Kammer Edelmann, und Leibguardi Hauptmann, seines alters im* 43. *jahr. Gott begnade die Seel.*

Nosse cupis lector, Tumulo quis conditus isto,
Ah! jacet hic Patriæ vera Columna suæ,
Multa tulit fecitque sua, sudavit & alsit
Pro patria, Patriæ quis neget esse Patrem?
Nunc jacet & taceat, licet hic post funera virtus.
Hic loquitur Patriæ, quid? memor esto mei.

BEATVS CONRADI *filius, Regis* LVDOVICI XIII. *Regalis Custodiæ Capitaneus, Tugiensium Ammanus, obiit d.* 2. *Maji* 1661.

Hoc custode, Argo, Patriæque parente beato
Nonne beata parens urbs Tugiensis eras.

HENRICVS BEATI SDI *Filius, Galliarum Regis* LVDOVICI XIV. *Regalis Custodiæ Capitaneus, supremæ Vigiliarum Tugiensium Præpositus, Præfectus quondam Badenæ, obiit* 2. *Maji* 1676. *æt. suæ* 55.

Quid Lacrymas fundis, vel cur suspiria lasso
Pectore deducis nobile stemma tuo.

Nam placet excisum fatali vulnere frondem
Fungenti Lacrymis fonte rigare tuam.
Nil opus, his tua frons etiam post fata virescet,
Insita nam superum frons tua vivit agris.

Hic jacet extinctus Fato BEATVS JACOBVS BEATI SDI *Filius, Dominus in Hembrunn & Anglicken, Eques, Tugiensium Ammanus, in Conflictu Vilmergensi 1656. supremus Vigiliarum Præfectus, ac liberæ Provinciæ Capitaneus Generalis. vixit 74. annos 4. mens. 18. d. devixit 21. April. 1690.*

Noctes atque dies vixit Patriaque DEOque
Vivat ut æternos jam sine nocte dies.

BEATVS CASPARVS BEATI JACOBI *Filius, Dominus in Hembrunn, Anglickon & Neuhenbach, SS. Mauritii & Lazari ac Regalis Ord. S. Michaelis Eques, liberæ Provinciæ Capitaneus Generalis, Primi Illustrissimi S. R. I. Principis Murensis primus Marschallus hæreditarius, Tugiensium Ammanus, genere, genio, ingenio, Reges, Principes, Patriam, Palladem, Martem in sui favoris triumphum duxit, morte tandem pallida in hunc Tum. ductus d. 15. Apr. 1706. Æt. 62. mens. 9. d. 3.*

BEATVS JACOBVS HENRICI II^di^ *Filius, Comes de Wylerthal in Alsatia, Eques Ord. S. Ludovici, Colonellus locum Tenens Generalis Regiarum Copiarum* LVDOVICI M. XIV. *quem Gallia, Italia, Flandria, Catalonia, Hibernia, victoriosum agnovit militem & gloriosum sanguine & virtute, Illustrissimus Generalis Hochstädtiano in Conflictu acerrimè confligens septeno ex vulnere occumbens, non succumbens, generalem primum subiit mortis legem 21. Sept. Ulmæ Corpus Ecclesiæ P. P. August. Pectus Tugio, Animam tradidit Cœlo. 1704. æt. suæ 48. mens. 6. d. 3.*

Hier ruhet die Woledelgebohrne Frau Maria Margaretha Pfeiffer van Weyer, Weiland Herren, Hernen, Ritter und Amman, BEATI JACOBI *Zur Lauben vom Gestelenburg Ehegemahel, starb den 1. April 1705. æt. 70. jahr.*

In eodem hoc templo extat altare multa arte è ligno, à Figurino, ut ajunt, cive, ante bina fontè secula sculptum, repræsentans Historiam filii cujusdam unici in Hispania capite trun-

truncati, & Tugii resuscitati, vi intercessionis factæ à D. Jacobo, qui innocentem filium parentibus reddidisse perhibetur.

In templo Parochiali visitur eodem sculptore fabricatum Altare; accedit hic labor ad tempora & peritiem Alberti Düreri, & sui generis Magistrorum. Circa Campanam leguntur hi versus,

Festa Colo, plango functos, fulgura frango.

A°. 1619.

Aus hitz und feür bin ich gflossen,

Peter Fueslin von Zurich hat mich gossen.

S. Michaeli. S. Wolfangus. S. F. S. Theodulus. S. Baschia. S. Christophorus. S. Carolus Borromeus. S Salvator. S. Peter. S. Barbara. S. S. Maria. S. Catharina. S. Oswald. A°. 1404.

In orbe quodam vitreo legitur,

M. Joh. s. Schönbrunn Rect. & Decan. in Zug, & Canonicus Thuricensis.

In Cœmitorio inter alias cruces visitur hæc inscriptio Centenarii.

Erreicht hab ich das 100. *jahr,*
50. *davon im Rath ich war.*
Erzeugt hab ich 15. *Kind,*
Deren noch 9. *bei leben sind,*
Kindskinder und der Enkel zu'mal
Sind 150. *an der Zahl.*
Von disen viel in Geistlichem stand,
Gott helff uns zamen ins Vatterland.
Joh. Caspar Landtwing gestorben A°. 1701.

A°. 1435. d. 4. Martii horâ 5. pomeridianâ in *Lacum Tugiensem* submergebantur duæ ædium series, & 60. interiere homines. *Stumpf. Chorogr. Helv.* L. VI. c. 31. *Sprenger. Chron.* ad h. a. In memoriam hujus infortunii extat ad ædem Telonii, *am Zollhaus*, sequens inscriptio, in Cruce: *MCCCCXXXV. Da gieng Zug unter, und ertranck Schreiber Wickhart.*

Die 26. Jun. h. 5. a. m. fuit Tugii Mercurii in Barometro altitudo 26". 6"'.

Lacu Tugiensi trium horarum spatio trajecto *Immenseam*, quæ Ditionis *Suitensis* est, venimus, & mox per Isthmum

dimidiæ horæ *Kußnacum* vicum, ad Lacum IV. Civitatum Sylvestrium situm, ubi nunc templum extruitur ex Tofo foliis arborum subinde prægnante, qui effoditur ad Pagum *Greppen*.

Campana Inscriptio.

Circum Campanam hujus templi legitur,

Alle abgestorbne beweine ich,
Und alle ungewitter vertreibe ich,
Zu der Ehr Gottes und Mariæ laütet man mich,
Aus dem feur floss ich,
Moritz Schwartz von Lucern goss mich. 1597.

Circa aliam,

Te matrem pietatis opem efflagitat orbis,
Subvenias famulis, o Benedicta, tuis.

Fusor idem qui ante.

Hic Lacui nos commisimus, Lucernam petituri. Ejusdem verò diei vesperâ attigimus, *Stationem, Stationum, Stansstad*, ubi Barometri altitudo fuit 26″. 1½‴. cœlo nunc sereno, nunc pluvioso. Tiguri aër fuit hoc die Nubilus subserenus. Barometri altitudo h. 1. p. 26″. 6‴.

Die 27. Jun. Lacu Vectore venimus *Alpnacum, Alpnach*, ubi pariter atque in Stansstad statio est Subsylvanorum. Hinc per Pagos *Schlieren, Kägisweil, Sarnam, Sarnen*, qui vicus primarius est Suprasylvanorum. Distinguitur namque *Subsylvania* integra in *Suprasylvaniam, Underwalden, ob dem Wald*, & *Infrasylvaniam, Underwalden nidt dem Wald*, cujus vicus primarius est *Statio, Stantium, Stantz*. Mercurii altitudo bono manè in Stansstad fuit ut heri sub vesperam 26″. 1½‴. Sarnæ vero h. 10. a. m. 26″. 2‴. cœlo pluvioso. Tiguri toto hoc die 26″. 5‴. manè quoque lapsa pluvia 1¾‴. Paris. *Sarnæ* commisimus nos *Lacui Sarnensi, Sarner See*, appulimus autem semihorulæ spatio *Saxulam, Saxlen*, visuri templum, ubi sepultus,

Templum Saxulæ.

vastæ pius incola Eremi
Nicoleos, qui uno & viginti sobrius annis,
Nil potus esusque tulit, mysteria cœli
Edoctus, sacro vivebat corpore Christi.

Canente *Glareana*.

Ornant

Der Brunig berg
Sonnenberg
im Stalden
Sarnen
Saa
brucke

dimidiæ horæ *Kusnacum* vicum, ad Lapidem IV. Civi...

Camp Inscri

Templa Saxula.

Ornant hoc templum Columnæ *marmoreæ nigræ venis albis* distinctæ, quod marmor huc asportatum fuit ex Valle *Melchana, Melchthal.*

Supra portam Templi hujus Magnifici, in honorem Eremitæ Beati Nicolai A°. 1678. extructi, & A°. 1684. inaugurati legitur hæc inscriptio,

D. O. M.
ET B. NICOLAO VON FLVE
PIORVM OPE ET AVXILIO CONSTRVCTVM
A°. 1678.

In marmoreo sepulchro ante altare jacent ossa B. Nicolai à Capucinis huc A°. 1679. transportata:

Epitaphium hoc legitur meritis tanti viri vix respondens.

Allhier rubet die Gebein des seligen Bruder Clausen von Flue, dahero gesetzet, da man dise Kirchen gebuwet. A°. 1679.

Monstratur hic Semi Sancti, (Canonisationem enim integram obtinere nondum hactenus valuerunt insignia viri merita) vera, quam corpore gestavit tunica: cum hac inscriptione rhythmica, alpestrem Poëtæ, quisquis ille fuit, conditionem ac eruditionem redolens.

Das is das recht und warhaft Kleid
So Bruder Claus hat angetreit
Am blossen leib, Gott dient mit fleiss
Glebt zwanzigthalb Jahr ohn menschlich speis.
Den Rock ihm g'schenkt und geben hat,
Ein Burger z' Lucern in der statt,
N-Utenberger ward genant,
Dem Bruder Clausen wolbekant,
Verehrt ihm den umb sein den alten,
Der heutigs tags noch auch wird b'halten,
In hoher reverentz und ehren,
Z' Lucern bey Jesuiter Herren.

I H S

Legitur ibidem Precatiuncula ejus quotidiana, Homine Christiano, DEO devoto, perdigna.

O mein Gott und Herr, Nimm mich mir, und gib mich gantz eigen dir. O Herr, gib alles mir, was mich fördeꝛet zu dir. O mein Gott und Herr, nimm alles von mir, das mich wendet von dir.

Quæ de Viri hujus, vitæ *Sanctimonia valde insignis*, quem primis *Eremitis*, *viris sanctis & bonis* accensent ipsi majores nostri *Bullingerus*, & *Hospinianus*, & alii, Inedia, vita, memoratu sunt digna, contraxit ἐγκώμιον noster Eruditione ampla & profundâ insignis *Joh. Jac. Hottingerus* S. Th. P. *Histor.* Ecclesiast. Helvet. vernaculo Idiomate edita, Lib. v. p. 477. &c. ad Ann. 1481.

Sarnæ in muris passim vidi *Lapidem* illum *Frumentalem*, quem fusius descripsi in Specim. *Lithogr. Helvet.* p. 30. sub titulo: *Lentes lapideæ striatæ, utrinque convexæ, vitreis figurâ similes, in massa lapidea vario sub schemate conspicuæ.*

Lacus Sarnensis trajectus *Sarnâ Gisswilam* usque est 2½. horar.

Gisswila, *Gissweil*, Pago adjacet *Lacus* vel Lacuna potiùs, *Gisswilanus*, *Gissweiler See*.

Gisswilâ ascenditur per acclivia ad pagulum *Keiserstul*, cui adjacet *Lacus Lungeranus*, *Lungern See*.

Pagus Lungern.

Hunc horæ spatio trajecimus, pernoctaturi in Pago *Lungern*, Subsylvaniæ ultimo, ubi vesperi appulimus horâ 6. ab Imbre lapso benè madidi.

Fuit Barometri altitudo 25''. 3'''. Tiguri lapsa quoque fuit vesperi pluvia 1½ lin. & per noctem secutam largior 4¼'''. continuavit quoque per noctem in Pago Lungern Pluvia.

In Tabula Mariottiana respondent Altitudini Mercurii supra Mare.

	dig.	lin.	toif.	ped.
In Stansstadt . . .	26.	1½.	245.	1.
Sarnæ . . .	26.	2.	239.	1.
Differ. inter Sarnen & Stansstad			6.	0.

In

	dig.	lin.	toiſ.	ped.
In Lungern	25.	3.	365.	1.
Tiguri	26.	5.	205.	4.
Differ. inter Tigurum & Lungern			159.	3.
Differ. inter Lungern & Stansſtad			120.	0.

In Tabula Caſſiniana.

	dig.	lin.	toiſ.	ped.
In Stansſtad	26.	$1\frac{1}{2}$.	269.	$\frac{1}{2}$.
Sarnae	26.	2.	262.	1.
Differ. inter Sarnen & Stansſtad			6.	$5\frac{1}{2}$.
In Lungern	25.	3.	423.	3.
Tiguri	26.	5.	221.	4.
Differ. inter Tig. & Lungern			201.	5.
Differ. inter Lungern & Stansſtad			154.	$2\frac{1}{2}$.

Omnia hæc ſalvo errore Experimenti & calculi ipſius. Cœlum quippe admodum fuit inconſtans, ut ei minus fidere queam.

Die 28. Jun. h. 6. mat. cœlo inconſtanti pluvioſo fuit Mercurii altitudo 25. $2\frac{1}{2}$. Tiguri h. 8. cœlo quoque dubio 26. 5. ubi forte non attendenda venit dimidia lineæ differentia inter hodie & heri, quandoquidem Barometrum noſtrum Lungeranum facile potuit ſubſediſſe per noctem $\frac{1}{2}$ lin.

Lungerâ poſtquam diſceſſimus, aſcendimus ſenſim Montem *Brünig*, Subſylvanis atque Bernenſibus conterminum, ubi fuit Mercurii altitudo 24. 4. quibus reſpondent *Mons Brünig.*

In Tab. Mariott.		In Tab. Caſſin.	
toiſ.	ped.	toiſ.	ped. ſupra Mare.
495.	5.	605.	10.

Collatis his menſuris cum altitudine

Lungeranâ ſuppoſitâ		25.	3.
365.	1.	423.	3.
& Tigurina		26.	5.
205.	4.	221.	4.
manent			
130.	4.	177.	3.

pro differentia inter Pagum Lungern, & Montis Brünig eam ſummitatem, quæ tranſitur,

&

&

290. 1. 383. 2.

pro differ. inter Montis Brünig supremum transitum & Tigurum,

nec non

159. 3. 205. 5.

pro altitudine differentiali inter Lungern Pagum & Tigurum, conferenda cum supra scripta.

Ex Monte Brünig descendimus porrò ad Pagum ditionis Bernensis, *Brientium*, *Brientz*, per declivitatem *Rufiberg*.

Pagus Brientium. Brientii h. 11. fuit Merc. Alt. 25. 10. cœlo adhuc inconstanti. Lungerâ Brientium æstimatur via 3. hor. ad 4. Brientianæ altitudini Barometr. respondent

In Tab. Mariott. Cassin.

284. 3. 318. 3.

Collata cum Lungeranâ

365. 1. 423. 3.

& Tigurina

205. 4. 221. 4.

dat

80. 4. 105. 0.

pro differentia inter Lungeram & Brientium, quibus scil. hexempedis, pedibusque altior est Lacus Lungeranus Brientiano,

&

80. 5. 96. 5.

pro differentia inter Brientium vel Brientianum Lacum, & Museum meum Tigurinum, quibus scilicet Brientianus Lacu altior est meo Museo.

item

159. 3. 201. 5.

pro differ. inter Lungeram altiorem & Tigurum depressius.

Oppidum Underseen. Hoc die *Lacu Brientiano* ulterius vecti venimus *sub Lacum*, *Underseen*, quod oppidum Arolæ, quæ Brientianum inter & Thunensem Lacum jacet, mediæ jucundissimo situ locatum, certis suis privilegiis, Sculteto moderante, Ampliss. Senatus personam referente, gaudet.

Est

Est Brientianus, Brientius lacus, der Brienzer See, Thunensi longè sævior, quia editioribus montibus clausus. *Lacus Brientianus.*

Capiuntur in hoc Lacu certi pisciculi delicati, *Brientzling* dicti, distinguuntur autem hi in *Majales* & *Augustales*, *Meyen* & *Augsten Brientzling*, quorum illi minores, hi majores. Fert idem Lacus Truttas prægrandes, quæ prope Cœnobium *Inter Lacum, Hinter Lachen* capiuntur versus Autumnum 20. ad 30. libr.

Ast memorabilis magis est captura Albularum cœrulearum, quas *Allböke* nuncupant, & *Bernam* usque vehunt; videntur autem hi pisces iidem esse cum *Ferra Lacus Lemani Pisce descripto Rondelet. Gesner.* p. 35. *Lavareto persimili Willougby Ichtyolog.* p. 185. In profundo Lacus Thunensis degunt, ast versus æstatem Anadromi fiunt, delectaturi, ut videtur, aquæ Glacialis, quæ ex Grindelia Valle in Brientianum Lacum effluit, frigore: Hinc Arolæ, quæ binos Lacus, Brientianum & Thunensem jungit, ductu gregatim, & maximâ copiâ ad oppidum usque *Sublacum, Unterseen* pergunt, ibi vero aggere interjecto sistuntur, & nassis, retibus, aliisve modis capiuntur, maximo Præfecti Inter Lacensis, atque Sculteti Sublacensis, qui priscaturæ præcipuas partes habent, emolumento.

Horâ 6. vespertina hujus diei fuit in oppido *Underseen* Mercurii altitudo 25. 9. unâ sic lineâ minor Brientianâ, cœlo dubio.

Hic loci Sculteti munere nunc fungitur Vir Nob. Dn. *Joh. Jacobus Grofs*, cujus Filius Dn. Capitaneus *Emanuel Grofs*, peculiari amicitiæ vinculo mihi est obstrictus; confecit is Tabulam *Comitatus Neocastrensis* specialissimam.

Ex Manuali Sublacensi excerpsi sequentia circa ordinem Scultetorum.

A°. 1352. Scultetus fuit Dn. *Jacobus de Brandis.*

- 1370. Dn. *Thuring de Brandis, Baro de Weissenburg, & Dominus in Unterseen.*
- 1378. D. *Joh. de Rinckenberg*, cognomento dictus *der Pfaff.*
- 1386. Oppidum hoc Regimini *Bernensi* fuit subjectum.
- 1401. Sculterus fuit Dn. *Johannes Henricus Jonas*, Civis Sublacensis.

A°. 1490. D^n. *Simon Tendtenberg*, Civis Bernensis.
- 1573. D. *Joh. Rodolfus Sager*, posteà Venner & Scultetus Bernensis.

Die 29. Jun. in Unterseen fuit altitudo Mercurii 25. 8. coelo dubio nubilo, quod ipsum dubios nos reddidit, num iter institueremus *in Grindeliam Vallem*, *ad Glaciales Montes*, *Gletscher* dictos, totâ ferè Helvetiâ celeberrimos. Pluviæ metu nos absterruerunt Nivosæ Alpes Grindelianæ Nubibus non planè, ut sereno coelo ex oppido Unterseen conspici solent, denudatæ, Nubes item circum *Nessi*, *Niesen*, montis Caput volitantes, idque quandoque obvelantes. Serenum quippe coelum Sublacensibus prænuntiat Nessus pileatus in proverbium apud illos ductus: *Wann der Niesen hat ein Hut, so ist das Wetter gut*, de quo Prognostico alibi fusius. Sed vicit, omnemque timorem discussit rarum naturæ Helveticæ spectaculum, quod abhinc non ultra 5. horas distet, videndi cupido. Accinximus igitur nos viæ, & per Pagos *Wintersweil* h. 1. *Zweylitschinen* h. 1. *Grindelwald*, h. 2. vel 3.

Montes Glaciales Grindeliani. In Montium Glacialium generali, vel etiam Grindelianorum speciali, Descriptione non ero nunc occupatus, quandoquidem hoc officio defunctus fui alibi, speciatim in Itinere Alpino A°. 1705. *Fig. II. III.* Conf. *Fig.* II. III. quæ aliquot prospectus sistunt Montium Glacialium Grindelianorum, prout eos ad vivum delineavit insignis Pictor Topiarius *Meyerus* Vitoduranus.

Mons Glacialis uterque, superior & inferior, ex postica Montis *Mettenberg* parte se se jungunt, ibique corpus ingens horribile glaciale efformant, indèque per Montium interstitia veluti crura sese dimittunt, fontesque existunt *Litschinæ* utriusque torrentis Glacialis, albæ, nigræque, (a limo, quem vehit, margaceo atro ita dictæ, sicuti prior ab Aquis Glacialibus lacteis) quæ statim infra Grindeliam Pagum unum Torrentem, *Litschina* dictum constituunt.

Mettenberg mons dictus videtur quasi medius. q. d. *Mittenberg* & *Eyger*, q. *Reiger*, quoniam Ardeæ instar præ reliquis vicinis montibus altius in Æthera surgit.

Supra montem Glacialem inferiorem mons Saxeus est foramine pertusus, per quod translucet sol die 13. Febr. Ibi-

Ibidem locus eſt, ubi nulla unquam manet Nix, ne per hyemem ipſam quidem, caloris ſubterranei, fortè ab ipſis Glacialibus Montibus retenti ac concentrati, fortè Thermarum latentium indicium.

Aqua Glaciales præ aliis abſterſivæ. De aquis Glacialibus, earum natura, proprietatibus & viribus, alibi plura expoſui; hoc unicum nunc addo, illas albidiora reddere lintea præ fontanis & fluvialibus aliis; ſunt enim ob particulas Glaciales intermixtas magis abſterſivæ.

Fons temporarius Lugibach. Haud longè a Glaciali Monte inferiori fuit ante paucos annos Fons temporarius *Lugibach*, q. d. *rivus mendax*, qui ſubinde cum impetu derepente profluit, & rurſum ſubitò ſeſe abſcondit: Annumerandus fonti illi miro *Engſtlano*, cujus hiſtoriam alibi fuſiùs expoſui. Utriuſque αὐτόπτης Teſtis eſt Rev. D^n. *Hallerus*, civis Tigurinus, Grindelianus paſtor, cujus Hypotheſis de hujuſmodi Fontium fluxu non contemnenda huc redit, latere alicubi in viſceribus terræ ſaxum planum ſupra Hypomochlium alterius ſaxi mobile, tunc demum ex altera parte ſeſe demittens, ubi ab Aquæ ſufficienti quantitate fuit preſſa, & facilis ſimul apparet ratio, cur cum impetu & ſubito prorumpat, rurſumque Aquâ defluxâ, ſaxoque ſurſum lato meatus obſtruitur.

In diverſorio Grindeliæ Vallis fuit hodie die 29. Jun. h. 2. p. cœlo dubio Mercurii altitudo 24. 4. & die 30. h. 8. a. aëre ſereno calido, 24. 5. Tiguri fuit ejuſdem diei 29. toto decurſu cœlum inconſtans, nunc ſerenum, nunc tenui pluvia irroratum, altitudo Mercurii 26. 5½.

			Tab. Mariott.	Caſſin.
In Underſeen	25. 8.	-	307. 2.	347. 4.
Grindelwald	24. 4.	-	495. 5.	605. 10.
Tiguri	26. 5½.	-	200. 0.	212. 3.
Differ. inter Underſeen & Tigurum			107. 2.	135. 1.
- - - inter Grindeliam & Tigurum			295. 5.	392. 3.
- - - inter Underſeen & Grindeliam			188. 3.	257. 2.

Die 30. Jun. ex Grindeliâ Valle reduces h. 8. mat. habuimus ibidem Mercurii altit. 24. 5.

Lacus Thunensis. Inde discedentes *Lacui* nos commisimus *Thunensi*, *Thuner See*, qui 5. horas est longus, ½. latus, & in 140. Orgyiarum profunditate Anguillas habet ac Truttas, quæ hamis extrahi solent.

A littore Lacus ad oppidum *Faulensee* trajecimus per trihorium; Hinc per pagum *Aeschi*, altiori loco situm, venimus serâ vesperâ in Pagum *Mullenen*, qui 1½. horis à statione in *Faulensee* distat.

Die 1. Jul. h. 6. a. in Pago *Müllenen* fuit altitudo Mercurii 25. 7. coelo per integrum diem constanter sereno.

Vallis Frutingensis. Peragravimus hinc *Vallem Frutingensem*, *das Frutinger Thal*, transivimusque per Kandelbruck 1. h. Kandelgrund 1. h. Kandelstäg 1. h. ubi Mercurii altitudo, h. 11. 24. 2. sumto alio Tubulo, quam quo hactenus usi fuimus. Hinc porrò per *Gemmium* montem, multis in locis nive tectum, ad speculam *Zur Dauben* 5. vel 6. hor. ubi vesperi fuit Merc. alt. 21. 3.

Tiguri toto hoc die cœlum fuit quoque serenum, & æstus intensus. Merc. altit. manè 26. 6. vesperi 26. 5½.

Nunc pro computo		Tab. Mariott.	Cassin.
Mullenen.	25. 7.	318. 5.	362. 3.
Kandelstäg	24. 2.	520. 1.	640. 1.
Zur Dauben.	21. 3.	974. 5.	1363. 3.
Tiguri	26. 6.	194. 3.	208. 3.
Diff. inter Mullenen & Kandelstäg.		201. 2.	277. 4.
Diff. inter Kandelstäg & speculam Zur Dauben.		454. 4.	723. 2.
Diff. inter Mullenen & Gemmii speculam.		656. 0.	1001. 0.
Diff. inter Tigurum & Gemmii speculam.		780. 2.	1155. 0.

Quæ

Quæ nunc inventa est Gemmii montis altitudo supra Horizontem Maris juxta hypothesin Mariotti 5849. pedd. Paris. & juxta Cassinum 8181. hæc fuit A°. 1705. quo Experimentum eodem loco d. 16. Aug. institui 5437. & 7486. Forsan differentia hæc dependet ex Tuborum, quos adhibui, varietate.

Complementum Lassitudini hodiernæ dedit via anfractuosa mirâ arte saxo incisa ex specula Gemmii montis deorsum ducens ad Thermas Leucenses, descripta & æri incisa in itinere alpino A°. 1705. *Thermæ Leucenses.*

Die 2. Jul. *in Thermis Leucensibus Vallesiæ, Leuker, Walliser Bad,* vulgo dictis, h. 10. a. Mercurii altitudo 23. 9.

Cui respondent		in Tabb. Mariott.	Cassin.
In Thermis	23. 9.	581. 4.	731. 0.
Tiguri	26. 6½.	188. 5.	202. 0.
Differ.		392. 5.	529. 0.

Cœlum utrobique fuit dubium, in Thermis demittebant se Nubes infra cacumina Montium & vesperi erat altitudo 23. 8. lineâ minor. Tiguri subinde per decursum diei pluit, vesperi verò pluvia cecidit densior. 1. lin.

Die 3. Jul. in Thermis æquè ac Tiguri rursum fuit eadem Aëris inconstantia; mane pluvia densa, Tiguri 1½. lin. vesperi cœlum nubilum dubium.

		Mariott.	Cassin.
In Thermis h. 6. a. Merc. alt.	23. 8.	594. 0.	749. 4.
Tiguri	26. 7½.	177. 5.	189. 0.
In Thermis vesperi	23. 8½.		
Tiguri	26. 7½.		
Differ.		416. 1.	560. 4.

Die 4. Jul. aëre per totum diem calido atque sereno, Tiguri æque ac in Thermis,

		Mariott.	Cassin.
In Thermis h. 5. a	23. 9.	581. 4.	731. 0
Tiguri	26. 8½.	166. 5.	176. 2.
Differ.		414. 5.	554. 4.

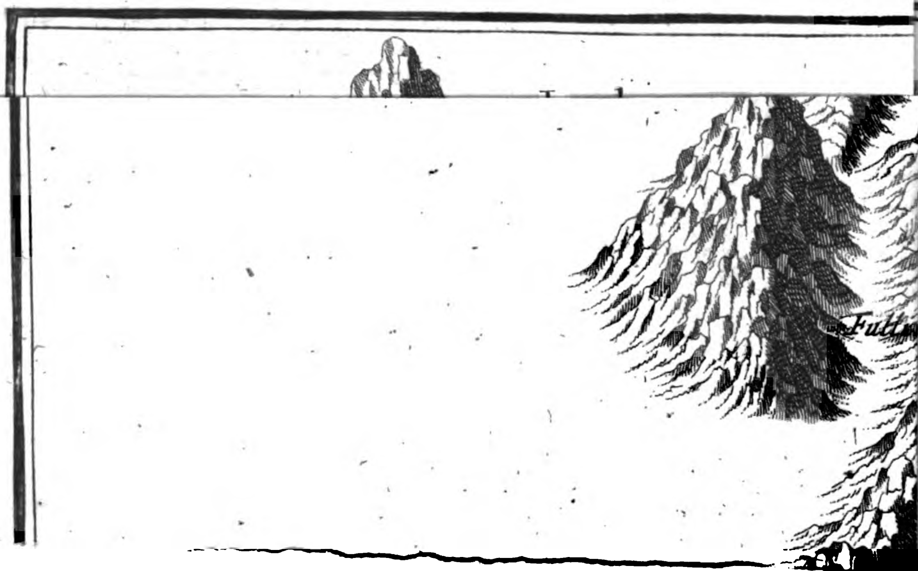
Differentia maxima differentialis altitudinis.

Tigurum inter & Thermas Leucenses est juxta Mariottum

22. toiſ. o. ped. juxta Caſſinum. 25. toiſ. 4. ped. rectificanda fortè per alias obſervationes aliis temporibus deſtinatas.

Eſt hodiernus dies deſtinatus diſceſſui ex Thermis, itinerique per Valleſiam inferiorem inſtituendo. Fuêre Thermæ hæ præ multis aliis nobiliſſimæ Examini ſatis accurato ſubjectæ Aº. 1705, & tunc quoque præſertim in Tomo III. *Schweitzer. Natur Geſchichten*, ſive *Relationum Hiſtorico-Naturalium Helveticarum* deſcripta. Nunc, ne ſicco pede nobile fluentum, nobile Naturæ productum, prætereamus, ſequentia inſuper adnotari velim, ad Hiſtoriam generalem Thermarum pertinentia.

Thermarum origo. Dudum eſt, ex quo Hypotheſes de Thermarum Origine variantes juxta invicem examinare, atque ſi pote conciliare conſtitui, ſed irrito ſemper ſucceſſu. Lucem tandem rei obſcuræ, in Terræ interioribus receſſibus obſtetricante Naturâ, productæ accendit ſitus conſideratio. Sunt pleræque ex Thermis Helveticis, Piperinæ certè, Badenſes, noſtræ nunc Leucenſes, in Bohemia Carolinæ, alibi forte aliæ, in profundis Montium Vallibus, vel voraginibus locatæ, ubi terra inter prominentes partes, ſubtructo laqueari intermedio, ſubſedit, ita ut parvæ manſerint, vel nullæ, cavitates, omniaque interſtitia exactè fuerint à collapſâ utrinque Terra repleta. Hanc circumſtantiam ſi animo mecum perpendo, & inſuper ex variis Naturæ Phænomenis, mihi perſuadeo, eſſe in terræ viſceribus, quo intimiora ſunt, majorem æſtum, haud difficulter concipio ibi locorum, ubi Thermæ occurrunt, majorem imprimi caloris interni ſaxis terræve ſolidiori effectum, quàm alibi, ubi pori Terræ patentiores liberum calori concedunt tranſitum. Ab hac Saxorum infraterraneorum calefactione potiùs, quam ab efferveſcentia alcali cum acido deduci debere Thermarum calorem, confirmant ſpeciatim Thermæ Piperinæ in Comitatu Sarunetum, quæ ex Helveticis, imò forſan Europæis omnibus, ſolæ nihil ſulphuris, nihil Aluminis, nihil ferè aliorum Mineralium in Examine Chymico offerunt, ſed aliud nihil ſunt, quam Aqua ſubtilior fontana calefacta, vel ex Fratris conjectura, in ipſis Terræ cavitatibus deſtillata, guſtu omni atque odore deſtituta.

In Thermis Leucianis deponit *Fons calidus*, dictus *der Warme Brunn*, juxta Balneum generale scaturiens in media platea, & præter usum potatorium præcipuè lotioni vasorum culinariorum inserviens, item *Fons aureus*, *das guldene Brünnelin*, in Balneum commune effluens, arenam nigricantem, quæ igne fortiori calcinata nullam ferè subit mutationem, nisi quod reddatur albidior. Crocus verò *martialis* flavus, quem superiores produnt scaturigines in pratis effluentes, obscuriorem seu brunum induit colorem à calcinatione in Crucibulo. *Fons calidus.* *Fons aureus.*

Nunc iter nostrum porrò prosequimur, *Leucam* primum, & porrò juxta Rhodani ductum *Sedunum* petituri. Prosequemur autem hoc iter tum Equis, tum pedibus, tum curribus, prout occasio se feret, in ipsa Vallesia, sed & oculis ἀςινσωμόψει, contemplabimur Rhodani progressum *Leucâ Agaunum* usque, cum flexibus suis accuratè designatum in *Fig.* IV. *Fig. IV.*

Leucâ Sideras venere Itineris comites à Septentrionali Rhodani latere per Pagum *Salges*, ego verò à Meridionali per campos, sylvam, & colles arenosos. Distant *Sideræ*, vicus elegans, à Leucâ circiter 2½. horis, & tantundem ferè à *Sideris*, *Sedunum*, *Sitten*, quod fluvio, *Sittæ* adjacet. Huc venimus vesperi, habuimusque Mercurii altitudinem h. 7. p. 26. 3. Aëris constitutio per totum diem fuit calida & serena. Tiguri eadem. *Sideræ, vicus.*

		Mar.	Cassin.
In Thermis Leucianis Merc. alt.	23. 9.	581. 4.	731. 0.
Tiguri	26. 8½.	166. 5.	176. 2.
Seduni	26. 3.	228. 0.	248. 3.
Differ. Sedunum inter & Tigurum.		61. 1.	72. 2.
Differ. Sedunum inter & Thermas Leucenses.		353. 4.	482. 3.

Hic Seduni humanissimè fui exceptus à Reverendissimo Principe & Episcopo *Francisco Josepho à Super Saxo*, viro antiquitate Generis, dignitatis splendore, humanitate & Eruditione Illustri, 44. annorum, pilis jam cano.

Die

Die 5. Jul. h. 8. mat. fuit Mercurii altitudo Seduni 26. 2½. Tiguri h. 7. 26. 8. eadem adeo differentia utrobique, quæ heri, cœli constitutio utrobique serena, calor intensus, vesperi h. 5. p. Seduni 26. 1½. Tiguri 26. 7½.

Seduni Antiquitatis Monumenta. In urbe hac antiquissima plura supersunt antiquitatis monumenta in Muris, vel Numis, qui per totam Vallesiam sunt perrari, vel Inscriptionibus.

Ad templi D. Virginis Portam in Muro extat vetusti Marmoris flavi fragmentum, cum hac Inscriptione:

.. P. CAESARIS. DIVI. . I.
.. V GVSTO COS XI.
.. RIBVNICIA POTESTATE XVI.
.. . . PATRIAE
.. . . ICI MAXIMO
.. . . . . ITAS SEDVNORVM.
.. . . . . ATRONO.

Prorsus uti jam habet *Stumpf. Chorogr. Helv.* Lib. XI. c. 12. cum hac differentia, quod PATRIAE præfigat τὸ PATRI, quod ego obliteratum offendi.

Hanc ita legit, & interpretatur *Simler de Vallef.* p. 24. b.

ImP. CAESARI DIVI Iuli. f
aVGVSTO COS. XI. imp. XIII
tRIBVNICIA POTESTATE XVI.
PATRI PATRIAE
pontifICI MAXIMO
civITAS SEDVNORVM
pATRONO.

Guilliman. Rer. Helv. IV. p. 440.

IMP.

IMP. CAES. DIVI IVL. F.
AVGVSTO COS XI IMP. XIIII.
TRIBVNICIA POTEST XVI.
PATRI PATRIAE
PONTIFICI MAXIMO
CIVITAS SEDVNORVM
PATRONO.

In curia sequens legitur Inscriptio, aliis non memorata.

DEVOTIONE VIGENS
AVGVSTVS PONTIVS AEDIS A xω
RESTITVIT PRAETOR
LONGE PRAESTANTIVS ILLIS
NOVAE PRISCAE STETERANT
TALIS RESPVBLICA QVERE
D. N. GRATIANO AVG. IIII. TMIR. COS.
poNTIVS ASCI oooTVS VP. PI.

De hac inscriptione sequentia ad me perscripsit Ill. *Cuperus.* Lit. 12. Oct 1709.

Vellem equidem cognoscere, an hæc Inscriptio rectè excepta sit, Gratiano Augusto Consule IIIII. sive Quintum. Literæ TMIR videntur alterum consulem designare, sed is fuit Imperator Theodosius, *cui nequaquam illæ conveniunt; neque etiam puto* Merobaudem *admitti posse, qui dignitatem illam gessit cum Gratiano IV. consule A. C.* 377; *Notandumque imprimis, privatum* Pontium *appellari* Augustum, & *eundem dici, nisi me planè fallo, Prætorem ædis, quanquam, ut verum fatear, ex carmine tam incondito nihil certi deduci possit. Apud* Gruterum *etiam* 5. 881 *invenio summi illud fastigii nomen dari privato. D M SEIAE SYNETIAE M. AVGVSTVS HYPATVS.* & *hodie idem fieri Exempla nos docent*

Supra Sedunum haud longè à Rhodani fluento offendi *Alabastritam* seu *gypsum* candidum in Rupibus integris.

Saxa ab ardore Solis veluti calcinata, quibus insidet pulvis *candidus*, vel cinereus, vel ochraceus, passim etiam *salsus*, gustu nitrosus.

Die 6. Jul. fuit h. 4. a. Mercurii altitudo 26. 2½. Tiguri per totum diem 26. 6½. ut differentia nunc sit 4. linearum, quæ supra fuit 5½. & 6. Dies utrobique serenus. Vesperi horâ 5. habuimus Barometri altitudinem 26. 3.

		Mar.	Cassin.
Igitur Seduni	26. 2½.	233. 2.	255. 2.
Tiguri	26. 6½.	188. 4.	202. 0.
Martiniaci	26. 3.	228. 0.	248. 3.
Diff. inter Sedunum & Tigurum		44. 4.	53. 2.
Diff. inter Tigurum & Martiniacum		39. 2.	46. 3.
Diff. inter Sedunum & Martiniacum		5. 2.	6. 5.

Transivimus autem per *Contegium*, *Gundes*, primum Veragrorum Pagum, S. Petri Pontem, cujus reparatio Episcopo incumbit, Pagum *Ridun*, & *Sasson*.

Martiniacum. *Martiniaci* frustrà inquisivimus in Inscriptiones Romanas, quarum meminit *Simler. Vallef.* p. 30. sunt. eæ deperditæ, dubio procul occasione reædificati Templi, atque ob sacrificulorum negligentiam. Ita *Octodoro veterum*, quod *Martiniacum* nostrum est, nil amplius restat, quam rudera arcis in præcipiti petra positæ fortissimæ.

In hac vicinia sunt *les Eaux de Sierre* coquendis leguminibus ineptæ.

Aqua Sulphurea.

Vinum, quod hîc crescit, præcellens multis in locis sulphur redolet ob venás, ut putant, sulphuris latentes.

Die 7. Jul. fuit Martiniaci h. 7. a. Merc. altit. 26. 1'. Tiguri, h. 9. a. 26. 4½. Ut differentia sit 3, quæ heri fuit 3½. linear. Aëris constitutio utrobique eadem. Mane fuit coelum serenissimum simul & calidissimum: vesperi h. 5. & 7. tonârunt & fulgu-

fulgurârunt Nubes, effusus imber, continuavit pluvia per totam noctem 8. linear. *Bactiaci*, ubi pernoctavimus, hora. 6. p. habuimus quoque pluviam, quæ continuavit per noctem.

Bihorio ferè infra Martiniacum ad lævam visitur Cataracta pulcherrima, latè spargens pulverem, ut ita loquar, Aquarum. In hac quoniam cœlo gavisi fuimus sereno, & Sole lucente, oculis nostris usurpavimus integræ iridis circularis jucundissimum spectaculum, de quo plura memoravi in ὑψισφ. Ann. 1707. circumferentia iridis transit super ipsos calceos. *Cataracta pulcherrima.*

Abhinc ad Tarnadæ usque oppidulum, Agaunum aliàs dictum, & S. Mauritii Oppidum angustiori alveo stringitur Rhodanus, rupibus clausus, ut *Agauni* ponte unico è lapidibus fornicato, & portâ unicâ integra claudi possit Vallesia. *Agaunum. S. Mauritii Oppidum.*

Hic exstitere olim plures inscriptiones antiquæ, sed periere plures occasione incendii fatalis A°. 1692, quo cum plerisque oppiduli ædibus Abbatia antiquissima cum plurimis monumentis igne fuit consumta.

Obtutui nostro se se stitere Inscriptiones sequentes.

In Muro Cœmiterii.

P CAESA
D DIVI. P. AVGVST. C
OS. XI. TRIBVN. POTEST
ONTIFI - - - - MAX
NANT ` - - - S PATRON

A Nantuatibus Populis, ut videtur, fuit erectum hoc Monumentum in Imperatoris honorem, non alibi apud scriptores memoratum.

Supra Portam Turris.

D. M.
ItIN CIVI Re
CVND ` ONIN
bvs HONORI IIs
NOiO
SONIA. M. R
IVbooo --- O
VON - MARITV.

Est hæc quoque inter non descriptas. Alia

M. PANSIO COR
AVL FILIO SEVERO
II VIRO FLAMINI
IVLIA DECVMINA
MARITO

Hanc ita legit *Simler Valles.* 31. b. & *Stumpf. Chorogr. Helv.* L. XL. cap. 21.

X PANSIO COR·
- - FILIO SEVERO
II VIR. FLAMINI
IVLIA DECVMINA
MARITO

& *Plantin. Helvet. Novant.* p. 325. ex *Guillim.* p. 86.

VI. PANSIO COR
V FILIO SEVERO
II VIRO FLAMINI
IVLIA DECVMINA
MARITO

Bactiaci	h. 6. p.		Merc, altit.	26. $1\frac{1}{2}$.
Tiguri	h. 4. p.			26. 4
			Mariott.	Cassin.
Bactiaci		26. 1^{7}.	244. 3.	269. 0.
Tiguri		26. 4.	216. 5.	235. 0.
Differ.			27. 4.	34. 0.

Bactiaci & Martiniaci eadem est altitudo.

Die

Die 8. Jul.

			Mariott.	Caſſin.
Baſtiaci	h. 7. a	26. 3½.	222. 2.	241. 4.
Tiguri	h. 10. a	26. 5.	205. 4.	221. 4.
Differ.			26. 4.	20. 0.

Cœlum utrobique hodie inconſtans, nunc nubilum, nunc pluvium.

Baſtiacum, Bek, haud ignobilis in Præfectura Aquilegiæ Ditionis Bernenſis Pagus, hora circiter à Rhodani Ponte, qui Valleſiam à Bernenſi territorio diſterminat, diſtans, amœniſſimo loco ſitus, cui vicina Caſtanearum ſylva inſigni eſt, ut commodo, ita ornamento. Celebrem hunc Pagum reddunt varia Naturæ producta, in περιχώρῳ reperiunda. *Baſtiacum, Pagus.*

Baſtiacum præterfluit Torrens alpinus Avanſon, eodem monte cum *Liſernâ* Valleſiæ oriundus, juxta illud Baſtiacorum vulgatum,

La Liſerne & l'Avanſon
Viennent d'une meſme maiſon.

In hunc torrentem *Avanſon* fluit ſupra Baſtiacum alius *Griene* juxta montem Salinarum decurrens.

In Monte *d'Anziade*, vel *Anviade*, vena latet *Carbonum foſſilium*. In Monte *Morele* Vena *plumbi* A ſubli *au deſſus de Bevieux*, in duriſſimis Petris ſparſum reperitur, indeque non ſine labore multo excutitur *Sulphur vivum*, *ſeu virgineum*, *citrinum ſinceriſſimum*, *pellucidum*. *Wagnero* memoratum *in Hiſt. Nat. Helv.* 334.

Viſitavimus optima cum ſatisfactione *Salis* communis fodinas, *au fondement*, *au deſſus de Tenala*, ubi Aquæ ſalſæ fontes ſatis copioſi, qui quartæ Territorii Bernenſis parti ſuſſenum ſal largiuntur: Scaturigines monſtrantur duæ, vetus exoleta, & nova, quæ nunc in optimo eſt ſtatu. Derivatur inde Aqua pretioſa partim à *Bevieux*, partim a *Roche*, ubi excoquitur: Derivatio hæc fit per 10. vel 12000, ut audivimus, canales ligneos, non ſine ingenti ſumtuum impendio per trihorii ferè longitudinem, ad Cartinas, *in die Pfannen*, ubi excoquitur. Antequam verò in ipſas cortinas, quæ ferreæ *Aqua ſalſa Fontes.*

 ſunt,

ſunt, admittitur, depuratur in alveo prælongo ducentorum forte pedum, decem circiter lato, tecto columnis inſiſtente à pluviæ miſcela munito: hic ordine ſuſpenduntur faſciculi ſtraminum octo circiter pedum, quibus aqua ſalſa ex alveo aſperſa affigit particulas terreas, quæ ſenſim ad digiti ferè craſſitiem incruſtant ſtramineos culmos, atque tunc rejiciuntur, ut novis faſciculis ſtramineis ſuſpendendis locum cedant; adnotari meretur horum Stalactitarum vel Stiriarum artefactarum non ex terna Solum cylindrica figura, ita ſæpe concreta, ut Maſſa Stelechiten, vel Stalactiten ramoſum referat, ſed præprimis ſtructura interna veluti radiata, radiis undique à peripheria ad Centrum convergentibus inſignita, cui geneſi anſam dedit æqualis undique partium terrearum ad ſtramen adhæſio; Materia harum Stiriarum eſt coloris terrei ferè vel flaveſcentis, ſubſtantiæ ſpecularis, ut ipſorum *Stalactitarum;* Lucem accendit, ut ſpero, hæc obſervatio, geneſi ipſorum Stalactitarum, *Pyritarum* ænei coloris globoſorum alpinorum, ferreorum item Cylindricorum, atque *Belemnitarum*, quæ corpora omnia Strias habent à Peripheria ad Centrum convergentes. Aqua ſalſa hac ratione à partibus terreis ſeparata deducitur dein per canales in Cortinas, ut coquatur. In Cortinarum fundo affigit ſeſe *cruſta* denſior, ſalino terrea, Tofi ad inſtar fontalis vel Thermalis, quæ certis temporibus decutitur, ne cocturæ ſint impedimento. In ipſis cuniculis è ſaxo vivo magno labore exciſis, per quos aqua ſalſa è montis viſceribus effluit, obſervavimus ſequentia.

Saxa Salinis particulis referta. *Saxa*, ipſa ſalinis particulis referta, quæ indicio ſunt manifeſto, eſſe ſal hoc Bactiacum foſſile, ab aquâ fontanâ ſolutum, rurſumve arte concretum.

Aqua Sulphurea. *Aqua Sulphurea*, ex cuniculo inferiori, *Aus der underen Stolle*, pro Aëris ſufflaminatione ante paucos Annos perfoſſo, profluens, ſulphurei odoris, quæ etiam ſedimentum deponit ſulphureum.

Vena Sulphuris. Venæ *Sulphuris* paſſim ſpecie Aquæ luteæ vel rubro luteæ ex ſaxo profluentes.

Terra candida vena. *Terræ candidæ* venæ, quæ pariter particulis ſulphureis eſt prægnans, & paſſim Saxorum ipſorum fiſſuras explet.

Extra

Grande Eau

Extra

Extra cuniculum inferiorem visuntur passim venæ *Alabastritæ* candidi, cujus genesis debetur ipsi massæ lutosæ candidæ modo memoratæ: hanc dum domum reportavi & exsiccavi, mirum in modum induratam reperi, ut poliri fermè potuerit, Gypsi ad instar artificialis. *Vena Alabastrita.*

Au Pané, Panné au dessus d'Olon, alia est scaturigo Aquæ salsæ, sed descriptâ hactenus longè minor. Exquisitam Salinarum Bernensium Delineationem sisto in *Fig*. V. cum locorum Topographia, cujus Tabulæ hæc explicatio est. A. Cuniculus primus, ad quem prima Salinarum Scaturigo inventa. B. Fodinæ, quarum progressus non fuit continuatus. C. Verus Cuniculus & aditus ad Scaturiginem. D. Fodinæ egressus. E. Fontes salsi. F. Scala sub Aqua *Grionne* dicta protensa. In *Paney* vero A. notat Fodinæ introitum. B. Fontes salsos. C. Scala, per quam reditur ad exitum Fodinæ. *Fig. V.*

Mercurii altitudo.

			Mar.	Cassin.
Bactiaci	h. 7. a	26. 3½.	222. 2.	241. 4.
Au fondement.	h. 10.	25. 0.	400. 2.	471. 0.
Ad cuniculi inferioris exitum.	h. 11.	25. 5.	342. 0.	392. 4.
Differ. inter Bactiacum & Fodinæ summum			119. 4.	151. 0
Altitudo fodinæ perpendic.			58. 2.	78. 2.

Historiam Chronologicam harum Salinarum, & casum singularem ambustorum ex accensis halitibus sulphureis fossorum, pandunt literæ Rev. Dn. *Abrah. Champrenaud*, Biennensis ad affinem suum Rodolfum Neuhaus, Med. D. etiam Biennensem, scriptæ Ollonii d. 11. Mart. 1701. quas inserui Hydrogr. Helv. p. 300. ubi plura alia de his Salinis. Bactiaci retulit mihi Dn. Le Vade, Chirurgus loci in arte sua & Anatomicâ expertus, origine Viviacensis casum satis singularem Joh. Jacobi Sutoris Bactiaci, qui empyematicus ad extremam redactus vitæ aciem tractatus fuit paracenthesi duplici, Thoracis una supra ultimam costam, altera Abdominis infra eam, unde extraxit ad 20. mensuras communes Bernenses, septem autem

tem circiter mensium spatio in vitæ omni spe per injectiones balsamicas, interna vulneraria exhibita, rediit æger ad sanitatem, quâ gaudentem ipsum allocutus fui, & ipsas aperturæ duplicis cicatrices manibus tractavi. Mirum, nullam durante morbo adfuisse Tussim, nullam dyspnœam: Judicavit Chirurgus ex principiis Anatomicis, haud malè meo judicio, sedem morbi fuisse partem ipsam carnosam circumferentiæ diaphragmatis, ex qua aditus patere potuit ad utramque incisionem in Thorace & abdomine factam, ad quam Operatorem duxit ipsa turgens natura.

Neapolis. Diei 9. Jul. bono manè attigimus *Neapolim*, *Villeneufve*, *Penne locus*, vel *Penni lucus*, olim dictam, opidum summo Lacu Genevensi adsitum. Hic ad ripam Lacus, in lapide antiquo legitur.

VICTORI
AVG
NnTIO GEN. MA
TVLLIA
- - - IT - - - -

Hanc ita habet *Plantin. Helv. Nov. Ant.* 320. descriptam à D. *Hermanno*.

VICTORIA
AVG
NITIO GENNÆ
TVLLIA
NTI.
- - - - - -

Hic

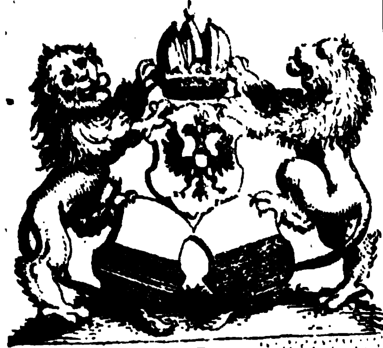

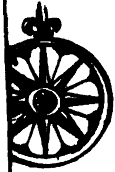
Sff

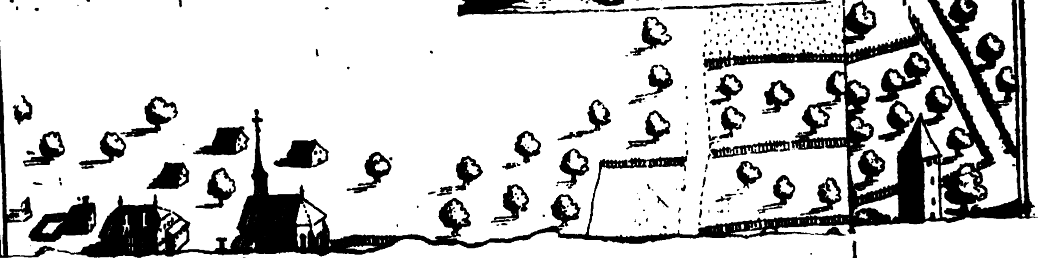
In

LAUSANNE,
Ville de la Suisse.

A. La grande Eglise de Nôtre Dame.
B. l'église St. François.
C. Le Château.
D. Le College.
E. Le Vieux Evéché.
F. La Maison de Ville.
G. l'Arsenal.
H. l'Hôpital.
I. l'Hôpital St Roch.

Hîc commisimus nos *Lacui Lausannensi* seu *Genevensi*, *Lemannus* aliàs dicto, *Viviscum*, *Vevay* petituri: Vico huic olim celebri, oppido nunc eleganti, à parte superiori ad ripam Lacus adjacent Castelli antiqui fortis, & saxis inædificati rudera. Inde ab hoc Castello, *Tour de Pyl* dicto, protenduntse scopuli in ipsum lacum, haud exiguo navium, ventis agitatarum huc appellentium, periculo, è quo & nos per DEI gratiam felices evasimus. Intumuit valdè vento vehementi fluctibus spumosis agitatum hoc Mare Germanicum, ut in ipsis littoribus, (portus enim hic nulli, magno Navigantium præjudicio,) non securæ steterint naves. Nautarum nostrorum propositum fuit scopulos præternavigare, & super furentes fluctus porro Viviscum tendere, sed DEO aliter fuit visum, pro salute nostra; ea fuit fluctuum magnitudo, is impetus, quem ἀγαθῇ τύχῃ superare non potuere Nautæ, quivè ipsam naviculam nostram vix tribus à scopulo extremo passibus projecit transversim versus ripam. Quod si ineptorum Nautarum is fuisset conatus, qui scopulum extremum navim prætervexisset, nulla tunc superfuisset Navim salvandi spes, quæ scopulis allisa dubio procul in mille disrupta fuisset fragmenta. *Lacus Lemannus.*

Juxta Vibiscum in Lacum defluit torrens rapidus *la Vevaise* dictus, qui ex Montibus Bernensibus & Friburgensibus secum ducit saxa, arenas, truncos, magno hortorum, vinearum pratorumque damno; cui prævenire tentat Ampliss. Senatus Bernensis alveo magnis hactenus sumtibus continuato, de cujus prospero vel sinistro eventu testabitur posteritas. Fuit hodie cœlum pluviosum & inquietum, Tiguri quoque fortiter spirabat, quem nos quoque experti fuimus SW. & pluvia lapsa 2. lin.

D. 10. Jul. Iter terrâ prosecuti *Lausannam* Urbem antiquitate, Episcopatu, & Gymnasio Academiæ æmulo celebrem. Cœlo inconstanti habuimus Mercurii alt. h. 6. p. 26. $1\frac{1}{2}$. & Tiguri h. 4. p. simili Aëris constitutione 26. 6. *Lausanna, Urbs.*

		Mar.	Cassin.
Lausanna	26. $1\frac{1}{2}$.	244. 3.	269. 0.
Tigurum	26. 6.	194. 3.	203. 3.
Diff. inter Tigurum & Lausannam		50. 0.	65. 3.

In Choro Templi Cathedralis legimus sequentem Inscriptionem, Marmori nigro insculptam.

CHORVM HVNC
VETVSTATIS SITV OBRVTVM RESTAV-
RARI AC CELEBRANDIS PROMOTIONVM
SOLENNIBVS CONSECRARI CVRAVIT
VIR AMPLISSIMVS D. DANIEL IM-
HOF LAVSANNENSIS TOPARCHA
MVSARVMQVE FAVTOR MAGNIFICVS
CVI PERENNE HOC GRATI ANIMI
MONVMENTVM MERITO POSVIT
ACADEMIA LAVSANNENSIS, ANNO QVO
RestItVIt MagnI hæC aVLaeI rVDera VIrtVs.

Die 11. h. 7. a. rursus fuit Merc. altitudo Lausannæ 26. 1½. Tiguri 26. 5½. h. 9. a. cœlum utrobique per totum diem inconstans subinde pluviosum, ut Tiguri ceciderint 2. lin.

Hodie per *Eschalenium*, *Eschalens*, Præfecturam Bernensibus & Friburgensibus communem trajectu . . . . horarum venimus *Ebrodunum*, *Tverdon*, ubi h. 6. p. fuit Mercurii altit. 26. 1.

Ebrodunum.

		Mar.	Cassin.
Lausanna	26. 1½.	244. 3.	269. 0.
Ebrodunum	26. 1.	250. 3.	276. 0.
Tigurum h. 3. p.	26. 6.	194. 3.	203. 3.
Differ. inter Lausannam & Tigurum eadem quæ supra.			
Differ. inter Lausannam & Ebrodunum		6. 0.	7. 0.

Juxta quem calculum Lacus Lemannus, & Neocastrensis, cui Ebrodunum adjacet, ejusdem prope erunt Horizontis.

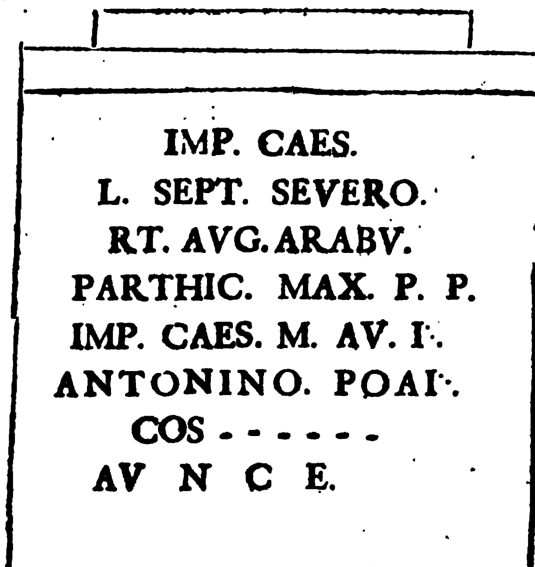
Pagus Asens.

In Pago *Ascens*, Præfecturæ *Escaleniæ* ad ædis rusticæ fores conspexi saxum subsphæricum elegans, viridis coloris, quod ratione politura, & duritiei, ad Jaspidem potiùs quàm Mar-

Marmora referendum mihi videbatur. Quo autem casu in hanc viciniam, ubi repertum fuit, devenerit, inquirere haud potui. Videtur antiquis temporibus aliunde in has oras asportatum.

Die 12. Jul. fuit h. 5. mat. Merc. altitudo 26. 1½. Tiguri, h. 9. 26. 7. differentia adeò 6. lin. quæ heri fuit 5½.

In oppido ante ædes Dn. Bourgeois Secretarii legitur in columna antiqua sequens Inscriptio.

Hanc ita legit *Plantin. Helv.* 252. ipse *αὐτόπτης*.

IMP. CAES.
L. SEPT. SEVERO
PERT. AVG. ARAB.
PAR. H. G. MAX. P. P.
IMP. CAES. M. AVR.
- - - NON NO. POTE
COS - - - - - - -
- - - - - - - -

Neocastrum. Hoc diei Lacu Neocastrensi provecti venimus Neocastrum, ubi h. 3. p. m. Mercurii altitudo fuit 26. 5.

		Igitur Mar.	Cassin.
Neocastri	26. 5.	205. 4.	221. 4.
Tiguri	26. 7.	183. 2.	195. 3.
Differ. inter Tigurum & Neocastrum.		22. 2.	26. 1.

Cui tamen minus fidere possum, quia Neocastrum in eodem cum Ebroduno Horizonte; & cœlum valde fuit inconstans.

De Comitatus Neocastrensis productis variis Mineralibus hîc disserere fusiùs vetat loci angustia: Reservabitur id in aliam occasionem. Exposui jam in peculiari tractatu Academiæ Regiæ Scientiarum Prussicæ transmisso *Reliquias diluvii in Comitatu Neocastrensi* reperiundas, quæ vulgò lapidum figuratorum nomine veniunt, plura inserui *Meteorologiæ Helveticæ*.

Die 13. Jul. h. 5. a. fuit Neocastri Merc. altitudo rursum 26. 5. Tiguri 26. 6½. diff. 1½. lin. quæ heri fuit 2. cœlum utrobique fuit inconstans.

Lacus Neocastrensis. In Lacu Neocastrensi conspiciuntur sæpè ad vesperam tractus semicirculares, paralleli, quales heri quoque vidi ex Arce, ubi residere solent Gubernatores, in hunc ferè modum:

coloris quadam variatione à reliquo Lacu distincti, quorum ratio forsan petenda venit ex fluxu Fontium in imo Lacu scaturientium, ab influxu Sionis fluvii Lacum influentis determinato. Hoc die trajecimus flante SW. qui Tiguri quoque dominabatur, *Lacum Neocastrensem*, hinc *Brojam*, quæ canalis instar *Neocastrensem Moratensi* jungit, porrò *Moratensem*, qui vento forti, sed quidem secundo fuit agitatus. Appulimus autem Moratum. Moratum.

Brojæ fluxum acus Magneticæ subsidio delineavi.

In Templi Parochialis S. Mauritii extra urbem *Moratum* pariete legitur sequens inscriptio.

D. M.

D. M.
T. NIGRI
SATVRNIN
SATVRNINA
GANNICA
LIBERTA ET
CONIVNX
F C.

Quam iisdem verbis exprimunt *Stumpf. Chor. Helv.* L. VIII. c. 18. & *Plantin. Helv.* p. 267.

Alia ibidem,

D. M.
HIBERNIAL
VALENTINA

Cujus meminit *Stumpf.* l. c. *Plant.* 268. penè est deleta, ut vix τὸ EN distinctè legi possit.

Morato hora distat pagulus *Villaria*, *Villar-le Moine*, *Munchweiler*, ubi multæ extant inscriptiones Romanæ. In marmore subflavo ad angulum ædis rusticæ legitur perbella hæc, Aventici antiqui contra Novatores, qui Coloniam hanc in Burgundiam transferre tentant, insigne argumentum, quod ipsi Aventicenses in Deæ Aventiæ gloriam erexêre, & certè vix erit ex loco illo obscuro, ad Lacum *Autre*, Burgundici Comitatus, huc translatum. *Villaria.*

DEAE AVENT
T. TERTIVS
SEVERVS
CVR COLON
IDEMQVE ALL
CVI INCOLAE
AVENTICENS
PRIM OMNIVM
OB EIVS ERGA
SE MERITA
TABVLAM ARG.
P.... L. POSVER
DONVM D. S. P.
EX H-S V. L. D.

Hanc ita habet *Stumpf. Chor. Helv.* L. VIII. c. 18.

DEAE AVENT
T. TERTIVS
SEVERVS
CVR. COLON
IDEMQVE AL
CVI INCOLAE
AVENTICENS
PRIM OMNIVM
OB EIVS ERGA
SE MERITA
TABVLAM ARG
B. L. POSVER
DONVM D. S. P.
EX H-S. VCC. L. DDD

Et *Plantin. Helv.* p. 266.

DEAE AVENTIAE
T. TERTIVS
SEVERVS
CVRATOR COLON
IDEMQVE AL
CVI INCOLAE
AVENTICENS
PRIM. OMNIVM
OBS. EIVS ERGA
SE MERITA
TABVLAM ARG
P. L. POSVER — publico loco
DONVM D. S. P. — de sumtu publico
EX VCC. L. D. D. D — Locus datus decreto Decurionum.

In saxo candido ad sinistram Portæ Cœnobii vel Arcis Grafenriedianæ legitur sequens.

DONA-

DONATO CAESARIS AV
SALVIANO EXACTOR
TRIBVTORVM IN HEL
COMMVNIS VIÇARIV.

Planè ut apud *Stumpf.* l. c. nisi quod primam lineam ita habeat:

DONATO CAES. AV

& *Plantin.* l. c. nec non *Guillim. Rer. Helv.* L. 1. p. 103.

DONATO CAES AVG
SALVIANO EXACTORI
TRIBVTORVM IN HELV.
COMMVNIS VICARIVS.

Muro Horti ad inscriptionis hujus latus insertum, sed inverso situ, legitur sequens saxum

GENIO
PAGI TIGOR
P. GRACCIVS
PATERNVS
CVR. ÇOL. ET
SCRIBONIA
LVCANA
V. FEC

Planè ut habet *Plantin.* l. c.
Eam ita habet *Stumpf.* l. c:

GENIO
PAG TIGOR
P. GRACCIVS
PATERNVS
- - - - -
SCRIBONIA
LVCANA
V. FEC

In

In hasce Inscriptiones sequentia ad me dedit Ill^us. *Cuperus.* d. 22. Nov. 1709.

Prima invenitur apud Gruterum p. 948. *secunda* p. 873. *tertia* p. 110. *ubi etiam exhibetur nobis ultima tua, cujus initium est* DEAE AVENTIAE. ET GENIO INCOLAR. *atque ita quæ incipit* DONATO CAESARIS . . . *legitur* p. 593. & *quæ illam sequitur,* GENIO PAG TIGOR. p. 111. *ubi pro* CVR. COL. ET. *scriptum est* T. P. I. *procul dubio male, quia tu, vir diligentissime, illud procul dubio animadvertisses.*

Atque pulchrum est te, ex Inscriptionibus binis, quæ DEAE AVENTICAE *faciunt mentionem, judicare, Aventicum non esse in Burgundia ad lacum d'Antre, id quod vir doctus probare conatus est, uti etiam didici ex libello, cui titulus,* la Decouverte entiere de la ville d'Antre en Franche-Comté &c. *qui tamen refutatur in alio, qui inscribitur,* Dissertation historique sur divers sujets d'Antiquité, & autres matieres, qui la concernent, *à Paris* 1706. *Vir doctus, qui auctor est earum Dissertationum probat, Aventicum esse Helveticorum Avanches ex ipsis illis monumentis, sed non capit, quid sibi velit* DONATO CAESARIS AVG. *cum constet utique, libertum hunc Cæsaris appellatum fuisse* Donatum Salvianum; *deinde putat Salviano hoc monumentum positum esse* par celuy, qui avoit été établi Receveur general par les Fermiers de l'Helvetie. *Sed mirum, exactoris illius nomen non inveniri, neque patitur Latini sermonis genius, ut hoc munus Salviano Donato tribuatur, id quod tamen alicui videri possit, ita ut fortè subaudiatur, qui est* exactorum . . . communis vicarius. *Quicquid sit, hic nobis occurrit vir, qui vices gerebat omnium Exactorum Tributorum, vel vectigalium Helvetiæ, quocunque nomine illa venerint, quanquam sciam differre cæteroquin* tributa & vectigalia. *Nec ferè quidquam aliud in tuis illis marmoribus occurrit, notatu dignum; nisi quod* Titus tertius Severus *dicatur fuisse non modò,* CVRATOR COLONIAE, *verum etiam* ALL. *id est* Allector, *quomodo malim siglas illas explicare, quàm per* Allectus, *uti facit illustris Scaliger, in hac inscriptione; qui scilicet tributa & vectigalia suscipiebat, ita in Inscr.* p. 375. L. BESIVS

dicitur

dicitur esse ALLECTOR GALLIARVM, *munusque ejus appellatur* ALLECTVRA IBIDEM.

In alio Marmore extat aliud DEÆ Aventiæ Monumentum:

DEAE AVENTIAE
ET GENIO INCOLAR
T. IANVARIVS.
F LORIANVS
ET P. DOMITIVS.
DIDYMVS.
CVRATORES COL.
EX STIPE ANNVA
ADIECTIS DE SVO
H-S N I D.

Ita prorsus habet *Plantin*. p. 265. nisi quod binas ultimas Lineas omittat, uti quoque *Stumpf*. l. c. & *Guillim*. L. I. p. 85. qui in secunda linea pro GENIO legunt GENI.

In area subdiali Arcis offendimus hoc saxum aliis non memoratum.

DEAE VICTORI
AE
SABIN. MARC
IA

Alia:

D. M.
L. CAMILLVS
FAVSTVS
IIIIIL VIR AVG
VIVS, FECIT
IN ANNO LXX.
VIXIT ANNIS
LXXXXII.

Planè ut apud *Stumpf*. l. c. nisi quod loco LXXXXII. ponat LXXXXI. uti quoque *Plantin*. p. 267. qui insuper in quarta linea legit VIV. loco VIVS.

Quæ nunc ſequitur eſt indeſcripta:

IVL. C. F. FAB. CAMILLO
AC. AVG. MAG. TRIB. MIL
EG. IIII. MACED. HAST. PVR
T. CORONA AVREA DONATO
TI. CLAVDIO CAESARE AVG
IER. CVM. AB. EO. EVOCATVS
N BRITANNIA MILITASSET
OL. PIA FLAVIA CONSTANS
EMERITA HELVETIOR.
EX D. D.

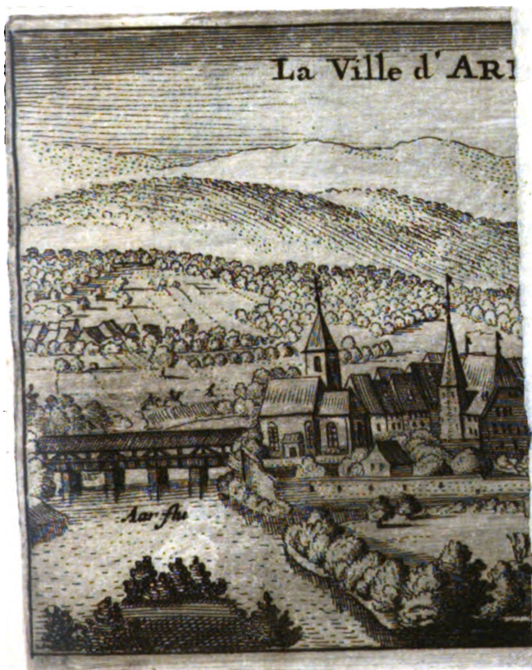
De hac inſcriptione Ill^us *Cuperus* Literis Campiſ. Cal. Jan. ad me datis ſequentia inſeruit.

Inſcriptio, quæ poſita eſt Julio Caji filio Fabiâ (*n. tribu*) Camillo *elegans eſt; & puto quidem omnes primas literas ſingularum linearum interciſe prænomenque Viri hujus fuiſſe* Cajus: *is dicitur, niſi fallor fuiſſe.* 1. Factionis Auguſti Magiſter. 2. Tribunus Legionis IIII. Macedonicæ. 3. Donatus fuiſſe haſta pura & corona aurea a Tiberio Claudio Auguſto iterum (*ita enim legendum*) cum ab eo Evocatus in Britannia militaſſet. 4. *Poſuit hoc monumentum* Colonia pia Flavia conſtans Emerita Helvetiorum, *idque* 5. *Ex decreto* Decurionum. *Pleraque quidem aperta ſunt, ſed pura dignitas mihi crucem figit, nam ita incertum, an* FAC. *i. e. Factio ſcribendum dubium ſit; ita valdè, quid ea vox ſibi hoc loco velit, neque enim alibi* FACTIO Auguſti *occurrit, & hoc me non expedio, niſi dicamus, eum ex Factionibus agitatorum in circo deſignari, cui Imperator favebat, ſive illa fuerit Veneta, praſina, Ruſſea & Alba, quibus Domitianus duas adjecit, Auratam & purpuream. Nam uni illarum frequenter Auguſtos Romanos faviſſe ex Suetonio & aliis Auguſtæ Hiſtoriæ Auctoribus patet. Veniebat & in mentem, an non inde fieri deberet* Sacerdotum Auguſtalium Magiſter, *ita ut eorum primus & caput eſſet, taleſque vix dubito quin inveniantur in aliis Inſcriptionibus, & fortè* Magiſtri Factionis.

Alia

Alia pariter non descripta.

DEAE

ensibus
bit Hu-
ae reti-

horæ

Pages
rgum, Friburgum.

Epita-

...

DEMVM EIVSDEM REGIS PRAEFECTI PRAETORIO VICES AGENS.
HONORE VIRTVTE AETATE PLENVS.
INTER MORTALES ESSE DESIIT
DIE X. IAN. A. DN. MDCXXIV.
AETATE LXVIII.

 Diem

Quæ nunc sequitur est indescripta:

De
ad me
In
Cami
singu
Cajus
Magi
natus
gusto
Brita
Flavi
Decu
tus n
scrib
velit
me n
rum
rit l
dua
fr
g ... *riæ Auctoribus patet. Veniebat & in mentem,*
... *e fieri deberet* Sacerdotum Augustalium Magister,
... *m primus & caput esset, talesque vix dubito quin-*
... *ur in aliis Inscriptionibus, & fortè* Magistri Fa-

Alia.

Alia pariter non descripta.

DEAE
VICTORIAE
IVNIVS
PRIMITIVS.
EX VOTO

A Nob. & Generos. D.na de *Grafenried* Ill.bus Bernensibus Loci Possessoribus ac Dominis hæreditariis multa recepit Humanitatis erga cœteros Testimonia Societas nostra, quæ reticere haud volui.

Noctem diei 13. Jul. transegimus *Aventici*, quod horæ spatio à *Villariâ* distat.

Die 14. Jul. cœlo per totum diem sereno calido per Pagos *Mezerie* & *Bisou*, trihorii intervallo venimus *Friburgum*, Friburgum. & ego ejusdem diei vesperâ *Bernam*.

In Templo Cathedrali Friburgensi sequens legitur Epitaphium in Tabula nigra.

SOLI DEO GLORIA
SISTE VIATOR
MONVMENTVM VIDES MORTIS TIBI
IMMORTALITATIS VIRO
QVEM POST MORTEM TVAM SVA DECORA
AETERNABVNT.
FVIT IS GENERE NOBILIS, VIRTVTE SERENVS
JACOBVS FEGELI
REGII ORDINIS DIVI MICHAELIS EQVES
REIPVBLICAE FRIBVRGENSIS SENATOR
CLARISSIMVS, PACE CONSVLTISSIMVS, BELLO FORTISS.
DVCERAT MILITVM COHORTVM CAPITANEVS
QVA AETATE VIX SEQVI MEMORABILE EST
ANNOS NATVS DVODEVIGINTI POSTMODVM
LEGIONIBVS HELVETICIS SVB HENRICO III. ET LVDOVICO XIII.
CHRISTIANISSIMIS GALLIAE REGIBVS.
COLONELLVS MVLTOTIES PRAEFVIT
DEMVM EIVSDEM REGIS PRAEFECTI PRAETORIO VICES AGENS.
HONORE VIRTVTE AETATE PLENVS.
INTER MORTALES ESSE DESIIT
DIE X. IAN. A. DN. MDCXXIV.
AETATE LXVIII.

Diem 15. Jul. transegimus Bernæ.

- - - 16. - - Arola vecti venimus *Buram, Burea*, quæ *Petinesca* est Romanorum.

Die 17. Jul. *Brugas* & *Badam*.

Die 18. Jul. salvus per Dei gratiam attigi *Tigurum*.

OBSERVATA BOTANICA,

ANNO MDCCIX.

A.

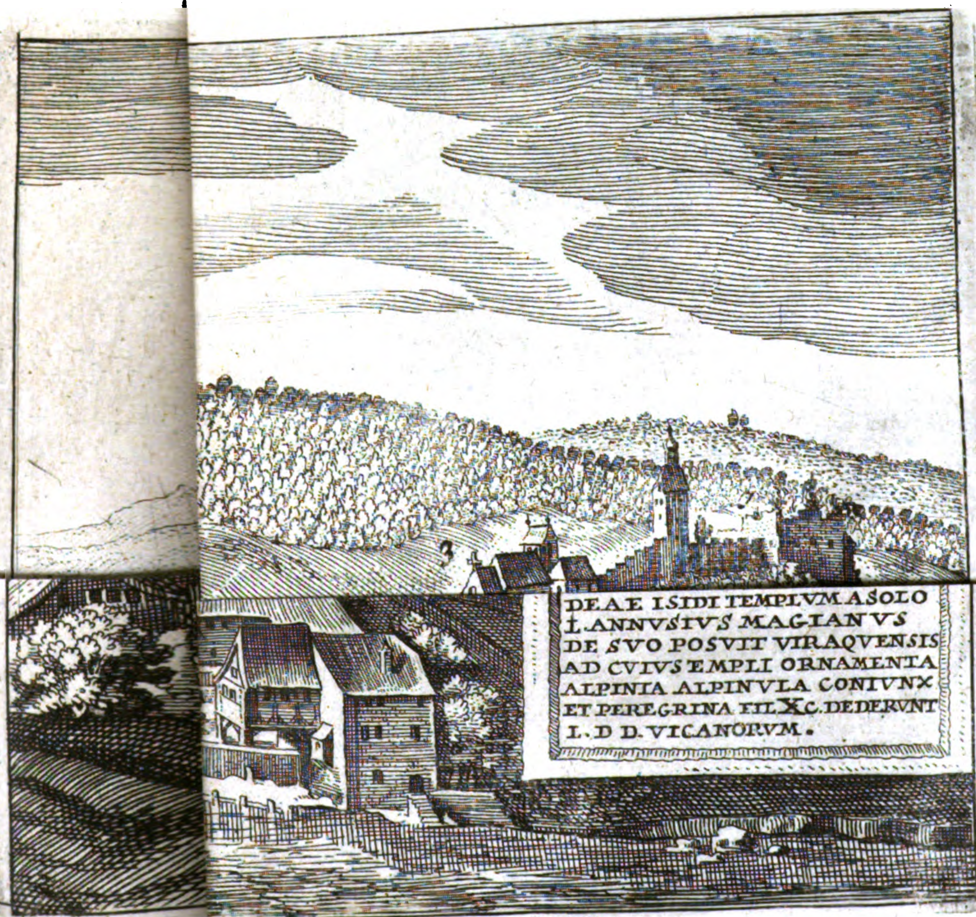
Absinthium Seriphium montanum candidum. C. B. *Absinthium austriacum tenuifolium*. C. B. J. B. *Absinthium Vallesianum tenuifolium candidum sive herba alba*. J. B. In collibus, ad viam, ubique ferè inter Leucam Vallesiæ & contegium Gundes, infra quem Pagum nullibi amplius observavi.

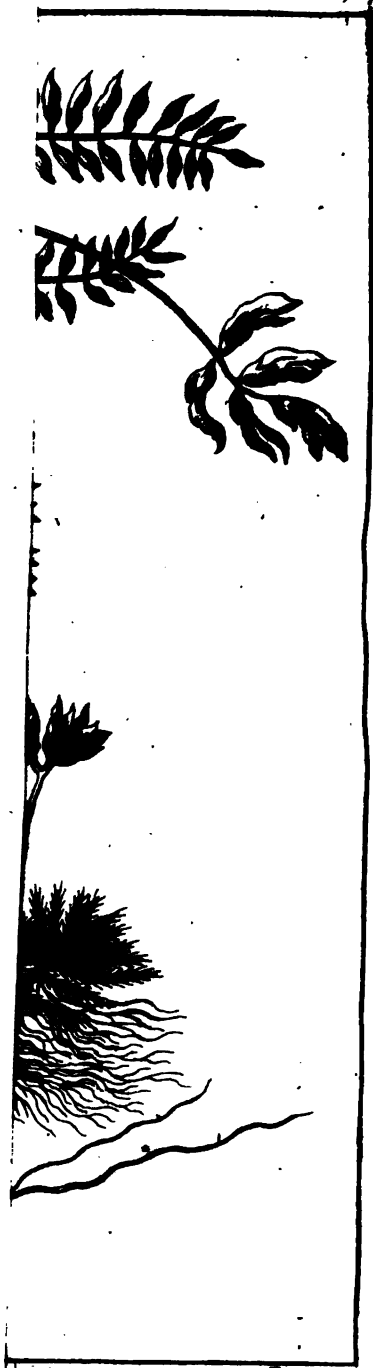
Alsine montana capillaceo folio. C. B. Pin. 251. *Alsine tenuifolia muscosa* C. B. l. c. *Alsine muscosa quibusdam* J. B. III. 365. Calyx floris tetraphyllos, folia ejus angusta viridia margine dilutiori angusto cincta: floris petala quatuor lactei candoris in obtusum mucronem terminata, pistillum circumstant Stamina alba apicibus minutis ejusdem coloris onusta: idem pistillum abit in vasculum seminale subrotundum unicapsulare, seminibus minutis Placentæ mediæ affixis foetum. Florentem inveni Junio mense ad ripam Lacus Rivarii in saxosis. *Fig.* VI.

Fig. VI.

Alysson petræum foliis glabris atro-virentibus, flosculis albis, est ipsum *Thlaspi foliis globulariæ affine sive Alsinefolia cum Myagri foliis*. J. B. II. 926. cui rectè jungit Rajus Hist. 821. *Thlaspi alpinum folio parvo crenato, vel Thlaspi alpinum minus capitulo rotundo*. C. B. pin. 107. Prodr. 48. & ipsum *Thlaspi alpinum majus* C. B. pin. 106. quod vix alia in re, quàm partium magnitudine differre ipsi videtur. Nostra certè Planta, quam in rupibus ad ripam Lacus Rivarii meridionalem Junio mense collegi florentem, à palmari altitudine surgit ad pedalem. Folia ad radicem plura crassiuscula, subrotunda, splendentia ex atro virore, infernè dilutius viridia, non vel modicè crenata in caule ramoso pau-

ca,

DEAE ISIDI TEMPLVM A SOLO
L. ANNVSIVS MAGIANVS
DE SVO POSVIT VIRAQVENSIS
AD CVIVS EMPLI ORNAMENTA
ALPINIA ALPINVLA CONIVNX
ET PEREGRINA FIL X C. DEDERVNT
L. D D. VICANORVM.

ca, angusta, cauli immediatè affixa. Calyx constat è quatuor foliis pallidioribus, nonnunquam præsertim ante floris evolutionem lineâ viridante distinctis: petala floris sunt lactei candoris, stamina exiguis apicibus luteolis onusta: vasculum seminale subrotundum turgidum, septo intermedio valvis parallelo in duo loculamenta divisum. Semina subrotunda septa intermedio adhærent; vasculum seminale in summitate apice parvo est donatum. Dubitant J. B. & Rajus, an non idem sit *Thlaspi Petræum myagrodes*. Ponæ Bald. Ego nullus dubito, quin conveniant. Sed videntur mihi folia in Icone nimis crenata.

Alysson alpinum hirsutum luteum Tour. Inst. 217. *Sedum alpinum hirsutum luteum* C. B. Pin. 284. Junio Mense in Gemmio monte pulchrè floret. Calyx est viridis tetraphyllos, petala floris 4. Pulchrè lutea, stamina viridi-lutea, apices lutei. *Fig.* IIX. *Fig. IIX.*

Astragalus alpinus ramosus hirsutus flore Ochroleuco. Convenit ferè quoad descriptionem cum *Astragalo perenni spicato floribus pallidis nigris radiis notatis*. Mor. Hist. Oxon. Part. 2. 107. quæ *Onobrychys est quibusdam flore pallido vel Polygalon*. J. B. II. 337. nisi quod planta nostra videatur hirsutior totâ facie, & flores non pallidi nigris radiis notati, sed Ochroleuci, calyce hirsutissimo obvallati, desinentes in siliquam pariter hirsutie tectam in Gemmio monte. differt ab *Astragalo Pyrenaico Barbæ Jovis folio non ramoso flore Ochroleuco glomerato speciatim proceritate & ramositate.*

Astragalus alpinus, foliis viciæ ramosus, & procumbens flore glomerato, oblongo, albo cæruleo. Descriptione sua prorsus ferè convenit cum *Astragalo alpino foliis viciæ ramoso & procumbente flore glomerato oblongo cæruleo*. Tour. Inst. 417. cujus etiam nomen integrum ferè gestat. Folia sunt latiuscula in extremo subrotunda, viridia, subhirsuta. Flores conveniunt cum *Astragalo alpino Tragacanthæ folio ramoso, flore cæruleo glomerato*. Tour. l. c. ex mea saltem conjectura descripto. Calyx viridis asperiusculus in apices 5. terminatur, lineares, petala superiora sunt dilutè cœrulea, carina in extremo apice profundè cœrulea, cœterum alba, alæ laterales pallidè flavescentes. In pratis Grindeliæ Vallis prope montes glaciales. *Fig.* VII. *Fig: VII.*

B.

Bupleurum annuum angustifolium. Bot. Monsp. *Bupleurum angustifolium*. Dod. Pempt. 633. *Auricula Leporis*. Gesn. Hist. Anim. cap. de Lepor. *Bupleurum minus angustifolium Monspeliense*. Raji Hist. 474. cui præcedaneum ex Bot. Monsp. Synonymum dubius jungit Rajus, confidentius Tournef. Inst. 309. Apud Sedunos in sepibus ad viculi-

 lem

lem altitudinem surgit. Descriptioni Rajanæ convenit nostra planta, sed addi debet ramulos à foliorum alis exeuntes, in surculos prætenues subdividi ad ramulorum ipsorum ferè extremitatem. Huc pertinere puto vel non multum abesse ipsam *Auriculam leporis umbellâ luteâ.* J. B. III. Part. II. 200. sunt enim & *hic folia inferiora latiora, & quæ in caulibus stricta, nervis secundum longitudinem pluribus donata, flores Fœniculi lutei,* in umbellâ minus patulâ Figura ipsa convenit.

C.

Campanula hortensis Rapunculi radice. C. B. Pin. 94. *Campanula repens flore minore cærulea* J. B. II. 804. in Alpibus Vallesiis.

Cardamine alpina erecta, foliis copiosis imis latioribus, superius angustioribus profundè & eleganter dissectis, floribus parvis albis. Crescit pulchra hæc Cardamines species ad radices Montium ad Lacum Rivarium, in ripa Meridionali, à dodrantali longitudine, ad sesquipedalem caulibus firmis, erectis rarò ramosis, infernè sæpè purpurascentibus. Ad radicem lignosam albam, vel flavescentem folia sunt 8. vel plura tenuibus pediculis nixa, in orbem sparsa, subrotunda, parum dissecta. Profundius autem & eleganter secantur in lacinias, quæ sequuntur in caulis longitudine, copiosa, alterna 5. vel 6. pinnularum medio nervo annexarum conjugationibus constantia, angustioribus tanto, quò altiùs surgit caulis. Sunt haud rarò foliorum apices eleganti purpura tincti, quæ jucundum dat plantæ tenerifoliæ aspectum. In caulis summo flores sunt copiosi, albi, perexigui, tetrapetali, abeuntes in siliquas longas digitales, semine fœtas. Sapor Plantæ est acris, ut aliorum Nasturtiorum, speciatim alpinorum. Pertinet huc *Nasturtium alpinum minus foliis in orbem sparsis.* C. B. Pin. 104. quanquam τὸ *minus*, minus ad rem quadret, & Botanophilum confundat. *Cardamines alpina media*, Clus. Pan. 455. cujus descriptio parvæ hujus generis Plantæ est adaptata & forsan *Sisymbrii Cardamines species quædam insipida.* J. B. II. 886. de qua rectè observat Rajus Hist. 815. In planta vegeta & lætiori folia esse latiora, & ad Nasturtii amari folia proximè accedere, in reliquis Erucæ aquaticæ minoris ferè imitari: diversam quoque esse à *Cardamine patienti* secesio minimo Alpini. Exot. 331. quam sub titulo, *Cardamines annuæ exiguo flore*; Sisymbrii Cardamines speciei cuidam insipidæ, J. B. jungit Tournef. Inst. 224. Nasturtium aquaticum erectum folio longiore. C. B. Pin. 104. Si idem est cum *Sisymbrio citato* J. B. ut conjectat Rajus, à nostra planta abludit, utpote ramosa nimis, & toto habitu major, & amplior. Ex Gallia eandem hanc nostram Cardaminem accepi à Dn. Jussieu, nomine *Cardamines annuæ exiguo flore:* Tour. & adjacentium apud ipsum Synonymorum.

Caryo-

Caryophyllata alpina Chamædryos folio. Mor. Hist. Oxon. Part. 2. 432. *Chamædrys alpina cisti flore.* C. B. Pin. 248. *Chamædrys alpina flore Fragariæ albo.* J. B. III. 290. calyx est Polyphyllus, extus nigris pilis hirtus, petala magna nivei candoris stamina & apices lutei.

Caryophyllus Sylvestris humilis flore unico. C. B. Pin. 209. *Betonica coronaria sive Caryophyllæa repens rubra.* J. B. III. 328. Qui ad Lacum Rivarium crescit in scopulis, petala floris habet egregie purpurascentia, in ambitu extremo fimbriata. Stamina ex imo flore surgunt plura, infernè alba, supernè dilutè purpurascentia, extrorsum reflexa, apicibus satis magnis etiam purpurascentibus onusta: cœterum petalorum ea pars, quæ umbilicum floris constituit, dilutè fusca est.

Cirsium maximum Asphodeli radice C. B. Pin. 377. Cirsium maximum foliis carnosis, bulbosa radice fortè Lutetianum. J. B. III. 44. in pratis montanis udis Vallesiæ obvium ad Polycephala pertinet, & satis benè describitur à Clusio in Pann. sub titulo *Cirsii maximi montani in cano folia bulbosâ radice sive. V.* Circa folia animadvertendum esse ea carnosa, integra ad marginem spinulis obsita, supernè virentia, subtus incana, cauli applicita; capitula florum satis magna, læté purpurea, flosculi carnei coloris, è quorum fundo surgit vagina atro purpurea, & ex ea stylus carneus. Figura J. B. satis benè quadrat. Ast conveniret melius, si in summo caule capitula essent plura, idem hoc vult Rajus Hist. 306. Cirsium tomentosum bulbosâ radice *quibusdam Leucacantham* Anguillaræ. J. B. Ast minus rectè, sunt enim huic *folia incanâ lanugine supra infraque obducta*, offendi hoc ad vias prope Sedunum.

D.

Doronicum Helveticum incanum. C. B. *caule fasciato monstrosum bisflorum* in Semmio monte offendi.

E.

Equisetum Palustre brevioribus foliis Polyspermon. C. B. Pin. 15. *Equiseti facie Polygonum fœmina* J. B. III. 724. In Lacu Rivario præcipuè fossis ejus meridionalibus, item in Broja ad ejus ostium in Lacu Moratensi. De hoc observavi, folia ejus, quod in aquis crescit, longiora esse, & veluti ad marginem undulata, ejus verò, quæ extra aquas in limo crescit, breviora.

Equisetum Sylvaticum tenuissimis setis C. B. Pin. 16. *Equisetum sive Hippuris tenuissima non aspera.* J. B. III. 730. Hoc Equisetum crescit in Sylvosis udis supra Thermas Leucenses Vallesiæ, elegans est atque tenerum

nerum pedale & altius, crebro geniculatum, internodiis uncialibus & sesquiuncialibus. Folia, quæ ex viticulis singula prodeunt numerosa, biuncialia & triuncialia, tenuia, geniculata, & si ita loqui licet, ramosa, ex singulis enim geniculis prodeunt utrinque foliola trium, 4. & plurium linearum in capillares extremitates muscorum ad instar terminata. Parc. & Lob. Ill. pulchrè hoc *Equisetum* nuncupat *omnium minimum tenuifolium*.

Erica procumbens ternis foliolis carnea C. B. Pin. 486. *Erica parva Pannonica foliis Corios ternis flore carneo, capitalis Thymi*. J.B.I. 358. florentem inveni Junio mense in Gemmio monte. Calyx tetraphyllos purpureus, flos globosus in 4. apices terminatus. Stamina alba apices obscurè flavescunt.

F.

Fagus Dod. Pempt. 832. *Fagus Latinorum, Oxya Græcorum*. J. B. I. 117. foliis candidis crescit subinde supra venam salinarum Aquarum Bactiacarum *au fondement*. Ex relatione fossorum.

G.

Gäbius nescio quæ planta parva nascens in Grimsula monte, qua utuntur alpicolæ pro Panacea.

Gentiana alpina pumila Centaurii minoris folio. Tour. Inst. 81. *Gentianella alpina æstiva Centaurii minoris foliis*. C.B. Pin. 188. *Gentianella fugax quinta Clusii flore cœruleo, colore elegantissimo*. J. B. III. 527. Quam supra Thermas Leucenses florentem inveni Junio Mense, florem habet ex Tubo Pallido in 4. segmenta expansum purpuro cœrulea, ad extremum acuminata, ad quorum exortum intus surgunt barbulæ seu fimbriæ concolores, Stamina sunt candida, satis crassa, apices nigricantes. Fidentius nunc huic Plantæ jungo, *Gentianam pratensem, flore lanuginoso* C. B. *Gentianellæ speciem quandam an Cordo Pneumonanthen aut Gentianam fugacem alteram Clusii*. J. B. item *Gentianellam fugacem tertiam Clusii flore virescente & subcæruleo breviore & majore*. J.B. Sive *Gentianellam pratensem flore breviore & majore*. C.B.

Geranium batrachioides maximum, minus laciniatum, folio Aconiti. J.B. III. 477. *Geranii majoris species foliis magnis, figura ferè & magnitudine Aconiti lutei, hirsutis asperis*. Gesſ. App. 292. In montanis pratis Leucam inter Oppidum, & ejusdem nominis Thermas.

Geum rotundifolium majus. Tour. Inst. 251. *Sanicula montana rotundifolia major*. C. B. Pin. 243. *Sanicula alpina guttata*. J. B. III. 707.

Calyx

Calyx est quinque partibus viridis subhirsutus, petala floris quina oblonga, punctis purpureis, & ad umbilicum croceis notata, lactei candoris, stamina alba, apicibus albis onusta, pistillum tumens bicorne album.

Geum rotundifolium minus. Tour. Inst. 257. *Sanicula montana rotundifolia minor.* C.B. Pin. 243. Petala 5. oblongo rotunda nivei candoris, calyx parvus viridis, stamina nivea, apices crocei, stylus albus ad basin luteus.

Globularia Pyrenaica folio oblongo, caule nudo. Tour. Inst. 467. *Bellis cœrulea caule nudo.* C.B. Pin. 262. flosculi flosculosi in longas lacinias dissecti dilutè cœrulei vel carnei, stamina concolora, apices albi.

H.

Helleborine palustris nostras. Raji Hist. 1251. Petala tria exteriora è viridi purpurascunt externè; intus carnei magis sunt coloris: bina petala superiora sunt candida, striis purpureis, mediâ latiori, lateralibus subtilissimis distincta; carina floris itidem candida lineis ad fundum luteum purpureis notata: labium prominens subrotundum candidum, initio crassiori apiculis croceis terminato. In ascensu collis supra Immenseo, Ditionis Suitensis, & alibi locis Paludosis.

Helianthemum Serpilli folio flore minore aureo odorato. Tour. Inst. 249. *Cistus Helianthemos flore parvo luteo.* J.B. II. 17. In Gemmio Monte. Haud separandum mihi videtur à *Chamæcisto Serpilli folio nigricante & hirsuto, flore aureo odorato.* J.B. II. 17. seu *Chamæcisto repente Serpilli folia lutea.* C.B. Pin. 466. quem ad distinctionem alterius vocat Tournef. *Helianthemum Serpilli folio, flore majore aureo odorato.*

L.

Leucojum vernum perenne album majus folio glabro succulento. Hoc titulo mihi venit. *Hesperidi alpinæ sive murariæ affinis Draba succulenta* J.B. II. 880. in Gemmio monte crescens & *à Leucojo verno perenni alba majori* Tour. quod *Draba alba Siliquosa* C.B. est vix differens, nisi foliorum glabritie, & succulenta crassitie. Flos est tetrapetalos albus, petala satis longa, stamina & apices albi, foliorum sapor acris.

Lichen arboreus capillaceus, longissimus niger. Muscus arboreus, Usnea officinarum colore nigro. C. B. Pin. 361. ex arboribus dependet supra Thermas Leucenses Vallesiæ, colore prorsus nigro. *Capillacei* longissimi Titulum adnecto, ut constet, non mihi videri differentem *Muscum capillaceum Longissimum.* C.B. l. c.

Lichen arboreus ramosus longissimus cinereus. Ex laricibus supra Thermas Leucenses dependet semipedalis & pedalis, similis aliàs. *Licheni pulmonario, cinereo molliori, in amplas lacinias diviso*. Tour. *arborei ramosi* cognomen mutuò peto ex J. B. quoniam affinis, vel idem videtur cum *Musco* ejus *arboreo ramoso* III. 756.

Lichnen pulmonarius saxatilis tenuiter laciniatus elegantis sulphurei coloris. In Saxosis Gemmii montis. Elegans plantula vix semiunciam surgit, corralloidis formam mentiens ab imo ramosa, & in tenuissimos ramulos terminata.

Lychnis vel Ocymoides repens montanum. C. B. Pin. 206. *Saponaria minor quibusdam*. J. B. III. 344. E calyce tubulato atro purpureo hirsuto in segmenta quinque haud ita profundè secto petala floris prodeunt lætè purpurea, intra quæ surgunt stamina alba, pistillum bicorne. In scopulis ad ripam Rivarii lacus.

Lychnis annua minimo flore carneo, lineis purpureis distincto. Tour. Inst. 338. *Betonicæ seu tunicæ minimæ similis planta*. J. B. III. 338. In aridis Saxosis Sedunensis Arcis. Calyx est duplex viridis, petala floris dilutè carnea, striis purpurantibus distincta, stylus & apices sunt carnei. Reliqua descriptioni J. B. respondent. Planta est dodrantalis & semipedalis.

Lychnis viscosa flore muscoso majusculo, quæ sterilis. C. B. Pin. 206. *Muscipula muscoso flore, sive Ocymoides bellisorme*. J. B. III. 350. in Vallesia inferiori, an sufficienti ratione fultus hanc distinguat Tournef. à *Lychnide viscosa flore moscoso minore & Seminifera* C. B. quæ *Sesamoides magnum Salmanticum* Clus. Hist. 295. mihi non constat. Rajus Hist. 1002. generale sociat *Lychnidis viscosæ flore muscoso*. C. B. nomen *Muscipulæ* citatæ. J. B.

Lychnis Sylvestris minima flore muscoso. Bot. Monsp. In Vallesia inferiori.

Ligusticum, quod Seseli officinarum C. B. Pin. 162. *Seseli sive Siler montanum vulgare*. J. B. III. P. II. 168. è Saxis ad Lacum Rivarium copiosè procrescit. Radice utuntur Vesenæ ad Odontalgiam dentibus imposita, utpote apophlegmadizante.

Liliastrum alpinum minus. Tour. Inst. 369. *Phalangium magno flore* C. B. Pin. 29. *Phalangium flore Lilii*. J. B. II. 636. Prata copiosè ornat montana supra Thermas Leucenses in Vallesia, pulcherrimè florens Junio. Thalius duas species facit, alteram majorem folio longiore, pauloque latiore, capitulo magis triquetro, in quo semina continentur etiam paulò majora: alteram minorem, cui omnes partes sunt minores strictioraque folia. Existimat verò J. B. priorem *Liliaginem Thalii* esse suum

suum *Phalangium flore Lilii*, alteram minorem *Phalangium non ramosum*. Aliter sensisse videtur Tour. qui *Liliastrum alpinum majus* diversum ponit à *minori*, sed & hoc diversum à Phalangio non ramoso. Quid verò per *majus* suum intelligat, me latet: Variat quoque in alpibus nostris magnitudine, pro loci diversa altitudine, solique qualitate, non tamen inde differentiam statuo inter *majus* & *minus*. Nostrum Liliastrum petala habet nivea, ut & Stamina, apices luteos, ut Liliorum alborum.

Linum Sylvestre cæruleum folio acuto C.B. Prodr. 107. *Linum Sylvestre angustifolium cæruleo amplo flore*. Bot. Monsp. in Saxosis Vallesiæ inferioris, & supra Thermas Leucenses; petala 5. cœrulea venis purpurantibus, fundo luteo, stamina lutea, apices albi, calyx pentaphyllos.

M.

Medica major erectior floribus purpurascentibus. J.B. II. 382. *Trifolium Siliquâ cornutâ sive Medica*. C.B. Pin. 330. ad agrorum & pratorum limites apud Sedunos. Siliqua nunc est in circulum contorta, nunc in forma literæ S. & plerunque quidem. Flos obsolete purpureus.

Medica Sylvestris floribus è luteo pallescentibus. Tour. Inst. 410. *Trifolium Sylvestre luteum siliquâ cornutâ, vel Medica frutescens, flore luteo albo*. C.B. Pin. 330. In Vallesia inferiori ad vias & pratorum margines, colore floris sulphureo. & angustia foliorum, supremo margine vix corrosorum, ab aliis hujus generis medicis differt.

Millefolium odoratum minus Monspelliensium. Mor. H. R. Blef. & H. R. Par. *Millefolium odoratum Monspelliense*. Pillet. 271. *multo minùs est quàm vulgare, foliis canescentibus, odoremque habet suavem & aromaticum*. Hoc ejusdem cum vulgari magnitudinis, pedale & majus offendi in rupibus Seduni prope Arcem & in ἀδιχώρῳ.

Muscus squamosus foliis acutissimis in aquis nascens. Tour. Inst. 554. *Muscus aquaticus folio expanso*. C.B. Prodr. 152. Fontalis minor lucens J.B. III. 778. *Muscus aquaticus viticulis longis minus ramosis, lucidis, foliis acutis, triangularibus cinctis*. Mor. Hist. Oxon. Part. 3. 626. Sect. 15. Tab. 6. Fig. 32. Hunc muscum offendi in Lacu Rivario, ad ripam Meridionalem, ubi fundo, Lapidibusque accrescit. Dubius hæret Rajus Hist. 122. an hic sit Muscus aquaticus terrestri vulgari similis, sed major, ego nequaquam dubito, sed eundem prorsus existimo, eundem quoque cum *Musco aquatico denticulato*. Joh. Loesel. in Flor. Pruffic. Aliquando viticulis pedem longis serpit ramosus, alias palmaris communiter est.

Muscus capillaceus densissimus lanuginosus albo viridis apicibus niveis. Hunc offendi in saxo quodam Grindeliæ Vallis, ramosus est, coloris albo viridis, *Heiter Grün*, apicibus singulorum foliolorum Viridium, squamatim & densè invicem incumbentibus, nivei coloris. Sed quoque singulorum ramulorum extremitates niveæ sunt albedinis, non multum diversus hic est à *Musco capillaceo densissimo lanuginoso.* Tour. Inst. 551. cujus proin nomen retineo.

O.

Orchis palmata flore viridi. C. B. Pin. 86. Prodr. 30. supra Thermas Leucenses occurrit pedalis & sesquipedalis, foliis rarioribus in extremo ferè rotundatis, uncias circiter duas longis, dimidiam latis nervosis. Floris petala superiora latiora viridia, calyx tetraphyllos albo-viridis, labium inferius floris luteo-viride trilingue in lingulas acutas terminatum. Eadem hæc est cum *Orchide palmata flore galericulato dilutè viridi.* Loesel. Flor. Pruss.

Orchis odorata moschata sive Monorchis. C. B. Pin. 84. Petala tria externa viridi lutea; lateralia bina luteola ex latiori basi in lingulam angustata; petalum inferius cruciforme ejusdem coloris. Flores veluti in spiram dispositi, alterni in spica biunciali, odor gratus moscatus. Passim in collibus & montibus siccioribus.

P.

Pedicularis alpina Filicis folio major C. B. *Pedicularis major Dalechampii* J. B. flos sulphureus ex calyce striato hirsuto viridi apicibus 5. terminato, galea fermè clausa, hirsutie obsita, labium inferius tripartitum, rictus intimus totus hirsutus, quæ hirsuties prominulas Labii inferioris partes vestit: floribus singulis folium subest. In Gemmii Montis ascensu ex Valle Frutingensi.

Pedicularis alpina folio Ceterach C. B. *altera species*, calycem habet membranosum dilutè purpurantem, nigricantibus lineis distinctum, in brevia segmenta terminatum, florem integrum latè purpureum. In Gemmio.

Petasites alpina rotundifolia minima canescens. Tussilago alpina rotundifolia canescens. C. B. *Tussilago alcina minor folio rotundo.* J. B. Calyx Polyphyllos purpurascens è segmentis constans 4. uncias longis: flos è floribus flosculosis candidis quinquepartitis, extremis apicibus suave rubentibus, è media vagina, quæ è fundo floris,

ris surgit, prodeunt cornicula bina candida apicibus purpureis; flos abit in pappum.

Planta angustifolia alpina J. B. III. 506. C. B. Pin. 190. Historia hujus Plantæ non satis est evoluta. *Plantaginem trinerviam folio angustissimo.* Ex C. B. Pin. 189. Prodr. 98. jungit ei Rajus Hist. 878. & Tournefortius Inst. 127. *Plantaginem angustifoliam minorem, spicâ hirsutâ albâ, foliis ex atro virentibus valde pilosis.* J. B. III. 506. ex ipsa J. B. mente. Quam nunc in Gemmii montis planitie offendi palmarem, folia habet unam lineam vel dimidiam lata, uncias tres quatuorve longa, modicè hirsuta, nervo unico aliquando in eadem planta tribus donata, ex radice crassa copiosa, caulém aphyllon hirsutum, spicam semuncialem. *A Plantagine trinervia montana.* C. B. Pin. 190. differt, quod hæc folia habeat in medio latiora, manifestè trinervia, pilosiora J. B. *Plantagini suæ angustifoliæ alpinæ* adsociat *Holosteum hirsutum nigricans.* C. B. Pin. 190. an *Lanceolam montanam.* Gesn. cui haud difficilis subscribo.

Polygonatum angustifolium non ramosum. C. B. Pin. 303. *Polygonatum angustifolium.* J. B. III. 531. In Gemmio.

Populus alba majoribus foliis C. B. Pin. 429. *Populus alba*, λεύκη. J. B. I. 160. in Vallesia, præsertim inferiori, ad rivulos, & in sylvis, vix fortè nisi accidentali magnitudine nec specie differre mihi videtur à *populo alba folio minore.* J. B.

Q.

Quinquefolium minus repens alpinum aureum, C. B. Pin. 325. *Pentaphyllum alpinum splendens aureo flore* J. B. II. 598. in alpibus passim.

Quinquefolium folio argenteo C. B. Pin. 325. *Pentaphyllum rectum, foliis profundè sectis subtus argenteis, flore luteo.* J. B. II. 598. in Valle Grindelia.

R.

Ranunculus alpinus humilis rotundifolius flore majore. C. B. Pin. 181. Calyx albus Pentaphyllos, extus medio luteolus vel subviridis, petala magna rotunda, in extremitate sinuata nivei candoris, stamina pallida, apices crocei. In Gemmio, & passim in Alpibus Helveticis.

Ranunculus montanus hirsutus, purpurascente flore. C. B. Pin. 182. *Ranunculus montanus albus hirsutus*, J. B. III. App. 861. flores habet in umbellam dispositos, petala 5. candidâ carneâ tincturâ imbuta extus, stamina brevia alba, apices sulphurei coloris.

Rapunculus spicatus, flore purpuro-violaceo. Rapunculi sylvestris genus floribus cæruleis in se recurvis Gesn. Col. stirp. referendus *ad Rapunculum spicatum* C. B. *Rapunculum spicatum seu comosum cæruleum* J. B. Quem in pratis circa Thermas Leucenses collegi, flores habet purpuro-violaceos, seu obsoletè cœruleos.

Rosa foliis glaucis rubedine tinctis flore rubro. In Grindelia Valle ditionis Bernensis surgit, ut alia Rosa silvestris, florem gerens intense rubrum, unguibus candidis. Nullibi hactenus hanc Rosæ speciem offendi, nisi in Pago Grindelwald.

Rubus alpinus humilis. J. B. II. 61. *Chamæ rubus saxatilis.* C. B. Pin. 479. Petala habet candida, ex tenui principio in formam oblongo rotundam expansa, stamina confertim disposita candida, apices fuscos, calycem hexaphyllon viridem.

S.

Saxifraga alpina Ericoides flore cæruleo. Tour. Inst. 253. *Sedum alpinum Ericoides cæruleum.* C. B. Prodr. 132. J. B. III. 694. In Gemmio monte pulchrè floret Junio Mense. Descriptioni adde, calycem Pentaphyllum purpureum pilis tenuibus marginatum, petala 5. subrotunda, pro ratione Plantæ magna, læte cœrulea, stamina carnea, apices atro purpureos.

Saxifraga Pyrenaica foliis partim integris, partim trifidis. Tour. Inst. 253. cui aliàs junxi *Sedi alpini III. Fr. Gregorii Rhegiensis* Col. *primam* & *secundam varietatem.* Quam nunc inveni in Gemmio foliis est integris, Calyx ei viridis crassus Pentaphyllus, petala pallidi viroris lineâ luteolâ in medio distincta, uti & folia calycis: è medio flore surgunt bina cornua seminalia.

Sedum minimum montanum flore purpurascente parvo semine stellato Raji Hist. 692. Quod in Gemmio Monte offendi, convenit prorsus descriptioni Rajanæ, ut & *Sedi annui minimi stellati rubri* Magnol. folia fermè globosa viridi rubra, calyx crassus Pentaphyllus viridis purpureis punctis notatus, petala 5. pallida medio purpurea, in medio flore cornua 5. eriguntur, quæ vasculum constituunt seminale.

Side-

Sideritis vulgaris hirsuta erecta. C. B. *Sideritis vulgaris hirsuta.* J. B. in Saxosis Helvetiæ passim crescit, uti ad Rivarium Lacum: in Castello veteri Badensi &c. Calyx est tubulatus quinquepartitus, hirsutus, virescens, segmenta calycis sunt aculeata, sed rigiditate carent: flos in bina labia expanditur, quorum superius cochlearis ad instar excavatum luteum, inferius in tria segmenta expansum, quorum medium reliquis amplius & sinuatum, lineæ totum labium inferius intensè purpureæ & punctis ejusdem coloris distinguunt totum Labium inferius: stamina è fundo floris prodeuntia purpurea apicibus quoque purpurascentibus onusta. Flores nascuntur verticilatim.

Symphytum Consolida major flore albo, vel pallidè luteo, quæ fœmina. C.B.Pin. 259. per totam viam inter Alpnach & Sarnen, Subsylvaniæ, ubi quæ flore est purpureo, prorsus exulat.

T.

Teucrium alpinum inodorum magno flore. C. B. Calyx nigricans in apices 5. terminatus, hirsutus, flos è tubo oblongo dilutè cœruleo in segmenta atro purpurea expanditur: labium superius & galeatum supernè acuminatum; inferius tripartitum. è fundo floris surgunt stamina purpuro cœrulea, apices albi papposi, surgunt quoque stamina bina ex lateribus galeæ: stylus dilutè purpurascit.

Thlaspi fruticosum folio Thymbræ hirsuto. C. B. *Thlaspi fruticosum alterum.* Lob. J. B. sub hoc titulo recondo Thlaspi fruticosum, lignosum, ramosum, multiflorum, pedale & semipedale, in arenosis Vallesiæ inferioris obvium: Descriptioni respondens, nisi diversitatem insinuent capsulæ seminales in extremo bifidæ.

Thlaspidium Anchusæ folio. Tour. Inst. 215. *Thlaspi biscutellatum luteum Anchusæ foliis.* Barr. Icon. Bocc. Mus. P. II. T. 122. Calyx dilutæ est flavedinis tetraphyllos, petala 4. sulphurei coloris, uti quoque stamina & apices planta attactu viscida.

U.

Ulmus Campestris & Theophrasti C. B. Pin. 426. Ulmus. J. B. I. 139. Leucæ & alibi in Vallesia frequens, *ferax folliculis cavis tuberosis subrotundis, ac diversarum figurarum.* Eam præprimis, quam in Alsatia propè Polvillam Arcem observavit J. B. offendi speciem, cui folia valdè crebra parva, nec *multo majora articulo postremo*

ſtremo pollicis, plurima etiam minora, minùs rugoſa, ſupernâ parte nonnihil lucida.

Uva Urſi. Cluſ. Hiſt. 63. *Vitis Idæa foliis carnoſis & veluti punctatis ſive Idæa radix Dioſcoridi.* C. B. Pin. 470. *Radix Idæa putata & Uva Urſi.* J. B. in Gemmio monte.

F I N I S.

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

Sive

ITINERA

Per

HELVETIÆ ALPINAS REGIONES

Facta

ANNIS

MDCCII. MDCCIII. MDCCIV. MDCCV. MDCCVI. MDCCVII. MDCCIX. MDCCX. MDCCXI.

Plurimis Tabulis æneis illustrata

à

JOHANNE JACOBO SCHEUCHZERO,

Tigurino, Med. D. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolinæ & Socc. Regg. Anglicæ ac Prussicæ Membro.

TOMUS QUARTUS,

Nunc primum Editus, & comprehendens

ITINERA ANNORUM MDCCX. MDCCXI. & ACARNANIA.

LUGDUNI BATAVORUM,

Typis ac Sumptibus PETRI VANDER Aa.

MDCCXXIII.

JOHANNIS JACOBI SCHEUCHZERI,

Tigurin. Med. Doct. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolin. & Socc. Regg. Anglic. ac Prussic. Membr.

ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

SIVE

ITINERIS ALPINI Descriptio Octava,

ANNI MDCCX.

Nunc primum Edita.

ITER ALPINUM OCTAVUM,

ANNI MDCCX.

Id commune habent virtutes atque vitia, ut miseri nos beatique mortales tantò ardentiùs utraque prosequamur, quò plus eorum dulcedinem, seu apparens ea fuerit, seu vera, gustamus. In virtutum studio currimus læti, licet id spinis sit obsitum, sed & in vitiorum palæstra sudamus, licet ultimus eorum finis sit præcipitium. Idem nescio quo fato accidit Historiæ Naturalis scrutatoribus, sumtus impendimus, & pro Instrumentis, & pro libris, itineribus, tempori non parcimus, sudores profundimus, vires ipsas exhaurimus, conscendimus montes, descendimus per præcipitia, pererramus Valles, ut DEI Creatoris & Conservatoris ubique conspicua gloria celebretur, & veritas ex DEI sinu emanans protrahatur in lucem. Est hoc ipsum principium & meta Excursionis alpinæ, quam hujus anni vergente æstate institui, cum Nobiliss. optimæ spei juvenibus Dn. Henrico Eschero, Conrado Gosweilero, Andrea & Caspare Mejeris. Id autem imprimis mihi proposui, ut Toggici Comitatus situm delinearem, & experimenta Barometrica pro inquirenda varii Aëris Elasticitate ab Illustriss[mo] Abbate Bignonio, Societatis Regiæ Parisiensis Præside & Cl. Dn. Maraldi ejusdem Socio nuperrimè commissa, eâ quâ possem fide & dexteritate instituerem, aliis non omissis, quæ

 Histo-

Historiæ patriæ tum Naturali tum Geographico Politicæ inservire possunt.

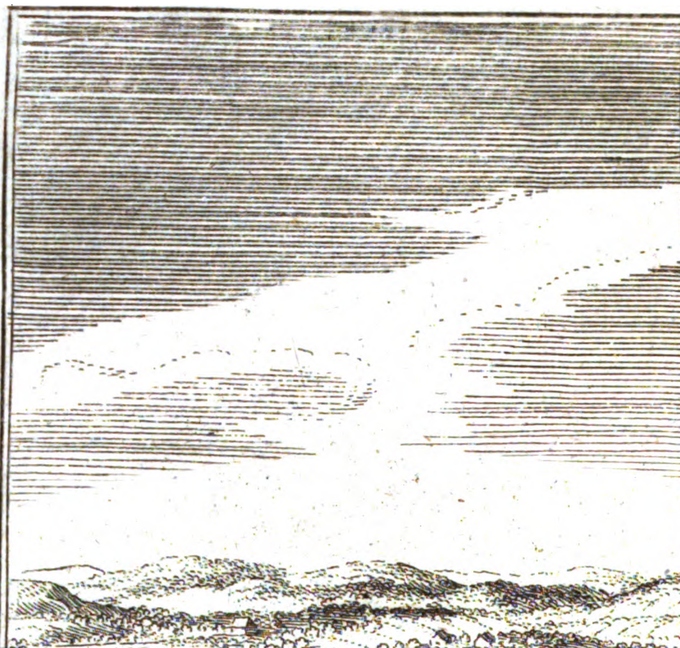
Ante autem quam Tiguro discessi, eodem, quem in itinere adhibui, Tubo vitreo, Experimenta feci in ædibus præclare docti & virtuosi ob Religionem exulis Dn. Formondii. Series autem Experimentorum hæc est. Paratur primò Tubo hermeticè sigillato 33. digitos alto Barometrum ordinarium, ita quidem, ut Tubus integer impleatur, ad supremum usque marginem, Argento vivo, & inverso Tubo adnotetur altitudo Mercurii à superficie ejus, qui in vase jacet. Dehinc adimpletur Tubus ad eam usque altitudinem, ut tres digiti Parisini in summo Tubo restent Aëre pleni, reliquis 30. digitis Mercurio refertis. Inverso rursum Tubo observatur altitudo Mercurii & Aëris, qui in summo Tubo se se ad id usque spatium dilatavit, ut Mercurius cum Aëre incluso in æquilibrium fuerit redactus cum Aëre Atmosphærico externo. Porro relinquuntur in summitate Tubi 6. digiti Aëris, dein 9, 12. 15. 18. 21. 24. 27. 30. animadversis semper altitudinibus & Mercurii & Aëris.

Series Experimentorum Barometricorum.

Die 6. Sept. Tubo 33. digg. longo 2. lineas habente in Diametro Tiguri h. 8. a. m. Barometri totius altitudinem habui 26. digg. 4. lin. & inter horam 9. ac 10. 26. 4½. cœlo sereno, nubibus tamen interfuso.

Spatia Aëris in Tubo relicti.	Altitudo Merc.		Spatia Aëris extensi.
3	19.	9 bis.	12 6½.
6	16.	8	15 7½.
	16.	7½ bis.	15 8.
9	14.	3	18 0.
12	11.	11 bis.	20 3.
15	9.	9 bis.	22 6.
	9.	7½.	22 7.
18	7.	5½.	24 8½.
	7.	6	
21	5.	3 bis.	27 0.
24	3.	3 bis.	28 11.
27	1.	6 bis.	30 7½.
30		4 bis.	31 10½.

Series E-
riment.
Barom-
corum.

Eodem hoc Tubo in Itinere quoque sum usus, unde conformitas Experimentorum tanto reddetur certior; non tamen præteribo Experimenta facta die 5. & 6. Septembris alio Tubo tenuiori dimidiæ circiter, ratione prioris, Diametri.

Igitur die 5. h. 8. a. fuit altitudo Barometri totius 26. 2. vacui in Tubo 6. 1.

Spatia Aëris in Tubo relicti.	Altitudo Merc.	Spatia Aëris extensi.
6	16. 3.	16. 0.
	16. $2\frac{1}{2}$.	
9	13. 3 bis.	19. 0.
12	10. 11 bis.	21. $6\frac{1}{2}$.
	Post meridiem	
15	8. 9 bis.	23. 6.
18	7. 0 bis.	25. 3.
21	5. 4 bis.	27. 0.
	Die 6. altit. Barom. 26. 8.	
24	3. 9 bis.	27. 6.
27	2. $3\frac{1}{2}$.	30. 0.
30	11.	31. 4.

Die 9. Sept.

Tiguro discessi, & h. 1. p.m. Rapersuilam veni: series Pagorum, quos transivimus, hic est: Rapersuilæ.

Riespach $\frac{1}{4}$. h.
Zollikon 1.
Goldbach $\frac{1}{4}$.
Kusnacht $\frac{1}{4}$.
Ehrlibach $\frac{1}{2}$.
Herrliberg $\frac{1}{2}$.
Meilen 1.
Uttikon $\frac{1}{4}$.
Mannidorf $\frac{1}{2}$.
Stäfen $\frac{1}{2}$.
Schirmensee, *Urikon*, $\frac{1}{2}$.
Feldbach $\frac{1}{2}$.
Rapperschweil $\frac{1}{2}$.

} Ditionis Tigurinæ.

 In

Pagus Rüschlikon. In altera Lacus Tigurini ripa 1½.h. ab urbe est *Pagus Rüschlikon*, in cujus eminentiori parte centenis aliquot pedibus supra Horizontem Lacus effoditur nunc *cespes bituminosus*, quem *Turffæ* nomine vulgò nuncupant in Belgio: effodiuntur autem unâ vice commodo Amæ seu Bipalii Instrumento, *cespites* bini, qui in prato vicino per biduum vel triduum depositi, posteà crateribus ligneis impositis transportantur in ædiculam horreo ferè similem Vento undique perflatilem, ubi sub tecto ab injuriis Pluviæ immunes exsiccantur, & dehinc in repositorio Communi ampliori asservantur, ut lignorum vice ad usus domesticos adhiberi queant.

Cespes bituminosus, seu Turffa.

Profunditas Turffi fodinarum harum est 12. circiter pedum, ubi notabile, stratum Turffaceum supremum esse nigrum, ponderosum, inferiora sensim fusca magis vel rubra, &, quod mireris, leviora: in imis fodinis horizontaliter demersi jacent abietum prægrandis molis Trunci cum suis ramis. Infra strata Turffacea est semipedale circiter stratum Terreum vel argillaceum coloris cinerei, cochleis & conchis minutis refertissimum. Ubicunque Terram hanc effodi curavimus, ingentem ubivis reperimus cochlearum illarum copiam, suntque tum cochleæ, tum conchulæ aquatici generis non terrigenæ. In ipsa Turffa demersos quoque reperias Avellanarum fructus, & Pineos conos, de quibus in *Herbario Diluviano*, occasione Turffæ Rütensis.

Non prætereunda silentio est circumstantia supra memorata de Turffa graviori superiori loco, & leviori inferiori sito, quæ legibus gravitatis & subsidentiæ repugnare videtur. Dignam utique censeo hanc observationem, quæ explicetur, ut Hypotheseos nostræ veritas magis illucescat. Id quod colorem atrum dat strato supremo, nec non pondus, & arctiorem compagem, est bituminosus quidam succus, qui omnes poros infercit, & Fibras Turffæ colligat; succo hocce repleta primitus fuêre strata cespitum, sensim tamen & sensim inde è fibrarum muscosarum interstitiis ab aqua elota, ut succus ipse superiora petere necessum habuerit, descendere quippe non poterat tum propter levitatem suam, tum propter Aquarum sursum pellentium impetum, tum propter stratum arenosum infra

sta argillaceum demersum. Ratiocinium autem hocce probo ex observationibus in ipso loco natali factis. Oleum bituminosum magna satis copiâ ex gravioribus cespitibus prolicio per destillationem, nulla ferè vel paucâ ex levioribus: odor ipse accensorum cespitum superiorum fortior quam inferiorum. Duratio illorum in igne longe major, quam horum. In primis verò notari meretur, quod ipsi nigri & ponderosi cespites excisi, & pluviæ per dies aliquot sub dio expositi, inde ita eluantur, ut & leviores, & rubicundiores, & minùs durabiles, infimis cespitibus simillimi evadant, unde necessum habemus, pro conservatione Turffarum, easdem tertio quartove die sub tectis recondere, ut à pluviæ damnis reddantur immunes. Additamenti loco poterit esse hæc observatio ad Herbarium Diluvianum, quandoquidem certum omnino est, & ex Analysi tum oculari tum Chymica demonstrandum, esse ipsam cespitum bituminosorum solidam substantiam vegetabilem, non mineralem.

Trihorio à Tiguro distat *Horga*, Pagus, & supra eum *Käpfnacum*, ubi Vena est *Carbonum Fossilium*, quorum ope in Fornace eum in finem cum craticulis ferreis extructo calx excoquitur intra 12. horarum spatium. Item calx eâ cum differentiâ, ut stratum infimum Cespitum sit pedale, vel sesquipedale, & dehinc tum cespites, tum lapides sine ordine invicem misceantur. *Horga, Pagus. Käpfnacum. Vena Carbonum Fossilium.*

Erlibaci vidimus Museum Dn. *Hessii*, Nummis, tum antiquis, tum recentioribus imprimis memorialibus satis instructum. *Erlibacum. Dn. Hessii Museum.*

Extat inter alios STEPHAN BRAUN ALTERS 28. capite barbato. An hic fuerit civis Tigurinus ex Nobili Brauniorum Familia & quis, non constat. Memoratur de quodam hujus nominis, conscripsisse iter Constantinopolitanum. Ab altero hujus Nummi latere sunt Venus & duæ Cupidines, alter globo innixus.

Rapersuila post meridiem contuli me ad Turffi fodinas Rütenses, visurus laborum nostrorum progressum, rediique ejusdem diei vesperâ una cum Societate Rapersuilam.

In Ufnaugiæ Insula mortuus dicitur 1. Sept. 1523. Eques Francus illustris & prosapiâ & doctrinâ, *Huldricus Huttenus*,

ibique

Huldrici Hutteni Epitaphium. ibique sepultus. Epitaphium ejus memorat Wagner. Merc. Helv. p. 34.

Hic eques auratus jacet, oratorque disertus,
Huttenus vates, carmine & ense potens.

Nunc autem nec de sepulchro, nec de Epitaphio quidquam amplius visitur.

Jona, Pagus. *Jonæ*, qui Pagus haud longè à *Rapersuilâ* distat, ara fuit Romana hac inscriptione:

C. OC. PROVIN.
S. L. D. D. D.

Cajus Octavius Provinus statuit
Locus Datus Decreto Decurionum.

Hæc Inscriptio non amplius legitur, quoniam ea Saxi pars, quæ illam habet, parieti Templi est sive per incuriam, sive studiosâ ignorantiâ & ex falsi zeli fundamento applicata.

Rapersuilensium Status politicus. Statum Rapersuilensium politicum, ante delineabo, quam ex hoc oppido discedo, tanto autem lubentius, quod conditio & situs hujus oppidi ingrediatur rationem status Inclytæ nostræ Reipublicæ. Gaudebat hæc parvæ quidem extensionis, sed momentosi situs Respublica sub ipsis Comitibus Rapersuilensibus suis juribus, quæ illibata ferè servavit usque ad paucos abhinc annos, inde ab A°. 1458. quo Urios, Suitenses, Subsylvanos ac Glaronenses in suos assumsit Protectores, qui nunc jus protectionis penè commutant in Jus Dominii: Non parum certè amisêre oppidi Incolæ de sua libertate, quoniam oppidum & arcem aperte servare tenentur imminentibus periculis, quibus imprimis res agetur inter Cantones Pontificios ac Reformatos, *Rapperschweil sol Statt und Schloss offen behalten, uns (den Schirmorthen) zu gutem.* Magno id quidem fit non Rapersuilensibus solis sed Tigurinis, & toti Helvetiæ Protestanti præjudicio, quandoquidem non abs causa considerari potest hoc oppidum ut lingula vel hypomochlium in Libra Helvetica. Arx seu Castellum est eminenti situ locatum, quod occupat Præfectus, *Schloss Vogt*. Est is Civis Rapersuilensis, electus olim a civitate, à Cantonibus Protectoribus confirmari solitus, nunc verò eligitur ab ipsis his Cantonibus

bus vi Documenti inter illos erecti Fœderalis, *in Kraft des Schirm und Pundt Brieffes*. Quod si lites exoriantur inter partes has paciscentes, dirimi debent ex *Eremi Helvetiorum*, Judicibus constitutis numero utrinque æqualibus, *zu gleichen Sätzen*, votis verò stantibus in æquilibrio, eligi debet arbiter, *ein Obmann*, ex ipsis Judicibus, qui juramento erga Magistratum suum liberatur, novoque ad jus dicendum remoto omni partium studio adstringitur, id quod in aliis quoque Helvetiorum litibus fieri consuescit. Imminentibus belli periculis Gubernator Arcis, *der Commendant*, est plerunque ex Vicinia petitus *Suitensis*, nomine quidem Cantonum Protectorum, sed & eorundem sumtibus. Fœdus juramento confirmatur inter Rapersuilenses & Cantones Protectores singulis Annorum lustris in circa. *Senatus* est duplex, *Major* & *Minor*. Componitur hic ex 15. viris, incluso *Sculteto*, *Poligrammateo*, & *Curiæ Administratore*, *Schultheiss*, *Stattschreiber*, & *Grossweibel*, qui tres quidem animi sui sensa enuntiare possunt, sed tamen nulla obtinent vota: *Majorem* Senatum constituunt 24. personæ, non numeratis tribus supra recensitis, penes quos tamen, unum nempe ex illis, stat vota æqualia dirimendi potestas. *Minor* decidit sine appellatione, liberum tamen stat ei, res graves vel intricatas proponere Majori. Uterque, & major & minor, conferunt officia, *sie bestellen die Aemter*; minor eligit se ipsum, membra nempe quæ sibi deficiunt. Ast si quæ eligenda veniunt Membra majoris Senatus & judicii Forensis, fit id junctim ab utroque Senatu. Assistit major minori in Criminalibus, & simul Examini subjicit computos reddendos, minor quidem in specialibus, major in generalibus duntaxat. *Judicium Forense*, *das Gericht*, decidit lites inter Creditores & Debitores, aliasque id genus in foro obvias. Omnia alia dirimit Senatus minor. Scultetum eligit Civitas, Poligrammateum & Curiæ Administrum, uterque Senatus. Antehac fuere Rapersuilensis liberi in decidendis suis litibus, quæ nunc appellando trahi possunt ad Cantones Protectores, ut adeo umbra duntaxat Libertatis Rapersuilensibus remaneat. Facies hæc rerum mutata occasione belli Toggici, A°. 1712. & libertas oppido restituta, ut tranquilli

vivant oves sub Protectione Cantonum, Tigurini, Bernensis & Glaronensis.

Pagus Hurden. Die 10. Septembris Raperfuilâ discessimus per Pontem ad Pagum *Hurden*, qui è regione est oppidi, & nomen habet à *Cratibus*, quibus integer ferè Lacus est ita angulatim trajectus, ut pisces derivari debeant ad nassas in angulis cratium positas. Sunt in ea Opinione Rapersuilenses, Lacum olim subtransivisse Pontem non integrum, sed in rivulos divisum, ut fuerit tunc Pons non unus continuus, sed plures divisi. *Pons* hic extendit se ad 1850. passus, fuitque fabricatus jussu Archiducis Alberti II. Austriæ, & finitus à filiis Rudolpho IV. & Leopoldo III. qui cognomen habuit Probi. Tenentur Rapersuilenses Pontem hunc, sicubi deficit, reficere. Quo id autem fiat commodius, vectigal recipiunt tum ab Equis, tum à Peditibus quibusvis.

Inter *Hurden* & *Altendorff* Sepes sunt, inter quas via patet, vivæ densè valde, & eminentiore situ plantatæ, quæ insigni possent esse obstaculo aggressoribus ex parte Lacus, & Loricæ vicem præbere Suitensibus.

Supra Pagum *Altendorff*, ubi Parochia est antiquissima, reliquiæ visuntur *Casus Montis*, qui fusius describitur in Tom. III. *Schweitzer Natur. Gesch.* p. 3.

Vicus ad Lacum. In Vico *ad Lacum, Lachen*, qui totius *Provinciæ ad fines, der Landschafft March*, est primarius, superbum, & opulentæ urbi magis quam vico proportionatum, extruitur templum. Campanam cingit inscriptio antiquo Charactere fusa. EXAVDIVIT DOMINVS ET DISSIPENTVR INIMICI EIVS. PSALM XLIX. ANNO DOMINI 1592.

Provincia ad fines, Landschafft March. *Provincia* hæc *ad fines* dicta, Ditioni *Suitensi* est innexa, ita tamen, ut suis quoque gaudeat Juribus. Vota sua in Rebus status colligunt, ut ipsi Suitenses, convocantque populum suum, *die Landsgemeind*, in prato extra vicum primarium sito, plerunque tamen, si non semper, se se conformant cum suis Dominis, qui Provinciæ huic præfigunt Thesaurarium, *den Lands Sekelmeister*, qui in vico ad Lacum proprium habet delatorem, *Trager* dictum, & Præfecti si non titulum, tamen personam agit. Provinciam hanc possederunt olim Comites

Raper-

Raperſuilenſes, poſt circa annum 1315. devenit illa ad Wernerum Comitem Hombergenſem, ab hoc ad Johannem Comitem Habſpurgenſem, poſtea ad Auſtriacos. Tandem Aº. 1408. jure belli ad Abbatiſcellanos, & ab his jure donationis ad Suitenſes, reſervatis, ut ante dictum, ſuis juribus. In Confiniis inter Provinciam ad fines, & Glaronenſem ditionem, infra Pagum *Bilten*, examinavi *Ceſpites bituminoſos*, qui triplicis ſunt generis. 1. Graviores luto immixti. 2. Leviores, 3. Mediæ ſortis meliores, quos etiam pro Commercio cum proprietariis ſtabiliendo ſelegi. Stratum ſupremum eſt terreum, ſequitur lutoſum, poſt lutum Turffaceæ materiæ, & ramulis arborum interſtinctum, tandem Turffa ſola.

In Hoſpitio *Balnei Infra-Urnenſis*, *Nider Urnen Bad*, fuimus pranſi. Balnei ipſius deſcriptio reperiunda Tom. III. *Schweitz. Nat. Geſch.*

Prope Pagum *Nider Urnen* Pons eſt novus, qui communicationem dat Glaronenſibus ex utraque Linthæ parte Reformatis, qui utrobique alias ſeparati in periculis Belli abſorberi poſſent à Pontificiis, tum Glaronenſibus, tum Suitenſibus, tum Caſtrorum Rhæticorum. *Pagus Nider Urnen.*

Trans Pontem autopſiæ ſubjeci *Ceſpites* alios *bituminoſos*, qui pariter triplicis ſunt generis ut ante recenſiti, mediæ tamen ſortis præſtantiores ſunt & compactiores Biltenenſibus.

In Pago *Ober Urnen* ſequens legitur memoriale Epitaphium: *Pagus Ober Urnen.*

Ingens ſpes Patriæ, Nob. JOH. ANTONIUS TILLIER, Civis Bernenſis, ejuſdemque Reipublicæ Ducentumvir ab Acidulis Rhætiæ rediens, Navi ad Pontem Lateritium medio ætatis flore eheus ſubmerſus A. 1678. hora 1. poſt merid. hoc ſitus eſt ſub ceſpite.

Ubi

Anima præmiſſa Æther præſtolatur beatitudo, plangentibus imprimis dulciſſimis Conjuge Johanna Friſching, Matre Melit. Eliſabetha Delon cum duobus Filiis Joh. Antonio, & Samuele, & Viris Generoſiſſ. Ampliſſ. vixit A. 29. menſ. 8. dies 8.

Series Pagorum, quos hodie transivimus, hic est: Rapersuil

Hurden ½. h.
Altendorff ½.
Lachen ½.
Galgenen ½.
Sibnen ½.
Schübelbach ½.
Buttikon ½.
Rychenburg ½.
} Provinciæ ad Fines.

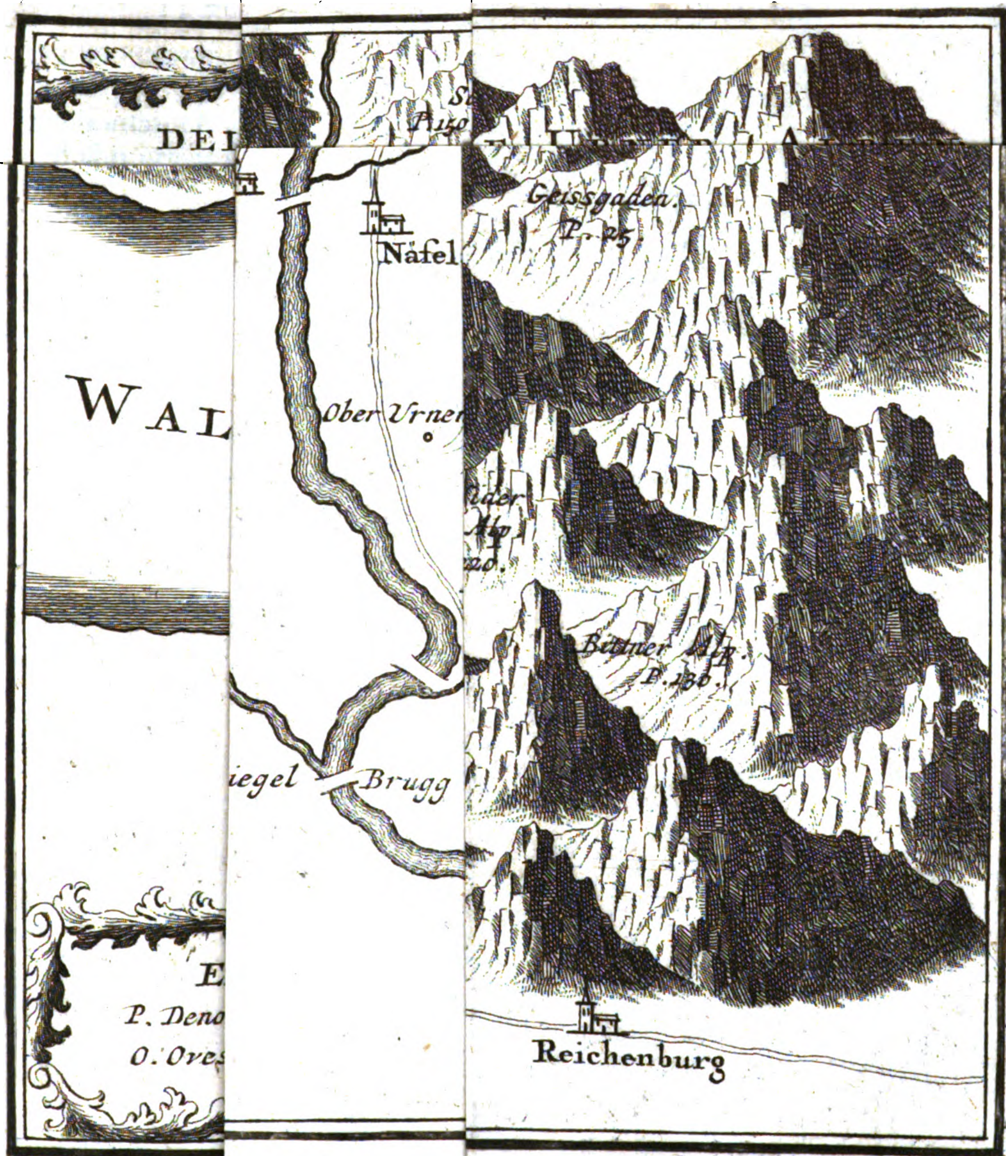
Bilten ½.
Nider Vrnen Bad ½.
Nider Vrnen ½.
Ober Vrnen ½.
Näfels ½.
Netstal ½.
Glarus ½.
} Ditionis Glaronensis.

Pro faciliori tum *Liberi Montis*, tum aliorum Territorii Glaronensis Montium placet præmittere Mappam (vid. TAB. I.) Geographicam singularem, confectam a Rev. Dn. *Henrico Tschudio* V. D. M. Suandensi Doctissimo & amicissimo, puta cum Indice omnium Alpium seu Pascuorum Alpinorum, quibus singulis additæ sunt portiones, *Stösse* dictæ.

TAB. I.

Mons Liber, Freyberg.

Die 11. 12. Sept. Glaronæ nobis proposuimus conscensum *Montis Liberi*, *des Freybergs*, qui capita sua erigit inter Valles binas, *Majorem* & *Minorem*, & Asylum est non Rupicapris duntaxat, sed quoque aliis Feris tum Avibus, tum Quadrupedibus, ut nemini licitum sit ex Glaronensibus, cum armis hunc montem conscendere. De eo fusiùs egi in T. III. *Schweitz. Natur. Gesch.* Impetravimus & nos veniam ascendendi hunc Montem, tum ut oculis videremus greges integras Rupicaprarum, tum ut Experimenta institueremus Barometrica. Donata autem nobis fuit ab Amplissl. Reip. Glaronensis Præsidibus licentia feriundi unam ex Rupicapris, quo sic molestum misceretur utili, & utile dulci; Assumsimus proin præter alios, qui spontè se nobis immiscuere, in societatem nostram Dn. Trümpium Chirurgum & Venatorem unum ex juratis,

Näfel
Geissgaden.
P. 25
WAL
Ober Urner
Brugg
Reichenburg
P. Deno
O. Ores

Iter. 8.

tis, ut vocant, *von denen Geschwornen Freyberg Schützen*, qui aliquot annis pòst infelici casu in Montis præcipitio periit, fato Venatoribus Rupicaprarum ordinario.

Bono igitur manè progressi per Pagum *Mitlöde* ½. h. vicum Suandam ½. h. in confluxu *Sernftæ* & *Linthæ* situm conscendimus *Montem Liberum*, juxta rivum vel torrentem *Niderenbach*, per pascua & Juga alpina *Neüen-Hütten*, *Nideren*, *Ennen Sewen gen Aueren*, ubi Experimentum primum fecimus Barometricum mox recensendum; *beym Attlihütte*, *Ratzmatt*, ubi noctem transegimus pro paupertate loci, frigiditate aëris, & Fœni ipsius, quod lecti vice nobis fuit, penuria satis incommodam, *Oberen*, *auf der* Matten, *auf Scherff*, *Blattenstock*, ubi utrobique Experimenta repetiimus. Postero autem die, qui fuit 12. descendimus per præcipitia varia petrarum fauces angustas, & ambages non necessarias, deficiente Hodego viarum gnaro *Elmam*, ubi devenimus benè lassi horâ 2. p. m. Eodem autem adhuc die *Elmâ Mattam*, 1. h. hinc *Suandam* 1. h. *Suandâ* rursus Glaronam, post exantlatos multi sudoris labores, ubi pernoctavimus.

Die 11. Sept. cœlo sereno, in pascuo alpino *Ennen Sewen gen Aueren*, *Montis Liberi* h. 1. p. m. Tubo amplioris Diametri,

Altitudo Barometri totius 23. 10. bis, profunditas Mercurii in vase erat 1. dig. ubi quoque in posterum,

Aër in Tubo relictus.	Altitudo Merc.	Spatia Aëris extensi.
3	18. 7	13. 6.
6	15. 7½	16. 4.
9	13. 3	18. 7.
12	11. 1½	20. 9.
15	9. 0	22. 9.
18	6. 11	25. 9.
21	4. 11	26. 10.
24	3. 0	28. 10.
27	1. 4	30. 5.
30	2	31. 8.

Die 12. Sept. h. 7. a. m. Coelo sereno, sed vaporibus gravido (vesperi enim larga est lapsa pluvia) *auf Scherff*, Jugo editiore Montis Liberi,

Barometri altitudo 21. 8. vacui 10. 3.

Aër in Tubo relictus.	Altitudo Merc.	Spatia Aëris expansi.
3	17. 6.	14. 6.
6	14. 7.	17. 3.
9	12. 6.	19. 6.
12	10. 5.	21. 6.
15	8. 5.	23. 6.
18	6. 5.	25. 3.
21	4. 7.	27. 1.
24	2. 9½.	29. ½.
27	1. 4.	30. 6.
30	2.	31. 8.

In Monte Libero suprà Pascuum, ubi pernoctavimus, globosum ferè offendi *Achatem* Pulcherrimum Coloris carnei, qui ferè ad *Chalcedonium* accedit, & alium coloris rubèrrimi.

Die 12. Sept. h. 9. a. m. *auf dem Blattstock, Montis Liberi*,

Barometri totius altitudo 21. 6.

Aër in Tubo relictus.	Altitudo Merc.	Spatia Aëris extensi.
3	17. 2½.	14. 6 bis.
6	14. 5.	17. 3.
9	12. 4.	19. 6.
12	10. 4½.	21. 5.
15	8. 7.	23. 4½.
18	6. 7.	25. 3.
21	4. 8.	27. 3.
24	2. 9.	29. 0.
27	1. 3.	30. 5.
30	3.	31. 6.

Pagus Elm. In Pago *Elm* vallis minoris, h. 3. p. m. fuit Barometri altitudo 24. 10.

Tiguri in meo Musæo fuit d. 11. h. 9. a. Barometri altitudo 26. 7½. & h. 4. p. 26. 7½. sumamus 26. 7½.

Ro-

Respondet itaque pro altitudine locorum supra Mare in Tabulis

	Mariott.	Cassini.
Tiguri	1066.	1132.
In Ennen Sewen	3415.	4278.
Auf Scherff	5437.	7484.
Blattenstock	5600.	7761.
Elma	2544.	3021.

Fuimus ita Tiguro elevatiores

	Mariott.	Cassin.
In Ennen Sewen	2341.	3146.
Auf Scherff	4371.	6352.
Blattenstock	4534.	6629.
Elma	1478.	1889.

Libertati absolutæ, quâ Glaronensis Canto gaudet & alii Helvetiæ, & independentiæ ab omni aliena jurisdictione nil præjudicant 16. fl. solvendi quotannis Abbatissæ Sekingensi in monumentum liberationis à decimis, quam obtinuerunt Glaronenses A°. 1395.

Modus Regiminis est purè Democraticus.

Distinguitur tota hæc Regio in 15. partes, quas *Tagwen* vocant, suntque hæ: Tagwen.

1. *Glarus.*
2. *Eln.*
3. *Matt und Engi.*
4. *Enet Lind und Ruthi.*
5. *Lindthal.*
6. *Betschwanden, Diesbach, Hätzigen und Haslen.*
7. *Nitfuhren.*
8. *Schwanden.*
9. *Soohl und Mitlödi.*
10. *Enneda.*
11. *Netstal.*
12. *Mullis.*
13. *Näfels.*
14. *Ober und Nider Urnen.*
15. *Bilten und Kerentzen.*

Sin-

Singulæ harum partium suis gaudent pascuis publicis, sylvis. Singulæ 4. dant Senatores, Glaronâ exceptâ, quæ 6. utriusque Religionis confert. Emoriente uno reficitur locus à Provincia sua votis publicis vel sorte, ut constet Senatus totius Regionis, *der gantze gemeine Lands Rath* 62. viris, non inclusis Præsidibus Reipublicæ, & Officialibus. Præsides hi sunt Landammannus & Proconsul Reipublicæ, *Land Amman und Lands Statthalter*, qui alternatim dignitatibus his funguntur, Reformati quidem per triennium, Pontificii per biennium. Interim verò dum ab una Religione quis est Ammannus, adsit ei necesse ab altera Proconsul sive Prolandammannus. Illi competit convocatio Senatorum communium, *der gemeinen Räthen*, huic specialium, *der besonderen*, suæ nempe Religionis: sed quoque Præsidium in Senatu, quem convocarunt, id quod vocant, *den Stab führen.* Deputantur hi Præsides ad Comitia, vel Conferentias, ut communiter nuncupantur, alias publicas, & singuli quidem mittuntur ad Conventus speciales Cantonum aliorum suæ Religionis, ut ex. gr. Reformatus Aroviam, Pontificius Lucernam, Suitiam. In manibus Ammanni est sigillum Reipublicæ cum potestate eo utendi ad confirmanda decreta: absente eo sigillat Pro-Consul, sed hoc quoque absente cum priori traditur sigillum in manus Landammanni suæ Religionis emeriti.

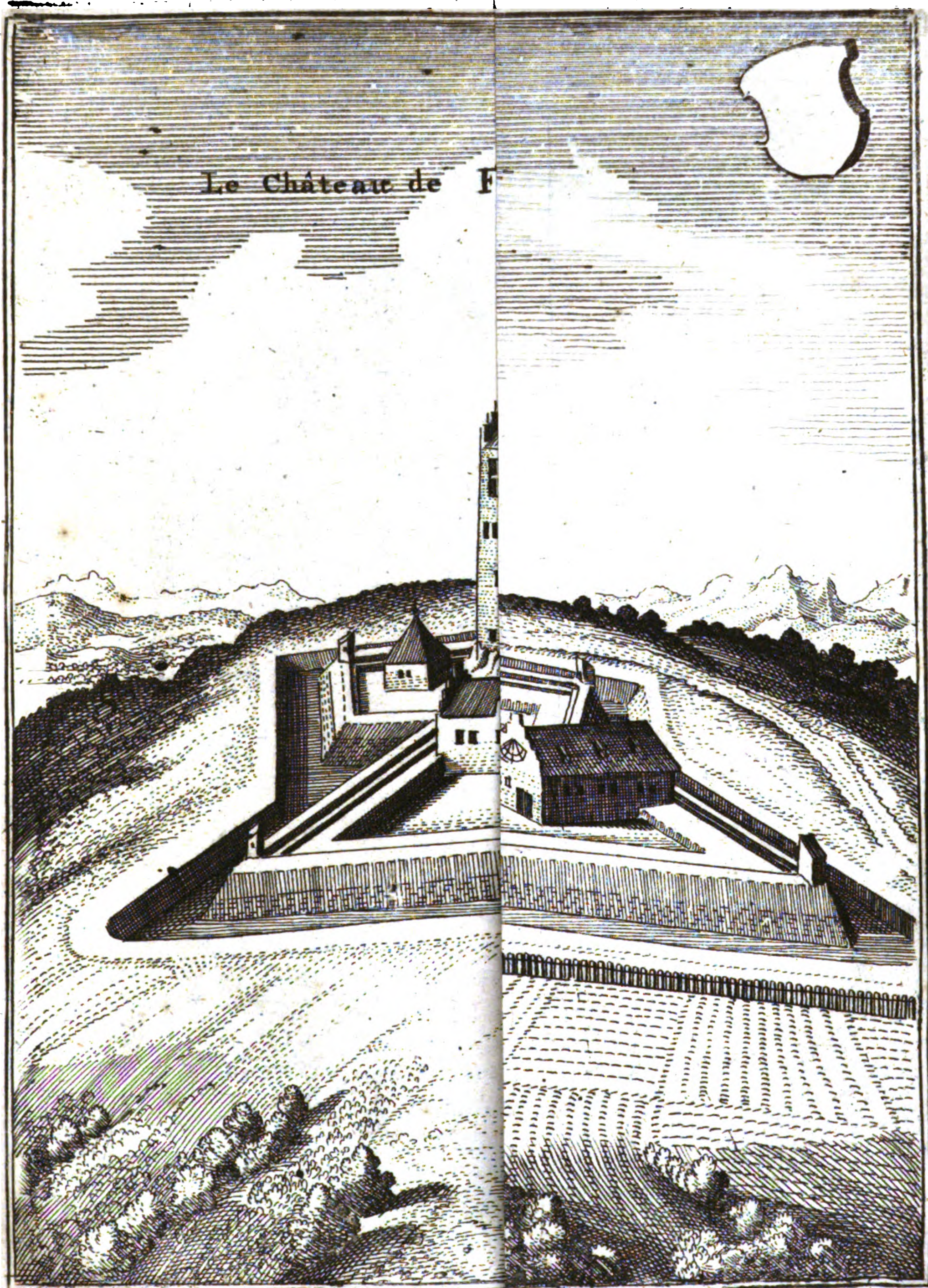
Convocantur Senatores pro ratione Negotiorum Occurrentium, communiter verò diebus Lunæ, & Jovis, & quidem vi juramenti, vel sub certâ mulctâ, in rebus gravioris momenti convocatur duplex, triplexve Senatus Reipublicæ, quo secum sumunt Senatores singuli duos tresve à sua Provincia sibi in consilium & consortium datos.

Senatui quoque adrogantur præter *Landammannos* emeritos officiales Reip. alii, quales sunt Vexillifer, Capitaneus generalis, Thesaurarius, Signifer, Præfectus Armamentarii, *der Pannerherr, Lands Hauptman, Lands Sekelmeister, Lands Fendrich, Zeugherr*, &c. Habent & Reformati & Pontificii singuli suum Thesaurarium, & officiales alios, quibus patet æque ac judicibus aliis accessus ad Consilia suæ religionis: patet quoque honoris causâ Colonellis & Capitaneis, qui castra aliena sequuntur.

Quæ-

HULDRICUS HUTTENUS,
Eques Auratus.

Le Château de F

Quævis Religio sua habet peculiaria judicia: *In Judicio quinque, Fünffer Gericht*, deciduntur lites, quæ bona attinent mobilia vel immobilia. Præsidium est penes Apparitorem Reip. *Landt Weibel*, qui certâ a 7. partibus controversis depositâ summâ, *ein Diken Pfenning*, Judices suos convocare tenetur. *Judicium Novem, das Neüner Gericht*, ubi Ammannus vel Proconsul, arbiter est primus, *Obmann*. Eo pertinent lites propter Manupretia, prætensiones propter expeditiones factas in alias Terras, Militiæ ergò, Pensiones, Calumnias, convicia: Coronatis 4. depositis convocari debent Judices. Quod si personæ litigantes sint diversæ Religionis, formatur tunc judicium compositum ex æquali numero Judicum utriusque Religionis, ex Quinque Viris seu Novem Viris, ita, ut Arbiter sit ejus Religionis, cujus est pars læsa, vel accusata.

Habent Reformati peculiare suum Consistorium Matrimoniale, *Chor oder Ehe Gericht*, quod constat 2. Ministris Verbi Divini, & 7. Politicis. Præses est Ammannus vel Proconsul. Eliguntur judices de quinque vel novem in Comitiis totius Reip. *auf jährlicher Landsgemeind*, Consistorii verò matrimonialis Assessores à Senatu. Judicant hi omnes sine appellatione, aliquando sub titulo revisionis coram Senatu additur sententiæ latæ moderatio quædam, vel dilucidatio.

Convocantur quotannis duo Comitia Ordinaria, *ordinari Landsgemeinden*, singula suæ religionis, & commune a tota Republica: comparere autem tenetur quivis, qui 16. annos habet, vel transgressus est, armatus gladio: prima convocantur die solis ultimo in Aprili, à Pontificiis quidem inter Pagos Netstal & Näfels, à Reformatis Suandæ, ubi initium fit à concione. Hâc finitâ, & Ceremoniali præmisso, in consultationem veniunt res propositæ, & conferuntur officia: sequenti quidem modo. Sorti exponuntur 8. (pro Landammanni & Proconsulis dignitate duntaxat 3.) duo ex suprema, 4. ex media & 2. ex ima Regione (extendit autem se summa Regio à fine utriusque Vallis Majoris & Minoris, ad usque Suandam, media Suanda Glaronam, infimam constituunt reliqui Pagi) Proponuntur ex quavis parte viri certi ad dignitatem, sorti autem traduntur ii duntaxat, qui majora habent vota Eleva- Comitia.

tarum manuum: tandem admittuntur omnes 8, intra coronam virorum mediam; eo autem ordine, quo sorti fuere inscripti, recipit quilibet urnam vel scatulam nigram (adsunt enim æquales 8. cum inclusis 7. globis argenteis, & deaurato uno) qui deauratum obtinuit, is simul cum eo obtinet dignitatem, & sine morâ juramento adstringitur.

Comitia Glaronensibus utriusque Religionis communia celebrantur primo quolibet die Solis, qui est in Majo mense; tunc autem prælectione factâ ex Codice Reip. fundamentali, *aus dem Landbuch*, juramento uniuntur tum Præsides, tum Populus, *sie schweeren den Land-eid.*

Præter ordinaria hæc Comitia convocatur aliis quoque temporibus supremus Magistratus, populus, sicubi occurrunt res gravis momenti.

Leges. Sicuti nulla Respublica subsistere potest sine legibus, ita nec Democratica: adstringit sese hæc ipsa ad observantiam supra fidem strictam Legum saluberrimarum, quas sibi pro conservatione sua præscribit.

Litigantibus inter se duobus eò usque, ut descendant à verbis ad verbera, adstantes quilibet sub juramenti fide tenentur illos separare, & ad quietem disponere.

Qui alium conviciis lacessit, is obstringitur ad restitutionem honoris coram judicio Novem virorum, vel etiam personis privatis, si scil. exprobrationis non adsit justa causa. Qui à debitore suo frustra sollicitavit solutionem, ei permissum est, ex debitoris bonis æstimare, quod solvendo debito & tertiæ parti pro sumtibus sufficit, *er mag ihn durch die Schätzer schätzen lassen:* quod si e.g. debitum sit 2. florenorum, seligi debent bona pro tribus.

Spurius ubi nascitur, ad Matrem sese conferunt cum Senatore quodam Apparitor & Scriba, illi prælegunt Juramenti formulam, & obstringunt seriâ admonitione, ut infante ad lævam mammam appresso veri Patris nomen indicet.

Laudabile est Glaronensis Reipublicæ Sancitum circa lusus omnis generis, quibus quis lucrari quidpiam potest, vel perdere, ut Tesseræ, Chartarum, *was den Pfenning gewinnt oder verliert*, excepta bombardæ explosione ad scopum, qua pro

con-

constituto pretio. sese exercere ipsis est licitum: hocce autem modo Politico exercitatissimos per totam Regionem faciunt viros in arte explodendi, id quod his monticolis magno est belli temporibus commodo contra aggressores quosvis.

Pascua pleraque alpina, quæ in Monte libero pertransivimus, sunt Familiæ *Blumeriana*, continentque plures quàm 200. *Stöss*: est autem *ein Stoss*, portio quædam pascui alpini, quæ sufficit per æstatem nutriendæ uni vaccæ, vel ¼. Equi adultioris, vel dimidio Equo anniculo: vel binis bobus junioribus (*ein Halb Rind oder Mästrind ist ein halber Stoss*) vel vitulis 4. vel 7. Capris vel Ovibus 7. Qui in alpes suas ut ut proprias plura pecora ducunt, quàm convenit numero *der Stössen* (qui Codici Reip. *dem Land Rodel*, est insertus) is vocatur *Uberstösser*, & pecunia mulctatur, fitque propter abusus plures introductos hoc ipso tempore, quo Iter nostrum confecimus, inquisitio nova & exacta in delinquentes, quæ inprimis usui venit pauperibus, qui unam vel duas, quas possident, vaccas in pascua alpina per æstatem certo conducto pretio educunt: nam si pecorum major, quam decet, numerus educatur in pascua, redeunt tantò macriores, quoniam pabulum omnibus non suffecit. Inquisitores sunt 4. *Alpleider*, vel *Zebler*, qui sub Juramenti fide & numerant, & à singulis pascuorum Alpinorum proprietariis, horumve Pastoribus seu sennis petunt delationem sui pecoris. *Der erst Uberstoss kostet ein Kronen, der ander zwo, der dritte wird über haupt gestrafft*, pœnâ arbitrariâ.

Extendit se Glaronensium utriusque Religionis Numerus ad 3400. viros; excedunt tamen præ Pontificiis longè Reformati. *Glaronensium Numerus.*

Dominio Glaronensium Reformatorum subest Comitatus *Werdenbergicus* cum Dominio *Wartoviensi*; Pontificiis junctim cum Suitensibus, Dominium Uznacense cum *Castris Rhæticis* & Dominium *Gamsense*: utrisque verò junctim cum aliis Helvetiæ Cantonibus Comitatus *Turgoviæ*, *Badensis*, *Liberæ Provinciæ*, *Comitatus Sarunetensis*, & *Vallis Rhegusca*: trans Alpes verò *Præfectura Luganensis*, *Locarnensis*, *Mendrisiana*, & *Madia*. *Dominium.*

Qui ab his Præfecturis veniunt reditus annui, inferuntur

thesauro Reip. multum inprimis confert Comitatus *Werdenbergicus*, à *Gamsensibus* quotannis veniunt 126. fl. imponitur etiam vectigal singulis vaccis, capris, ovibus, aliisve pecoribus, quæ extra Regionem aliorsum ducuntur. Vectigal ad pontem lateritium, *Ziegelbruck*, quotannis dat 150. fl. quod redundat ex mulctis. &c. id pro delictorum ratione & annorum fertilitate, variat. Pensio annua fl. 6000. quotannis à Galliarum Rege solvenda, dispartitur inter populum.

Glaronensium Ratio Status.

Rationem Status quod attinet, attendendum Glaronensibus est primò ad diversitatem Religionis & animorum inter se, quapropter inter alias leges fundamentales commendant sibi abstinentiam à conviciis, probris, & litium promptam juxta statuta decisionem. Dehinc vicinos sibi habent Rhætos, Urios, Suitenses, Provinciam ad Fines, Castra Rhætica cum Sarunetibus.

In primario Glaronæ vico, oppidi æmulo, visundæ sunt SS. Martyrum Felicis & Regulæ vestigia à digitis, ut perhibent, Saxo impressa, quam Fabulam excussi T. III. *Schweitzer Natur Gesch.*

Ægagropilas non in omnibus alpium jugis esse obvias, alibi quoque indicavi: Pilas has imprimis in Monte Libero ferunt Rupicapræ, *in der hinteren Sultz in Locherstock* & *Vorstegstock.*

Constans est ut jucundorum ita tristium & incommodorum memoriâ: sunt ædiculæ, ubi pernoctavimus, vel potiùs casulæ alpinæ, depressæ valdè, vix 10. pedes à radice ad tecti fastigium altæ, ut Labinæ ex alto devolutæ illis sint innoxiæ, *das die Laüinen über die hütten hinüber schiessen.* Coeterum uti aliæ Casæ alpinæ illustres, *Durchleüchtig*, vento ubique perflatiles: Dormitorio nostro immediatè suberat stabulum suum.

D. 13. Sept. Glaronâ discessimus per Pagos *Netstal* ¾. h. *Mollis* 1. h. *Wesen* 1. h. coelo pluvioso, montibus à nubibus undique circumvallatis.

Innexum est hoc oppidum Lacui Rivario ad occidentem adsitum, pro transitu pernecessarium, Præfecturæ Castrorum Rhæticorum, suis tamen specialibus gaudet privilegiis.

Vese-

Vesenæ h. 12. die 13. Septembris successus hic fuit Experimenti Barometrici. *Vesena.*

Aër in Tubo relictus.	Altitudo Merc.		Aër expansus.	
3	19.	11	12.	1.
6	16.	8	15.	3.
9	14.	3	17.	8.
12	11.	11	20.	0.
15	9.	8	22.	3.
18	7.	6	24.	5.
21	5.	3	26.	8.
24	3.	3	28.	8.
27	1.	6	30.	5.
30		3	31.	8.

Barometri altitudo 26. 7½.

Tiguri fuit in meo Museo 26. 6¼. ante & 26. 6¾. post meridiem, juxta quem calculum foret Vesena profundior Tiguro, quod tamen non est, ut proin differentia quærenda sit in Tubis.

Vesenâ intendebamus priùs viam nostram in Toggium prosequi per Montes pago *auf Ammon* insitos, sed absterrebat temporis pluviosi incommodum, & viæ pro Equis tum angustæ, tum lubricæ, tum præcipitis periculum.

Selegimus ita *Lacum Rivarium, den Wällenstatter See*, cujus situm & alia notatu digna de ventis periodicis eum perflantibus &c. delineavi T. I. *Scheitzer Nat. Gesch.* p. 26. tanto autem citius, quoniam ventus spirabat secundus, cujus beneficio transvecti *Valenstadium* fuimus spatio ¾. hor. quod alias mensuratur 4. horis. *Valenstadium.*

Haud procul à Portu Valenstadiensi vidimus officinam ferrariam fabricandis clavis destinatam, ubi commodo artificio follis vicem præbet ad ignem suscitandum aqua per Tubum ligneum delabens, Aërem in Tubo transversim jacente pellens ad Focum.

Valenstadio hac vesperâ ulterius progressi juxta Pagum *Tscherlach* radicibus Montium adsitum, quem liquimus ad sinistram ¼. h. per *Berschis*, qui ½. hora ab oppido distat. Noctem

autem transegimus in ædibus Nob. D^n. Landammanni *Goodii* in Pago *Flums*, ad *Flumina*, qui horæ spatio abest ab oppido *Wallenstatt*.

Pagus Flums.

Inter Oppidum & *Flums* locis uliginosis, *auf den riedteren* sunt passim *aquæ sulphureæ*.

In Pago hoc *Flums* fundunt D^n. *Goodii*, à quibus multa humanitatis haud vulgatæ recepimus testimonia, chalybem ita, ut ex prima venæ fusione ad Lacum Rivarium Murgæ peractâ, quæ *Rob Eisen* vocatur, alterâ vice fundant *Miggelen* q. d. micula s, & tertiâ fusione prodeant *Masselen*, i. e. *massulæ*, in forma Prismatum Tetragonorum, quorum Diameter incirca est dimidii digiti. In his Prismatibus chalybeis conspicitur sæpe macula rotunda nigricans, *Rosa*, *die Rose*, ab operariis dicta: hanc autem Chalybem præ alia seligunt quidam Fabri.

D. 14. Sept. Comite humanissimo nostro hospite D^n. Landammanno *Goodio* profecti ad Fodinas per *Halbmeil* ½. h. *Gurtnatsch* ½. h. *Heiligen Kreutz* ½. h. *Sargans* ½. ad fodinas ipsas, ad quas bihorii ferè est ascensus ex oppido Sarunetum. Trecentorum ferè passuum ingressus est per cuniculos è saxo excavatos ad interiora fodinæ: ubi binis locis nunc effoditur vena, uno in loco *vena rubra*, *roth Ertz*, cui superincumbit *nigra*, *schwartz Ertz*, illa pedum 1½. hæc 2. vel plurium: altero in loco rursus in imo *vena rubra* ped. 1½. & supra eam *meli*, pedd. circiter 4, nam ex trium harum venarum, *Roth, Schwartz, Meli* commixtione paratur Chalybs. Inclinatio Strati est ab Oriente ad Occidentem. Vena ipsa in fodinis cogitur igne, quem serâ vesperâ accendunt fossores.

Supra Fodinæ ostium in Petra est elegans *Selenites Romboidalis*, Plinii meusque *Androdamas*: de quo *Dialogum* scripsi inter C. *Plinium* & Cl. *Salmasium*, qui reperiundus est in *Bibliotheque Choisie* Tom. XVII. p. 192. & *Meteorolog. Helvet.* p. 139. Initio ferè fodinæ stillat *Aqua* frigidissima & saluberrima, magno sitientibus fossoribus solatio & commodo: non enim quidquam inde sentiunt molestiæ, quantumcunque inde bibant.

In intima fodina experturus Aëris subterranei Qualitatem, 300. circiter passibus ab ostio institui Experimenta Barometrica, coelo foris existente sereno. Baro-

Barometri altitudo erat 24. 4. & 24. 3.

Aër in Tubo relictus.	Altitudo Merc.	Aër expansus.
3	18. 9.	13. 1.
6	15. 9.	16. 1.
9	13. 5.	18. 5.
12	11. 3.	20. 7.
15	9. 1.	22. 9.
18	7. 0.	24. 10.
21	4. 11.	27. 0.
24	3. 0.	28. 10.
27	1. 4.	30. 6.
30	3.	31. 6.

Extra venam sub dio eandem altitudinem observavi Mercurii in Barometro integro, item in 3. & 9. digitis Aëris in Tubo relicti. Plura ob temporis brevitatem experiri non licuit, neque etiam necesse judicavi propter conformitatem trium casuum. Sed silentio præteriri non debet, Aërem in intima Fodina, ubi Experimenta feci, fuisse ob ignem præterito die accensum rarefactum, & locum veluti calefactum.

In Oppido *Sargans* fuit h. 3. p.m. Altitudo Barometri 26. 5. Spatii vacui 5. 5. *Tiguri* 26. 8. *Oppidum Sargans.*

Respondent pro altitudine supra Horizontem Maris in Tabulis

	Mariott.	Cassin.
Tigurum	1034.	1096.
Sargansium	1234.	1330.
Fodina Chalybis	2975.	3630.
	3048.	3735.

Ut juxta hunc Calculum altiores forent Tiguro

Fodinæ	1941.	2534.
	2014.	2639.
Sargans.	200.	234.

Hujus diei vesperâ iter nostrum prosecuti venimus *Wartoviam*, *Wartau*, Pagum insertum satis cognitum, Præfecturæ *Sarunetum* occasione motuum, qui ante annos aliquot fermè *Wartovia.*

mè in apertum inter Reformatos & Pontificios Cantones eruperunt bellum. Distat Wartoviâ ab oppido Sargans 1. h.

D. 15. Sept. Mons, qui Venæ Chalybis Sarunetanæ est impositus, vocatur *Belfris;* pascua ejus ad Wartoviensem Parochiam pertinent. Nomen hoc est antiquum Rhæticum, cujus generis plura adhuc in his Regionibus reperiuntur, ut in Comitatu Werdenbergico, Dominio Gamsensi, Præfectura Saxensi, Valle Rheguſca, e. g. *Prada Strada*, i. q. *Pratum, Stratum*, locus in districtu Wartoviensi, *zu prend essen, prandere, ruppen*, q. d. rupes, montis, qui Palæopoli imminet, summum ferè jugum, &c.

Wartoviâ hodie digressi iter continuavimus per pagos *Sevelen* h. 1. *Räsis* ¼. *Buchs*. *Werdenberg* h. 1. *Grabs* ¼. *Gams* ½. *Sax* ½. *Frümsen* ½. *Forsteck* ½. ubi Baronum de Sax antiqua, nunc Præfecti Tigurini est sedes. Nunc Præfecturâ fruitur Dⁿ. Wolphius, qui multa nos excepit humanitate. Est hæc arx undique sylva cincta, eminenti situ locata, & contra primos hostium insultus muris & Vallo cincta, insuper Armamentario instructa, in quo adhuc visitur Baronis cujusdam de Sax Armaturâ Ferreâ cum Lancea, qua usus fuit in decursoriis. Vidi quoque baculum magicum è ferro bicornem.

Forsteck.

Dimidiâ horâ ab Arce profluit ex Rupe rivus, de quo perhibent, trahere eum originem suam ex Lacu Alpino *Dissentisser See*, in Pascuis Abbatiscellani montis Gamor conspicuo.

In sylva propè *Forsteck* est *aqua sulphurea*, & alia prope pagum *Sax*.

Memoratu est dignum, & Præfecto loci inprimis pro Oeconomia scitu necessarium, pecora, quæ in sylva Arcis & pratis vicinis educantur, in pagis vicinis benè vivere, & pinguefieri: alia è contra, quæ aliunde ex viciniſſimis Pagis Sax & Sennwald in Præfecti terras advehuntur, brevi emori. Rationem pertendunt ex Rusticis loci quidam, quod Præfecti pecora in sylva multa vescantur Fragaria, quæ ipsa reddat salubriora, ut alibi quoque vitam servare queant; alii, quod quæ in paludosis primum nutrita sint locis, postea in sylvis non facilè vitam sanam protrahere possint.

Po-

Posteaquam prandium in Arce sumsimus, Iter prosecuti per *Sennwald* ½. h. ubi Baronatus prima olim fuit Parochia: *In der Lientz* ¼. h. *Rüti* ¼. (qui primus Vallis Rheguscæ pagus Pontificiæ Religionis) *Hirtzen Sprung* ½. ubi transeundum per fauces rupium angustas: *Kobelwald* ½. *Kopelwies* ½. Oppidum *Altstetten* ½.

In templo pagi *Sennwald* deposita sunt Baronum de Sax veterum corpora. Monumentum sequens parieti Muri inscriptum legitur Authore D^n^. *Eckensteinero* Pastore loci. *Pagus Sennwald.*

Numina dextra colens lustras si fortè viator,
Quas tegat exuvias pyramis ista lege.
Huc sibi delectus socios Heroes ab Alto
Saxo Mars Pallas composuere suos.
Ulrichum Belli Pestem fulminemque Philippum, 1594.
Qui Pedemontana clade Trophæa tulit 1564
Atque Reformata Duce Christo Religione 1585.
Romani cultus monstra perosus obit.
Johannemque manu, promptum, ingenioque Philippum 1577.
Belgarum ductor qui duo lustra fuit 1575.
Electoralis quoque Consiliarius Ebeu 1596.
Desecet in cauto tempora pulchra nepos.
Cuncta madent Lachrymis, nihil illis triste receptis
Mitia fata tibi culte viator erant.
B. E. T. P. 1599.

Palæopoli pernoctavimus in Ædibus Rev. D^ni^ Pastoris *Fæsii*, qui præter alia humanitatis haud vulgatæ testimonia nos crastino manè comitabatur ad cacumen usque præcipitis valde & saxosi montis, usque ad Abbatiscellanorum Confinia. *Palæpolis.*

D. 16. Septembr. Palæopoli discessimus, & horam consumsimus ascendendo, & à cacumine montis venimus *Trogam*, qui Pagus Abbatiscellanorum Reformatorum primarius bihorio distat à Palæopoli. Hîc prandium sumsimus in Ædibus Nob. D^n^. *Zellwegeri* Reip. Thesaurarii, ibique Experimenta fecimus Barometrica. Hinc bihorio venimus *Sancto Gallum* per Pagum *Zum Speicher*, qui ¼. h. à Trogâ distat. *Troga, Pagus.*

Die 16. Sept. *Trogæ* Abbatiscellanorum cœlo nubilo, Imbribus inquietato, h. 11. Barometri altitudo 25. 1½.

Aër relictus.	Altitudo Merc.	Aër expansus.
3	19. $1\frac{1}{2}$.	12. 9.
6	16. 2.	15. 9.
9	13. $7\frac{1}{2}$.	18. 3.
12	11. 7.	20. 3.
15	9. 3.	22. 8.
18	7. $1\frac{1}{3}$.	24. 8.
21	5. $1\frac{1}{2}$.	26. 8.
24	3. $1\frac{1}{3}$.	28. 7.
27	1. 4.	30. 1.
30	1.	31. 10.

S. Gall. *Sancto Galli* vidimus Bibliothecas tum publicam Civitatis, tum Principis seu Abbatis: utrobique notabilis est numerus MSC. In Civica quidem eminent MSS. varia tum Historica, tum Theologica *Joachimi Vadiani* & *Schobingeri*.

In Cœnobiali Codices antiqui Biblici, Missales, Patrum. Inter alia Vadianiana MSC. est *Almangevia* à D^n. *Christiano Hubero* in vita *Vadiani* memorata, quæ judice Rev. D^n. Pastore *Scherero* Vadiani non est. Adsunt præterea,

Auctore *Melchiore Mittelholtzero*, Index rerum & Gestorum, quæ 12. Tomos Epistolarum Miscellanearum à variis Auctoribus & inprimis Ecclesiarum Reformatoribus ab A°. 1495. ad A^um 1630. exaratarum 1692.

Crocodilus 17. pedum.

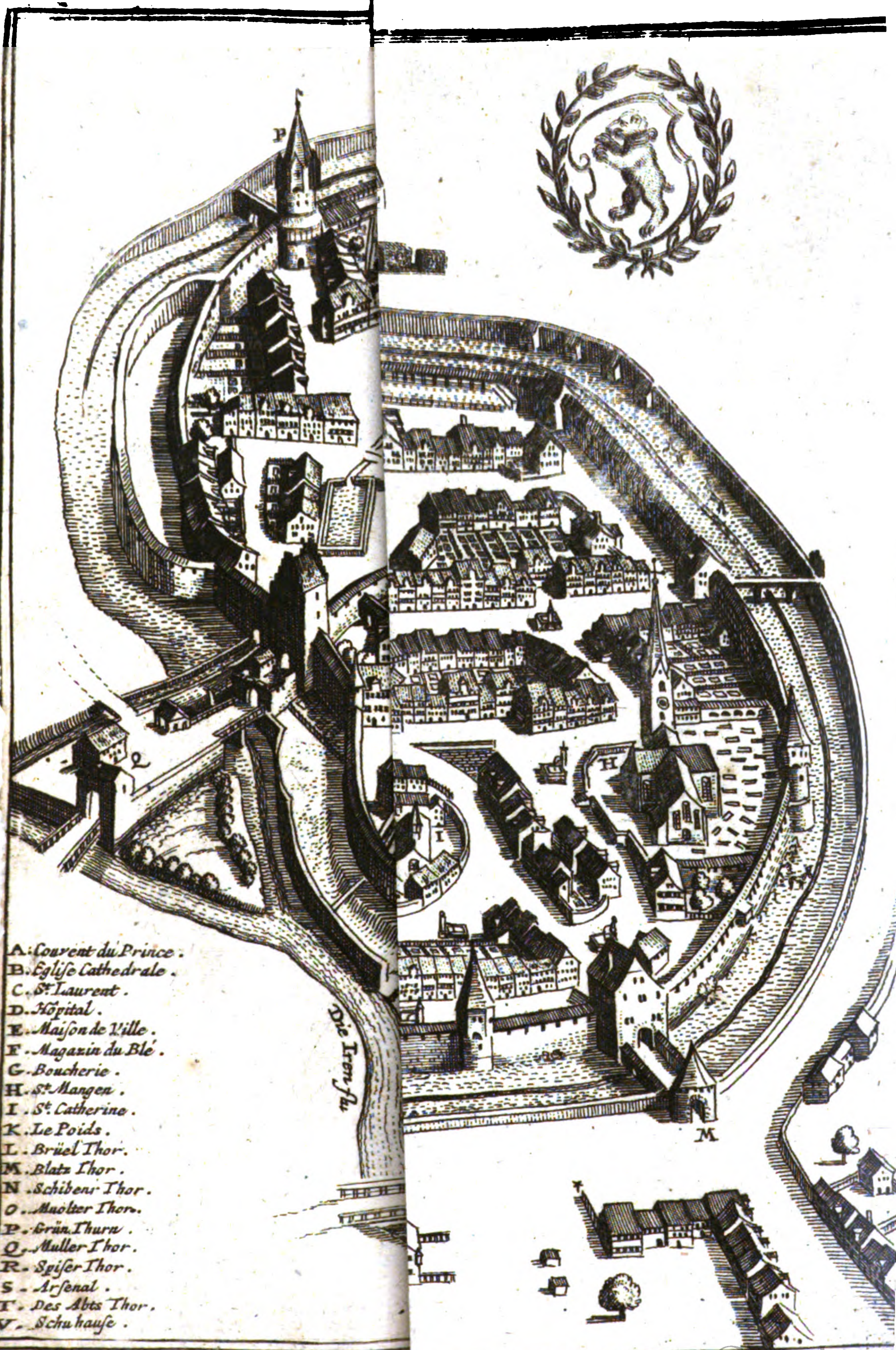
Vadianus & Lutherus in Anamorphosi optica. Alcorani fragmentum Mauritanico Charactere. Numus aureus cavus Gothicus, quales vulgo *Regenbogen-Schüsselin* vocant.

Apis Ægyptiorum æreus.

Machina seu pluteus versatilis pro Librorum commoda locatione & versatione utilis: describitur ea in libro Capitanei *Augustini Ramelli*, cui titulus: *Le diverse & artificiose Machine* &c. Parigi. 1588. f. & quidem p. 317.

Stalactitæ Tofacei fragmentum ex Pago Rorbas Tigurinæ ditionis, quod pro armo bovillo petrificato, parùm abest, monstrant.

In

A. Couvent du Prince.
B. Eglise Cathedrale.
C. St. Laurent.
D. Hôpital.
E. Maison de Ville.
F. Magazin du Blé.
G. Boucherie.
H. St. Mangen.
I. St. Catherine.
K. Le Poids.
L. Brüel Thor.
M. Blatz Thor.
N. Schibens Thor.
O. Muolter Thor.
P. Grün Thurn.
Q. Muller Thor.
R. Spiser Thor.
S. Arsenal.
T. Des Abts Thor.
V. Schuhause.
Die Iren fl.

Le Bourg
D'HERISSAW,
en Suisse.
Brulbach flu

In Bibliotheca Principis,

Codex Psalmorum in Cortice.

Codicillus, ubi stylo sunt ceræ inscripti characteres Romani.

Numus, cujus ab una parte ΑΡΤΕΜΙΣΙΑΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ. Caput Reginæ: ab aversa ΜΑΥΣΩΛΕΙΟΝ Mausoleum.

Globus ingens fabricatus & donatus à *Luca Stöckle* Pharmacopæo Constantiensi & *Susanna Freitag* Conjuge 1595. d. 18. Oct. occasione belli Toggici translatus Tigurum, ubi ornat Bibliothecam Civicam.

Ovum Galli Gallinacei, quod depositum dicitur 1698. d. 21. Jul. ad *D. Georgium, zu St. Jörgen.*

Novum Testamentum Græco Latinum manu *Notkeri Balbuli* in Pergameno.

Codices MSC. sunt in universum 1004. occasione Belli Toggici partim ab Abbate asportati, partim Bibliothecis Tigurinæ & Bernensi inserti.

D. 17. Septembris à Meridie Sancto Gallo discessimus *Herisoviam* petituri. In media via est Pagus *Brucken*, horæ spatio & à S. Gallo, & à vico Herisovia distans. Inter Brucken & Herisoviam transitur Pons *Sitteræ*. Herisoviæ noctem transegimus. *Herisovia.*

Herisoviæ d. 17. Sept. h. 6. p. coelo pluvioso Altitudo Barom. 24. 5½.

Aër relictus.	Altit. Merc.	Aër expansus.
2	19. 2.	9. 0.
5	15. 0.	12. 4.
8	13. 2.	15. 2.
26	5.	26. 11.

Tiguri fuit tunc Barometri altitudo 26. 4¼.

Respondent in Tabulis	Mariott.	Cassin.
Pro Herisovia. Abbatisc.	2867.	3560.
Pro Tiguro	1301.	1330.
Differentia altitudinis	1566.	2230.

D. 18. Sept. Circa Meridiem, post finitam concionem, *Herisovia* digressi vidimus primum & delineavimus Arcis Rosenburg ¼. h. distantis rudera TAB. II. ubi latè patet in Ab- *Arx Rosenburg.* TAB. II.

 batis

batis Provinciam veterem, *die Alte Landtschafft*, *Toggium* inferius, & *Turgoviam* prospectus.

Toggium. Hinc per Pontem *Schwembergensem*, *die Schwemberger Bruck*, & pagum hujus nominis trajecimus in *Toggium*, visuri hanc, de qua tot inde à multis annis sermones ubique miscentur, Regionem, imo & subsidio Pyxidis Magneticæ delineaturi, & Mappam ex collectaneis confecturi.

Schwarzenbach. Hac vesperâ venimus *Schwarzenbach*, ubi noctem transegimus; progressi per Pagos

Auf der Eck ½. h.
Burgau ½.
Oberglatt ½.
Flaawyl ½.
Niderglatt ½.
Watt ½.
Nideruzweil ½.
Hänau ½.
Niderstetten ½.
Schwartzenbach ½.

Liechtensteig. D. 19. Septembr. Iter prosecuti venimus *Lucis Steigam*, *Liechtensteig* & ultrà per Pagos

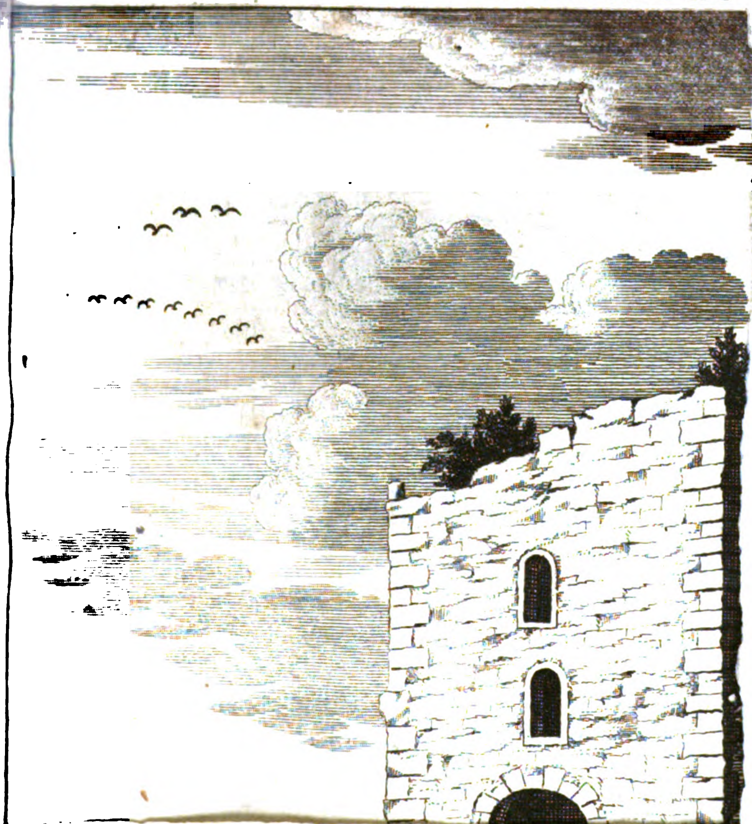
Jonschweil ½. h.
Lütispurg ½.
Thierhag ½.
Pittschweil ½.
Dietfurt ½.
Langensteg ½.
Liechtensteg ½.
Wattweil ½.

Cappel 1. ubi pernoctavimus in Societate Nob. Dn. *Stægeri* Medici, qui jussu consilii primarii Reipublicæ nos comitabatur usque ad scaturigines *Thuræ*, & hinc nobiscum Lucis Steigam redibat.

D. 20. Sept. Iter prosecuti per
Krummenau 1. h.
Sidwald Neu St. Johann. ½.

Ness.

ROSENBURG

Toggium.

Schwar-
zenbach.

Lichten-
steig.

Nesslau $\frac{1}{2}$. h.
Zum Stein 1.
Starkenbach 1.
Alt S. Johann $\frac{1}{2}$.

Confluxus utriusque *Thuræ albæ*, scil. *der Weissenthur*, & eius quæ κατ' ἐξοχὴν ita dicitur.

Hinc retrò ad oppidum *Leichtensteig* 6. h.

Im Tieffen Töbelin inter Pagos *Nesslau* & *Stein* fuit Ao. 1621. Sclopeti ictu interfectus *Joh. Ledergerwer* officialis Abbatis, qui sese rigorosa tractatione Toggiorum reddidit exosum. Monumentum sequens ei erectum.

ANNO
1621. d. 9. Tag NOVEMBRIS ZW
IS HEN 9. UND 10. UHR DES TAGS IST
HAUPTMAN HANS LEDERGERW
MORDERISCHER WEIS ERSCHOSSEN
WORDEN.
DER SEEL,
GOT GNAD.

D. 21. Sept. Porrò per
Langensteg $\frac{1}{2}$.
Dietfurt $\frac{1}{4}$.
Pittschweil $\frac{1}{2}$.
Mosnang $\frac{1}{2}$.
Friedlingen $\frac{3}{4}$.
In Treyen $\frac{1}{4}$.
Bunnen $\frac{1}{4}$.
Tobelaker $\frac{1}{4}$.
Fischingen 1. Turgoviam, ubi pernoctavimus.

Abbas Monasterii nunc est *Franciscus Troger von Uri*. 1687.

Prædeceſſor fuit *Joachimus Seiler*, origine Wylenſis, ſcriptis multis ſacris in lucem editis celebris. Eorum Catalogum

TOG.

Prædecessor fuit *Joachimus Seiler*, origine Wylensis, scri-
[illegible]is multis sacris in lucem editis celebris. Eorum Catalogum

TOG.

ENBOU
SCHWEIZ
und
GLARUS
Cath.
Grafs
Werdenber
LARUS
Ref
Wartau
Wesen
Explications.
. Petite Ville de la Religion Catholique.
. Petite Ville de deux Religions.
. Village de la Religion Reformée.
. Gros Village.
. Village de la Religion Catholique Romaine.
. Village des Religions Mêlées.
. Cloître.
. Château.
.. Maisons ou Metairies Dispersez.
. Bain.
. Chemin étroit dans les Montagnes.
Ft. 8 Kg.

TOGGICI COMITATUS DESCRIPTIO.

Magni in Helvetia momenti est *Toggium*, *Comitatus Toggicus*, *die Graffschaft Toggenburg*, sive Populum species, ejusve numerum, qui Regionem hanc inhabitat, sive Qualitatem Soli, seu Dispositionem Territorii, sive denique Vicinos Populos. TAB. III.

Ad Septentrionem nempe siti sunt utriusque Religionis *Abbatiscellani*, qui junctim decimum tertium constituunt Cantonem: Pontificii quidem *Extra Rodani*, *Usser Roden*, dicti à summo Toggio, ubi id Baronatui Saxensi est confine, ad mediam circiter Provinciam superiorem Toggii, jugis altissimis, & ferè insuperabilibus disterminantur à Toggiis. Reformati verò *Intra Rodani*, *Inner Roden* dicti, indè à confiniis Extra Rodanorum usque ad limites Provinciæ Sancto Gallensis veteris, per juga paulò mitiora, sed tamen difficulter superabilia, & Glattæ Fluvii partem disjunguntur. Ad hos Reformatos nempe Abbatiscellanos transitus patent. 1. Ex Pago *Dägersheim* per pontem *Schwembergensem*, *Schwemberger Bruck*, *Schwembergam* ipsam & *Herisoviam*. 2. Per Pagum *Petrocellam*, & *Diken* ad Pagum *Schwelbrunn*. 3. Per *Petrocellam Hemberg* ad vicum *Urnäsch*, & hinc demum *Abbatiscellam*, *Appenzell*, qui Pontificiorum est primarius. *Toggiorum Vicini, Abbatiscellani,*

Tigurini ab *ortu* & *occasu* Toggiis sunt contermini: ab occasu cum notabili ditionis Tigurinæ parte, speciatim vero Præfectura Groningana. Transeunt autem limitaneæ lineæ per juga *Hörndli*, ubi 4. Jurisdictiones in uno Lapide coëunt, Tigurino Groningana, Tigurino Kyburgensis, Turgoia, & Toggica, porrò *S. Gallenbrunn*, *Hulsteck*, *Schnebelborn*. Suntque limites hi inter *Turgoviam* & *Utznacenses* medii. Ab ortu angulo valde acuto Toggio jungitur *Baronatus Alto Saxensis*, in Præfecturam redactus, & nominatim *Tigurini, Præfectura Groningana, Baronatus Alto Saxensis,*

qui-

quidem in pascuo alpino, *die Saxer Alp* dicto: inter Abbatiscellanos Pontificios & Gamsenses etiam Pontificios medio, ita tamen, ut non pateat nisi per juga ferè insuperabilia, accessus, uti quoque ex Tigurino Groningano Territorio non aliæ patent ad Toggios, quàm montosæ viæ, speciatim *vom Stäg uber die Hulsteck.*

Abbas *Sancto Gallensis*, quâ Dominus *Provinciæ* suæ *Veteris*, *der Alten Landschafft*, Toggios imos cingit, disterminante *Glattâ*, inde ferè à *Gossovia* & *Ober Glatt*, ad *Pyram* usque *superiorem*, *Ober Büren*, ubi Glatta influit Thuram: hinc autem utrosque distinguit *Thura*, ad Pontem usque *Schwartzenbacensem.* Terra hic satis est mitis & depressa, accessus tamen difficiles reddunt ipsa Flumina intermedia; quapropter alicujus momenti sunt Pontes *Brübacensis*, *die Brü-bacher Bruck*, qui *Niderglattam* ducit, alius qui *Oberglatta Gossoviam*, & *Schwarzenbacensis*, *die Schwarzenbacher Bruck*, qui impedire potest irruptiones in maximam imi Toggii, Thuram & Glattam interjacentis partem, sed quoque eas, quæ ex dextrâ Thuræ parte ex Pago Rikenbach intenderentur versùs Pagos *Batzenheid*, *Lütispurg*; conferente multum Arce *Schartzenbach*, situ respectu Thuræ, & Regionis trans Thuranæ eminentiore locata, cujus prospectum sistit TAB. IV.

TAB. IV.

Turgovia.

Turgovia Toggio est confinis inter *Fischingam* Pagum atque Cœnobium, & Pagum *Kikhberg*, mediantibus jugis & saltubus: lineâ à Confinio Turgoviæ & Provinciæ Veteris dicta ad summum montis *Hörndli* jugum.

Castra Rhatica.

Castra Rhætica cum *Dominio Utznacensi*, *Gaster und Herrschafft* Utznach longâ satis inde à Tigurina Ditione ad Sarunetes protensa, montium catenâ disterminantur à Toggiis. Transitus patent, licet non faciles, & facile impediundi 1. Ex *Valle* Utznacensium *Goldingensi*, *Goldinger-Guldener-Thal*, per montem *Creutzeck*, minus tamen usualis. 2. *Uber die Lad.* 3. *Durch den Hummelwald.* 4. Ex Pago *auf Ammon*, supra Vesenam sito, *uber den Ammerberg* in Toggium superius, *auf Alt- oder Neu-St. Johann*, qui tamen ipse est perdifficilis; & inprimis Equis per pascua alpina, &

angustos

angustos tractus ducendis, vix superabilis. Pertinent autem Castra Rhætica cum Dominio Utznacensi ad Suitenses, & Glaronenses Pontificios.

Sarunetanus Comitatus, *die Graffschafft Sargans*, Dominio VII. Pagorum veterum subjecta Toggio superiori ad meridiem sita, altissimis & inviis prorsus jugis est separata. *Sarunetanus Comitatus*,

Werdenbergicus Comitatus, *die Graffschafft Werdenberg*, Jurisdictioni Glaronensium Reformatorum parens, ab ortu Toggios tangit, mediantibus jugis, licet perviis, quibus ad Pagum *Wildenhaus* datur transitus. *Werdenbergicus Comitatus*,

Gambsense Dominium, *die Gambser Herrschafft*; à Suitensibus & Glaronensibus Pontificiis dependens, inter Werdenbergicum Comitatum, & Præfecturam Saxensem medium, pariter ab Ortu Toggio supremo est conterminum; viâ montosa patente ex Pago *Wildenhaus* ad vicum *Gambs*. *Gambsense Dominium.*

Longitudo totius Regionis protendit sese à Septentrione versus Meridiem & ortum, a Ponte Schwartzenbacensi ultra Pagum Wildenhaus, ab imo Toggio ad summum ad 10. ferè horas, vel 5. Milliaria Germanica; *Latitudo* plerunque circiter ad 3. vel 4. horas. *Comitatus Toggici Longitudo, & Latitudo.*

Distinguitur Comitatus in Provinciam *superiorem* & *inferiorem*, *in das undere und obere Ampt*. *Ejus Divisio.*

Superiori innexum est I. oppidum *Liechtensteiga*, *Liechtensteig*, *Liechtenstein*, ubi convocari solet Consilium totius Toggii, *der Landrath*, & judicari res criminales, appellationes aliæque gravis momenti. Residebat hic olim Principis nomine Præfectus. In Civilibus judicatum semper fuit à Senatu Liechtensteigensi, cui Scultetus præsidet. Fuit olim hoc oppidum, in medio ferè Toggio commodè situm, sedes Domesticorum seu Aulæ Comitum, qui inhabitabant Arcem *Neu Toggenburg* supra Oppidum & Pagulum *Wasserflu* eminenti situ locatam: sita est autem hæc arx in Communitate *Neccarina*, *im Neckerthaler Gericht*, & destructa fuit, Stumpfii judicio, A°. 1083. ab Huldrico Abbate Sancto Gallensi, qui origine fuit Princeps Carinthiæ. Religio est hic utraque, Reformata ac Pontificia. Insignia Oppidi sunt albo rubra perpendiculari linea distincta. Arcis verò *Neu Toggenburg* *Provincia superior. Oppidum Liechtensteig. Arx Neu Toggenburg.*

burg insignia sunt Molossus Anglicus niger lingua rubra, & millus coloris Ferruginei. Hic Molossus Anglis *Dogg*, vero similiter Regioni primam nominis *Doggenburg* originem dedit, nisi fortè cum Celeberrimo quodam nostræ urbis Theologo & Historico derivare velis à *Tucconia*, *Tucken*, Pago ad summum Lacum Tigurinum sito, antiquissimis Historicis Walafrido Strabo, qui vixit circa A.um 614. Raperto Thuregiensi, qui vixit circa A.um 880. memorato, qui saltem serioribus temporibus Comitum Toggicorum fuit.

Toggium unde denominatum.

Vallis Thura.

II. *Vallis Thuræ*, *Thurthal*, *Turthal*; quo quidem nomine generali veniebat olim, & justo titulo integer Comitatus à Thuræ origine usque ad oppidum Wilam flumine irriguus. Κατ' ἐξοχὴν verò Provincia superior, *das Obere Ampt*, excepto oppido, totum nempe superius Toggium, quod inde à Liechtensteigâ sese protendit, ad usque confinia Orientalia.

In hac Thuræ Valle sunt Communitates sequentes. *Gerichte, und Gerichts Gemeinden*. 1. *Vallis Thuræ* strictissimè dicta *Thurthal*.

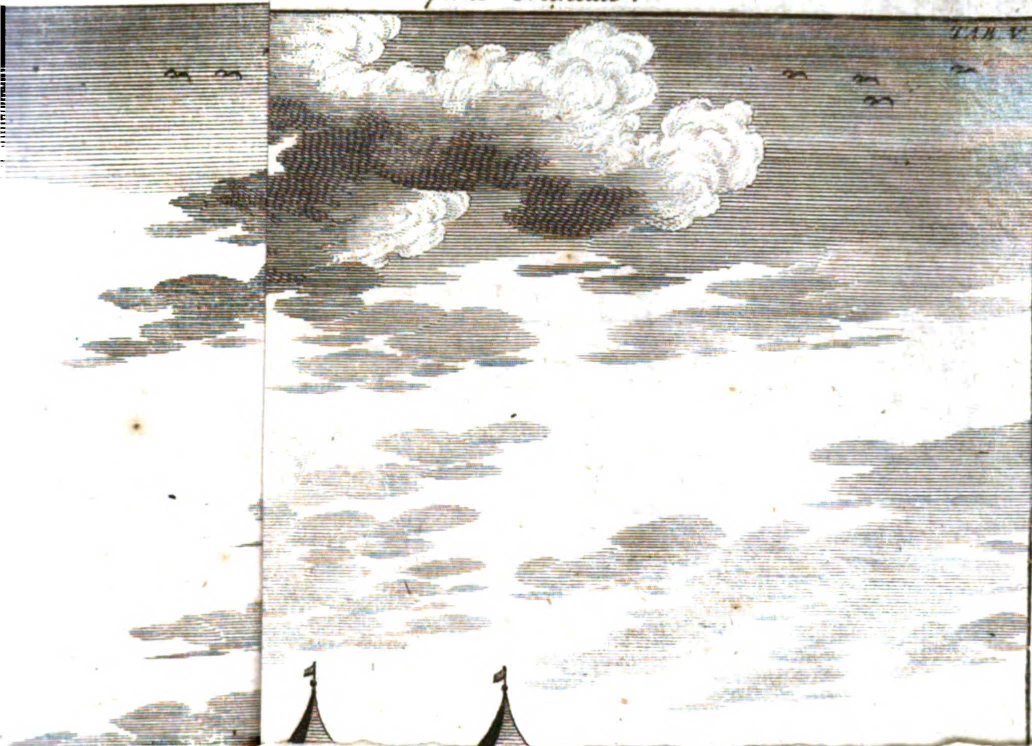
Huc pertinent Pagi sequentes, *Krummenau*, *Enetbüel*, *Sidwald*, *Wintersperg*, *Plomberg*, *Buel*, cum ædibus in vicinia dispersis, *Niderhaussen*, Schlatt: Prope Enetbüel sunt quoque rudera Arcis.

Wattweil, Pagus.

2. *Wattwyl*, *Wattweil*, Pagus horæ spatio distans à Liechtensteiga versus Meridiem loco amœno, prope quem congregari solent Comitia Toggica, *die Landsgemeind*. Ad hanc communitatem pertinet *Cappel*; porrò Arx munitissima *Iberga*, *Iberg*, ædificata primum circa A.um 1262. à Nobili *Hartmanno ab Iberg*, quæ brevi post in potestatem devenit Comitis Craftonis de Toggenburg, & hoc Comite prope Vitodurum superius per sicarium occiso, in manus Abbatis Sant Gallensis, jure donationis factæ ab ipso Hartmanno Proprietario, quo facto periit simul nova Arci huic imposita appellatio *Craffburg*. Rediit quidem vi armorum rursus ad Comites, & ab his ad Abbatem Berchtoldum. Sub Guilielmo Abbate, qui è Montfortiana fuit Familia, occupata fuit hæc ipsa arx à Rege Rodolpho Habspurgensi, & A°. 1405. ab Abbaticellanis

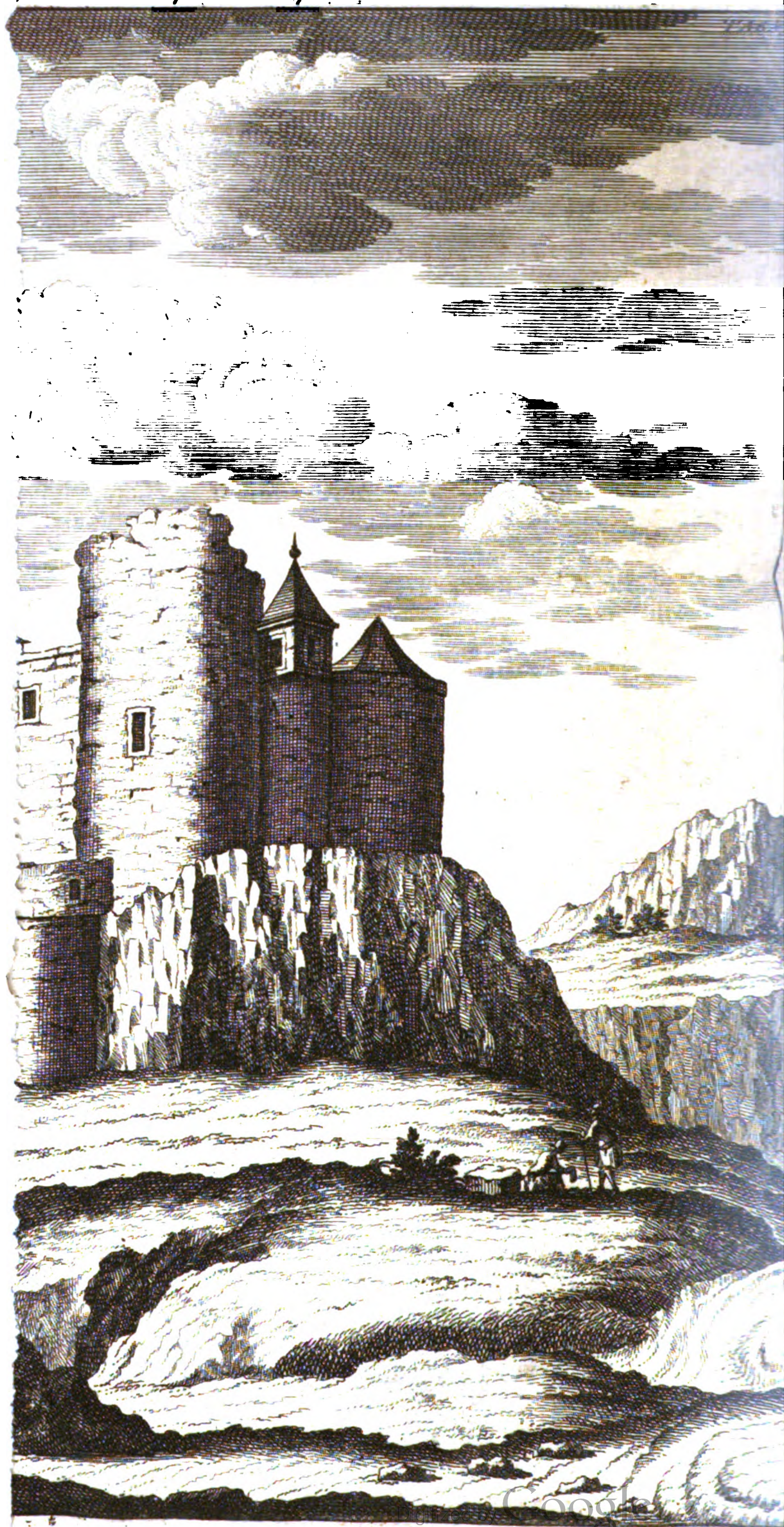
Iberga, Arx.

&

ERG ex parte Orientali.

ERG ex parte Septentrionali.

HULDRICUS ZWINGLIUS,
Theologus Tigurinus.

& Sancto Gallensibus; denique A°. 1710. per stratagema in manus venit Toggiorum. Triplicem hujus Castelli munitissimi faciem sistunt TAB. V. VI. & VII. E regione Ybergæ supra Wattwilam extruxit Abbas Antagonistam Ybergæ Arcem *Bernfels*, *Bärenfels*, A°. 1240. TAB. V. VI. & VII. *Arx Bernfels.*

3. *Hemberg*, Pagus montanus Religionis utriusque. *Hemberg.*

4. *Zum Wasser*, *Wassergmeind*, quæ Communitas comprehendit solum Pagum *Nesslau*, cum ædibus in illo districtu sparsis: nomen obtinuit à copia aquarum communitatem illam irrigantium, investitur namque à Thura, & Lutera, quæ ultima à *Valle Thuræ* disterminat. *Zum Wasser.*

5. *Pagus & Monasterium divi Johannis vetus*, *Alt S. Johann*, Benedictini Ordinis, fundatum circa A^{um} 1150, à quodam Nobili Wetzelio de St. Johann, quoad locum: posteà verò ab ipsis Comitibus Toggicis, loci Advocatis insigniter ditatum. Fuerunt autem primi duo Monachi Cisterciensis Ordinis ex Cœnobio Trub Vallis Emmensis; postea autem fuit numerus Monachorum adauctus, ipsisque Abbas Præfectus ex Cœnobio Trub, primo Abbate demortuo, sub Pontificatu *Eugenii* tertii & Imperio Conradi III. Imperatoris Electus fuit Burcardus ex ipso fratrum numero. *Nobiles* ipsi de *St. Johanne* habitabant tum in Pago ipso, tum Vesenæ; transvectum autem est Monasterium posteris temporibus in Pagum *Sydwald*, ubi nunc nomine *Neü St. Johann* viget; ut in veteri Monasterio unicus duntaxat Monachus resideat, prò reditibus colligendis, & ut officiis sacris horas destinatas voveat; Insignia Monasterii sunt Agnus vexillifer albus in campo cœruleo. In hujus communitatis districtu inter Pagos Stein & S. Johann sunt rudera Arcis *auf der Burg*. *Pagus & Monasterium D. Johannis vetus.*

6. *Wildenhaus*, Filia olim Parochiæ Gamsensis, in Parochiam redacta ab Abbate Huldrico: supremus Toggii Pagus nobilitatus nativitate Magni Reformatoris *Huldrici Zwinglii*, qui ibi primam vitæ suæ auram traxit ipsis calendis Januarii 1484. Patre *Huldrico Zwinglio*, Loci Ammanno, & Margaretha Meilia. Fuit olim hic Arx, *die Wilde Burg* cognominata, quæ adhuc in esse fuit A°. 1468. & olim ab Eindsidlensi Cœnobio in Feudum concessum dicitur Comitibus Toggiis. *Wildenhaus.*

Vallis Neccarina, superior. III. *Vallis Neccarina, Neckerthal, Neccarthal,* superior scilicet unicam habet communitatem & Parochiam primariam, *Petrocellâ, Peterzell* dictam. In confiniis hujus judicii, quod alias *das Peterzeller Gericht* vocatur, inter *Spreitenbach, & Furth* sunt quoque rudera Arcis destructæ.

Comitatus Toggici Provincia inferior. *Toggium inferius, seu Provincia inferior, das untere Ampt,* omnes comprehendit communitates, quæ infra *Liechtensteigam* sunt.

Vallis Neccarina inferior. I. *Vallis Neccarina inferior, das undere Neckerthal,* unicum quidem format judicium, dictum *das Neckerthaler Gericht,* sequentes tamen habet Parochias.

1. *Brunnaderen.*

2. *Mogelsperg,* ubi olim quoque fuit Arx Nobilium *de Mogelsperg.*

3. *Helffenschweil.*

4. *Ganderschweil.*

Huic quoque judicio inserta est Arx destructa *Neu-Toggenburg.* v. supra sub Tit. *Lichtensteig.* Pertinet item huc Arx destructa *im Grunen,* sita versus *Känelbach,* nec non alia ad Thuram *Rüdberg* dicta prope *Lauffen.*

Judicium Bazenheidense. II. *Judicium Bazenheidense, das Bazenheider Gericht:* Distinguitur Pagus *in ober und nider Batzenheidt.* Hujus nominis *de Batzenheidt* olim fuere Nobiles.

Lütisburg. Pertinet huc quoque *Lütisburg, & Pittschweil, Bittschwyl, Bützischwyl. Lütensburgum* Arx, *Lütisburg, Lütensburg,* (TAB. VIII.) locus est magni pro transitu Thuræ, & communicatione Toggii inferioris cum superiori momenti, muro & forti Turri munitus; extructus juxta quosdam temporibus Abbatis Conradi S. Gallensis, de Bussnang cognominati; aliis tamen altioris antiquitatis notas præ se ferre videtur. In hoc quoque Judicio haud longe à scaturigine

TAB. VIII.

Arx Alt Toggenburg. Murgæ sita est Arx *Alt Toggenburg,* quæ origines dat ipsi Familiæ Toggicæ, quæ hic primas sedes habuit, occupata occasione fratricidii Comitis Diethelmi, A°. 1226. ab Abbate Conrado Sancto Gallensi: & circa A^um^ 1285. ab Abbate Kemptensi, destructa tandem A°. 1405. ab Abbatiscellanis & Sancto Gallensibus. In eodem est Arx destructa *beym Rothenbach,* prope *Oberbatzenheid.* III.

III. *Judicium Kirchbergense, das Kirch* vel *Kilchberger Gericht*. Prope hunc Pagum A°. 1446. in Bello veteri Tigurino, fuere Comites Jacobus de Lützelstein, Ludovicus de Helffenstein, Johannes de Rechberg tunc Friderici III. Imp. Capitanei Præsidio Tigurino Præfecti, irrupturi in Toggium, fusi à Petermanno de Raron, & Toggiis. In hac Parochia sunt rudera Arcis Nobilium *de Lamprechtschweil:* item *Brunberg*, supra *Rickenbach*. *Judicium Kirchbergense.*

IV. *Judicium Mosnangense, das Mossnanger Gericht*; Parochia *Mossnang, Mosslingen* (cujus nominis quoque fuere olim Nobiles *de Mossnang*) latè diffusa. Ditioni Tigurinæ & Turgoviæ contermina cum filiis suis, *Brunnen, Riedt, in Treyen, Fridlingen*. In hoc judicio rudera sunt Arcis *auf Rachlis*, supra Pagum Mosnang; alius quoque, quæ è Regione est *Veteris Toggenburgi, im Hinderhof*, versus Montem *Hörnlin;* porro alius *Hinder bäbigen, bey Wincklen*, ubi limites sunt Mosnangensis judicii & *Batzenheidensis*. *Judicium Mosnangense.*

V. *Judicium Krynoviense, das Krynnauer Gericht*. *Judicium Krynoviense.*

VI. *Judicium Vallis Rinnensis* seu *Rhenanæ*, tum *superioris*, tum *inferioris, das Gericht des Oberen und Underen Rinnethals; Rinthals*. *Judicium Vallis Rinnensis.*

VII. *Judicium Schwartzenbacense, & Algetshusanum, das Schwartzenbacher, & Algetshauser Gericht. Schwartzenbach* olim oppidum, nunc nobilis Pagus unà cum Arce seu Castello in imo Toggio situs. Extructum fuit hoc oppidum A°. 1273. ab Imp. Rodolpho Habspurgense, initio sui Regni, occasione motuum Bellicorum inter binos Abbates Sancto Gallenses rivales Huldricum de Güttingen, & Henricum de Wartenberg. Eum autem in finem fuit extructum Castellum unà cum oppido, ut inserviret contra Comites de Toggenburg, eorumque irruptiones in Turgoviam. Durantibus his motibus, & qui sequebantur, bellicis, fuit Schwarzenbachum, Wilæ antagonista, aliquoties & destructum, & reædificatum: ultimam vero ruinam dedit Abbas Henricus II. natus de Ramstein, qui ab Alberto Imp. obtinuit, ut Schwarzenbacum transferretur Wilam. Arcem solam retinuit Jacobus Vogt de Frauenfeld, & ex ruderibus Murorum oppidanorum *Judicium Schwarzenbacense, & Algetshusanum.*

norum destructis resarcivit; postea devenit hæc arx jure emtionis ad Henricum Nobilem de Griessenberg, tandemque ad Abbatem.

Paulò supra confluxum Thuræ & Glattæ sita erat Arx *Gielsperg*, habitata olim à Nobilibus dictis *Gielen*, *von Gielsperg*, posteà Possessoribus Arcium *Gyrsperg* & *Helffenberg* prope *Stamheim*.

Judicium Jonschwylanum. VIII. *Judicium Jonschwylanum, das Jonschwyler Gericht. Jonschwyl, Jonswyl*, pagus est mixtæ Religionis: in cujus districtu est Arx destructa *Eppenberg*, Nobilium, qui dicti erant *die Meyer von Eppenberg*. Periit hæc arx fulmine icta sub initium Imperii Caroli V. Arx item adhuc possessa *Feldegg*, supra *Jonschwyl*.

Judicium supra Uzwilanum. IX. *Judicium supra Uzwilanum, das Ober Uzweiler Gericht.*

Judicium infra Uzwilanum. X. *Judicium infra Uzwilanum, das Nider Uzweiler Gericht.*

Judicium Homburgense. XI. *Judicium Homburgense, das Homburger Gericht*, ubi *Homburg oder Watt*. In hoc districtu est Arx destructa *Alt Glattburg*, prope *Nider Glatt*; Possessa ante 800. abhinc annos à Nobilibus dictis *Gielen von Glattburg*; occupata A°. 1405. ab Abbatiscellanis & Sancto Gallensibus: mox rursum devenit ad Nobiles, destructa tandem A°. 1485. ab accolis.

Judicium Flawilanum. XII. *Judicium Flawilanum, das Flaawyler Gericht.*

Judicium Burgauanum. XIII. *Judicium Burgauanum, das Burgauer Gericht.* Prope *Burgau* pagum sunt quoque rudera Arcis.

Judicium Tägersheimense. XIV. *Judicium Tägersheimense, das Tägerscher- Degerscher Gericht.* Fuere quoque olim Nobiles de *Tägersheim*.

Judicium Maggenovianum. XV. *Judicium Maggenovianum, das Maggenauer, Mackenower Gericht. Mackenow, Magtenow, Mägtenow* Cœnobium est sequioris sexus ordinis St. Bernhardi.

Prope Magdenoviam sunt quoque rudera Arcis.

Judicium Bichwilanum. XVI. *Judicium Bichwilanum, das Gericht zu Bichweil.*

Judicium Liberum. XVII. In imo Toggio est dimidium *judicium Liberum, das Fry Gericht*, ex utraque Thuræ parte.

Refor-

Reformata Religio colitur in Parochiis, *Liechtensteig*, *Wattwyl*, *Hemberg*, *Kappel*, *Krummenau*, *Nesslau*, *Stein*, *Alt S. Johann*, *Wildenhaus*, *Peterzell*, *Brunnaderen*, *Mogelsperg*, *Helffenschweil*, *Ganderschweil*, *Lutispurg*, *Pittschweil*, *Kilchberg*, *Mossnang*, *Jonschweil*, *Hänau*, *Niderglatt*, *Oberglatt*, *Tägersheim*, *Bichweil*; ita tamen, ut semper ferè immixti sint Pontificii, & aliquando, in superiori imprimis Provincia Reformati fortiores, in Inferiori autem Pontificii. Pontificii in Pago *St. Johann*, & superiori reliquo Toggio subsunt jurisdictioni Ecclesiasticæ Episcopi Curiensis, reliquum omne Toggium pertinet ad Episcopatum Constantiensem. Fit equidem sæpe, ut Exercitium hoc Religionis simultaneum ansam præbeat dissensionibus mutuis, in inferiori cum primis Provincia, sicut exempla prostant motuum *Kilchbergensium*, *Hänovienfium* &c. sed quoque ligat hoc ipsum animos, qui faciliùs in partes traherentur Libertati suæ nocivas, si alterutra ex Provinciis foret hujus, alia illius Regionis. Religio.

Nimis debile tamen foret hoc simultanei cultus sacri vinculum, nisi animos Toggiorum firmius colligaret Juramentum generale, *der Land Eid*, quo sese in Comitiis inter se uniunt, quodve anteit juramento Fœderali inter Toggios & concives suos Suitenses ac Glaronenses inde A°. 1440. servato.

Surgit Toggiorum numerus ad 9000. incirca viros, quorum duæ tertiæ partes sunt Reformati, ⅓ Pontificii. *Toggiorum Numerus.*

Qualitatem soli Toggici quod attinet, est Provincia inferior fertilis inprimis frumentis, & fructibus Arborum, superior pratis & pascuis; ita ut illa huic insuper providere possit quoad Frumenta, hæc illi ex superfluo dare Lacticinia. Est utraque quidem Provincia montosa, inæqualis in ipsa Valle, sunt tamen juga superioris editiora, inferioris mitiora. Habetque notabile id beneficium Toggicus Comitatus, ut inferior ejus pars Agriculturæ & Arboretis ratione situs commodior sese protendat in linea Meridiana, superior verò alias ratione situs eminentioris nonnisi ad pascua utilis sese flectat ita, ut suprema portio ab Oriente ferè directa sit ad Occidentem, & propter hane flexuram majorem admittat caloris gradum, & *Solum Toggicum.*

foecun-

fœcunditatem majorem in omni frugum genere, ut in supremis pagis non desint Agri, Legumina, Cannabis, arbores.

Aquæ præcipuæ. Aquæ præcipuæ, quæ Toggium irrigant, sunt *Thura*, *Thaurus*, *Taurus*, *Turus*, *Tura*, *Dura*, *Duras*, *Durias*, *d'Ur*, *Dur*, *Thaur*, Flumen rapidum, quod *Turgoviæ*, *Turgow*, *Thurgow*, nomen dat, ipsum verò primitus juxta *Glareanum* vocatum fuit *die Ur*, postmodum eliso diphthongo *ie*, *d'Ur*, quemadmodum nominare solemus *Rusam*, *d'Rüss*, *Arolam*, *d'Ar*. Hoc autem nomen obtinuit, uti quoque *Tauri* cognomen, ab insigni sua rapiditate, comparanda cum ferocitate *Taurorum Sylvestrium*, qui *Uren* Germanis nuncupantur. Origo hujus fluvii est in summo Toggio, duplex ferè, una *Thuræ*, κατ᾽ ἐξοχὴν ita dictæ, in udis pratis infra pagum *Wildenhaus*, loco nominato *im Münsen riedt*, altera *Thuræ albæ*, *der Weissen Thur*, quæ scaturit *im Fliss*, inter altissima juga *des Schaffbergs*, *und Hohensäntis*, confluit utraque quartâ horæ parte supra Pagum *Alt St. Johann:* sed quoque fontibus fluvii hujus adnumerandi sunt tum breves rivuli ex mediis Pratis infra supraque jam nominatum Pagum prosilientes, in Mappa visundi; tum rivi alii passim ex jugis Alpium deflui. Inter Pagos *Alt St. Johann*, & *Zum Stein* à sinistris influunt Rivi *Starkenbach* & *Durrenbach*. Prope *Nesslau der Lochbach*, prope *Neü St. Johann die Lutern*, rivus Fluminis æmulus: inter *Sidwald* & *Krummenau der Ennetbüelerbach* & *Hundsbach:* inter *Krummenau* & *Geselbach*, *der Trempelbach* & *Geselbach:* omnes hi à dextro latere: inter *Geselbach* & *Stoken der Steinenbach* à sinistris: Inter *Cappel* & *Watwyl der Olensbach* & *Dorffbach* à dextris: *der Riggenbach* à sinistris. Juxta *Iberg der Steinerthalerbach*, statim supra *Liechtensteig der Schwendibach*, & infra *der Lederbach*, uterque à dextris: prope *Dietfurt der Dietfurterbach:* à sinistris; è Regione *Lütispurgi* arcis *der Guntzenbach*; statim supra Lütispurgum à dextro latere Thuræ suas aquas tradit, *Neccarus*, *der Neckar*, fluvius origines suas habens in Montibus supra *Peterzell*, & perluens porrò integram Vallem *Neccarinam*, *das Neckerthal*, cui nomen communicat, ordine autem alluit loca sequen-

SCHWARZENBACH.

sequentia, *Furt*, *Spreitenbach*, *Brunnaderen*, *Neccar*, *Rennen*, *Anzenschweil*, *Ganterschweil*. Inde à Lutispurgo solitaria fere pergit Thura inter Petrarum varios anfractus usque ad ejus confluxum cum *Glatta*, prope *Pyram superiorem*, *Oberbüren*, & *Gielsperg*, Arcem dirutam. *Glatta* ipsa, *die Glatt*, Fluvius est Toggio quoque adnumerandus, limitaneus nempe Comitatus Toggici, Provinciæ veteris Abbatis Sancto Gallensis, & ditionis Abbatiscellanæ.

Toggio quoque debetur origo *Murgæ*, Fluvii qui fontes suos habet in Montibus inter Arces Alt-Toggenburg & Waldeck, hinc Vischingam tendit.

Forma Regiminis Toggici hodierni A°. 1709. & 1710. hæc est: *Forma Regiminis Toggici.*

In rebus toti Toggio communibus judicat

1. Senatus frequentior totius Regionis, *der grosse Land-Rath*, constans vi decreti Comitiorum, *in Kraft Landgemeind'schlusses*, viris 80. quorum medietas est Reformata, altera Pontificia; Eliguntur hi in Provincia superiori ab omnibus Judiciis seu Communitatibus, in inferiori à Parochiis, *im Oberen Amt von allen Gerichts Gemeinden*, *im Underen von allen Kirchöhren*. Communitas quævis certum dat numerum pro ratione amplitudinis, vel Juris, 2. 4. 6. ubi Exercitium Religionis est simultaneum, eliguntur junctim ab utraque parte, sine affinitatis, respectu. *Communitates superioris Provinciæ* sunt 1. *Liechtensteig*. 2. *Wattwyl*. 3. *Thurthal*. 4. *Wasser*. 5. *S. Johann*. 6. *Wildhaus*. 7 *Hemberg*. 8. *S. Peterzell*. *Parochiæ* sequuntur. 9. *Büzenschweil*. 10. *Mosnang*. 11. *Kirchberg*. 12. *Jonschweil*. 13. *Henau*. 14. *Niderglatt*. 15. *Oberglatt*. 16. *Magdenau*. 17. *Mogelsperg*. 18. *Helffenschweil*. 19. *Ganderschweil*. 20. *Lütenspurg*. Ita ut in universum ad constituendum Senatum majorem concurrant 20. Communitates. *Judicia* verò, *Gericht*, in toto Toggio sunt 24½. Senatus hujus majoris est, sigillare de libertate communi servanda. Hic in rebus gravis momenti convocat Comitia, penes quæ tunc stat concludendi potestas. Secretarii sunt duo, *Landschreiber*, utriusque religionis unus, qui eliguntur ab ipsis Comitiis.

Bini item Thesaurarii, *Landsseckelmeister*, rursus ex utraque Religione, eliguntur hi ex judicio Regionis, *aus dem Land-gericht*, administrant hi alternatim fiscum unus, alter reditus, & expensas: Præsident hi etiam in judicio criminali, singuli pro maleficis suæ religionis.

Seligit hic Senatus major ex se ipso 24. duodecim nempe utriusque Religionis, qui vocantur

II. *Judicium Regionis, das Land Gericht oder Blut Gericht.* decidunt hi res criminales.

Ex his ipsis 24. viris seligit Senatus major 12. alios, sex nempe ex una Religione, qui vocantur

III. *Senatus Regionis minor, der kleine Land Rath, oder Appellations Rath*, tractant hi res alias minoris momenti, appellationes ex judiciis inferioribus ad se delatas, quæ tamen appellationes locum non inveniunt, nisi inter reum Evangelicum, & accusatorem Pontificium, & vice versa. Observandum nihilominus quoad electionem, non necessario hunc Senatum componi debere ex judicio præcedenti, sed penes majorem stare Senatum, unum vel alterum membrum destinare uni duntaxat ex his Judiciis, vel utrique, prouti ipsis videtur.

Ex his 12. viris seligit rursum Senatus major 6. alios, ex quavis Religione 3. nominantur hi

IV. *Commissio Regionis, Lands Commission, oder Inquisitions Rath*, examinant hi res Criminales, aliasque graviores usque ad sententiam, & judicant, an casus propositi deferendi sint ad Senatum majorem, minoremve, vel judicium Regionis.

In omnibus his Senatibus & judiciis Præsidium est ratione Religionis alternum. Observandum insuper, ita dependere electionem vel depositionem membrorum pro tribus posterioribus judiciis à Senatu frequentiori, ut si alterutra Religio habeat quid, quod contradicere possit, & quidem ultra ⅔. ejus Religionis contradictioni consentiant, decisio expectanda sit ex solo ejusdem Religionis Senatu majori, & altera Religio obstricta sit latam sententiam defendere omnibus viribus.

Judicia inferiora, numero 22, per totam Regionem dispersa,

ſperſa, decidunt res civiles aliaſque minoris momenti in ſuis ſingulorum diſtrictibus obvias.

Conſtituuntur hæc Judicia quotannis, conſtantque communiter ex Ammanno, Judicibus 12. Scriba & Apparitore.

Stat penes quaſdam Communitates jus eligendi abſolutè, alibi proponuntur Abbati 4 unde ſeligere poteſt unum pro Ammanno.

Judicum dimidiam partem dat Princeps, alteram incolæ.

Scribam & apparitorem eligunt Incolæ, ſed ex ipſo eorum corpore.

Regiminis Toggici Statum præſentem optimè, quàm quidem deſcribere potero, ſiſtet ſequens

INSTRUMENTUM PACIS
inter Cantones
TIGURINUM atque BERNENSEM
ex una, &
Principem atque Abbatem
SANCTO GALLENSEM
ex altera parte,
initæ
Badæ in Argovia
A. MDCCXVIII.

In Nomine Sanctiſſimæ, Individuæ Trinitatis, DEI, Patris, Filii, & Spiritus Sancti, Amen.

Notum ſit omnibus ac ſingulis. Exortis, communi noſtro tædio, occaſione Gravaminum Nationis Toggicæ, inter Helvetiæ Cantones binos, Tigurinum, atque Bernenſem ex una, & Principem, Abbatem, Decanum, atque

que Capitulum Cœnobii Sancto Gallensis, ex altera parte, simultatibus quibusdam atque dissidiis, quæ non obstante omni adhibitâ operâ tandem justo DEI judicio, non in Toggio solo, verum & Provincia Abbatis Veteri, in apertum erupere bellum; convenêre prænominati Cantones ac Princeps cum Capitulo, singulari ad Pacem propensione moti, ut Deputati, initio quidem publico Charactere destituti, heîc, Badæ, Pacis ineundæ consilia agitarent, tandemque post indefessos labores, Divinâ assistente gratiâ, pro firmandâ Pace, utinam perenni, & restabiliendâ Helveticâ Fide & unione, Articulos sequentes in chartam conjicerent, eâque, quâ à superioribus suis instructi postmodum erant, potestate, servatâ semper arbitrariâ horum ratihabitione, subsignarent.

I. *Gaudebit nomine ac jure supremi in Toggio Dominii,* Princeps & Abbas *quilibet* Sancto Gallensis, & *tenebuntur ei consueta præstare homagia Toggii, reservatis tamen horum Juribus ac Privilegiis. Modum autem, quo lites exortæ decisæ fuerint, sequentes ordine declarabunt articuli.*

II. *Constabit* Senatus Provincialis (der Land-Rath) *sexaginta membris, triginta nempe ex Religione Romano-Catholica, & triginta ex Evangelica. Electionis jure gaudebunt in omni Provinciæ districtu communitates ipsæ. Qui hanc obtinebunt dignitatem, ætatem eâ, nisi malefactis indignos se reddiderint; vel impotes facti fuerint, non excident. Penes hunc Senatum stabit, eligere* Arbitrum (Obman des Land-Raths) *hujusque* Vicarium, (Statthalter:) *nec non* Quæstores, (Seckelmeistere) Vexillarios, (Panner-Statthalter,) *servatâ semper Religionis ratione alternâ,* Secretarios *item,* Commissarios, & Nuntios, *numero semper pari, asservare sigillum Provinciæ, eoque Decreta sua obfirmare.*

III. Munia *Senatus hujus* Provincialis *sunt, invigilare Juribus atque Privilegiis toti Regioni communibus, vel huic illive districtui peculiaribus, ne quid patiantur detrimenti, gravamina circa illa exoritura ad Principem, debitâ obser-vatâ*

vatâ reverentiâ, deferre, ejusque opem sollicitare: hâc autem non obtentâ, causæ suæ jus absque ambagibus postulare, locis ad hunc finem destinatis; stipendia, tributa, & sumtus bellicos indicere, pro rata distribuere, ea calculis subducere, & de iis sibi ipsi rationem reddere, aliaque hujus generis tractare: intereà tamen haud immiscere se rebus ad Principem, Judiciave hæc illave Regionis speciatim pertinentibus.

IV. *Juramento adstringantur Senatus Provincialis membra, ut & Rev^mi Principis & Regionis commoda promoveant, damnaque avertant, Juribus ac Privilegiis Regionis conservandis studiosè invigilent, & obstacula via vel amicabili, vel juris amoveant; publicis Senatus consiliis vocati frequentes intersint, stipendia atque tributa ex æquo ordinent, & in omnibus his tales se gerant, uti Patriæ salus exigit, bonâ fide, absque fuco.*

V. *Certo quodam die quotannis semel & ordinarie convocandus est Senatus provincialis, ad tractandum res totius Regionis: quod si tunc incidat quidpiam, quod Principem tangit, notificari id ei, vel ejus Præfecto per duos, tresve Senatores, debitâ reverentiâ, necesse est.*

VI. *Liberum tamen esto Senatui Provinciali, extra constitutum illum diem, sese colligere, quoties id postulat necessitas, ita tamen, ut ante diem congressus Principis Præfecto notum fiat, crastinâ luce Senatum conventurum esse: quod si & in hujusmodi congressibus occurrat, quod Principis interest, id rursum ei, vel ejus Præfecto significetur necesse est.*

VII. *Tenetur Senatus Provincialis, Toggii indigenas quosvis, quartum supra decimum, & quod excurrit, agentes annum, nec dum* Juramento Provinciali (Land-Eyd) *adstrictos, per quinquennia citare, &, ut juratione dicta se coram Senatu obligent, adstringere. Hoc ipsum autem juramentum Provinciale solemniter est renovandum, quoties Concio Populi Toggici* (die Landsgemeind) *sese congregat; & eligi simul debet à Concione* Vexillarius, (Pannerherr.)

VIII. Judicii Provinciæ Criminalis (des Landgerichts) *forma hæc esto : Præses sit quilibet Toggii Præfectus : Judices ipsos, numero viginti quatuor, constituit Princeps, seligendo ex omni Provinciæ districtu, videlicet ex singulis veteribus viginti & duabus Parochiis unum, binos autem tum ex* Lucis Steigâ (Liechtensteig,) *tum ex* Vatvila (Wattweyl:) *sint autem hi Judices viri probi, rebus agendis apti, integræ famæ, ex Evangelica Religione duodecim, ex Romano-Catholica totidem.*

IX. *Obligandi sunt hi Judices solenni juramento, ut, quoties convocantur, judicio frequentes intersint, judicentque casus obvios ex æquo, nullâ nisi Justitiæ ratione habitâ, divitibus atque pauperibus, pauperibus atque divitibus, extraneis atque indigenis, nullâ habitâ ratione amoris, vel odii, neque se corrumpi patiantur muneribus aut largitionibus, sed ubique satis DEO faciant & juri, sine personæ, vel Religionis discrimine, bonâ fide absque fuco.*

X. *Haberi & exerceri debet Judicium hoc Criminale nomine & authoritate Principis.*

XI. *Judicii hujus Criminalis est, sententias ferre in criminalibus, sub fide honoris & juramenti. Constat autem id Præside, Præfecto, Judicibus ordinatis viginti & quatuor, cum Provinciæ Secretario* (Landschreiber.) *Penes Præfectum & Forum hoc Criminale, tanquam Senatum Regionis à Principe constitutum, porrò stat, ordinare & expedire mandata alia, & Leges, quæ commodum totius Regionis attinent.*

XII. *In causa delictorum Criminalium, quæ vi & tenore legum non postulant pœnam corporalem, sed quidem mulctam pecuniariam, nemo indigenarum incarcerandus, qui fidejussionis nomine se obligare potest.*

XIII. *In Criminalibus testimonia produci debent coram Præfecto, Secretarii Provinciæ, & binorum ex Judicio Criminali, quorum unus sit Romano-Catholicæ Religionis, Evangelicæ alter. Testes autem ipsi ante notificandi sunt in vincula conjecto, quàm sub fide juramento deponunt; ut ex-*

ceptio-

ceptionibus, si quæ adsint, detur locus, & hunc in finem enuntiata ipsa accusato communicanda. Nemo autem in propria causa accusatoris simul & testis personam agere potest. Pro accusatoribus autem non habendi, qui vi officii sui & juramenti delicta ad judicem deferunt, vel consortes.

XIV. *Omnibus Examinibus in Criminalibus, sive Confessiones sint spontaneæ, sive exprimantur tormentis, adsistant Judices supra nominati, quibus moderatum adsignari potest salarium.*

XV. *Quod si inter Examinatores memoratos non conveniat, num habenda sit quæstio de reo, nec ne, deferendum est hujus controversiæ punctum ad dimidium Judicium Criminale, formandum ex pari Romano-Catholicorum & Evangelicorum, senario nempe ex quavis Religione numero.*

XVI. *Quod si quempiam Judicum ex foro Criminali excludat parentela cum reo, aliave causa, supplendus est exclusorum, vel aliàs absentium, numerus aliis ejusdem Religionis, & pro finali sententia danda complendus integer viginti & quatuor Judicum numerus.*

XVII. *Discedentibus in causa Criminali in paria vota Judicibus, & dijudicante fortè Præfecto pro graviori pœna, licitum esto, suspensâ executione, reo, suisve, Principis implorare clementiam.*

XVIII. *Jus aggratiandi Principi absolutè competit.*

XIX. *Pœnæ omnes pecuniariæ in causis criminalibus à Judicio Criminali definitæ sunto Principis: bonâ verò confiscata omnium maleficorum morti datorum; ut & eorum, qui malitiosâ intentione sibi ipsis necem intulerunt, eorumque fugitivorum, qui pœnam mortis meruere, & jure, si præsentes forent, sustinerent, eidem Principis fisco sunt adjudicanda: declarat autem se Reverendissimus Princeps, pro sua erga indigenas clementia, paternoque affectu, satis sibi futurum dimidiâ bonorum post sumtus processus ipsius, & æs alienum, soluta, parte, si quidem infortunium tale reciderit in unum ex Toggiis, unius, pluriumve liberorum parentem.*

XX. *Stipendia Foro huic Criminali numerabit Princeps: obstrictus autem est hic ipse Principis Senatus Provincialis convocatus ab eo sese congregare, & pro conscientiæ dictato consulere: destinato floreni stipendio quotidiano iis, qui supra* Krumenoviam (Krumenau) *infra Rivum* Gunzenbach *habitant, dimidio autem iis, qui Lucis Steigæ sunt propiores.*

XXI. *Membra Judicii hujus Criminalis non varianda, nisi quem excludat corporis mentisve adversa valetudo, aut vitæ vitium.*

XXII. *Crimina quævis seu intentata seu commissa publicè sunt a competenti judice judicanda, abolitis tacitis circa illa conventionibus, nisi quis, nemine urgente, facinus confiteatur sponte: & Principi pecuniariæ coërcitiones adsignandæ.*

XXIII. *Judicum inferiorum juramentum esto idem, quod membrorum Fori Criminalis.*

XXIV. *Ammannorum in Judiciis Inferioribus suggestiones & surrogationes sint conformes juribus, privilegiis & usibus hactenus receptis: eligatur autem Ammannus iis in locis, ubi Communitati nominationis jus competit, die suggestioni dicato, & sequatur Principis ratificatio intra proximos quatuordecim dies.*

XXV. *Judicum pars dimidia eligenda, conformiter Privilegiis & Praxi, a Principe, medietas altera à Communitate, observatâ semper Religionis paritate.*

XXVI. Apparitor (der Weibel) *quia Principis est officialis, Eique vi juramenti addictus, ut res pœna dignas deferat & annuntiet, nulla ratio subest, cur aliter quam more hactenus recepto & suggeratur, & eligatur.*

XXVII. *Scribas quod attinet Judiciorum* (die Gericht-schreiber,) *proponet Princeps Communitati binos ex ipsa Communitate judiciali* (Gerichts Gemeind) *huic muneri suffenos, ex quibus jus habet Communitas seligendi unum: hac tamen Lege, ut Apparitore addicto uni Religioni, Scriba sit alterius.*

XXVIII. *Non habent Præfecti, Ybergensis & Schwartzenbacensis* (die Vögte von Yberg und Schwartzenbach) *quod sese immisceant rebus Judicialibus, vel Judicio adsideant, nisi nati sint Toggii.*

XXIX. *A Judiciis Inferioribus non conceditur appellatio in civilibus, nisi causa excedat florenos* 15. *Hanc summam si excesserit, non impediri potest à Judicio provocatio.*

XXX. *Judicia annua* (die Jahr-Gericht) *pro more antiquo haud intermittantur; & tenentur quidem Judicia Inferiora multare delicta & facinora, quæ sui sunt fori, juxta tenorem Legum, Mandatorum, & Constitutionum, viâ juris, partium studio semoto. Ipsæ autem mulctæ à Judiciis Inferioribus decretæ omnes Principis sunto.*

XXXI. *Delicta hujus generis Inferioribus Judiciis subjecta publicè sunt à competenti Judice judicanda, pro more antiquo, & secretæ circa illa conventiones abolendæ, nisi delinquens, nemine urgente spontaneâ confessione judicationem finalem suæ causæ poscat.*

XXXII. *In talismodi Delictis, quæ Foris inferioribus subsunt, nemo cogendus est ad testimonium contra se ipsum, vel ut juramento se purget: nisi decreverit id, validis rationibus motus, Judex.*

XXXIII. *Executio circa solvenda credita vel debita fieri debet pro ritu & more veteri æstimatione* (durch die Schatzung.)

XXXIV. *Judicium appellatorium* (das Appellations Gericht) *constabit* 12. *membris, viris huic muneri aptis; probis, & integræ famæ, ex ipsa Natione Toggica.*

XXXV. *Judicii hujus Præses esto Toggii Præfectus: Hic autem vi præstandi & præstiti in ipsa inauguratione juramenti ad id est obligandus, ut in omni suo judicii tum Provincialis tum Appellatorii Præsidio, procedat absque vel Personarum vel Religionis acceptione.*

XXXVI. *Circa electionem membrorum Judicii Appellatorii observandum, à Principe pendere constitutionem trium Romano-Catholicæ Religionis, & trium Evangelicæ, & à Se-*

natu Provinciali pariter trium ex Evangelica, triumque ex Catholico-Romana, quæ ex proprio Corpore seligere, huicque Judicio admovere potest.

XXXVII. *Formula juramenti eadem esto, quæ supra in puncto Judicii Criminalis.*

XXXVIII. *Stipendium quotidianum his Judicibus Appellatoriis esto florenus, solvendus ex sumtibus pro sententia erogandis* (von denen Urtheil Gelteren.)

XXXIX. *Nec variandi sunt hi Judices, quamdiu muneri sunt apti, & vitæ probæ, uti supra occasione Judicii Criminalis monuimus.*

XL. *Terminantur appellationes à Tribunalibus inferioribus factæ in hoc Judicio appellatorio, quod absolutam, & definitivam dat sententiam, à qua ulterius provocare non licet. Excipiuntur Dominia, Dominii Jura, Usuræ fundorum stabilium, aliæque possessiones, quæ alienari vel redimi nequeunt. Permissa item provocatio ad Principem in causa extranei, qui ne quidem in Toggio ulla bona possidet, cum indigena, seu postulator ille sit, seu postulatus: hoc nempe in casu gravato licet appellare ad Principem, seu extraneus is fuerit, seu indigena. Hæ appellationes quotannis bis & semel, pro re nata, in Toggio ipso examinari, & lites terminari debent, nec exigi alii sumtus, quam qui pro sententia appellatoria ordinariè impendi solent. Quod si ipse Princeps morbo aliave causa graviori impeditus judicio huic solemni interesse non poterit, stabit penes eum, rem per unum vel duos delegatos perficere.*

XLI. *Sententiis in paria vota divisis, stat jus dirimendi penes Præfectum.*

XLII. *Constitutio Præfecti in Toggio pendet à Principe & Abbate Sancto Gallensi, cui liberum est, Toggium seligere indigenam, vel extraneum.*

XLIII. *Principis quoque est, Provinciæ tum Secretarium* (Land-Screiber) *tum Apparitorem* (Land-Weibel) *eligere ex Natione Toggica; hac tamen conditione, ut non ejusdem sint hi duo Officiales Religionis. Catholico autem Secretario*

tario adjungendus Evangelicæ Religionis Substitutus, & vicissim Evangelico Secretario Substitutus Romano-Catholicæ cultui addictus, qui in causis tum Appellatoriis, tum Criminalibus adsit Tribunalibus, & in Protocollo formando Secretarium adjuvet, omnia tamen hæc absque Principis impendio. Nominabit autem Judicium Criminale tres integræ famæ Substituti munere dignos, & liberum erit Principi, ex his unum eligere.

XLIV. *Circa Jus Militiæ seu Armorum, & quæ inde pendent, nihil decernit præsens Pacificatio, ne cuiquam jura habenti aut prætendenti sit præjudicio.*

XLV. *Jus indigenatus nemini concedendum, nisi occasione homagii novo Principi præstandi, & consentiente primùm Principe, debinc dimidia ad minimum Toggiorum tunc præsentium parte. Ipsi autem, qui recipi postulant, vel præsentes se sistere, vel saltem nomine tenus proponi debent.*

XLVI. *Jus habitandi nemini concedendum invitâ Communitate.*

XLVII. *Jus Venationis & Piscationis Principis est, nisi quis tenore singularium Privilegiorum id possideat.*

XLVIII. *Toggiis omnibus & singulis jus mercaturæ, salis commercio non excepto, est liberum.*

XLIX. *Fundorum venundatio in manus mortuas, unde redimitio non datur, nemini concedenda. Casu etiam quo per Testamentum, Proscriptiones* (Auffähle) *Dotem, vel jure hæreditatis eò reciderint, liberum esto indigenis prævià æstimatione sub fide juramenti factâ fundos sibi appropriare. Ast Principi ipsi nemo obstaculo sit, si quidem is possessiones in Toggio emtionis jure sibi comparare velit, hâc additâ cautione, ne talia bona incorporentur Monasterio D. Johannis, vel quovis alio modo incidere possint in manus alias mortuas, vel in Feuda converti, sed occupentur à Laicis.*

L. *Pollicitatur Rev. Princeps, se neque Vectigalia nova, aut telonia ad Vias, Pontes,* (Zölle Brucken- noch Weggelter) *indicturum, quæ quovis modo Toggiis gravamini esse possint, aut præjudicio, neque indicta hactenus ad altiorem gradum evecturum.*

LI. *Volunt jura Toggii, ut quilibet propriis suis bonis absque detractu migret, quocunque lubet: bona verò quod attinet hæreditario jure, vel alio, acquisita, de iis detractus solvi, ejusque media pars fisco Principis, Provinciæ altera inferri debet.*

LII. *Pari modo solvi debent jura indigenatus, mediâ unâ parte fisco Principis, alterâ Provinciæ adjudicatâ; quo ipso tamen nihil præjudicatur introitui solvendo illi Communitati, cui novus indigena accedere in animo habet.*

LIII. *Quæ propter Toggium solvuntur Pensiones, mediâ suâ parte Principis, alterâ Provinciæ fisco inferuntor.*

LIV. *Portio illa, quæ Provinciæ est, neutiquam in usum cedat hujus illiusve sacri cultus, sed quidem in communem & civilem Provinciæ.*

LV. *Nulla, nisi gravi urgente necessitate, nova erigantur molendina, neque Fabrorum Ferrariorum officinæ, neque olei pressoriæ, neque Balnearia. Si quis horum quidpiam desideret, quispiam vero alius id vel non necessarium, vel sibi onerosum reputans sese opponeret, examini subjiciet accurato Forum & necessitatem, & quod prætenditur onus, enuntiatio autem sub juramenti fide facta deferenda est ad Principem, cujus est, Privilegia circa talismodi structuras largiri: absque quod structuræ veteres novis graventur oneribus.*

LVI. *Diversoria privilegiata* (die Taverne-Wirthshaüser,) *quod attinet, inquiretur eorum numerus, locus, & necessitas à Præfecto & judicio Provinciali, item quid quodvis Principi recognitionis loco solvendum habeat quotannis, quod tributum uti nec intendi, neque Religionis ulla diversitas in considerationem venire debet.*

LVII. *Feuda inscriptione renovanda* (die Einschreib-Lehen) *quæ diplomate Feudali non opus habent, non redduntur caduca, licet cliens fiduciarius consuetam receptionem prætermittat: mulctetur autem talis pro prima vice duplatione Laudemii: postea verò quoties hic neglectus contigerit cunque, multæ loco petendus pro rata possessionis ratione centesimus florenus.*

LVIII.

LVIII. *In omnibus prædictis causis forensibus sicuti Dynastis, Mosnangensi, Eppenbergensi, Magdenoviensi, Krynoviensi;* (denen Particular Gerichts Herren, Mossnang, Eppenberg, Magdenau, Krynau:) & *si qui fuerint alii, partium nunc paciscentium munere haud defuncti, sua singulis jura authentica solenniter reservantur, iisque nihil præjudicio statutum, ita in omnibus his Dynastiis, ubi simultaneum est Religionis exercitium, modo sub aliis punctis jam explanato observari debent jura, & paritas Religionis.*

LIX. *Reservantur item expressis terminis oppidi Lucissteigæ jura & privilegia singularia, suis diplomatibus, & consuetudine antiqua fundata: hac quidem lege, ut & Sculteti munus utriusque religionis civibus sit alternum, eademque paritas in ordinatione Senatus, Fori civilis, aliisque officiis observari debeat.*

LX. *Quod si & his illisve Communitatibus, vel etiam privatis, sua forent singularia jura, in præcedentibus articulis haud memorata, diplomatibus firmata, manebunt & hæc illibata, atque illæsa.*

LXI. *Omnes Sententiæ, & Decreta à quibuscunque foris, qualitercunque constitutis, ad hunc usque diem facta, privatæ item conventiones absque præjudicio tertii transactæ, in suo manebunt & pleno quidem vigore, absque quòd vel aboleri, vel immutari queant: atque proin decisa quævis stabunt decisa, iis duntaxat casibus exceptis, quibus Abbatiæ jura vel fundos fortè tetigisset judex. Approbantur item & confirmantur rationes circa impensas durante processu & motibus bellicis factas initæ, eo modo, quo examini eas subjecit, & ratificavit Senatus Provincialis, ita ut absque ulteriori vel inquisitione vel obstaculo in dispertiendis iis locum habeant præter morem receptum Conventiones & Sententiæ de Annis* 1513. & 1514.

LXII. *Plena tandem sancitur & rata habetur ex omni parte Amnestia, seu æterna omnium earum rerum oblivio, quæ inde à primordio litium exortarum, & durantibus bellicis motibus, ad hunc usque diem cunque acta fuere, ut non sub ullo prætextu ulli vel quoad corpus, vel bona, memoratis*

de causis, actio intentari unquam possit. Multas quod concernit & impensas, quæ cives Sex Wattwilanos, Vexilliferum Pöschium, hujus filium Jacobum Pöschium, Apparitorem totius provinciæ Germannum, & hæreditatem Kellerianam attinent, abolentur illa & eraduntur penitus, ut nemo non indigenarum possessionibus suis in familia sua liberè & tranquillè frui queat.

LXIII. *Causam Religionis quod attinet, & transactiones circa eam,* (den Religions oder Landsfriden) *conceditur duntaxat, in universo quidem Toggio, cultus Romano-Catholici & Evangelici exercitium, idque plenarium, & liberrimum, in omni utriusque cultus parte, cum omnibus dependentiis, ut nemo unquam hos illosve turbare possit.*

LXIV. *Quemadmodum autem Evangelici, Romano-Catholico-cultum, Ritus, Ceremonias, aliaque inde pendentia, quoad modum, formam, ordinem, circumscribere, aut illis obstaculo esse non possunt: ita neque aliis conceditur, Evangelicos turbare in suo cultu, Ritibus, Ceremoniis, & aliis rebus inde pendentibus, aut modum, formam vel ordinem præscribere, vel quoad dies festos, prouti à Catholicis observantur, illis incommodo esse: ut quoad Dogmata confessioni Helveticæ porrò adhærere, & ritus nunc usitatos servare possint.*

LXV. *Ordinabuntur horæ cultui sacro dicatæ, ubi id nondum effectui datum, absque morâ: & gravi pœnâ sancitur, ut nemo alterum pro cathedrâ, vel aliâ quavis occasione, propter Religionem conviciis aut maledictis proscindere possit.*

LXVI. *Conceditur pastoribus Evangelicis & Consistoriis necessaria Disciplina Ecclesiastica, quatenus ea consistit in constitutione, & seria ad vitæ correctionem admonitione: ita tamen, ut hoc disciplinæ exercitium haud transeat in jurisdictionem. Injungitur iisdem sedula cura scholarum, ut in iis proficere possit tenera ætas non solum legendo, scribendo, & cantando, sed & circa principia Religionis, & fidei articulos benè erudiri.*

LXVII.

LXVII. *Pastores Evangelici non visitabuntur, nisi a suæ Religionis sociis; neque amandabuntur ad præbendas alias inviti, quam diu quidem cœtibus suis doctrinâ purâ & vitâ devotâ præsunt. Omittenda quoque posthac phrasis juramento hactenus inserta,* Principi obedire in omnibus, dem Fürsten in allem gehorsam zu seyn.

LXVIII. *Viduis & pupillis dandi tutores suæ Religionis, quorum ut & proximè cognatorum curæ educatio committenda.*

LXIX. *Sicubi hujus illiusve Religionis assecla propriis sumtibus nova templa erigere, vel præbendas fundare in animo habent, licitum hoc illis esto: præmissa inter utriusque cultus Socios conventione amicabili circa structuram templi veteris: Dissidentes verò in contrarias partes conciliare poterunt viri quatuor probi, ex utraque parte scilicet ad hunc finem rogati bini: dispersis & his arbitris in paria vota, poterit horum quivis proponere tertium, qui probatæ sit fidei; & à partium studio remotus: ex his autem noviter accedentibus unus est sorte pro arbitro seligendus, qui pro litis terminatione alterutram ab arbitris latam sententiam sub fide juramenti seligendam habet, meliorem nempe sibi visam. Licitum quoque esto alterutri Religioni structuram quampiam Templi cultui utrique communem ampliare, sed propriis sumtibus, & absque alterius Religionis vel præjudicio, vel damno.*

LXX. *Ordinatio & dispartitio bonorum Ecclesiis & Præbendis destinatorum* (Kirchen und Pfrund-Güter) *manebit in posterum talis, qualis vel olim, vel durante hac Pacis negotiatione facta, ut posthac nullæ ampliùs vel divisiones talium bonorum, vel novæ conventiones locum habere possint.*

LXXI. *Si quæ Reformatæ Religionis persona pro matrimonio promisso servando postuletur, vel maritata gravium caussarum prætextu Divortium petat, tentabunt Decanus, Pastor, & Polititi Assessores Synodi, in unum congregati, caussas postulationis factæ, vel etiam Divortii quæsiti amicè conciliare: dabunt autem, hac conciliatione frustra ten-*

tentatâ, sententiam definitoriam & ultimam, ita tamen, ut res mulctâ vel pœnâ dignæ ad competentem deferantur Judicem.

LXXII. *Mulctæ pro dispensatione in tertio cognationis gradu erogandæ circumscribuntur ita, ut qui incirca quinquies mille, vel plures possident florenos, solvendos habeant quinquaginta: viginti, qui in potestate habent millenos, & ultra ad quinquies mille: pro rata, quorum bona ad millenarium florenorum numerum non adscendunt; pauperes verò tractandi sunt clementer.*

LXXIII. *Synodus Toggii Evangelica in hoc, quo nunc est, statu consistet porrò, tractabit autem ea, & sola quidem, res Religionis & Ecclesiæ juxta normam statutorum, quibus nunc gaudent, Synodalium.*

LXXIV. *Jus Patronatus circa præbendas manebit tale, quale dant diplomata, Privilegia à Principe agnita, & consuetudines. Gaudebunt & Romano Catholici Toggii aliis, quàm quidem sit, juribus, si quid pro se intra trium abhinc annorum spatium demonstrare poterunt.*

LXXV. *Vacante in Toggio præbendâ quadam Evangelicâ, & Principe vel hujus Præfecto de hac re certiore, ut quidem decet, reddito, cœtus absque impedimento ullo seligere sibi potest Pastorem in una ex civitatibus Evangelicis, qui quidem in una ex quatuor civitatibus Helvetiæ Evangelicis sit pro Ministerio examinatus, atque ad id admissus, huncque unà cum probæ vitæ testimoniis Principi hujusve Præfecto ad confirmandum præsentare; additâ hac cautione, ut ex uno Cantone admittatur nisi tertia omnium pars: Eandem tertiam partem explere poterunt Toggii ipsi, si qui adsint, Ministerio apti, lege ante expositâ examinati, & ad Ministerium admissi.*

LXXVI. *Sancitum porrò est inter partes, ut obtentâ Pacificationis hujus ratificatione, illa protinus detur effectui, & homagium subsequatur. Quod si verò post executionem hujus Pacti, circa hoc ipsum, & puncta in eo contenta, insperatæ oriantur simultates atque dissensiones, seliget pro terminatione litium Princeps tres ex tredecim Helvetiæ Can-*

Cantonibus, & Toggii tres alios, quibus sex, observatâ Religionis & votorum paritate, incumbet, aut conciliare partes dissentientes amicabili modo, aut juridicâ viâ, pro antiquo Helveticæ gentis more, litem dirimere, si amicæ compositioni nullus sit locus. Cautum inprimis esto, in omnibus inter Principem & Toggios orituris forte caussis controversis, nemini permissam fore viam facti, sed quidem observandum modum vel amicæ compositionis, vel juridicæ definitionis, nec ad interim mutandam rerum faciem inde ab hac præsenti pacificatione.

LXXVII. Pacem Religionis quod attinet in Jurisdictionibus magis minusve bassis Principi Sancto Gallensi in Landgraviatu Turgoviæ & Vallis Rheguscæ subjectis, observari ea debet eodem præcise modo, quem præscribit Pacificatio religiosa inter Cantones Aº. 1712. Aroviæ facta, ita ut omnes in hac sanciti articuli, prouti nunc sunt introducti, non excepto ullo, pro præsenti & futuro, plenum vigorem à partibus nunc paciscentibus nanciscantur.

LXXVIII. Non habent iidem, quod quidpiam ullo sub prætextu sumtuum Bello nupero impensorum solvant, hoc ipso tamen nil præjudicatur creditori cuivis legitima debitorum suorum jura prætendenti. Extendit se ad eosdem subditos plenaria amnestia omnium eorum, quibus inde ab initio Belli præteriti ad hunc usque diem fortè contra Principem peccârunt, ut nemo hac de causa vel verbis lacessiri, vel actionibus infestari possit.

LXXIX. Præfecturas quod attinet extra memorata Judicia sitas, quales sunt oppidum & Præfectura Wilensis (Statt und Amt Wyl) Rorschacensis, Gossoviensis, und das Hofmeister Amt, immunes & harum subditi sunto ab impensis bellicis, amnestiæ plenæ participes, quo ipso tamen reservantur iterum creditoribus legitimæ suæ prætensiones, harumque jura.

LXXX. Præsupposito, nil egisse Dn. Intendentes (qui partim Wilæ, partim S. Galli nomine Cantonum Tigurini & Bernensis sceptrum tenuere) quod vel juribus, vel fundis principis præjudicio esse possit, statutum quoque, ut illorum

& aliorum Tribunalium sententiæ interea temporis latæ, & quicquid controversi vel amicè composuerunt, vel juridicâ viâ terminarunt, ratum maneat & firmum. Quicquid item terrarum ex feudo fuit coëmtum, & structuræ Templi Evangelici in Schönholtzerswylen, & pro appartenentiis fuit impensum, salvo emphytheuseos jure, in reliquis fundis quærendo.

LXXXI. Insecutâ Pacificationis hujus ratificatione, pro qua cuique parti spatium binorum mensium conceditur, decedent Cantones bini de Possessione Provinciæ veteris, Judiciorum Turgoviæ & Vallis Rheguscæ, omnium inde pendentium Immunitatum ac Jurium, omnium item redituum, usurarum, decimarum, censuum, aliorumve jurium, intra extrave terras subditas, eo planè modo, quo hæc omnia possederunt ipsi, possidentque adhuc, Principique Sancto-Gallensi extradent: Excipiuntur ea, circa quæ in præsenti tractatu aliter disponere visum fuit.

LXXXII. Toggiis, postquam omni in hac tractatu stipulatæ effectui dederint, eò quidem usque, ut Senatum Provincialem, cum sua quota Judicum pro Foro appellationis, ante homagii præstationem nominaverint, prælegetur in ipso actu solenni homagii, à Principe intra quatuordecim à ratificatione dies suscipiendi, in concionem nempe congregatis, Pacificatio hæc unà cum Ratificatione, quo facto obstringent sese jurejurando ad obsequium erga Principem, & denominabit Princeps intra tres dies proximè sequentes Officiales, Judices Provinciæ ac Appellatorii Fori: Redibitque adeò Princeps & Abbas Cœnobii Sancto Gallensis ad tranquillam, & pacto conformem, Comitatus Toggii possessionem: manus dantibus binis Cantonibus.

LXXXIII. Pax nunc stabilita, ut tantò esset firmior & durabilior, neve occasione litium (quas DEUS clementer avertat!) inter vicinos status fortè emergentium quoquo modo debilitaretur, obligant sese Canto Abbatiscellanus Extra Rodanus, Princeps & Abbas Sancto Gallensis & Civitas Sancto Gallensis, pacto mutuo promissorio, bonâ fide Helveticâ, & expressis terminis, ut neutra pars erga alteram, qua-

qualemcunque ob causam viâ facti, vel hostiliter procedere velit: Exorientibus inter hosce status litibus circa pacta mutua, & jura in iis contenta, vel horum pactorum explicationem, deferet pars læsa sive oretenus, sive scriptis, pro rei natura, gravamina sua ad partem lædentem, petendo satisfactionem, modo vicinos & amicos decenti, ac præstolando responsum necessitudini atque justitiæ congruum: interim verò provocatione ad jus factâ nemo procedet viâ facti, & gaudebit quælibet ex Dissentientibus partibus iis juribus, possessionibus, & consuetudinibus, quas habuit ante exortam litem: quod si hæ partes litigantes amicè inter se convenire nequeant, promovenda est res controversa ad amicam ulteriorem compositionem, vel legalem terminationem, ita, ut cuilibet parti incumbat, binos ex Helvetiæ Cantonibus seligere pro lubitu, ut hi per deputatos Senatores & paria vota litem controversam dirimant, absque quod huic illive parti litiganti ulterius sese opponere liceat; habebuntque Cantones mediatores, qui vel amicè composuerunt, vel legalem sententiam dederunt, jus atque potestatem, tanquam vindices, obligandi partem obstinatam, quæ sententiæ latæ magis minusve & via facti sese opponere vellet, vel amicè, vel per media fortiora mageve seria, tum ad sententiæ acceptationem, tum ad refundendos parti læsæ sumtus reparandave damna.

LXXXIV. *Conventum inter tres nunc paciscentes Status vicinos, ut oblivioni æternæ tradatur pro nunc & futuro omne id molestiæ, tædii, atque odii, quod inter illos, & usque huc exarsit, & inter nominatos tres Status nova fundetur, atque proporro colatur amicitia sincera, haud fucata, ad quam ex omni parte colendam subditi seriis exhortationibus stimulari debent.*

LXXXV. *Abolitum vectigal in Lanquat quod concernit, manebit res in eo statu, quo nunc est, usque ad vel amicam compositionem, vel juridicam definitionem, intra annum terminandam.*

Partes contrahentes, Cantones nempe Tigurinus atque Bernensis ex una, & Princeps ac Abbas, cum Decano &

Capitulo, Sancto Gallensis ex altera parte, quemadmodum tractatum hunc pacis promittunt pro se & posteris, & bonâ quidem fide, sanctè observare in singulis articulis & integra summa, nec pati, ut ei veniatur contra: ita pariter obligant se ad mutua pro illius defensione auxilia: omnia hæc vi præsentis Diplomatis, cujus tres copiæ ejusdem prorsus tenoris expeditæ & infra subscriptorum Pacificatorum manu atque sigillis confirmatæ sunt: Badæ in Argovia, Mercurii die decimo & quinto Junii, Anno à nato Salvatore JESU CHRISTO millesimo, septingentesimo & decimo octavo.

(L.S.) Joh. Jacobus Huldricus, *Proconsul & Ordinarii Senatus Reip. Tigurinæ.*

(L.S.) Joh. Henricus Hirzelius, *Proconsul & Ordinarii Senatus Reip. Tigurinæ.*

(L.S.) J. F. Willading, *Dynasta in Urthenen & Mattstetten, Scultetus Reip. Bernensis.*

(L.S.) Joh. Anthonius Tillier, *Vexillifer & Ordinarii Senatus Reip. Bernensis.*

(L.S.) Josephus Anthonius Pundtiner, *de Brg. Principis & Abbatis Sancto Gallensis Consiliarius & Cancellarius.*

(L.S.) Gallus Anthonius, *Baro de Turre, Principis & Abbatis Sancto Gallensis, Præfectus in Romisshom.*

RATI-

RATIFICATIO PACIS

ex parte

Ill^mæ Reipublicæ Tigurinæ.

Nos Consul, Senatus ordinarius & frequentior Civitatis Tigurinæ, notum facimus. Postquam nostri in nupero congressu Badæ uniti Con-Senatores & Pacificatores Amplissimi, Consultissimi & Nobilissimi D^n. Joh. Jacobus Huldricus, *Proconsul, &* D^n. Joh. Henricus Hirzelius, *Proconsul, cum Reverendissimi Principis & Abbatis noviter electi* Josephi, *nec non Decani & Capituli Abbatiæ Sancto Gallensis D^nis Pacificatoribus, convenere die* 15. *Jun. Anni currentis circa Articulos Pacis ad Statuum ipsorum Ratihabitionem usque, Sanciendæ inter Ill^mas Respp. Bernensem & Nostram ex una parte, & Rev^mum Principem & Dominum Abbatem, Decanum & Capitulum Abbatiæ Sancto Gallensis ex altera, & expeditis prius tribus ejusdem tenoris Exemplaribus ad singulos tres Status, tandemque plenâ potestate obtentâ subscripserunt, & sigillis suis confirmarunt. Nos etiam revisione factâ & omnibus benè ponderatis Tractatum illum Pacis Divinâ favente Gratiâ sancitum approbavimus, ratificavimus, & confirmavimus in omnibus suis punctis, articulis & clausulis: approbamus in totum, ratificamus & confirmamus, pro nobis, & posteris nostris, spondentes sub juramento Helveticæ fidei omnium in dicto Tractatu Punctorum, Articulorum & Clausularum sinceram observantiam, & fidissimam attentionem. In fidem hujus & ulteriorem confirmationem præsentis Ratificationis sigillum Civitatis nostræ secretum imprimi curavimus, Jovis die* 11. *Aug. Anno à Nativitate Salvatoris JESU CHRISTI millesimo, septingentesimo & decimo octavo.*

(L.S.)

RATIFICATIO PACIS

ex parte

Illma Reipubl. Bernensis.

Nos Scultetus, Senatus Ordinarius & frequentior Civitatis Bernensis, notum facimus. Postquam inter Ill. Respp. Tigurinam & nostram ex una parte, & Rev^mum Principem & Dominum Abbatem, Decanum & Capitulum Abbatiæ Sancto Gallensis ex altera, ortæ fuere simultates & dissensiones, eæque in apparatus bellicos progressæ in apertum erupere bellum, hoc autem amicâ conventione d. 5. Jan. Badæ cæpta, 5. Maji reassumtâ, favente Divinâ Gratiâ, per Deputatos illuc D^nos Plenipotentiarios fuit sopitum, articulis Pacis ad ratificandum chartæ consignatis, & d. 15. Jun. anni currentis subscriptis, ac sigillo firmatis, approbavimus nos, ratificavimus, & confirmavimus memoratum Pacificationis Tractatum in omnibus suis punctis & articulis, atque integrâ summâ. Omnia autem hæc vi præsentis Ratificationis pro ulteriori confirmatione sigillo civitatis nostræ muniuntur d. 12. Aug. 1718.

(L.S.)

RATIFICATIO PACIS

ex parte

Rev.mi Principis & Abbatis, Decani & Capituli Abbatiæ Sancto Gallensis.

Nos DEI Gratia Josephus, S. Romani Imperii Princeps, Abbas Cænobii Sancto Gallensis, quod immediatè Sedi Sanctæ Romanæ est subjectum, Benedictini Ordinis, Annuntiationis Divæ Virginis Mariæ Eques &c. Nosque Decanus & Capitulum Abbatiæ Sancto Gallensis notum facimus omnibus. Postquam pro sopiendis motibus bellicis, & terminandis dissensionibus, inter Ill. Cantones Tigurinum, atque Bernensem ex una, & Nos ex altera parte Badæ inchoata d. 5. Jan. currentis anni, & 5. Maji reassumta Pacificatio per nostros hunc in finem Deputatos & plenâ potestate instructos eò usque fuit deducta, chartis consignata, tandemque 5. Jun. subscripta, & sigillis munita, ut non deesset nisi ultima nostra Ratificatio; Nos nunc Tractatum illum Pacis in omni articulorum summâ in solidum approbamus, ratihabemus, & confirmamus, vi propriæ nostræ manus subscriptionis, atque sigillo Abbatis & Capituli. Data hæc & Acta in Castello nostro Neü Ravenspurg. d. 5. Aug. 1718.

Josephus Abb.
(L.S)

P. Jodocus Decanus.
(L.S.)

Operæ pretium duco, adnectere huic Itineri consectaria, quæ ex observationibus meis circa Aëris Dilatationem Actis Societatis Regiæ Scientiarum 1711. p. 156. inseruit Celeberr. Maraldi.

Nam-

Nouvelles Experiences sur la Dilatation de l'air, faites par Mr. SCHEUCHZER, *sur les Montagnes des Suisses, avec des Reflexions* par Mr. MARALDI.

Mr. Scheuchzer a envoyé à Monsr. L'Abbé Bignon plusieurs Observations sur la Dilatation de l'air, qu'il a faites sur les Montagnes des Suisses pendant le mois de Septembre de l'année 1710.

Nous avions prié Mr. Scheuchzer de faire ces Observations pour connoistre si à ces grandes hauteurs l'air s'y dilate avec la mesme proportion, qu'il se dilate prés du Niveau de la Mer. Il a observé avec un Tube long de 33. *pouces du pied de Paris, & de deux lignes de Diametre à sept stations differentes, la hauteur du Mercure dans le vuide, & il a fait à chaque station les Observations ordinaires de la dilatation de l'air, en laissant dans le Tube premierement trois pouces d'air naturel, aprés six, ainsi de suite, de trois en trois pouces jusqu'à trente. Il a mesuré exactement en pouces, en lignes & en parties de lignes la hauteur où le Mercure restoit dans le Tube aprés la dilatation, de mesme que l'etendue qui occupoit l'air dilaté aprés le renversement.*

Dans la plus basse de ces stations le Mercure estoit suspendu dans le vuide à 26. *pouces* 7. *lignes* $\frac{1}{2}$. *Dans la plus haute il ètoit à* 21. *pouces,* 6. *lignes, de sorte que la difference de hauteur du Mercure dans le vuide à été de* 5. *pouces. Pour connoistre, si la regle ordinaire avec laquelle l'air se dilate parmi nous, est conforme aux Observations de Mr. Scheuchzer, j'ay calculé suivant cette regle l'espace que l'air devoit occuper dans le Tube aprés la dilatation, j'ay fait ce calcul pour toutes ces Observations, & j'ay comparé l'un avec l'autre dans une Table à part.*

Il paroit par cette comparaison, que le calcul ne s'accorde avec les Observations que dans la dilatation qui

repond

repond aux trois premieres pouces d'air naturel. Dans les autres la dilatation que l'air par l'Observation est moindre que par la regle jusqu'au 18. *pouce d'air Naturel, où la dilatation observée s'accorde à une ou deux lignes prés avec celle qui est calculée par la regle. Depuis le* 18*e*. *pouce jusqu'au* 39*e*. *d'air naturel la dilatation observée est toujours plus grande que la calculée, au contraire de ce qui s'est trouvé dans les premiers* 18. *pouces. Le plus grand exces du Calcul sur l'Observation qui s'est trouvé au* 9*e*. *& au* 10*e*. *pouce est de* 8. *à* 9. *lignes, & le plus grand defaut du calcul à l'egard de l'Observation est de* 10. *à* 11. *lignes, qui repond au* 24*e*. *& au* 27*e*. *pouce d'air naturel. Ce qui fait voir qu'à les grandes hauteurs l'air ne s'y dilate pas avec la mesme regle qui s'observe proche du niveau de la Mer: & par consequent qu'elle n'est pas generale pour toute l'étenduë de l'air qui est dans un mesme climat.*

Nous avons remarqué dans les Memoires de l'Academie de l'année 1709, *que cette regle ne s'observe pas non plus à l'egard de l'air situé à peu prés à la mesme distance du niveau de la Mer, dans un autre climat fort different du nostre, comme est celuy de Malaca dans les Indes Orientales. Dans cet endroit par des Observations semblables à celles de Mr. Scheuchzer trois pouces d'air naturel, aprés la dilatation ont occupé dans le Tube un espace de* 7. *pouces* 5. *lignes, au lieu que suivant la regle il devoit occuper* 9. *pouces* 6. *lignes* $\frac{1}{2}$. *La difference entre l'Observation & la regle est de deux pouces une ligne, six pouces d'air naturel, aprés la dilatation ont occupé* 10. *pouces* 9. *lignes, par la regle, la dilatation devoit etre* 13. *pouces* 3. *lignes, la difference est deux pouces* 5. *lignes, donc la dilatation observée est moindre que la calculée. Il en est de mesme des plusieurs autres Observations faites à Malaca, & calculées dans ce Memoire; Ce qui fait voir dans l'air de Malaca une dilatation bien differente de celle qui arrive au nostre, & mesme plus grande que celle qui resulte des Observations de Mr. Scheuchzer.*

Il y a quelque conformité entre les Observations de Ma-

laca & celles de Zuric. A Malaca, où la dilatation de l'air est fort differente de celle qui s'observe à Paris, la variation du Mercure dans le Barometre est plus petite qu'à Paris. Il en est de mesme des Observations de Zuric, la dilatation de l'air se fait d'une maniere differente qu'à Paris, & la variation du Mercure dans le Barometre est plus petite que celle qui arrive à Paris & à Gennes. Il est vray qu'à Malaca la dilatation se fait d'une autre maniere, qu'elle ne se fait à Zuric: car à Malaca la dilatation observée est toujours plus petite, que celle qui resulte du Calcul, au lieu que par les Observations de Mr. Scheuchzer la dilatation observée est plus petite, que la calculée, jusqu'à un certain terme, ensuite elle est plus grande. C'est une chose digne de remarque, dans le lieu le plus bas où Mr. Scheuchzer a fait ses observations, la dilatation de l'air se fait d'une maniere differente de ce qu'elle se fait à Paris, quoy qu'entre ces lieux & Paris il n'y ait qu'une difference de hauteur qui repond à environ deux pouces de Mercure dans le Barometre, & cependant l'air se dilate de la mesme maniere dans les stations où Mr. Scheuchzer a observé, quoy qu'entre le lieu le plus bas & le plus haut de ces Observations il y ait une difference de hauteur, qui repond à plus de cinq pouces de Mercure, d'où l'on pourroit inferer, que dans un mesme climat l'air proche de la surface de la terre change sensiblement dans une petite hauteur, & qu'il est plus uniforme dans une grande étenduë loin de la surface de la Terre.

Mr. Scheuchzer ayant fait des Experiences dans une mine d'acier où l'air estoit chaud, à cause du grand feu qu'on y faisoit pour fondre la mine qui est fort dure, a trouvé dans cette mine la hauteur du Mercure dans le vuide & la dilatation de l'air la mesme que celle qu'il a trouvée par des Observations faites au mesme endroit hors de la mine & à l'air libre, ce qui s'accorde avec les experiences rapportées dans les Memoires de l'Academie de 1709. par lesquelles il paroit qu'une grande chaleur comme est celle de l'eau boüillante ne fait pas varier sensiblement la dilatation de l'air.

Illu-

Illustrabit hæc porro sequens Tabula.

Aër ordinarius in Tubo relictus.

Altitudo Mercur.	Wesen.	Tigurum.	Fodinæ Chalybis Sarunet.	Auf Ennesewen.	Auf Scherff.	Auf dem Blattenstock.
	26. dig. 7. lin.	26. dig. 4. lin.	24. dig. 4. lin.	23. 10.	21. 8.	21. 6.
	Digi	ti Aë	ris dila	tati.		
	Dig. lin.	dig. lin.	dig. lin.	dig. lin.	dig. lin.	dig. lin.
	11. 11$\frac{3}{4}$. calc.	12. 3. C.	13. 1. C.	13. 6. C.	14. 8. C.	14. 7. C.
3	12. 1. obs.	12. 6. O.	13. 1. O.	13. 6. O.	14. 6. O.	14. 6. O.
	1$\frac{1}{4}$. diff.	3. diff.	0. diff.	0. diff.	2. diff.	1. diff.
	15. 6. C.	15. 10$\frac{3}{4}$. C.	16 4. C.	16. 7. C.	17. 6. C.	17. 6. C.
6	15. 3. O.	15. 7. O.	16. 1. O.	16. 4. O.	17. 3. O.	17. 3. O.
	3. diff.	3. diff.	3. diff.	3. diff.	3. diff.	3. diff.
	18. 4. C.	18. 7. C.	19. 0. C.	19. 2.	20. 1. C.	20. 1. C.
9	17. 8. O.	18. 0. O.	18. 5. O.	18. 7.	19. 6. O.	19. 6. O.
	8. diff.	7. diff.	7. diff.	7. diff.	7. diff.	7. diff.
12	20. 9. C.	20. 11. C.	20. 10. C.	21. 4. C.	22. 0$\frac{1}{2}$. C.	21. 10. C.
	10. 0. O.	20. 3. O.	20. 7. O.	20. 9. O.	21. 6. O.	21. $\frac{5}{7}$. O.
	9. diff.	8. diff.	3. diff.	7. diff.	6. diff.	5. diff.
15	22. 8. C.	23. 0$\frac{5}{6}$. C.	23. 2. C.	23. 3. C.	23. 3. C.	
	22. 3. O.	22. 6. O.	22. 9. O.	22. 9. O.	22. 9. O.	
	5. diff.	6$\frac{1}{2}$. diff.	5. diff.	5. diff.	6. diff.	13. 4$\frac{1}{2}$. O.
18	25. 0. C.	24. 9. C.	25. 0. C.	25. 2. C.	25. 4. C.	25. 6. C.
	24. 10. O.	24. 8. O.	24. 10. O.	25. 0. O.	25. 3. O.	25. 3. O
	2. diff.	1. diff.	2. diff.	2. diff.	1. diff.	3. diff.

Altitudo Mercur.	Wefen.	Tigurum.	Fodinæ Chalybis Sarunet.	Auf Ennesewen.	Auf Scherff.	Auf dem Blattenstock.
21	26. 4. C. 26. 8. O.	26. 7½. C. 27. 0. O.	26. 8. C. 27. 0. O.	26. 8. C. 26. 10. O.	26. 11. C. 27. 1. O.	27. 1. C. 27. 3. O.
	4. diff.	4½. diff.	4. diff.	2. diff.	2. diff.	2. diff.
24	28. 0½. C. 28. 8. O.	28. 2. C. 28. 11. O.	28. 2. C. 28. 10. O.	28. 3. C. 28. 10. O.	28. 5. C. 29. 0½. O.	28. 4. C. 29. 0. O.
	7½. diff.	9. diff.	8. diff.	7. diff.	7½. diff.	8. diff.
27	29. 7. C. 30 5. O.	29. 11¾. C 30 7½. O.	29. 7. C. 30. 6. O.	29. 6. C. 30. 5. O.	29. 9. C. 30. 6. O.	29. 8. C. 30. 5. O.
	10 diff.	8. diff	11. diff.	11. diff	9. diff.	9. diff.
30	31. 0. C. 30. 8. O.	31. 2½. C. 31 10½. O.	31. 0. C. 31. 6. O.	30. 0. C. 31. 8. O.	31. 1. C. 31. 8. O.	31. 0. C. 31. 6. O.
	8. diff.	8. diff	6. diff.	8. diff.	7. diff.	6. diff.

JOHANNIS JACOBI SCHEUCHZERI,

Tigurin. Med. Doct. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolin. & Socc. Regg. Anglic. ac Pruffic. Membr.

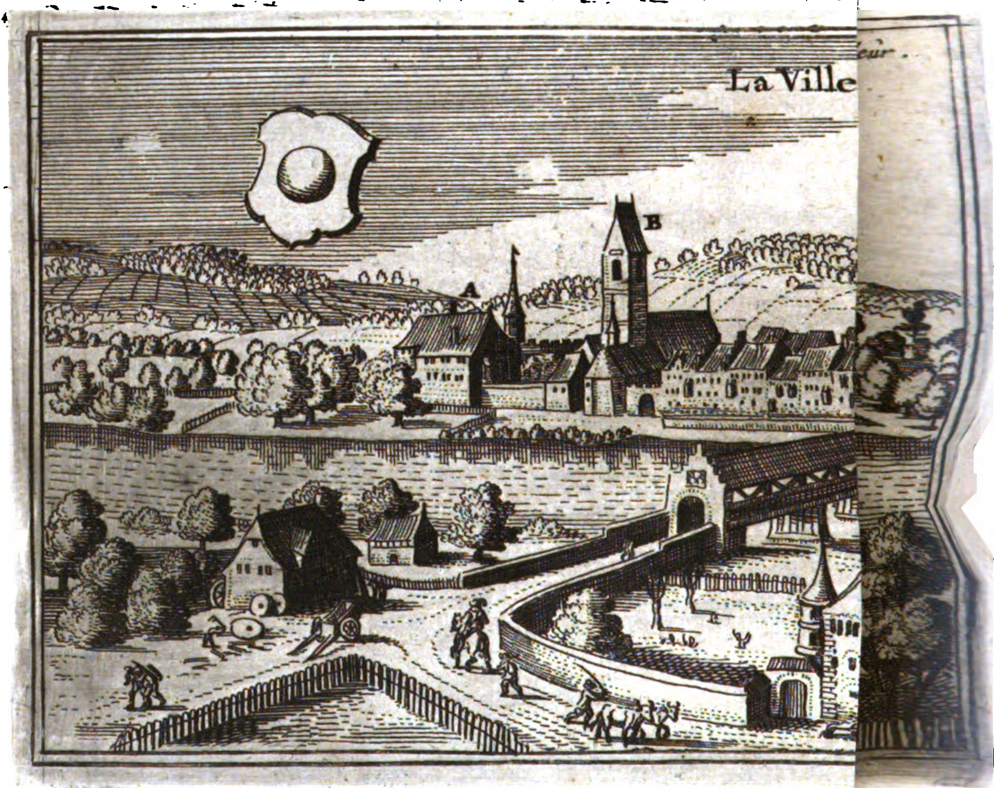
ΟΥΡΕΣΙΦΟΙΤΗΣ HELVETICUS,

SIVE

ITINERIS ALPINI Descriptio Nona,

ANNI MDCCXI.

Nunc primum Edita.

La Ville
A
B

ITER ALPINUM NONUM,

ANNI MDCCXI.

Die 23. Maji bono mane Tiguri discesserunt mecum Nob. Juvenes *Conradus Gosweiler*, *Rodolfus Lavater*, *Casparus Meyer*, *Andreas Meyer*. Prandium sumsimus in oppido *Mellingen*, quod peculiaribus gaudet juribus sub protectione VIII. Cantonum veterum, ad quos patet appellatio. Ipsum hoc oppidum Senatum habet 18. virorum, quorum II. inclusis duobus Sculteris, constituunt Senatum minorem: Sculteros eligit civitas, reliquos Senatores eligit ipse Senatus. Alternus est Sculteterorum ordo per annos. Oppido huic subest Pagus *Dägeren* cum Villa Bütschikon. A vectigali pro ponte solvendo exemti sunt pagi vicini *Rordorff*, *Nider Rordorff*, *Wislispach*, *Dägeren*, *Wolenschwyl*, *Utikon*, tenentur tamen, ea quæ in ponte & viis deficiunt, reparare. Civitas tota ferè componitur è viris 125. *Mellingen.*

In *Megenwyl* pago celebris est lapicidina, inprimis pro fontium Cisternis; hic reperias variæ magnitudinis *Glossopetras*, advecta mihi quoque non ita pridem sunt *ossa fossilia* petrefacta. *Megenwyl.*

In Lapicidinis *Lentzburgensibus* reperiuntur quoque *Glossopetræ* & Pectunculi lapidei.

Ruperti villa, *Rupertswyl*, diverticulum nobis fuit semihoræ ad dextram; hic autem conspectui sistere cupiebamus or- *Ruperti villa.*

ganum

ganum Pneumaticum à rustico inventum, quod varii generis aves sistit singulas proprio sibi cantu auditores, delectantes, Bernam nunc adductum, ut ibi exponeretur.

D. 24. Sacræ synaxi consacravimus matutinas horas, quibus finitis & prandio sumto, Aroviæ discessimus.

In Curia Aroviensi tabula suspensa insignia portans Nobilium de Rore cum hac subscriptione:

Wapen der Edlen Graffen van Rore als Stifteren dises hauses. Landulus ein Graff Zuo und von Rore lebt und regiert umb das jahr 860. Ernestus Graff von Rore A°. 900. von disen Graffen hat die Statt ihren anfang genommen, an welchem ohrt die alte veste Rore, darinn die Graffen gewohnt, gestanden, daraus darnach das Rathhaus gemacht worden. Nach abgang dises Graffen kam die Statt an das Haus Habspurg, von Rapdone A°. 1030.

Solodorum. D. 25. Solodori humanissime excepti ab Illmo & Exc^o. Christianissimi Regis Oratore Comite du Luc, cujus prandio interesse licuit Societati nostræ.

Quartâ vix horæ parte ab urbe Sacellum est Divæ Catharinæ Sacrum, cujus muro inserta visitur Inscriptio sequens:

D. M. M.
LILIA PRONIMA.
IVGENIAE MARCELLI
NAE STATILI PATERN

In templo S. Ursi legitur:

VENERABILIS TVMBAE S. VRSI
SVB ALTARI CHORI ANNO DO-
MINI 1519. INVENT. VETVS TEGMEN.

In templo Jesuitarum, quorum Bibliotheca numero æquè ac qualitate librorum admodum est macra, Epitaphium legitur sequens:

STA

La Ville d'ARAW, en Suisse.

STA VIATOR
IACET HIC PRAENOB. DOM. CAPIT.
IOHANNES VICTOR SVRI
SENATOR VIGIL. ET ARM. PRAEFECTVS
FVIT PRAETORVM FILIVS NEPOS PRONEPOS
INTER DIVITIAS INTEGER
INTER DELICIAS VIRGO
INTER ARMA RELIGIOSVS
VERE ROSA INTER SPINAS
VIXIT ANNOS LVI.
AT NON NISI DEO ET PATRIAE
TEMPLIS PATRONVS, MISERIS ASYLON
MAIORVM GLORIA, FAMILIAE GEMMA
POSTERIS EXEMPLVM
TEMPLVM HOC ILLIBATAE VIRGINIS
HONORIBVS DIE VIII. DEC. INITIATVM
MVTAVIT IN SEPVLCHRVM
ET RELICTIS CINERIBVS IN COELVM ABIIT.
DIE XII. DECEMB.
PhœnIX æVI sVI.
Patriæ TotIVs DeLICIVM
SVSPICE VIATOR ET SEQVERE.

Die 26. appuli *Bernam*, ubi ante omnia consideratione mea dignum judicavi perrarum Fulminis nuperi Phænomenon, cujus descriptio sequens. *Berna.*

Die 20. Maji vesperæ horam inter 7. & 8. inter medios effusos imbres feriit Fulmen Turrim in media ferè urbe sitam, destinatam pro carceribus, unde & *der Kefichthurn* dicitur, cum vicinis ad dextram & sinistram ædibus Turri contiguis. Primus ictus perterebravit tubum ferè Cylindricum è ferro, ut vocant, albo constantem, cui supremus insistit globus, Turris ipsius apex; facta est autem perterebratio statim infra Globum, non autem recta postmodum descendit, sed spirali ferè ductu primum tubum aperuit, dehinc in turris ipsius contignationem tanto impetu se demisit, ut omnes ex 4. hædris tecti tegulæ fuerint excussæ sedibus suis, & in plateam prostratæ, cupreæ laminæ, quibus peribolus infra campanam erat te-

 ctus,

ctus, à ligno, quod ambiebatur, soluta. In tabula Horologii superiori seu Occidentali numerus IV. veluti deletus, & tabula ipsa in imo margine veluti in spiram convoluta: in tabula Orientali numerus V. pariter deletus, & utrobique spatium sat largum veluti fumo denigratum. Porta denique ima lignea Turris in angulo perforata. Ad Septentrionem adstat Turri domus Dni Præfecti *Eckeri*, possessore & domesticis omnibus ἀγαθῇ τύχῃ vacua, hujus conclavia penè omnia pervasit fulmen ingressum per angulum Turri proximum in contignationem supremam, ubi saxa ingentia per totam conclavis latitudinem fuere sedibus suis mota, diffracta, lignea varia, suppellectilia in mille frusta discerpta, instructis lectis, libris, Cannabi ex tabulato superiori copiosè suspensa, aliaque materia facilè inflammabili. Inde in contignationem descendit proximè inferiorem, & hic pariter excussit è saxis fragmina, fenestras, ut in suprema, diffregit, maculam latam satis in Muro & tabulato reliquit nigram, laminas è capsis ligneis partim diffregit, partim solvit; abhinc descendit in inferiorem contignationem, ubi fenestras rursum magna ex parte diffregit, vasa culinaria in terram prostravit, in adjacente cubiculo cistulam ligneam & speculum in mille frusta diffregit, calceos aliaque in mensa reposita in altum sublevavit, & in superliminari deposuit, Chartulas dissectas, & fragmina lignea fissuris tabulati superioris infixit.

In Orientali domus hujus parte quæ sunt conclavia, ab effectis fulminis fuêre libera, scala cochleari saxea excepta, quæ passim à Fulmine per angulum Muri ingresso læsa fuit. In infima Vasi domus asser inventus diffractus. In adjacenti domo Wagneriana lignea vasa varia fuêre quoque discerpta.

Ad Meridiem quinque consecutivæ Ædes Fulminis penetrantissimi effecta sunt passæ.

Prima, Turris est additamentum, & conclavia continet captivis coërcendis destinata: in horum uno bini erant detenti, quorum uni vita fuit extincta; In cadavere extincto observatum, capillos cum barba fuisse igne adustos, uti quoque vestes: ventrem tumidum, regionem umbilicalem adustione denigratam, unde litura nigra ad extremos in pedes fuit protensa,

ſa, alteri viſus ademtus à fulgore nimio, qui nunc ſub manibus eſt Medicorum, & feliciter videtur reſtitui. Feneſtræ in aliis ædibus fuere diſruptæ, plumbo paſſim in particulas diſperſo. Secunda eſt - - - - Tertia viduæ *Hacbrettianæ*, has duas ſine notabili damno trajecit, & fragmina duntaxat ſaxi decuſſit. Quarta eſt Fabri Ferrarii, cujus imam officinam per murum penetravit Fulmen, & mediam ab uno pariete ad alium transmeavit, ligna quædam in via diſcerpens, ferrea inſtrumenta nigricante & cœruleo colore veluti oblita, *ſchwartz und blau angeloffen*.

Cupri Faber, qui è regione turris ſedebat rari admodum Phænomeni ſpectator Podagricus à terrore in lectum poſt projectus, mihi retulit, binos ſe audiviſſe, unum immediatè poſt alterum, fragores, vidiſſeque Fulmen in Occidente Turris inſtar glomeris igniti in plateam projectum, & in ſtellulas veluti diſperſum, quem ignem comparavit ſpectator cum bombis illis ignitis, quos *Carcaſſes* vocant; comparuiſſe item ædes fulmine ictas veluti igne lucentes, fumum ſatis denſum, qui ſuam propriam repleverit domum, quæ è regione turris ſat longo intervallo diſtat. Fumo hocce repletam ædem Eckerianam offenderunt, qui primi eam intrarunt.

Eodem, quo hæc contigerunt, tempore, imo temporis puncto, aliud Fulmen feriit Coloſſum illum ligneum, qui Chriſtophori Magni nomen fert, & dextrâ manu bipennem geſtat, hujus dextra manus inter pollicem & indicem fulmineo ictu fuit pertuſa, & inſuper ferrea ſpina ſupra portam poſita dejecta, quæ transvectum à molitore ſaccum farinâ repletum trajecit.

Eadem veſperâ in Agro Bernenſium, qui Lacui Lemanno adjacet, fuit tempeſtas grandinoſa, ſed ſine notabili damno.

Ex Fulminis Bernenſis Hiſtoria corollarii loco in re tam obſcura inferre licet,

1. Fuiſſe id ſeu unicum, ſeu eodem tempore multiplex, & urens, licet ſine incendii effectu, & diſcutiens, & fumigans.

2. Ejus eſſe materiæ, quæ ſeſe inprimis jungat, & applicet corporibus metallicis, quæ ſeu fundat, ſeu in minutas particellas, undiquaque diſpergat, vel perterebret.

3. Esse ignem Fulmineum perniciſſimæ velocitatis, cujus ope etiam ſolidiſſimas ſuperet reſiſtentias.

4. Unum eundemque glomerem fulmineum, diſpergi in varios ramos, qui dehinc deorſim ſinguli ſuos effectus edunt.

5. Uni eidemque glomeri fulmineo ineſſe fortè plures minores, eorum ad inſtar globorum, miſſilium ignitorum, qui intra ſe plures recondunt jactus ſpecialis, *Carcaſſen, oder Luſt Kuglen, welche vil ſchläge in ſich haben.*

Illuſtrandis fulminis effectibus conferre forſitan poterit experientia caſualis, quæ Chymico Bernenſi, proſapiâ ruſtico, contigit A°. 1707. In animo erat præparare *Spiritum nitri alcaliſatum*, quem ut fortiorem tanto obtinere poſſet, loco *aquæ* aſſumſit *ſpiritum Vini;* operationi præfecit filium, qui tribus ab igne paſſibus ſtetit dolio innixus. Rumpitur retorta & vas recipiens 27. menſurarum, læditur hinc non parum operator à 7. fragmentis vitri corpori paſſim, ſpeciatim etiam collo infixis, quorum ultimum A°. 1710. demum è corpore fuit protractum. Curioſius fuit acuforme fragmen, quod plantæ pedis infixum hæſerat, nec tamen calcei ſoleæ quidpiam attulit damni. Fragor diſruptorum vaſorum fuit exploſo mortario vel tormento majori 20. libras ferenti ſimilis, per totam urbem auditus, ut accurrerint ipſi vicini judicantes, collapſam domum. Surditatem concepit inde temporariam adſtans chymicus, & domeſtici alii. Tribus à recipiente paſſibus repoſitorio erant impoſita vitra, liquoribus variis ad diverſas altitudines repleta; Hæc quouſque fuere vacua in pulverem ſubtiliſſimum fuere converſa, ad poſtica ſparſum per medium parietem ligneum hoc ipſo illæſo. Caſum hunc uti ex ore Chymici eum habuit, recenſuit Nob. Dn. *Wildius* Amicus optimus Lit. d. 29. Jul. 1711. ad me datis.

Regimen Juventutis ideale. Dies 27. 28. 29. tranſiguntur ſolennitatibus circa Exercitia armorum magnifica, quibus occaſionem dat Regimen Juventutis ideale, ut ita loquar, veri Regiminis Bernenſis imitatorium. Nimirum eam habet honeſtæ laudis ambitionem juventus, ut Proceres ſuos Reipublicæ gubernatores imitentur tum in forma Reip. propriæ, *exterior Status, der uſſere Stand*, dictæ, tum in conſultandi & decidendi controverſias ſuas modo,

do, & sic sese maturè ad personas suas condigno modo *in interiori Statu, im inneren Stand*, repræsentandas disponat.
Suos habent hi Juvenes viri, quos commode appelles *mensuram* Reip. *modicam, einen verjungten Maßstab der Republic*, Sculteros, Quæstores, Senatores, Præfectos Arcium scil. dirutarum, ut ipsis nil nisi nomen remaneat & gloria. De umbra ficti Magistratus v. Boxhorn. Inst. Polit. 110. Umbraticæ hujus Reip. in Rep. specimen exprimit Numus, in cujus uno latere visitur simia speculum intuens, Astaco retrogrado insidens, cum Inscriptione, in ipsis quoque vexillis visunda:

IMITAMVR, QVOD SPERAMVS.

infra:

SENATVS ET XVI. VIRI STATVS EXTERIORIS.

ab altero Lorica manus Insignibus Ill. Reip. Bernensis innixa pugionem tenens, è cœlo protensa cum Inscriptione:

HOC PROTECTORE CRESCIMVS.

Admittit Resp. hæc paulo plus quam Platonica non cives duntaxat, sed & alios, Suevis exceptis, forsan quia hi qualitatibus adnumerantur hasibilibus, hi autem juvenes quicquid agunt, applicativè agunt ad armorum Exercitia, & usus inde in Reip. Salutem redundaturos. Sua habent Statuta in Codice, quem *das Statutenbuch*, item *Rothe Buch* appellant; suis gaudent reditibus, licet exiguis, censum annuum cum Magnifico Comitatu Morati petit *Gubernator Moratensis* ipsis dictus, die D. Andreæ solvendum, qui totus consistit in quanto 18. baciorum, quod per denarios conferunt illius περιχώρου rustici, duplâ pœnâ mulctandi, si in deponendo hoc censu sint negligentes. Leges hujus status exterioris fuere A°. 1688. revisæ, & A°. 1691. ab Ampl. Senatu confirmatæ. Primam huic Societati originem ante duo & dimidium secula dedêre Exercitia armorum, aggressionum, defensionum varia, quibus sese bellicosa juventus inprimis post Cladem Moratensem Carolo Audaci fatalem assuevit, consentiente Senatu tanquam supremo Domino & Legis latore, qui non solum leges præscripsit Dominii hujus status limitaneas, sed quoque Remp.

hanc imitatricem variis donavit Privilegiis, quorum non minimum hoc est, ut membra hujus status suffragio aliis civibus præire possint, sicubi quæstio est de restaurando Senatus interioris membrorum numero. *Es hat einer von dem aussseren Stand ein Stimm voraus.*

Fuit dies 27. destinatus Equitatui, quo hic Status exterior suam ostendit & pompam & authoritatem. Fuit autem hic Equitatus extra ordinem & magnificus, & numerosus ad 400. penè inclusis servis assurgens. Agmen duxit Equus portans insignia Status exterioris, - - - secutus alius cum supellectili argenteo Reip. huic proprio, - - - post Simiæ figurâ Eques - - - Ursi figurâ Eques - - Helvetii tres pariter Equites habitu antiquo, qui præsentant Triumviros illos libertatis Helveticæ antesignanos. - - - - - - Tibicines - - - bipenniferi pedites -- Eques loricatus - - - Præfectus Habspurgensis, Agminis totius primas cum sceptro, cujus sinistram clausit Status exterioris Sculterus - - - - - Senatores bini ordine ultimi ex statu interiori cum Lictoribus, pro indicanda authoritate & protectione ipsius Reipublicæ, - - - Senatus exterioris Quæstores, Senatores ---- Vexillifer Senatus exterioris sedecim viri, *Burger* dicti, Equitis urbis, - - sedecim viri ex Statu interiori seu Senatus frequentioris membra, longa denique servorum series. Petit hæc virorum Juvenum magnifica turma, postquam plateas urbis primarias pertransiit, Pagum *Vrtenen* prandium ibi lautum, quod ad cœnam usque se extendit, sumtura, & vesperi in urbem redit; ante autem quam portam ingreditur, finitur hæc Ceremonia Oratione solenni, quâ Præfectus Habspurgensis debitas Deputatis ipsius Reip. interioris solvit grates, & hi vicissim Protectionem superiorum nomine spondent.

Bibliotheca Bernensis. In Bibliotheca Bernensi aliàs observavi alia, nunc frusta Musivi operis, quod Aventici detectum fuit ab Ill^{o}. D^{no} Francisco Ludovico de Graffenriend 46. pedes latum, 60. longum.

Enses duo ferrei rubigine ferè peresi, in ditionis Bernensis loco *La Chapelle* dicto inventi in sepulchris vel antiquorum Gallorum, vel Vandalorum, vel Romanorum, longa satis serie ibi detectis unà cum corporibus defunctis, quæ juxta cum multis

multis aliis casibus contumulatis illicò, atque tacta fuere, in pulverem collabebantur. Adjuncta his antiquitatis Gallicæ reliquiis est tabula Ossea sculpturis quibusdam exarata, in qua observavi, linguæ pariter adhærere atque unicornua vulgo ita dicta fossilia, ut inde pateat, ossa diu in terra relicta tandem hanc qualitatem induere.

Mentionem antea & descriptionem fecimus Status exterioris, qui cortex vocari potest & murus Interioris, seu nuclei.

Illustrissimæ hujus & totius Helv. potentissimæ Reip. facies, hæc est: *Facies Rep. Bernensis.*

Capita sunt duo Sculteti, *Schultheiss*, Thesaurarius, ut vocant, Germanus, seu Provinciarum Germanico Idiomate utentium, *der Teutsche Seckelmeister*, *Proscultetus Venner*, Thesaurarius Provinciarum Gallicâ linguâ loquentium, *der Welsche Seckelmeister*, qui duo postremi non aliam eminentiæ prærogativam habent, quam electionis, ut præeat, qui primus fuit electus.

Senatus est duplex, minor, *der kleine*, & major seu frequentior, *der grosse Rath*. Componitur ille ex 27. membris, incluso Sculteto regente: bini Senatores postremi vocantur *Heimlichere von Burgeren*; gaudent hi eadem votorum prærogativâ cum aliis, sed non eodem incedunt Senatorio vestitu; In Senatum non habet aditum, nisi qui in ipsa natus est urbe, excipiuntur tamen, qui Præfecturis parentum durantibus lucem vident.

Frequentioris Senatus membra sunt in totum 299. qui numerus non transcendi potest. Tribus, unde petuntur, sunt I. quatuor Vennerianæ, *Venner Gesellschafften*, nempe

1. *Pistoria, zun Pfisteren.*
2. *Sartoria, zur Schneideren.*
3. *Macellaria, zun Metzgeren.*
4. *Coriaria, zun Gerberen.*
5. *Nobilium*, dicta *zum Distelzwang.*
6. *Leonis medii, zum mittlen Löuwen.*
7. *Sutoria, der Schumacheren.*
8. *Pannifica, die Wäbern.*
9. *Mercatoria, der Kauffleüthe.*

10.

10. *Ad Æthiopem, zum Möbrle.*
11. *Ad Simiam, zum Affen.*
12. *Fabrorum lignariorum, zun Zimmerleüthen.*

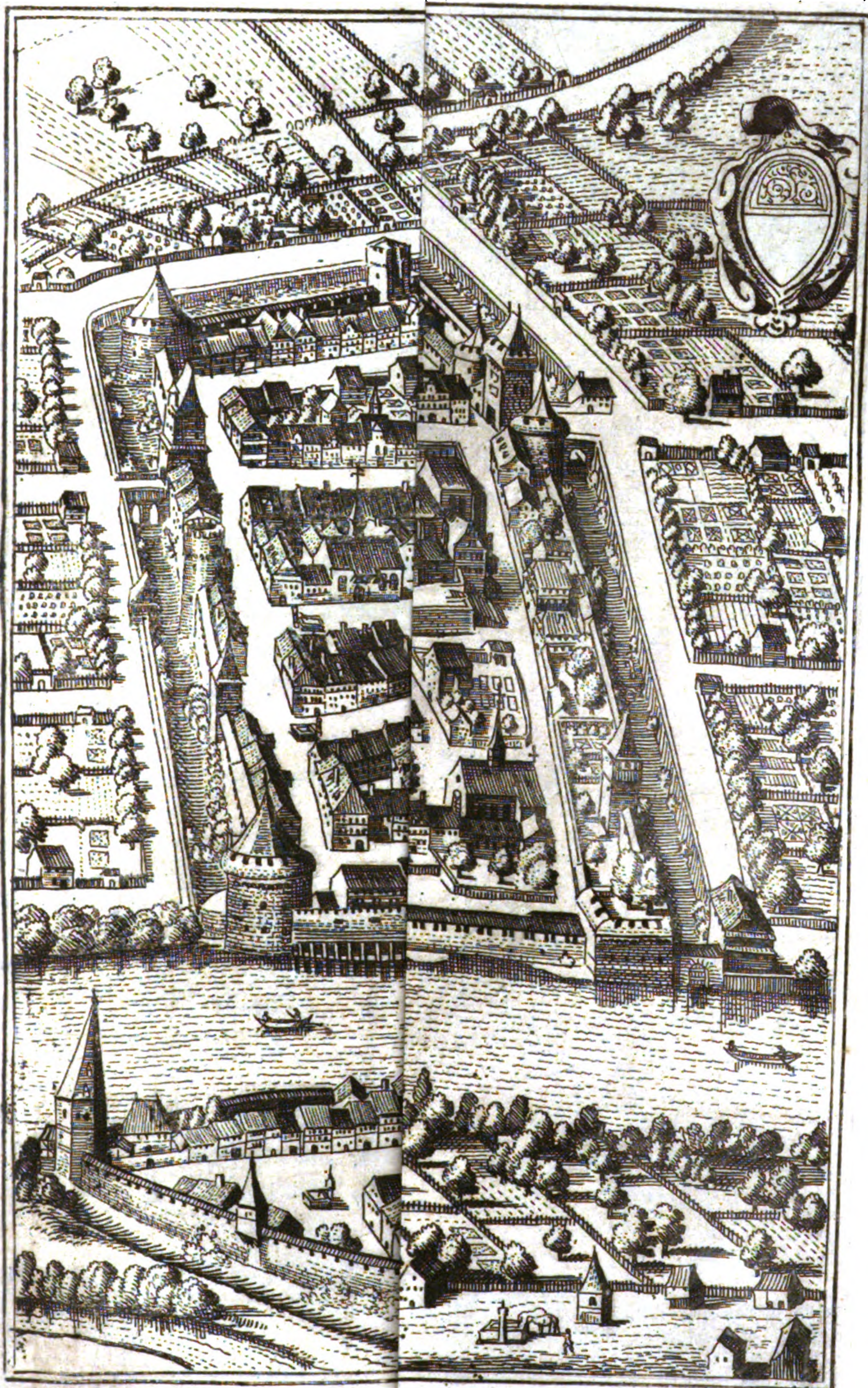
De Electione sequentia sunt observanda. Die Jovis, qui Festum Paschatis antecedit, confirmatio fit Senatus, tuncque si sat magnus sit membrorum ex Senatu frequentiori deficientium numerus, is novâ & numerosâ electione restauratur; Nova hæc Senatus frequentioris membra vocant *Neüe Burger;* Die Lunæ, qui Pascha sequitur, confirmantur Sculteti, & 4. Venneri, vel vacantibus quibusdam dignitatibus eliguntur novi: Die Martis sequenti confirmantur Senatores, & simul restaurantur, qui deficiunt; electio fit simul Thesaurariorum pro Provinciis tum Germanicis, tum Gallicis, Præfectus Comitatus Badensis, Præfecturæ Italicæ, sicubi ordo ad Bernenses redit. Majo mense eliguntur Præfecti & Oeconomi.

Tribunalia. Præter Senatum tria sunt Tribunalia, Judicibus constitutis à Venneris, Thesaurariis & Minori Senatu.

Primum est *Judicium* sive *Tribunal exterius, das aussere Gericht*, ubi 12. numero sunt Judices, nimirum 2. ex minori, & 10. ex frequentiori Senatu, una cum Scriba & duobus Apparitoribus, *Weibel.* Supremus Judex est Scultetus, qui tamen propter numerosa gravis molis negotia pro Vicario perpetuo substituit Apparitorem Reip. *den Grossweibel*, cujus dignitas est magni æstimii, & amplæ ad promotiones ulteriores spei: decidunt hi controversias circa creditum & debitum, injurias in verbis & verberibus. Appellatur inde ad Senatum minorem, abhinc ad Senatum & 60. *Räth und Sechzig*, sive 27. membra minoris Senatus, & 36. Senioris ex frequentiori, abhinc porrò ad ipsum Senatum frequentiorem.

Sequuntur duo *Tribunalia Appellationis, Appellations Gericht*, unum pro provinciis Germanicis, alterum pro Gallicis. Præsidet in his Thesaurarius, reliqui judices sunt 10. ex minori, & 8. ex frequentiori Senatu, unà cum Apparitore & Secretario. Deciduntur hîc casus per appellationis formam à Præfectis huc delati.

Ter-

Tertium *Judicium* est *Matrimoniale*, seu *Consistorium*, ubi 10. Judices. 2. ex minori Senatu (qui per alternos menses Præsidium gerunt) 2. Ministri Verbi Divini. 4. ex frequentiori Senatu, & Secretarius cum Apparitore. Decidunt hi casus matrimoniales, & disciplinæ attendunt Ecclesiasticæ.

Criminalia proponuntur Senatui frequentiori, ubi præsidet Scultetus. Postquam sententia est lata, occupat Scultetus sedem in Tribunali publicè erecto in mediâ plateâ: circumstant undique Apparitores, prælegit Secretarius Malefico sententiam, traditque Sculterus authoritate suâ Carnifici, ut is sententiæ faciat satis.

Notabilem prærogativæ gradum in Ill. hac Rep. possident præ aliis 6. prænobiles Familiæ.

1. *De Erlach.*	2. *De Diessbach.*
3. *De Mullenen.*	4. *De Waltenwyl.*
5. *De Bonstetten.*	6. *De Lauteman.*

Qui ex his Familiis promoventur ad Senatum minorem, præeunt aliis anteà licet electis Senatoribus, & statim post Venneros adsident.

Amplissimum est Reip. Bernensis Territorium, id quod patebit ex speciali partium enumeratione. *Territorium Bernense.*

I. Sunt *Judicia Provincialia*, IV. *Landgericht*, quæ reguntur a Venneris,

*Seffting*e*nse* à Vennero Pistoriæ tribus.
Sternbergense - - - - Fabrorum.
Konolfingense - - - - Macellariorum.
Zollickofense - - - - Coriariorum.

II. A Scultetis, qui Præfectorum vice sunt, reguntur

1. Comitatus *Bürensis*.
2. Comitatus *Burgdorffensis*.
3. *Thunensis*.
4. Oppidum *Underseen*.

III. Sequuntur Præfecturæ, *Castellaniæ* dictæ,

1. *Vallis Simeæ superioris, Ober Sibenthal* oder *Zwey Simlen.*

2. *Vallis Simeæ inferioris, Under Sibenthal*, oder *Wimmis.*

3. *Frutingensis.*

IV. Præfecturæ, *Landvogtheyen*, sunt,

1. *Trachselwaldensis.* 2. *Wangensis.*
3. *Landshutensis.* 4. *Lenzburgensis.*
5. *Nydoviensis.* 6. *Sanensis.*

V. Præfecti, *Vögte* dicti, sunt,

1. *Bippensis.* 2. *Arwangensis.*
3. *Arbergensis.* 4. *Erlacensis.*
5. *Brandisianus.* 6. *Laupensis.*
7. *Signoviensis.* 8. *Oberhofanus.*

VI. Præfecti, *Obervögte* dicti, sunt,

1. *Schenckenbergensis.*
2. *Bibersteinensis.*
3. Gubernator *Aquilegiensis zu Aelen.*
4. Gubernator *Arburgensis.*

VII. *Vallis Haselana, Hassle*, Districtus est suis gaudens peculiaribus Privilegiis, regitur à Landammanno ex ipsis Vallicolis, qui confirmationem nanciscitur, à Senatu Bernensi.

VIII. Oeconomi Monasteriorum Secularisatorum, *Vögte* dicti, sunt,

1. *Interlacensis.* 2. *Königsfeldensis.*
3. *Thorbergensis.* 4. *Traubrunensis.*
5. *Zofingensis.* 6. *Frienispergensis.*
7. *D. Johannis.* 8. *Gottstattensis.*
9. *Buchseanus.*

IX.

IX. Urbes seu Oppida municipalia sunt,

1. *Zofingen.* 2. *Arovia.*
3. *Brugæ.* 4. *Lentzburgum.*

X. In Provincia, quæ Gallico Idiomate utitur, *das Welsch Bernerbiet* dicta, sequentes sunt Præfecturæ.

1. *Aventicensis*, *Avenche*, *Wifflispurg*.
2. *Meldonensis*, *Milden*, *Mondon*.
3. *Yverdunensis*, seu *Ebrodunensis*.
4. *Lausannensis*.
5. *Morgensis*.
6. *Nevidunensis*, *Nyon*.
7. *Viviacensis*, *Chyllon Vevay*, *Vivis*.
8. *Oronensis*.
9. *Romano-monasteriensis*, *Romain mostier*.
10. *Albonensis*.
11. *Paterniacensis*, *Peterlingen*, ubi est *Oeconomus*, *Schaffner*.
12. *Beaumontanus*, ubi Gubernator.

XI. Præfecturæ olim Germanico Equitum ordini adscriptæ, nunc Bernenses, sunt *Küenitz*, *Sumiswald*, *Rüggisperg*.

XII. Extra Territorium Bernense participat Respublica Regimini Comitatus *Badensis*, Jurisdictioni supremæ in criminalibus *Turgoviæ*, idque cum condominis VIII. veteribus Pagis: porrò cum XI. excipiuntur scil. Abbatiscellani in Regimine Præfecturarum Italicarum, *Luganensis*, *Locarnensis*, *Mendrisianæ* & *Madiæ*. Juxta cum Cantone *Friburgensi* Domini sunt Præfecturarum *Moratensis*, *Schwarzenburgensis*, *Grandisonianæ* & *Escaleniæ*. Una cum Solodorensibus possident *Bechburg* seu *Bubenberg*, *Lüsslingen*, *Aettingen*, *Messen* & *Balm*, ubi Jurisdictio alta est Bernensium. Regunt porrò unà cum *Episcopi Basiliensis* Meyero, ut vocant, Biennensi Pagos in *Tessenberg*. Occasione Belli Toggici Ao. 1712. excitati vi pacificationis inter Tigurinos, Bernenses, Lucernenses, Uranios, Suitenses, Subsylvanios, Tugienses,

diebus 18. Jul. 9. & 11. Aug. sancitæ admissi insuper fuere Bernenses ad Condominium Turgoviæ, Vallis Rheguscæ & Sarunetum, Rapersuilæ porrò (reservatis oppido privilegiis) ac pagi Hurden, qui trans pontem est.

Fuit dies 29. destinatus Exercitio armorum magnifico, quod genium ostentabat nationis in militaribus rebus gerendis dexterrimum.

Thunum. Die 30. venimus hora meridiana *Thunum*, & Meridie visitavimus opus magnificentiâ Bernensi dignum, derivationem *Kanderæ* torrentis, quæ inundationibus suis latam terræ partem devastavit, & devastatura videtur magis ac magis. Eo autem devenerunt consilii Ill. Reipublicæ Proceres, ut derivationem tentarint Kanderæ supra Arcem Strättingen in Thunensem Lacum, unde quidem metuunt, nec sine causa, Thunenses pro Urbe sua, Agris, Hortis & Pratis, cum Lacu ferè horizontalibus damna non modica: contrarium asserentibus, qui hunc laborem & urserunt & susceperunt, quos inter directionem tenet Geometra Ill. Reip. D^n^. Bodmerus.

A Kanderæ novo in Canalem ingressu ad ostium numerantur passus 12000, quorum singuli habent 3½. pedd. diameter novi Canalis in ingressu primo erit [illegible] profunditas summa ad Kanderæ Horizontem effodienda perpendicularis est 152'. canalis novi longitudo 3000'.

Inter fodiendum non offenderunt hactenus aliud quam terram glareosam, eam quidem satis densam, quam inter passim reperiunt cavitates aliquot pedum Cubicorum, crusta durissima undique obtectas: in his cavitatibus reperiunt *Morochtum*: alibi etiam offendunt strata *Selenitæ talcosi*. Laborant quotidie in hoc opere 250. circiter viri, pro 5. Baziis singuli, conquirunt etiam mendicos quosvis stipem in vicinia petentes, quos retinent pro cibo. Singulis manè & vesperi preces recitantur operariis, & diebus Mercurii Pastor vicinus concionem habet in Cathedra Nova sub umbra & ramis Fagi erecta.

Duce & Com. D^n^. Prof. Eirinio, viro raræ ut eruditionis ita Curiositatis, natione Armeno, Religionis Græcæ, visitavimus novas D^n^. Vischerorum venas, in Monte juxta Kande-

ræ

Thuner See

ræ longitudinem per horam ferè protensas, ubi observavimus infra petras siliculosas digitos 5. ad 10. terræ finissimæ luteæ, pro vasis coctilibus igni invictis destinatæ, infra eam aliud stratum ex siliculis ad 2', infra hoc stratum aliud argillaceum rursus flavum, partibus tamen fuscis magis intermixtum, infra id marga cinerea; & tandem stratum curiosissimum *lignorum Fossilium*, quæ aëri exposita partim indurescunt, partim in fragmina dissiliunt. De his lignis fossilibus notabile hoc est, quod trunci & rami sunt non rotundi, sed compressi, nihilominus tamen cortice suo passim vestiti, & foliis subinde ornati; Est hoc lignum inflammabile, ignem concipiens sat vehementem, ut Carbonum instar Fossilium inservire possit. Compressionis hujus ratio peti sine dubio debet inde, quod ligna ab aquis diluvialibus madefacta fuerint à superincumbente nova Saxorum & montium mole pressa, & in latum extensa. Hæc ipsa compressio contrariæ Hypotheseos fautoribus ansam dat conjectandi, annon hujus generis ligna fuerint ab ipsa natura variarum Figurarum formatrice in terræ visceribus forsan ex luto producta: nos vero magis confirmat & magis in nostrâ Diluvianâ. Qui enim quæso non debuisset comprimi substantia lignosa, aquis Diluvialibus perfusa, a superincumbenti millionum innumerorum centenariorum mole? Idem ferè Phænomenon exhibent pisces fossiles pariter compressi, ut nil plerunque restet aliud quàm figura Branchiæ, squamæ, innumeræ porro cochleæ, conchæ, Diluvianæ compressæ, & in frusta diffractæ. In Lapicidina Oningensi quoscunque offendimus Pisces, suis adhuc gaudent spinis, quod exigua admodum sit Saxorum incumbentium moles.

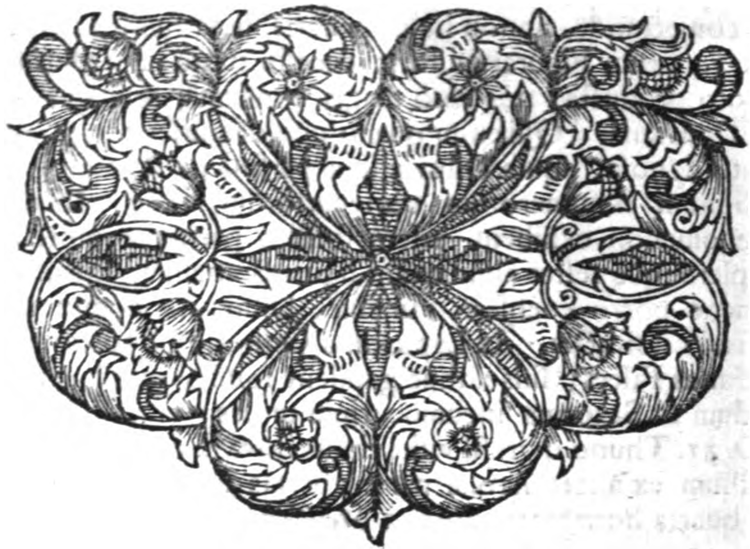
D. 31. Thuno digressi visitavimus novas Fodinas Carbonum fossilium ex altera Arolæ parte apertas supra Pagum *Erla*, qui quarta horæ parte distat à *Stäffisburg*. *Carbones fossiles* hic sunt picei coloris, stratum est versus Meridiem inclinatum, id primum vix ½ digiti parte fuit latum, post tamen magis magisque crassescens intra Terræ viscera nunc sesquipedis habet altitudinem: superincumbit Carboni marga cœrulescens, margæ Saxum vivum, subinde pyrite adhærente micans. *Carbones Fossiles.*

Puteus prope Pagum fuit apertus, in cujus Strato superiori marga reperitur, plantarum variarum Iconibus figurata, colore cinerea.

Cœnobium Werdenstein. D. 1. Jun. transivi Agrum Lucernensem. In Cœnobio *Werdenstein* tenuem offendi pro 70. annorum ætate, quam habet, Librorum supellectilem, & Fratres ignorantiæ. Testis est titulus Catalogi Bibliothecæ, qui ita se habet.

Catalogus Librorum continentium in Bibliotheca F. F. min. Conventus Werdensteinensis.

Finii 10. Novembr. 1718.

ACARNANIA,

SIVE

RELATIO

Eorum, quæ hactenus elaboravit

ACARNAN,

JOH. JACOBUS SCHEUCHZER,

Tigurin. Med. Doct. Math. Prof. Acad. Leopoldino-Carolin. & Socc. Regg. Anglic. ac Prussic. Membr.

Nunc primum Edita.

RELATIO
Eorum, quæ hactenus elaboravit
ACARNAN,
JOH. JACOBUS SCHEUCHZER.

Non encomium spirat hæc qualiscunque relatio; non excuso me, nec accuso. Patebit, quid scripserim; quam bene, non est meum definire: stat judicium penes rerum peritos. Nec prologo opus habet nuda recensio, nec Epilogo.

Polaris multorum ex Medica Natione stella est lucrum, adeunt terras cognitas, vitulâ plerunque aratur alienâ; ego, nescio quo fato, à tenera juventute Terras quæsivi vel incognitas, vel parum tritas, nova sulcavi maria, vel parum frequentata, labores amavi, observationes, nullis parcendo sumtibus. Primum, quod quidem edidi, specimen curiositatis meæ fuit

Dissertatio Inauguralis de Surdo Audiente, sub Rectoratu optimi senis *Johannis Leusdeni* in choro Professorum defensa Ultrajecti. Typ. Franc. Halmæ, 1694. 4. Volebam præfigere titulum ipsius legis 10. Cod. Lib. 6. Tit. 22. vel legem ipsam, quæ attinet surdum ex accidenti à potestate faciendi testamentum non exclusum: *Si ei vox articulata à natura concessa est, nihil prohibet, eum omnia, quæ voluerit, facere, quia scimus, quosdam juris consultos, & hoc subtilius cogitasse, & nullum esse exposuisse, qui penitus non exaudiat,*

audiat,

audiat, ſi quis ſupra Cerebrum illius loquatur, ſecundum quod Jubentio Celſo placuit. Placuit legum Doctoribus nec Rubrica legis, nec Lex ipſa, quæ Diſſertationi Medicæ præfigi poſſit, noluerunt ut involarem in J. C. Caſtra, ſed placuit mihi materia: compoſita res *ſurdi audientis* titulo. Materiam ipſam elaboravi, tum quia eſt ſingularis generis, tum quia ſatis volueram facere curioſitati Celeberrimi νῦν ἐν ἁγίοις *Joh. Chriſtophori Wagenſeilii,* Prof. Altorffini & hoſpitis mei etiam in cineribus colendi, qui de ſenſu hujus legis non ſemel mecum verba fecit.

Ex Belgio Palæcomen, ſuaviſſimam tunc Muſarum ſedem, redux elaboravi d. 24. Jun. 1695. ad Celeb. *Joh. Chriſtophorum Sturmium* Phyſ. & Math. Prof. Præceptorem meum ſemper chariſſimum, *de Generatione Conchitarum Epiſtolam.* Eſt ille Ager, ſi quis alius, foſſilibus figuratis, quæ Diluviana nunc audiunt, refertiſſimus, ut patet ex *Joh. Jacobi Bajeri* ὀρυκτογραφία *Norica.* Norimb. 1708. in lucem edita. Collegi naturæ hæc curioſa per aliquot annorum decurſum in περιχώρῳ illa magno ſtudio. Tunc autem temporis nondum invaluerat Diluviana hypotheſis, cui oppoſita hæc ipſa Diſſ. Epiſtolica, inſerta Appendici Eph. Germ. Dec. III. Ann. IV. p. 152. & quam, rogo, aſpiciet lector tanquam prurientis ingenii fructum. Non tamen me pœnitet unquam hujus laboris, quia ingenuitatis meæ luculentum teſtimonium præbet, & amoris pro veritate. Inde enim ab illo tempore meliora ex innumeris obſervationibus, pretioſis collectionibus, ſcriptiſque aliorum, cum primis Clariſſimi mihique chariſſimi *Joh. Woodwardi* edoctus, neutiquam mihi dedecori duxi παλινῳδεῖν. Pugnamus in hac rei literariæ militia non pro opinionibus, ſed pro veritate.

Extra patriam ubi poteram cunque horas à Medico ſtudio ſucciſivas impendi hiſtoriæ Naturali, & hunc in finem in urbibus & Academiis vidi Muſea, in campis & montibus herbas, in fodinis metalla & varii generis Foſſilia, collegi quidquid poteram in itineribus. In Patriam redux ſtatim applicare me cœpi Hiſtoriæ Helvetiæ Naturali, & huic magnam laborum meorum & vitæ partem conſecrare. Prævidi quidem magnas undique difficultates, ſed non, quas poſtea expertus ſum,

ſum, & gratia DEI ſuperavi, omnes, quæ abſterrere me à propoſito potis erant: Auxilia ſperavi ex edita in lucem

Charta invitatoria, quæſtionibus, quæ hiſtoriam Helvetiæ Naturalem concernunt, præfixa. 4.

Einladungs brieff zu erforſchung naturlicher Wunderen, ſo ſich im Schweitzerland befinden. 4.

Qua quidem hiſtoriam patriæ amantes humaniſſimè per quæſtiones 186. (in germanico Exemplari 189.) invitavi, ut ſuas ad tam vaſtum opus conferrent operas, ſed ſurdis ad hæc ſtudia, ab αἰσχροκερδείᾳ nimis quàm remota narravi fabulas. Ad dimiſſas in omnes Helvetiæ provincias chartas pauca vidi reſponſa, quapropter ſi Reipublicæ literariæ, tot amicorum & fautorum extra Helvetiam votis, meæque ſimul curioſitati ſatisfacere volui, coactum me vidi pererrare valles, conſcendere montes, ſubire cryptas, deſcendere flumina, transnavigare lacus, verbo, naturam ipſam conſulere. Præſtiti autem id annuis ferè itineribus in has illasve Regionis montoſæ partes ſuſceptis optimâ fide, immenſo labore, multis periculis, magnis ſumtibus, copioſo ſudore, nunc expoſitus fami, nunc frigori, nunc æſtui, mox benigne exceptus ab amicis, mox indigne tractatus ab hominibus inſidioſis & ſcrupuloſis. Evulgavit pro Hiſtoria Naturali Walliæ hujuſmodi quæſtiones *Eduardus Luidius*, titulo *Parochial Queries in order to a Geographical Dictionary, a Natural Hiſtory:* nec ita pridem, nempe A°. 1715. *Chriſtianus Gabriel Fiſcher* Phyſ. Prof. Regiomontanus, titulo, *Anderer Verſuch vor die Hiſtorie des unterirrdiſchen Preuſſens, oder deutliche Fragen von Preuſſiſcher Erden.* &c. num feliciori ſucceſſu, quam ego, eventus docebit. Optandum ſanè foret, ut exquiſita quadam methodo formarentur quæſtiones tum generales rerum, terra marique inquirendarum, tum ſpeciales huic illive Regioni applicativæ, quo ſic erigi poſſet ingens obſervationum cumulus, & ſucceſſivè formari ordinatum Phyſicæ ſyſtema. Sunt multi qui talismodi informationis erotematicæ defectu neſciunt, quid inquirere debeant, vel quomodo.

De dendritis aliisque lapidibus, qui in ſuperficie ſua Plantarum, foliorum, florum figuras exprimunt, Diſſertatio Epiſto-

pistolica ad *D. Michaëlem Fridericum Lochnerum* Archiatrum Cæsareum &c. Fautorem & amicum semper æstumatissimum, inserta est Acad. Nat. Cur. Ann. V. & VI. p. 57. Append. Prodromus veluti *Herbarii Diluviani.*

Ex *Epistola de Cerva Cornuta*, 14. Cal. Maji 1700. data ad χαρίσαντα discipulum & amicum D^r. *Joh. Fridericum Leopold* Lubecensem, Dissertationi ejus *de Alce* Inaugurali annexa patet, in cornigerorum classem recipiendum esse non duntaxat sexum masculinum, sed quoque fœmineum. Monstratur caput hoc Cervæ monocerotis in Museo civico Tigurino. Constitueram mecum, Historiam Helvetiæ Naturalem Latino Idiomate vulgare, & quoties occasio ferret, in disputationibus publicis defendere, sed animi sensa posteà mutavi, tum propter rarum defendentium numerum, tum propter causas alias. Primum interim specimen fuere

Historiæ Helvetiæ Naturalis Prolegomena; quæ me Præside defendit *Johannes Rodolfus Lavaterus* Tigurinus, Discipulus tunc meus, Medicinæ post Doctor, qui magno suorum mœrore obiit A°. 1717. Continent ea generalem totius operis Prospectum, unà cum Recensione Historico Geographica Scriptorum Historiæ Naturalis.

Alterum fuit *Stoicheiologia ad Helvetiam applicata*, quam defendit eodem anno 1700. *Joh. Huldricus Hegnerus.* Med. nunc Doctor Vitoduranus, amicus ex desideratissimis.

Novam in dies ineunte novo seculo accendente facem Mathesi in Medicina Author fui D^n. *Erasmo Blanck* Norimbergensi, discipulo tunc meo & commensali gratissimo, (qui d. 14. Febr. 1704. Hersbrucci obiit febri Castrensi) ut elaboraret Dissertationem Inauguralem *de Matheseos Usu in Medicina*, eumque operâ meâ adjuvi. Prodiit ea Basileæ A°. 1701.

Ita quoque obstetricante me prodiit A°. 1698. D. *Joh. Henrici Hottingeri* Tigurini, Discipuli tunc mei, Κρυσταλλολογία, *seu Dissertatio de Crystallis, harum naturam ad mentem Veterum & Recentiorum per sua Phænomena explicatiùs tradens*, quam defendit Præside D^n. *Solomone Hottingero*, Med. D. & P. quamvis haud diffitear, aliqua etiam defendentem meo labori addidisse.

Con-

Considerantem divitias linguæ Germanicæ, & facilitatem, quâ hodie Angli, Galli, Itali, aliæ Nationes, suis Idiomatibus singulæ omnis generis scientias & harum systemata integra consignant, atque luci publicæ dant, sæpe sæpius admiratio rapuit, cur non & Germani iisdem cum aliis populis uterentur juribus. Quapropter primus, quod quidem sciam, in gratiam amicorum quorundam, pro privato horum usu conscripsi Physicæ modernæ Systema, titulo: *Physica, oder Naturwissenschaft*, Zurich bey Heinrich Bodmer 1701. 8. quæ duplo auctior, cum figuris æneis, prioribus Exemplaribus distractis, prodiit Typis iisdem 1711. 8. in Generalem & Specialem divisa partes; cui anno modo citato adnexui *Medullam, Kern der Naturwissenschaft*, quæ in breves Aphorismos redacta inservire possit Doctoribus atque discipulis memorialis instar.

Anno 1702. prodiit Typis Gessnerianis *Specimen Lithographiæ Helveticæ curiosæ, quo lapides ex Figuratis Helveticis selectissimi æri incisi sistuntur & describuntur.* Dedicatum Ill. atque Exc. Francisco Honorio Comiti de Trauttmansdorff, Oratori tunc ad Helv. Respp. Extraord.

A°. 1704. Typis iterum Gessnerianis, me Præside, Johanne fratre Defendente, prodiit οὐρεσιφοίτης *Helveticus, sive Itineris Alpini Descriptio Physico Medica prima, in 4.*

Inter tot Diaristas, Actorum & novorum Literariorum Publicatores comparere & ego volui, ostensurus, pro meo erga patriam amore, non deesse in exiguo Helvetiæ præsertim Reformatæ angulo, qui omnis generis scientias habeant in deliciis. Prodierunt itaque Aⁱ. 1701. *Nova Literaria Helvetica.* Typis Dav. Gessneri, 1702. 8. quibus passim insunt Eruditorum Biographiæ, & fragmenta nonnulla inedita; & in primo quidem primi anni fasciculo Extractum Scriptorum, quod in sequentibus annis omisi, sola contentus titulorum recensione, & Biographiâ. Nec me reprehendat quisquam, quod non spissa duntaxat volumina recensuerim, sed ad ipsas descenderim conciones. Apologiam suscipit Rev. *Lud. Melchior Fischlinus* V. D. M. Stuttgardianus *in Biographia præcipuorum Theologorum Wirtembergens.* Ulm. 1710. 8. edita: ubi fre-

quentia legas verba: *Carpit non nemo Joh. Jacobum Scheuchzerum, quod singulas conciones funebres novis suis Literariis Helveticis addiderit: At verò, si Principum, Comitum, Nobilium, Doctorumque vitas æstimamus, quid ni & parentationes & Conciones, in quibus commemorantur? Quid quod Fanatici moderni Theologos nostrates in quam plurimis Theologiæ profundioris & Practicæ capitibus hospites fuisse, vel ea populo tradere per insignem injuriam neglexisse, publicis in scriptis asseverare non erubescant, quos hac ratione vel soli concionum quarumcunque tituli aut textus obiter saltem inspecti in ruborem dare, aut mendacii convincere queunt. Adde, quod, ut Cl. Wittenius observat, una sæpe hic pagella plus succi & bonæ frugis habeat, quam spissum quandoque chartaceum volumen (addo ego, & Ministris præsertim longè gratius,) unde magno hæc Reipublicæ Literariæ dispendio à multis negligi rectè monent* Naudæus lib. de instituenda Biblioth. & Hottingerus in Biblioth. Quadripartita: c. 1. p. 5.

Nova Literaria Helvetica pro Anno 1702. Tyg. Typ. Rod. Simleri 1703. 8.

Nova Literaria Helvetica pro Anno 1703. Tyg. Typ. Dav. Gessneri 1704. 8.

Nova Literaria Helvetica pro Anno 1704. ib. 1705. 8.

Nova Literaria Helvetica pro Annis 1705. & 1706. Tyg. Typ. Schaufelberg. & Hardmejer.

Nova Literaria Helvetica pro Annis 1707. & 1708. Typ. iisd. 8.

Nova Literaria Helvetica pro Annis 1709. & 1710. *Quibus annexa est Vita Magni Henrici Bullingeri.* Typ. iisd. 8.

Nova Literaria Helvetica pro Annis 1711. & 1712. *Quibus adnectitur syllabus Scriptorum, quæ rem Toggicam & bellum inde ortum attinent.* Typ. iisd. 1713. 8.

Nova Literaria Helvetica pro Annis 1713. & 1714. Typ. iisd. 1715. 8.

Heic desii, tum aliorum laborum mole impeditus, tum alias ob causas, quarum recensione supersedeo: non tamen pro usu

usu meo privato desino congerere, quicquid in Helvetia tum Reformata, tum Pontificia lucem adspicit.

Terræ statum naturalem ex Chaotico veluti statu luci suæ restituit, si quis alius liber, sequens certè. *An Essay toward a Natural History of the Earth and Terrestrial bodies, especially Minerals, as also of the Sea, Rivers and Springs. With an account of the universal Deluge, and of the effects, that it had upon the Earth. London for Ric. Wilkin.* 1695. & 1702. 8. Author est, vir de Orbe Literario, inprimis totius Historiæ Naturalis amatoribus meritissimus, *Joh. Woodwardus*, quem vel nominasse est laudasse. Hic liber, amplioris operis Prodromus, ne soli Anglicæ Nationi inserviret, sed ut aliis quoque nationibus usui foret, dignus omnino mihi videbatur, ut transferretur ex Anglico Idiomate in Latinum. Præstiti id & effectui dedi A°. 1704. Rubrica libri hæc est:

Specimen Geographiæ Physicæ; quo agitur de Terra & Corporibus Terrestribus, speciatim Mineralibus: nec non Mari, Fluminibus & Fontibus. Accedit Diluvii Universalis, effectuumque ejus in Terra descriptio. Tiguri Typ. Dav. Gessneri 8. Dedicatus labor ipsi Authori.

Correctiones *Naturali Historiæ Telluris illustratæ & auctæ, unà cum defensione contra nuperas objectiones Eliæ Camerarii*, Lond. 1714. 8. adjecit optimus Author: & utrumque hunc librum A°. 1717. ex Latino in Gallicum transtulit ex Pontificia Religione ad nostram Proselytus, natione Gallus, cui nomen *de Prat*, an verò lucem visurus sit hic labor, tempus docebit.

A°. 1705. currente cœpi hebdomadatim publicare Novellorum modo Historiam Naturalem Helvetiæ, & Idiomate quidem vernaculo. Tom. I. Rubrica hæc est: *Beschreibung der Natur Geschichten des Schweitzerlands.* Contenta sine ordine ullo sunt digesta: quæ quia Idiomatis Germanici ignaris sunt incognita, heic commemorare non piget. sunt autem hæc: De Fago rubra Buchtiensi - - - de Halone Lunari viso d. 5. Febr. 1705. De Spectro Alpium Surenensium - - De Turffa Tigurina - - - de Prognosticis pluviæ - - - de Monte

Monte Pilati in ditione Lucernensi - - - De Morbo generis Bovini vertiginoso, ejusque medela - - - De Altitudine Montium, ejusque dimensione - - - De Monte S. Gotthardi - - de Divitiis Aquarum Helvetiæ - - - De Vino Tigurino - - - De Vento periodico in Lacu Rivario - - - de Lacte & Lacticiniis Helvetiæ - - - De Senni seu Caseificis persona, officio & casa - - - de Præparatione Casei - - - De Coagulo Lactis - - De Præparatione Butyri - - - de Caseo secundario & sero Lactis - - - de Lacticiniis dictis Nidelbrot & Stuncken Werne - - - de Vena Chalybis Sarunetana - - - de Nebulis & Nubibus montanis - - - De Rupicaprarum resistentia ad globulorum jactus - - - De Rupicaprarum linctibus, dictis Leckinen, vel Sulzen - - - De Rupricaprarum venatione - - De vitæ genere, quo utuntur Rupicapræ - - - De Meteoro ignito viso Tiguri d. 19. Apr. 1705 - - - de Thermis Piperinis - - - De Nostalgia, morbo Helvetis peculiari - - - De differentia plantarum & arborum, prouti crescunt in Montibus, vel Vallibus - - - de Itinerum Alpinorum jucunditate, utilitate, & commoditate - - De Itineribus per Alpes summas - - De Periculis & Incommodis itinerantium per Alpes, a nive & glacie, atque Remediis - - - de Incommodis Itinerantium à frigore - - - de Periculis ob petras deciduas & angustiam viarum - - De Statu Helvetiæ respectu Elementorum & temporum Anni - - - De Reliquiis Diluvii in Helvetia reperiundis - - - De Terræ motibus Ditionis Glaronensis - - - de Labinis - - - de earum Causa, Differentiis, Remediis, circumstantiis aliis - - - Historica recensio Damnorum, quæ Labinæ intulerunt - - - de duabus aquis sulphureo bituminosis Pagi Ruschlikon ad Lacum Tigurinum, & prope Lacum Rivarium - - - de Morbo contagioso, qui hoc anno infestavit Rupicapras - - - De Ægagropilis seu pilis Rupicaprarum - - - De Calculis Rupicaprarum - - - de Fontibus Helvetiæ rubris - - - de Lacubus, qui ingenti sonitu ac murmure tempestates præsagiunt - - - De Itinere per Spelugam Montem - - - de Lapide Ollari, & ejus usu, - - - De vento Meridionali, qui sub finem Octobris & principium Novembris 1705. Helvetiam

tiam

tiam perflavit, & ortis inde damnis - - De Terræ motibus observatis d. 13. & 17. Nov. 1706 - - - De copiosis Aquarum scaturiginibus in Pago Flims Rhætiæ.

Tomus II. prodiit A°. 1706. currente. Ejus contenta hæc sunt. De Balneo Valtersuilano Cantonis Tugiensis - - - de Fonte famis prænuntio in Pago Wangen Ditionis Tigurinæ - - de Metallis Helvetiæ, Auro, Argento, Ferro, Ære, Plumbo, Argento vivo, Antimonio, Pyrite. De Iride Lunari, primaria & secundaria visa 1705. Lunâ plenâ - - - de aliis rarioribus Iridum Helveticarum Phænomenis - - - de Tonitru, Fulgure, Fulmine, Globis ignitis, aliisque Meteoris ignis Helvetiæ - - - de Lapide Fulminari - - - de igne S. Elmi, qui visitur Vitoduri in apice Turris - - De igne Lambente - - De ignibus fatuis - - - de Monte Julio Rhætiæ. De Caseo viridi Glaronensium Schabziger - - - De Eclipsi Solis totali, observata in his oris d. 12. Maji 1706 - - - de Fontibus Majalibus - - - de Carbonibus fossilibus Helvetiæ - - - de Draconite Lucernensi - - - De Meteoris aqueis & aëreis seu ventosis Helvetiæ - - De tempestatibus, quæ oriuntur ex projectis in Lacus montanos vel cryptos Lapidibus - - - de Typhone - - - De Columna aquea, Anglis Spout, in Aërem elevata; - - - de Prestere. De Tesseris Badensibus - - - de Terris Helvetiæ, earumque fœcunditate - - - De Terris Mineralibus Helvetiæ, speciatim de Creta. De Cretis variorum Colorum, Argilla, gypso, Lacte Lunæ, Unicornu fossili - - - de Venatione Ursorum. De Helvetiorum vivendi ratione, dispositione corporis & animi. De Terræ motibus Eglisovienfibus A°. 1706. De Caloris Æstivi A°. 1706. extraordinariis effectibus - - - de Inundationibus & tempestatibus - - - de Circulis Pratorum veluti adustis.

Tomus III. sequentem præfert titulum. *Beschreibung der Natur Geschichten des Schweitzerlands dritter theil, enthaltende vornemlich eine über die höchsten Alpgebirge A°.1705. gethane reise.* Prodiit descriptio hæc Itineris A°. 1705. per Alpes suscepti per decursum Anni 1707. Typis Schaufelbergi-Hardmejerianis, sed omnes Tomi propriis meis sumtibus. Primum dicavi Illustris Familiæ de Salis Sogliensi Fratribus

quatuor *Herculi*, Præfecto Morbennensi, & Senatori Curiensi: *Rodolpho*, Capitaneo Generali Sondriensi apud Volturenos, *Friderico Antonio*, Christianissimi Regis Capitaneo, & Directori Fœderis Domus DEI, *Andreæ* locum tenenti Colonello in Militia Regis Galliæ, & Sorori *Annæ Margarethæ*: Secundus Eruditæ *Hortensiæ de Salis*, Capitanei de Gugelberg viduæ: Tertius Nob. *Joh. Rodolpho de Rosenroll*, Ex vicario apud Volturenos. Contenta tertii hujus Tomi sunt: De Casu Montis in Pago Altendorff ad Lacum Tigurinum -- de Balneo Infra Urnensi -- De Ecnephia effusa ad hunc Pagum -- De vestigiis digitorum a SS. Martyribus Felice & Regula, Thebeæ legionis sociis, ipsi Saxo impressis Glaronæ, quæ aliud nihil esse demonstro, quam naturæ lusum in stalactite, -- de signis caloris instantis vernalis -- de Aquis Saponi incommiscibilibus, & coctioni Leguminum ineptis -- de Torrentibus montanis -- Montibus Glacialibus -- Fœnisectorum in Alpibus vita periculosa, -- de variis Naturæ curiosis in Alpibus Glaronensibus -- de Monte Libero, Freyberg, Rupicaprarum Asylo -- De Balneis, -- Lacubus, Rivis, Montibus Vallis majoris Glaronensium -- de Linthæ seu Limagi Scaturigine. De prima harum Regionum habitatione -- de Ponte tremendi Prospectus, Pantenbruck -- de Terræ motibus Cantonis Glaronensis -- Transitus ex Cantone Glaronensi in Uraniensem per Claridenses alpes -- de Balneo infra Schächano -- de Ventis Australibus Cantonem Uraniensem perflantibus -- De Cantone Uraniensi sede fortitudinis Helveticæ -- de Ponte Diaboli -- de Valle Urserana -- de transitu per summas Gothardi alpes -- de Crystallis -- De Equis Clitellariis vel Saumariis, horumque conductoribus & juribus. De Lacubus in Monte S. Gothardi, qui Ursæ & Ticini constituunt fontes -- de Ponte Tremulo -- de Granatis in descensu Gothardi obviis -- de Alpibus Lepontiis -- De Lepontiis Lacticiniorum & vasorum variorum nominibus -- De Lucumonis monte -- de Valle medullina -- de Fontibus Ursæ, Ticini, Rheni, Rhodani in summis alpibus -- de Montibus nivosis & Glacialibus Helvetiæ -- Iter per dimidiam Vallesiam inde à Scaturigine Rhodani Leucam usque -- de Ther-

Thermis Brigensibus. De Thermis Leucensibus -- De Monte Gemmio & Lacu Dubaro in hoc Monte -- de variis Mineralibus ditionis Bernensis -- De aquis Mineralibus in vicinia Thuni -- de Antiquitatibus & aliis curiosis Bibliothecæ Bernensis -- de altitudine Montium eorumque dimensione per Barometra -- De Montium Helveticorum structura & ætate -- De Palude ardenti -- Fulmen, monstra -- Draco igneus, meteorum, -- De Balneo Falifcano Rhætiæ. De Fontibus Rheni posterioris.

In lucem prodiere hi tres Tomi nunc recensiti eum in finem, ut & constaret laborum hactenus insumtorum ratio, & saliva moveretur Helveticæ nationi ad investigationem admirandorum naturæ. A. postea 1716. cœpi luci publicæ dare uberius simul & ordinatius Historiæ Naturalis Helvetiæ systema, ita tamen, ut ne cramben bis coctam Lectori apponerem, cum relegaverim occasione quavis ad Tomos & paginas prius editas, & I. Tomus Historiæ hujus considerari possit tanquam IV.

Tomi hujus IV. igitur Rubrica est sequens. *Helvetiæ Stoicheiographia, Orographia & Oreographia, oder, Beschreibung der Elementen, Grenzen und Bergen des Schweitzerlands. Der Natur Histori des Schweitzerlands Erster theil.* 4. Contenta sunt, De Aëre Helvetico, ubi plura experimenta Barometrica, scala graduationis nova differens à Cassiniana & Mariottiana experimentis fundata: multa etiam de Dilatatione Aëris &c. -- de Igne & Calore Helvetiæ -- De Terra Helvetica -- de Temporibus Anni, quibus gaudemus -- De Montibus Helveticis, eorum denominatione, divisione in partes, ætate, structura, -- de Montium Cavis -- De Cryptis Æoliis --- de Casibus Montium -- de Labinis --- De Montium Helveticorum utilitate, situ, dimensione -- de Montibus nivosis glacialibus, & Itineribus alpinis. Recensio Alphabetica & descriptio omnium & singulorum montium Helvetiæ, Conradi Gesneri Descriptio montis Fracti sive Montis Pilati juxta Lucernam, Johannis Rhellicani Stockhornias, Theodorici Zwickii descriptio Montium Glaronensium. P. Clementis Capucini descriptio montium Abbatiscellanorum. Rodolfi de Rosenroll descriptio montium præcipuo-

puorum Rhætiæ -- Joh. Leonhardi descriptio Montium Sylvæ Rhenanæ, Splügensium & Suferanorum.

Tomi V. seu *Novi operis II.* qui Tiguri Typis Bodmerianis prodiit 1717. Titulus hic est: *Hydrographia Helvetica. Beschreibung der Seen, Flüssen, Brünnen, warmen und kalten Bäderen, und anderen mineral Wasseren, des Schweitzerlands. Der Natur Histori des Schweitzerlands Zweyter theil.* 4. Contenta sunt. De aqua Helvetiæ -- Recensio Lacuum Helvetiæ juxta ordinem Provinciarum, alia Lacuum, Fluminum & Rivorum juxta ordinem Alphabeticum -- De inundationibus, submersionibus, & extraordinaria siccitate -- vera narratio Inundationis, quæ Locarnum cum toto ejus Comitatu mense Septembri 1556. afflixit, atque vastavit. Tobiæ Eglii literæ ad Bullingerum 28. Aug. & 25. Sept. 1576. de quibusdam exundationibus Rhætiæ --- Abrahami de Champrenaud antelucana exundatio Birsici Rivi Basileam interluentis d. 6. Jul. 1701. De Fontibus majalibus, & periodicis aliis, & relatio fontis juxta Larium Lacum, cujus meminit Plinius Epist. L. IV. c. 30. -- De fontibus famis prænuntiis -- de fontibus Barometricis, seu tempestates præsagientibus --- De fontibus largis ---. De Fontibus lotioni vel coctura idoneis aut inidoneis -- de fontibus & Saxis profluis -- de fontibus æstate congelatis hyeme fluidis -- de Fontibus in oppositas partes viâ longissimâ euntibus ex eadem Scaturigine, quorum nempe rami Mari Mediterraneo aquas suas dant, alii Oceano Germanico, -- de Aquis Mineralibus Helvetiæ. Tractantur hæ ordine Cantonum seu Provinciarum, sed & subdividuntur. I. in balnea mineralia κατ' ἐξοχὴν ita dicta, quorum recensentur & describuntur n. 85. II. in Acidulas & aquas Martiales, quarum describuntur 32. III. in Balnea frigida, quorum describuntur 9. IV. in Aquas salsas, quarum sistuntur 6. V. in aquas sulphureas frigidas, quarum habentur 40. VI. in Aquas Tofaceas seu Petrificantes n. 2. VII. in Aquas strumosas n. 2. VIII. Thermas n. 12. ut adeò in universum descriptio adsit Aquarum mineralium 188. quarum magna pars illustratur propriis experimentis, tum Chymicis tum Practicis.

Tomus

Tomus VI. seu Novi Operis *III.* prodit A°. 1718. Typis rursum Bodmerianis, titulo sequenti.

Meteorologia & Oryctographia Helvetica, oder Beschreibung der Luft Geschichten, Steinen, Metallen, und anderen Mineralien des Schweitzerlands, absonderlich auch der überbleibselen der Sündfluth. Contenta Meteorologia Helvetica. De Ventis -- De Nubibus -- De Pluvia -- de Pluvia Sulphurea -- D. Joh. Jac. Wagneri judicium de pluvia Sulphurea, Tiguri lapsa d. $\frac{19}{29}$. Apr. 1677. De Pluvia sanguinea -- De Præsagiis pluviæ - De Rore - De Rore melleo - De Pruina - De Grandine, - De Nive - De Tempestatibus inprimis grandinosis. De Meteoris igneis -- De Fulmine. Observationes circa Historias Fulminis Helvetici. De Globis ignitis -- De Ignibus Fatuis, De Igne lambente, -- De Stellis cadentibus -- De Draconibus volantibus & Capris saltantibus -- De Jaculis ignitis, trabibus ardentibus, & exercitibus igneis, D. Christiani Wolfii Prof. Hallensis Meditationes circa Phænomenon, quod accidit 17. Martii 1716. - De Cœlo ardente -- De Terræ motibus -- De Iride Solari & Lunari -- De Halonibus Solaribus & Lunaribus -- De Parheliis & Paraselenis -- De insolitis Astrorum coloribus -- De Mineralibus Helvetiæ. Hæc dispescui Methodo amicissimi mei Woodwardi, quam annexuit Historiæ Telluris illustratæ & auctæ.

I. Classis de Terris pinguibus & macris: de Lacte Lunæ. II. de Lapidibus. 1. qui mole majore reperiuntur in strata dispositi, compositionis laxioris & Crassioris, quo pertinent Saxa &c. Reliqua videri possunt in citato tractatu.

Tomum Historiæ Naturalis Helveticæ *VII.* constituet *Historia Plantarum in Helvetia sponte nascentium.* Latino Idiomate conscripta, perplurimis observationibus Criticis & Practicis referta. Plantas numero ultra 1900. quas inter multæ sunt nondum descriptæ, aliarum descriptiones correctæ, multi botanicorum errores emendati, multa Experimenta Chymica & Practica instituta comparebunt, si lucem aliquando aspexerit, opus non ex minimis meis, icones circiter 300. plantas ad unam ferè omnes adservo, in Herbario, plures de-

pinxi ipse, vel depingi curavi viris suis coloribus, eas comprimis, quarum colores non remanent. Descriptiones quas adjeci ipse florum, staminum, vasculorum seminalium in ipsis locis natalibus factæ. Incredibili enim voluptate, sed & labore, Plantas in summitatibus ipsarum Alpium per tot itinera quæsivi.

Tomum VIII. componet *Historia Animalium Helvetiæ*, Quadrupedum nempe, Avium, Piscium, & Insectorum, ubi methodo incedo Rajanâ & Willoughbeanâ

Tomum IX. exhibebit ipsos *Helvetios, eorum genium, statum naturalem & morbosum*, jungetque *Praxin Medicam*, principiis modernis Physico-Mechanicis fultam; *ex remediis inquilinis* imprimis deducendam, ut non ad exotica refugere habeamus necesse.

Descripsi *Itinera Alpina*, quæ confeci singula. Id quod suscepi A°. 1702. transiit per Cantonem Suitensem, ejusque Montes editiores, Aubrig, & Hacken, Eremum Helvetiorum, Suitiam, Uraniam, hinc per Alpes editissimas Surenenses ad Angelimontanam Abbatiam, jugis altissimis clausam. Adjeci huic descriptionem Lactis & operum Lactariorum præter observationes varia Naturæ interspersas. Vidit hoc iter lucem Tiguri & Londini.

Iter Alpinum 1703. spectat inprimis Rhætiam, publicatum Londini in opere mox recensendo.

Iter Alpinum 1704. habet Observationes in Thermis Fabariis & περιχώρῳ factas. Excursionem item autumnalem ad lapicidinam Öningensem.

Iter Alpinum 1705. transiit Alpes Glaronenses, & Uranienses, imprimis Gothardi juga, hinc summas Valesiorum, dimidiam Valesiam & Gemmium montem. Eodem anno facta & descripta excursio in Montem Regium.

Iter Alpinum 1706. exhibet Observationes factas in Monte Pilati, Subsylvania, Jugo altissimo, Joch, quod disterminat Angelimontanos à Bernensibus, descensu per Hasleam Vallem, hinc Bernam usque & Neocomum.

Iter Alpinum 1707. transiit per Comitatum Sarunetum ad Thermas Fabarias, in Montes Spelugam, Bernhardinum seu Avi-

Aviculæ juga, Fontes Rheni posterioris, Furculam jugum altissimum, quod me deduxit Clavennam, unde iter prosecutus sum per Vallem Prægalliensem ad Acidulas S. Mauritii, & hinc per Albulam ad Curiam Rhætorum.

Iter Alpinum 1709. suscepi per Cantonem Tugiensem, Lucernensem, Subsylvaniæ, Montem Brunig, Thunum, hinc ad Grindeliam Vallem & montes ibi celebres Glaciales, porrò per Gemmium ad Valesiam, quam emensus sum usque ad Agaunum: hinc intravi Ditionem Bernensem, vidi Salinas Bactiacas, & porrò per Lausannam veni Neocomum &c.

Iter Alpinum 1710. spectat Cantonem Glaronensem, Castra Rhætica, Sarunetes, Comitatum Werdenbergensem & Gamsensem, Vallis Rhenanæ partem, Cantonem Abbatiscellanum, Comitatum Toggicum integrum.

Iter Alpinum 1711. pertransiit Cantonem Bernensem, Solodorensem & Lucernensem.

Horum itinerum tria, nempe de Annis 1702. 1703. 1704. Londini Imp. Henrici Clements, jussu Societatis Regiæ A°. 1708. in 4°. Sunt impressa, præfixo hoc titulo generali, quem ego in angustius contraxissem spatium, sesquipedalium titulorum osor.

οὐρεσιφοίτης *Helveticus, sive Itinera Alpina tria, in quibus Incolæ, Animalia, Plantæ, Montium altitudines Barometricæ, Cœli & Soli temperies, Aquæ medicatæ, Mineralia, Metalla, Lapides figurati, aliaque Fossilia, & quicquid insuper in Natura artibus & antiquitate per Alpes Helveticas & Rhæticas rarum sit, & notatu dignum, exponitur & iconibus illustratur.* Doleo propter meam a prelo absentiam, Librum multis aliàs Iconibus affabrè æri incisis ornatum, multis scatere mendis.

Tabulis subscripserunt suis quique titulis honoratissimi. D. *Franciscus Aston*, Armiger. Soc. Reg. D. *Joh. Bridges*, Armiger. D. *Hans Sloane*, Baronettus. M. D. Coll. Med. Lond. & Soc. Reg. D. *Tancredus Robinson*, M. D. Coll. Med. Lond. & Soc. Reg. Socius Secretarius. D. *Jacobus Petiver*, Soc. Reg. D. *Guil. Cowper*, Soc. Reg. D. *Richard Waller*, Armiger. Soc. Reg. Secret. D. *Joh. Woodward*, Med. D. Coll. Med. Lond.

Lond. & Soc. Reg. Socius. Med. Greshamensis Professor. D. *Samuel Morland*, Soc. Reg. D. *Joh. Gore*, Armiger. D. *Isaacus Newton*, Eques auratus, Soc. Reg. Præses. D. *Henricus Aldrich*, S.T.P. Ædis Christi Oxoniæ Decanus. D. *Martinus Lister*, Med. Regius, Coll. Med. & Soc. Reg. Soc. D. *Arthurus Charlett*, S.T.P. Collegii Universitatis Oxoniæ Magister. D. *Joh. Hudson*, S.T.P. Biblioth. Bodlejanæ Oxon. Custos. D. *Johann Danvers*, Armiger. D. *Edmundus Halley*, Geometriæ Prof. Savilianus Oxoniæ Soc. Reg. Soc. D. *Humfredus Wanley*, Soc. Reg. D. *Thomas Bromfield*, A.M. è Coll. Univ. Oxon. D. *Joh. Harris*, S.T.D. Soc. Reg. D. *Georgius Howe*, M.D. Coll. Med. Lond. D. *Joh. Chamberlayne*, Armiger. Soc. Reg. D. *Edward Tyson*, M.D. Coll. Med. & Soc. Reg. Soc. D. *Henricus Levett*, M.D. è Coll. Med. Lond. D. *Eduardus Southwell*, Armiger. Soc. Reg. D. *Guil. Musgrave*, Med. D. Coll. Oxon. Med. Lond. & Soc. Reg. D. *Guilelmus Williams*, A.M. Coll. Exon. Oxon. Soc. D. *Petrus Hotton*, Med. & Bot. in Acad. Lugd. Prof. Soc. Reg. D. *Jacobus Bobart*, Horti Botanici Oxoniæ Præf. D. *Eduardus Lhuyd*, A.M. Cimeliarcha Ashmoleanus Oxon. D. *Samuel Dale*, Pharmacopeus Brantriensis. D. *Godefridus Copley*, Baronettus, Soc. Reg. D. *Joh. Percivale*, Baronettus, Soc. R. D. *Jonathan Blackwell*, Armiger. Soc. Reg. D. *Salway Winnington*, Armiger. *J. Robertus Balle*, Armiger. D. *Thomas Isted*, Armiger. Soc. Reg. D. *Thomas Walley*, A.M. Coll. Oriel. Oxon. Soc. D. *Dixon Colby*, A.M. è Coll. Merton. Oxon. D. *Georgius Stubbes*, A.M. Coll. Exoniensis Oxon. Soc. D. *Joh. Tharpe*, M.B. Oxon. Soc. Reg. Tabulæ in Universum sunt 42. Relationem hujus mei κρισιφόρυ amplam satis insertam vide ab Eduardo Luidio transactionibus Philosophicis. n. 316.

Eodem anno 1708. in 4. Typis Gessnerianis lucem viderunt *Piscium Querelæ & Vindiciæ*. In Theatro comparent multi pisces, suam à Diluvio originem demonstrantes. Labor mole exiguus, Theatri cujusdam Diluviani prodromus, benignè à Rep. Literaria exceptus, quod vel patet ex elegantissima *Ill. Henrici Newtoni* (de Nova Villâ) Ser^mæ Ma-

gnæ

gnæ Brittanniæ Reginæ ad Ser^{mum} Magnum Ducem Florentiæ Ablegati Extraordinarii Epiſtolâ, inter ejus *Epiſtolas, Carmina, & Orationes* Lucæ 1710. in 4. vulgatas p. 163. reperiunda, quam heic inſerere tum propter Ill^{is} Viri erga me affectum, tum propter Plinianum ſtyli nitorem, opere pretium duco. *Tuo certè lætus ex munere, at toto demùm perlecto volumine, admodùm lætior: quam & doctum inſuper & lepidiſſimum (quæ non ſemper una conveniunt) mecum omnes libenter agnoſcent. Quàm nova, quàm mirabilia, in ſcenam introducis! Qui mutis quoque piſcibus, vocem ſermonemque das, & quaſi loqui parùm fuiſſet, philoſophantur quoque. Queruntur, in foro poſtulant, vincunt: deque incredulis, deque Philoſophorum ſectis placitiſque ipſorum Magiſtrorum ſententiis, quàm bellè Ludos faciunt, quamque veros non minùs, neque idſemel, Triumphos agunt! At, quid mirum, ſi mirabilia edant Piſces, in Montium jugis, & intra ima Telluris viſcera reperti? ſi denique Alpes nunc demùm eis vice Oceani fluviorumque ſint: pro fluctibus & undis Terræ Strata, & metallorum ſedes: quodque longè cætera excedit, par novo, atque inaudito hactenus argumento, Scriptor? Marmore Homines, & coloribus rerum figuras expreſſimus: manuumque noſtrarum monumenta per quam plurima ſecula durarunt; ſed quantum Artem Natura ſuperat! quid enim quæſo ad Lucium tuum, primi atque antediluviani orbis incolam, vel ipſa pyramidum moles? & non jam ille ſolummodò in menſa, atque Ferculis placet, confabulatus etiam nobiſcum ſimul cum ſociis; quique adeo non tam inter dapes amplius, quàm inter convivas, recenſendi annumerandique; ſolumque diſplicet, quod tantus Orator tam cito deſinat. Vale.* Flor. Maji VII. 1709. Prodiit hoc idem opuſculum, ſed concentratius Idiomate Germanico, eodem anno, Typis iiſdem, hoc titulo: *Bildniſſen verſchidener Fiſchen, welche in der Sündflut zu grund gegangen.*

Circa idem tempus ad Ill^{mum} Mathematicorum Philoſophorum facilè Principem Iſaacum Newtonum, Soc. Angl. Præſidem, ſcripſi: *Diſſertationem Epiſtolicam de Montium altitudine ac dimenſione.*

Actis Societatis Regiæ Gallicæ, A°. 1707. p. 555. Memoir. inserta est *Observatio Eclipseos Lunaris Anni* 1706. de qua monere juvat, defuisse mihi Horologium Astronomicum, adeoque illationes inde factas pro Longitudine Tiguri suo carere fundamento.

Observationes variæ *Barometricæ* memorantur in Hist. de l'Acad. Roy. 1708. p. 26. ut &

Schediasma de Generatione & Speciebus Crystalli p. 32.

A°. 1709. Literis Gessnerianis prodiit in Fol.

Herbarium Diluvianum, Illustri Gisberto Cupero Daventriensi Consuli, viro de Re Literariâ meritissimo, dicatum; sistuntur in hoc Opere Plantæ Diluvianæ, aliique lapides his affines, quas inter eminent Dendritæ; explanatur illarum horumque discrimen: describuntur varia Experimenta: definitur tempus Anni, in quod Diluvium incidit, per Observationes ex natura petitas. Quam scitè hæc omnia, videre est ex Testimonio, quod inseruit Dn. de Fontenelle Hist. de l'Acad. Roy. 1710. *Voila de nouvelles especes de Medailles, dont les dates sont & sans comparaison plus anciennes, & plus sures, que celles de toutes les Medailles Grecques & Romaines.* Tabulæ adsunt nitidissimæ æneæ cum titulo. Subscripserunt nomina sua Rev. in Christo Pater *Thomas*, Archiepiscopus Cantuariensis. *Ill. Isaacus Newton*, Eques Auratus, Soc. Reg. Angl. Præses. *Ill. Joh. Paulus Bignonius*, Abbas S. Quintini, & Consiliarius status ordinarius. *Ill. Peter Valkenier*, Potent. Reip. Belgicæ ad S. Cæs. Maj. Ser. Reg. Rom. S. R. I. Comitia, & Respp. Helvet. ac Rhæt. Ablegat. Extraord. *Ill. Mauritius Emmet*, Eques Anglus. Cel. *Joh. Woodwardus*, Med. D. Physic. in Colleg. Gresham. Prof. *Ill. Guil. Sherardus*, J. U. D. Nationis Anglicæ tunc temporis Consul Smirnensis. *Ill. Ant. Vallisnerius*, de Nobilibus de Vallisneria, Med. Prof. Patavinus. Nob. *Casparus Escherus*, Reip. Tig. Ducentumvir, Ven. Collegii Examinatorum Assessor, post Kyburgici Comitatus Præfectus. Nob. *Solomon Hirzelius* Reip. Tig. Ducentumvir, Ven. Collegii Examinatorum Assessor. Distractis operis hujus Exemplaribus, prodiit, anno præsenti, 1723. Lugduni Batavorum, sumptibus *Petri*

Vander

Vander Aa, altera editio, cui accessit Appendicis loco, *Plantarum Diluvianarum Methodica in Classes Tournefortianas distributio*, ex qua quid ex singulis classibus à fatali illa inundatione relictum fuerit, brevi conspectu exhibetur. Tabulæ æneæ cum Appendice accesserunt quatuor, inscriptæ *Celeb^mo D^o. Hermanno Boerhaave*, Med. & Botan. Chem. & Coll. Pract. in illustri Academia Lugduno-Batava Professori; *Celeb^mo D^o. Garidel*, Aquis extiensi Med. Doct. ac Prof. Regio, de Historia Naturali inprimis Provinciæ meritissimo; *Summ. Rev^do D^o. Eberhardo Friderico Hiemero*, S. S. Theol. D. Ser^mo Wirtenbergensi Duci à Concionibus & Consiliis aulicis; *Ill. D^o. Samueli Kölesero de Kerees-eer*, Secretario Gubernali Cæsareo-Regio Principatus Transylvaniæ. Epitome hujus Appendicis sistitur in *Meteorologia & Oryctographia Helvetica*.

Institit in suis ad me literis sæpius Ill. *Cuperus* pro sua erga veteres scriptores affectu, ut de Commentario cogitem in *Plinii* libros Historiæ Naturalis, speciatim Fossilium. Parui, & speciminis loco misi *C. Plinii Secundi & Claudii Salmasii Dialogum de Androdamante*, quem inseruit D. *Le Clerc. Biblioth. Choisie* Tom. XVII. p. 192. Eundem reimprimi curavi in *Meteorologia & Oryctographia Helvetica*. Alia, quæ Commentarii Pliniani loco servire possunt, reservo pro *Lexico Fossilium*.

Occasionem dedêre res Toggicæ, quæ post multas lites tandem in apertum erupêre Bellum, ut pararem, id quod effectui dedi A°. 1710. *Mappam Comitatus Toggici, die Landschafft Toggenburg*, in qua Thuræ flexus omnes à prima ferè scaturigine cum adjacentibus pagis ope Magneticæ acus delineavi.

Nunquam in vita mea mirari satis potui, dari posse Theologos Miso Mathematicos. Novi, quod scripsit Magnus ille Daniæ Astronomus *Tycho Brahe* Epist. ad *Conradum Assachum* ap. *Melch. Adamum in Vitis Theolog.* p. 840. *Optarem, plures ejusmodi Concionatores* (de Bartholomæo Pitisco loquitur) *reperiri, qui Geometrica gnaviter callerent, fortè plus esset in iis circumspecti & solidi judicii, rixarum inanium & Logomachiarum minus*. Ne quid dicam de eo, quod ipse *Pitiscus* habet *Epist. Trigonometriæ* præmissâ: *Quam optandum esset*

hoc seculo omnes Theologos esse Mathematicos, hoc est, homines tractabiles & mansuetos.

Thema igitur Inauguralis meæ *Orationis*, quam d. 28. Nov. 1710. dixi: selegi *de Matheseos usu in Theologia*. Impressa hæc prælectio post obstacula quædam, Tiguri, Imp. Joh. Finsleri, Typis Hardmejerianis 1711. 4. additis in fine testimoniis *Eusebii* L. VI. c. 18. *Henr. Bullingeri*, Magni illius Ecclesiæ Tigurinæ Reformatoris & Antistitis, *de instit. Studior.* p. 41. *Joh. Jac. Breitingeri* Eccl. Tigur. Antistitis in *Hypomnemat. subitan.* in gratiam. *Joh. Jac. Wolphii* conscriptis. *Sam. Werenfelsii* Basiliensis S. Th. D. & P. *Diss. de Logomach. Erudit.* c. 10. §. 2. & carmine cygneo eruditissimi *Gothardi Heideggeri*, quibus addere potuissem *Hieronym.* ad. c. 1. Daniel. *Si quispiam adversus Mathematicos velit scribere imperitus Mathematis, risui pateat.* Altera vice prodiit hæc ipsa Prælectio. Amstelod. ap. R. & G. Wetstenios 1712. 8. De hac materia sequentia ad me Smirna perscripsit Ill. meus *Sherardus* d. 17. Dec. 1711. *Novi* Ministrorum ingenium, & vereor, ne te necromantiæ postulent: non inepta fuit olim Parisiensium responsio Synodi delegatis, qui rogaverunt, si quid addi vellent Liturgiæ, dixerunt, adjungi se velle solummodò, *ab Odio Theologorum libera nos Domine.*

Eodem A°. 1711. prodiit in 4 Descriptio Balnei Infra Urnensis in Cantone Glaronensi hoc titulo: *Beschreibung des Nider Urnen Bads im Glarnerland:* inserta post *Hydrographiæ Helveticæ.*

Observationes inter alias, quas reportavi ex Itineribus meis, fuere Geographicæ: integros sæpe fluvios à primis suis scaturiginibus, ut Rhenum, Rhodanum, Rusam, Albulam, &c. delineavi ope Acus Magneticæ, & singulari industriâ, ubi potui cunque, adnotavi pagos, horumque distantias. Denique hasce Observationes, junctis quas fecere alii, collegi in magnam & *Novam Helvetiæ tabulam Geographicam*, quæ in 4. tabulis prodiit A°. 1714. una cum indice Alphabetico, *Regisster aller in dieser neuen Schweitzer Chart befindlichen wörter*, ex quo constat numerum locorum surgere ad 3863. duplo majorem Gigerianâ hactenus optimâ. Id insuper in hac

mappa

mappa obſervare eſt, ornari eam circum circa ſchematibus variis ad Hiſtoriam Helvetiæ naturalem ſpectantibus & locorum ſimul Religionem ſeu Reformatam, ſeu Pontificiam, ſeu mixtam ſuis certis ſignis diſtingui. Adjeci poſt clades ſive pugnas hinc inde in Helvetia commiſſas, & annos, quibus hi conflictus fuere commiſſi. Notanter tamen, ne quis exiſtimet, exhibere me mappam Helvetiæ omnibus ſuis numeris abſolutam, adjeci ad marginem hoc Monitum: *Tabula hæc ex propriis Authoris Obſervationibus occaſione Itinerum Alpinorum innumeris locis correcta & aucta, non tamen ita perfecta exhibetur, quin permultis locis corrigi opus habeat.* Monitum, quo operis licet pretioſi imperfectionem ingenuè confiteri, & ſimul alios ad ſimiles labores excitare volui.

Profeſſionis meæ Mathematicæ memor, publicavi typis A°. 1714. in 8. *Enchiridion Mathematicum*, concinnatum juxta filum *Caſparis Buſſingii*, V.D. apud Hamburgenſes Min. & Math. Prof. *in Mathematibus univerſis in tabulas ſuccinctas redactis*, quæ prodierunt Hamburgi Sumt. Auth. Typis Ziegleriani. 1695. f.

Hiſtoriam ut conderem Helvetiæ naturalem, conſului non ſoli duntaxat montoſi noſtri Naturam, & Naturæ luxuriantis producta, ſed quoque inde à bene multis annis collegi Indicem Scriptorum, qui vel in aliis Regionibus Terræ, vel in Helvetia noſtra huic ſtudio ſe applicuerunt. Patet id ex *Bibliotheca Scriptorum Hiſtoriæ Naturali omnium Terræ Regionum inſervientium, tanquam Hiſtoriæ Naturalis Helveticæ prodromo. cui acceſſit Cel. Viri Jacobi Le Long, Bibliothecarii Oratoriani, de Scriptoribus Hiſtoriæ Naturalis Galliæ.* Tig. Typ. Bodmer. 1716. 8. Opus novis ſemper acceſſionibus augendum, iis interim, qui ſtudio huic naturæ ſe applicare ſtudent, perutile, non dicam, neceſſarium. Invenias hic, Lector, Ordine Geographico ſimul Regionum, & Authorum Alphabetico Scriptores Hiſtoriæ Naturalis *Hiſpaniæ, Portugalliæ, Galliæ, Sabaudiæ, Germaniæ, Belgii Fœderati, Helvetiæ, Italiæ, Pannoniæ, Carinthiæ, Carnioliæ, Hungariæ, Poloniæ, Daniæ, Suediæ, Brittanniæ, Siciliæ, Melitæ, Corſicæ, Sardiniæ, Aſiæ, Africæ, Americæ*, amplam tandem & ſpecialem Hiſtoriæ Naturalis Galliæ ſegetem, quam

mecum benevolè communicavit Cl. Le Long, ex opere amplissimo *Historia Scriptorum Gallia* extractam. Disponere potuissem ordine reali materierum, singulatim Botanicos, Mineralogos, Zoologos, Hydrologos, &c. sed hic ordo alii est reservatus operi.

Ex Lexico Diluviano specimen *de Cornu Ammonis*, ad Societ. Leop. Carolinam & Regiam Scientiarum Societatem Parisinam insertum *Ephemeridum Germ. Cent.* V. App. p. 15.

. Applicationis meæ qualiscunque ad Historiam Numismatum specimen est *Thesaurus Numismatum antiquorum Holländerianus*. Tig. Typ. Bodm. 1717. 8. qui transeat in Magni alicujus Principis, vel inclytæ Reipublicæ, vel privati Νυμισματοφίλυ manus dignissimus. Chartaceus dicatus ipsius Collectoris *Tobiæ Holländeri*, Consulis Reipubl. Schaphusianæ Ampliss. Hæredibus.

Qualis & quanta sit collectio mea Reliquiarum diluvii, patet ex *Museo Diluviano*, quod lucem vidit Tig. Typ. Bodm. 1716. 8. dicatum *Ill. Hans Sloane*, Baronetto Angliæ. In conspectu comparent ordine Plantæ, Testacea, Crustacea, Quadrupeda, Pisces, Aves, Insecta, Hominum partes, eo ordine, quem observavi in Oryctog. Helv. numerus omnium surgit ad 1513.

Fossilia reliqua in Catalogum quidem redacta, sed nondum publicata, lapides, nempe Metalla, Terræ, Salia, Sulphura non solum in Helvetia, sed ex aliis Terræ provinciis magno studio conquisita surgunt ultra 2000. quæ inter Helvetica sola sunt 667. & Diluviana fossilia ante recensita Helvetica 523.

Testaceorum tum *Marinorum*, tum *Fluviatilium* collegi 471.

Herbarium Vivum constat Plantis & Fructibus in Catalogum redactis ultra 3000.

Numophylacium meum ornant Numismata Romana & Græca numero 1812. partim in Catalogum redacta, partim redigenda.

Annus 1713. Occasionem dedit conscribendæ *Historiæ Politicæ Reformationis circa Pacta Senatus & Populi Tigurini fundamentalia*.

Eadem

Eadem occasione *Commentarium* paravi amplum *in Pacta Reip. Tigurinæ jurata, der Statt Zurich Geschworne Brieffe*, quo constitutionem Regiminis confero cum Rebuspublicis aliis inprimis Græcis & Romana, ostendens ideam hujus Regiminis Aristocratico-Democratici esse unam ex optimis quibusque, & jura Senatus ac Populi tam pulchrè invicem combinata, ut nec illius authoritas, nec hujus libertas, pati unquam possint quicquam.

Commentarius, quem occasione Collegiorum Politico-Historicorum Linguâ Latinâ paravi in Celeb. *Henr. Hottingeri Methodum conscribendi Historiam Helveticam*, deduxit me ad *Bibliothecam integram Historicorum Helveticorum*, quam posteà dispescui succinctius.

1. *Ordine Chronologico*, juxta temporum seriem, quo quisque tempore vixerit, scripserit vel floruerit.

2. *Ordine Alphabetico*, quo scriptorum quilibet illicò inveniri possit.

3. *Ordine Geographico*, juxta Cantones sive Provincias, Confœderatos, Præfecturas subditas, ex quibus Scriptorum quisque fuerit.

4. *Ordine reali materierum*, qui rursus subdividitur.

I. In Helvetiam universam.

II. Provincias singulas.

III. Historiam Ecclesiasticam, Monasteria, Templorum Inaugurationes.

IV. 1. Historiam Civilem. 2. Bella intestina, Tumultus, seditiones. 3. Bella cum Exteris. 4. Fœdera inter Provincias. 5. Fœdera cum Exteris. 6. Regiminis formam. 7. Legationes & Ceremoniale. 8. Privilegia, Jura, Leges. 9. Numismatica. 10. Virorum Illustrium, Sanctorum, Eruditorum Biographias, Icones, Panegyrica, Orationes funebres, Carmina gratulatoria. 11. Incendia, Naufragia, Calamitates alias.

V. Historiam Naturalem, cujus Scriptores extant in *Bibliotheca Scriptorum Historiæ Naturalis* supra recensita.

VI. 1. Geographiam. 2. Antiquitates Romanas. 3. Heraldica, Genealogias &c. 4. Itinera.

Ano-

Anonymos tandem *Historicos* disposui 1. Juxta Ordinem Provinciarum, seu Geographicum. 2. Ordine Chronologico.

Ut unda undam trudit, ita collegi juxta Provinciarum Helveticarum ordinem, *Scriptores ex omni facultate* quosvis, cum Biographiis & Scriptis, tum impressis, tum ἀνεκδότοις. Laboris amplitudo vel ex recensione constat. Ante aliquot jam annos Tigurinos habui 526. Bernenses 175. Lucernenses 19. Urios 2. Suitenses 16. Subsylvanos 3. Tugienses 5. Glaronenses 17. Basilienses 287. Friburgenses 7. Solodorenses 10. Scaphusianos 66. Abbatiscellanos 8. Ex Cœnobio S. Gallensi 43. S. Gallenses 60. Rhætos 89. Vallesios 5. Mulhusinos 41. Biennenses 5. Neocastrenses 19. Genevenses 74. Ex Episcopatu Basiliensi 2. Turgoios 12. Badenses 8. Ex Sarunetibus 1. Ex liberis Provinciis 1. Ex Valle Rhegusca 1. Ex Luganensi præfectura 1. Ex Urbigeno agro 1. Ex Grandisoniana præfectura 1. Rapersuilenses 6. Angelimontanos 2.

Index in MSC. Sancto Gallensia Bibliothecæ Tigurinæ, in usum ejusdem paratus.

Index specialis Authorum & materierum *in Acta Societatis Regiæ scientiarum Gallicæ* ab A°. 1699. ad 1712. inclusivè in usum inprimis studiorum meorum privatum.

Oratio de Miraculis Passionis Christi publicè dicta.

Collectanea pro Reformatione Scholæ Tigurinæ.

Musei civici Tigurini descriptio asservatur in Bibliotheca publica.

Collectanea pro *Geographia Hispaniæ, Galliæ, & Germaniæ.*

Toggici Comitatus Descriptio. Germ.

Hodegus Studiosi Politici.

Index Nummorum Græcorum ex Imperatoriis, & Consularibus ordine alphabetico digestus.

Index Nummorum Græcorum pro Regibus & urbibus eodem ordine.

Index specialis in *Collectaneorum Wickianorum* Tomos, quæ asservantur in Bibliotheca Carolina.

Historia Lapidum Figuratorum seu Reliquiarum Diluvianarum ex Comitatu Neocastrensi. Potentissimo Regi Prussiæ transmissa, quum potiretur hoc Principatu. *Colle-*

Collectanea Inscriptionum antiquarum Romanarum in Helvetia reperiundarum.

Ludoviciana Pharmacia in Compendium redacta.

In *Bauschium de Aetite Notæ* & Additamenta.

Meditationes de Morte. Translatio est ex Italico in Germanicum *dell' Huomo al punto civé, l'huomo in punto di Morte considerato del Padre Danielo Bartoli*, in Venet. 1677. 12

Præceptoris mei fidelissimi *Joh. Christophori Sturmii*, Prof. Altorffini, *Theosophiæ sive cognitionis de DEO naturalis specimen*, Annexum *Physicæ* suæ *Eclecticæ* sive *Hypotheticæ*, Norimb. ap. Endteros 1697. 4. Translatio è Latino in vernaculum. Tit. *GOTT zeigende Naturwissenschaft*.

Architecturæ civilis Compendium.

Mensurarum cavarum Tigurinarum & Tugiensium pro liquidis & aridis dimensio.

Nomenclatura Lapidum figuratorum, Aliquando conscripta in gratiam Ill. *Valkenerii*.

Todes gedanken Gesprächsweise vorgetragen. Versio est è Gallico *in* Germanicum, *des Entretiens sur la Mort du P. Malebranche*.

Josephi Pitton Tournefortii Methodus Plantarum ex Gallico in *Latinum translata*, ante editionem *Institutionum Rei Herbariæ*, & cum Rajana methodo in parallelismum posita.

Jobertus de Numismatum notitia ex Gallico in Latinum versus.

Willisius de Anatome Cerebri ex Latino in Germanicum.

Notæ in Becmanni Politicam.

Excerpta ex Leibnitii Theodiceo, & Crozæ Logica.

Von der Seelen Unsterblichkeit und dem ewigen Leben. Translatio *Guil. Scherlock de l'Immortalité de l'Ame, & de la vie eternelle*. ex Gall. in Germ. nondum finita.

Richardi Bentley VIII. Predigten wider die Gotteslaugner. Versio Germanica ex Anglico Concionum VIII. contra Atheos habitarum.

Pascal Pensées ex Gall. in Germ. translatæ. Discursus varii linguâ vernaculâ in Collegio τῶν ἐωούντων habiti. De Ma-

Mmmm theseos

theseos partibus. *De usu Matheseos in Theologia, Politica. De Mathematicis Scythis. De Mathematicis Hispanis. De Problemate Medicorum Monspeliensi, Vade & occide Cain. De Conchitis.*

Acta Collegii τῶν ἐυνοούντων consignata ab A°. 1695. ad 1709. inclusivè.

In Loca Scripturæ Sacræ Physico Mathematica Commentarius, satis amplus, ad usum Auditorii publici, cui prælegitur, in primis ad Theologiam Naturalem accommodatus, perveni hactenus σὺν θεῷ καὶ πόνῳ à Genesi ad Jobum.

Non mittendus est labor licet inchoatus, omnium quos hactenus suscepi, & maximus, & difficillimus, *Lexicon Pantoglotton* duplex, unum Mineralium seu Fossilium, alterum Reliquiarum Diluvianarum, suis ubique iconibus illustrandum; quo comparebunt Alphabetico ordine omnium linguarum nomina, genera, species, notæ & generum & specierum characteristicæ, cum Authorum Synonymis.

Vitæ & Scripta Authorum Botanicorum, Mineralogorum & *Zoologorum* comparebunt in *Bibliotheca Botanica, Mineralogicâ & Zoologica*; quâ congessi hactenus Scriptores ultra 1400. ex omni natione & ævo.

Explication d'une Medaille d'un Prince Anonyme, Fils de Domitien adressée à Monsr. *Formond de la Tour.*

Vita Conradi Gessneri Medici & Philosophi Tigurini, periit hic Labor, quod ægerrimè me fert in Itinere Norimbergensi.

Laurentii Pataroli Series Augustorum, Augustarum, Cæsarum, & Tyrannorum omnium tam in Oriente, quam in Occidente &c. Venet. 1702. Translatio ex Lat. in Germ.

Observatio de Gangræna, aliisque pravis symptomatibus, ab esu panis, clavorum secalinorum farinâ inquinati, excitatis. In Misc. Lips. Tom. V. p. 131.

Experimenta Barometrica pro varia diversi Aëris elasticitate exploranda in variis Helvetiæ locis, occasione excursionis Alpinæ mense Sept. Anni 1714. susceptæ. Ope Tubi 32. digitos Parisinos longi 2. linn. diametro. In transact. Philos. n. 344.

Tables of the Barometrical Altitudes of Zurich in Switzerland in the Year 1708. *observed by D*[r]. Joh. Jac. Scheuchzer

zer *F. R. S. and at Upminster in England, observed at the same thime by Mr. W.* Derham *F. R. S. as also the Rain at Pisa in Italy in* 1707. *and* 1708. *observed there by Dr.* Michael Angelo Tilli *F. R. S. and at Zurich in* 1708. *and at Upminster in all that thime. With Remarks on the same Tables, as also on the Winds, Heads and Colds, and divers other Matters occurring in those tree differents parts of Europe. by Mr. W.* Derham, *Rector of Upminster.* In Transact. Philos. n. 321.

Specimen Physicæ sacræ, s. Commentarii in S. S. Loca Physico Mathematica in Job. II. 7. 8. XXVI. 7,

Acarnania s. Relatio Eorum, quæ hactenus elaboravit Acarnan, J. J. S. Extat in Misc. Lips. T. VIII. p. 117.

Medicinæ & Morborum status una cum Ætiologia Incrementi eorum in his temporibus, speciatim vero de Variolis, cum Animadversionibus quibusdam in novam purgandi in hoc Morbo Methodum. Præmittitur Idea Naturæ & structuræ humanæ, Morborum quibus est exposita, Methodus iisdem medendi. Authore *Joh. Woodwardo* in Colleg. Gresh. Professore, abs me in Latinum Idioma conversa. Tiguri Typ. Bodmer. 1720. 8.

Λοιμογραφία Massiliensis. *Die in Marseille und Provence eingerissene Pestseuche.* Ib. 1720. 8.

Von der Marsilianischen Pestseuche erste Zugab, enthaltend 1. *Deroselben vollstandige Beschreibung durch Herren* Chycoyneau, Verny *und* Soulier.

2. *Ein Schreiben an Herren* de Fornes *von Herren* Chycoyneau, Verny *und* Deidier.

3. *Ein Schreiben an Herren* de Bon *von Herren* Pons.

4. *Beschreibung der Pest zu Aix von anfang des Augusti bis zu end des Jahrs* 1720.

Verteutscht. Ibid. 1721. 8.

Hist. Physica sacra, *oder Hist. Naturwissenschaft verglichen mit der Heutigen.* Ib. 1721. 4

A. . . . . *Dissertatio de Peste Provinciali,* ex Gallico in Latinum & Germanicum Idioma translata, & Annotationibus illustrata. Tiguri 1721. Sumtibus Authoris.

FINIS.

INDEX
NOMINUM ET RERUM,
IN
ITINERA ALPINA.

Adian-

Arwan-

B.

B.

Co-

Diſen-

E.

Oooo Em-

F.

F.

Fun-

Gla-

Gra-

Gren-

H.

Hur-

K.

Kirch-

Li-

M.

Man-

Digitized by Google

Mor-

Pe-

R.

R.

Rrr r Reg-

S.

Sar-

Se-

Sina-

Sub-

Vespia-

Wat-

Y.

Z.

Zur-

F I N I S.

EMENDANDA.

Pag. 24 in. ult. leg. *Firnalpelin.* p. 29 lin. 24 *Ageratum* ad novam reducendum lineam. p. 33. lin. 40 & 41 leg. *angustifolia.* p. 37 lin. 4 leg. *Gentianella.* p. 41 lin. 11 leg. *malè facta.* lin. 17 post *descriptioni* adde comma. p. 46 lin. 13 leg. *alpina.* p. 51 lin. ult. leg. *ut.* p. 55 lin. 17 leg. *γαλεύειν.* lin. 21 leg. *Milchsienen.* p. 57 lin. 21 leg. *ἰχὼρ.* p. 58 lin. 11 leg. *Locum.* p. 63 lin. 7 leg. *Nidlemuttelin.* p. 65 lin. 22 leg. *facio.* p 66 lin. 4 leg. *ἰσθ'.* p. 67 lin. 13 leg. *exornata.* p. 70 lin. 23 leg. 17. p. 73 in marg. leg. *Barometricarum.* p. 80 lin. 31 leg. *Josen.* p. 81 lin. 13 leg. *Müllithal.* p. 84 lin. 2. leg. *insalutato hospite.* p. 85 lin. 32 leg. *Destillatorii.* p. 87 lin. 7 leg. *eleganter.* lin. 9 leg. *quibusdam.* lin. 22 leg. *interaneis.* p. 90 lin. 8 leg. *Ro-* p. 94 lin. 2. leg. *nonnunquam.* p. 97 lin. 8 leg. *detrectabo.* p. 101 lin. 31 leg. *Campodolcin.* p. 115 lin. 34 leg. *xuthum.* p. 123 lin. 7 leg. *Michaëlsteinensis.* p. 126 lin. 19. leg. *dolatus.* p. 135 lin. 7 leg. *panicula.* lin. 38 leg. *squamis* p. 140 lin. 29 leg. *offendo.* p. 142 lin. 36 leg. *angustifolio.* p. 144 lin. 10 leg. *vulgaris.* p. 147 lin. 5 leg. *Tertium.* p. 205 lin. 16 leg. *parallelepipeda.* p. 358 lin. 5 leg. *Austr' Occidens.* p. 436 lin. 13 leg. *præferendam.* lin. 22 leg. *Stoicheiographia.* p. 440 lin. penult. leg. *eàque.* p. 444 lin. 34 leg. *Exercitus.* p. 448 lin. 20 leg. *Trichomanis.* p. 453 lin. 25 leg. *spicâ.* p. 467 lin. 24 leg. *Amplissimi.* p. 475. lin. 11. leg. *Michaël.* p. 512. lin. 9 leg. *capitulis.* p. 513. lin. 9 leg. *Bellis.* p. 514 lin. 6 leg. *Lichen.* l. 24. leg. *muscoso.* p. 516 lin. 33 leg. *alpina.* p. 517 lin. 13 leg. *Plantago* p. 539 ad marg. *Glaronensium.* p. 542 lin. 28 leg. *Rhomboidalis.*

